

1

**Millî Mücadele
Döneminde
Kastamonu**

**Kastamonu
During
the National Struggle**

Ercan Çelebi

Millî Mücadele Döneminde Kastamonu

*Ercan Çelebi**

Özet

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Kastamonu'da görülen idarî, iktisadî ve sosyo-kültürel gerileme, I. Dünya Savaşı ve sonrasında imzalanan Mondros Mütarekesi'yle birlikte daha da derinleşmişti. Kastamonu vilayeti Mütareke sonrasında herhangi bir işgale uğramamakla birlikte; halk, İstanbul Hükûmetine bağlı kalmak ya da işgallere karşı koymak ve yeni bir mücadeleye girişmek konusunda kararsızdı. Fakat 15 Haziran 1919'da *Açıksöz* gazetesinin yayın hayatına başlaması, halkın millî dava konusunda çabuk uyanmasını sağladı. Diğer taraftan Kastamonu'nun stratejik önemini kavramış bulunan Mustafa Kemal Paşa, 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa'dan olağanüstü yetkilere sahip bir subayın Kastamonu'ya gönderilmesini istedi. Bu talimat üzerine Ali Fuat Paşa, Albay Osman Bey'i Kastamonu'ya gitmek üzere görevlendirdi. Albay Osman Bey'in Kastamonu'ya gelmesi ve duruma hâkim olması, Kastamonu'nun Millî Mücadele'ye iltihakını sağladı. 18 Eylül 1919'da Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurulmasıyla birlikte, Kastamonu ve çevresi tamamen Cemiyet'in kontrolüne girdi. Müdafaa-i Hukuk ve Hilâl-i Ahmer Cemiyetleri ordunun ihtiyacı olan donatım malzemelerinin temininde önemli roller üstlendi. Himaye-i Etfal Cemiyeti ise şehit ve kimsesiz çocukların ihtiyaçlarının giderilmesini sağladı. Tekâlif-i Millîye Emirleri'nin yayınlanmasından sonra Kastamonu'da orduya yapılan yardımlar, resmî bir zemine oturtuldu. Kastamonu İstiklâl Mahkemesi'nin faaliyete geçmesi, bölgede görülen asayiş olaylarının azalmasını sağladı. Kastamonu halkı İzmir, Antep, Urfa ve Maraş'ın işgalini, mitinglerle protesto etti. Kastamonu'nun Millî Mücadele'ye en önemli katkılarından biri de, İnebolu-Ankara hattı ile Batı Cephesi'nin ihtiyaç duyduğu silah ve cephaneyi sevk ve nakletmek oldu. Kastamonu aynı zamanda Batı Cephesi'nin insan kaynağını temin eden, önemli bir merkez oldu ve buradan önemli miktarda asker Batı Cephesine sevk edildi.

Anahtar Kelimeler

Millî Mücadele, Batı Karadeniz, Kastamonu, Silah ve Cephane Sevkiyatı

* Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi, ecelebi[at]kastamonu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0524-2757

Kastamonu During the National Struggle

Abstract

The administrative, economic and socio-cultural regression seen in Kastamonu in the last periods of the Ottoman Empire deepened even more with the Armistice of Mudros signed after the First World War. Although Kastamonu was not invaded after the Armistice; The people were hesitant to stick to the Istanbul Government or to resist the occupations and start a new struggle. However, the publication of *Açıksöz* newspaper on June 15, 1919 enabled the public to wake up quickly about the national cause. On the other hand, Mustafa Kemal Pasha asked 20th Corps Commander Ali Fuat Pasha to send an officer with extraordinary powers to Kastamonu. Upon this instruction, Ali Fuat Pasha assigned Colonel Osman Bey to go to Kastamonu. Colonel Osman Bey's arrival in Kastamonu and his control of the situation ensure Kastamonu participation in the National Struggle. With the establishment of Kastamonu Defense of Rights Society on September 18, 1919, Kastamonu and its surroundings came under the control of the Society. Müdafaa-i Hukuk and Hilâl-i Ahmer Societies played an important role in supplying the equipment needed by the army. The Himaye-i Etfal Society, on the other hand, provided for the needs of martyrs and orphans. After the publication of the Tekâlif-i Milliye Emirleri, the aid to the army in Kastamonu was placed on an official basis. The activation of the Kastamonu Independence Court reduced the security incidents in the region. The people of Kastamonu protested the occupation of İzmir, Antep, Urfa and Maraş with rallies. Kastamonu's most important contribution to the National Struggle was to ship and transport the weapons and ammunition needed by the Inebolu-Ankara line and the Western Front. Kastamonu was also an important center providing the human resources of the Western Front, and a significant amount of soldiers were sent to the Western Front from here.

Keywords

National Struggle, West Blacksea, Kastamonu, Weapons and Ammo Shipment

1. Giriş

Tarihi, İlkçağlara kadar uzanan Kastamonu,¹ Selçukluların uç beylerbeyi konumunda bulunan Çobanoğulları'nın merkezi, Candaroğulları'nın payitahtı ve Osmanlıların büyük eyalet birimlerinden biri olması hasebiyle, Türk Tarihi'ndeki mümtaz ve önemli yerini uzun asırlar boyunca korumuş ve sürdürmüştür.²

Kastamonu ve havalisine bölgenin fethinden ve özellikle 1243 Köseadağ Savaşı'ndan sonra,³ Oğuzlardan Kayı, Kara-Evli, Dodurga, Avşar, Çavundur/Çavuldur, Çepni, Eymür, Yüreğir, İğdir ve Büğdüz boyları yerleşmiştir.⁴

Bizans döneminde bölgenin stratejik önemine binaen savunma amaçlı olarak yapıldığı anlaşılan Kastamonu Kalesi'ne,⁵ Çobanoğulları'ndan itibaren yeni ilâveler yapılmıştır. Şehir hayatının temel dokusunu oluşturan cami, medrese, çeşme, hamam, muallimhâne ve kervansaraylar ile zanaatkâr ve esnafların bulunduğu bezzâzistan, kapan, dükkân, çarşı, pazar ve bedestenlerin tesisi ve meskûn mahallerin inşasıyla şehir güney-doğu ile kuzey-doğu istikametinde gelişme kaydetmiştir.⁶ İbni Batuta tarafından Anadolu'nun en büyük ve en güzel beldelerinden biri⁷ olarak ifade edilen Kastamonu, Çobanoğulları ve Candaroğulları döneminde inşa ettirilen cami, medrese, han, hamam, külliye, zaviye, imarethane, kütüphane ve kervansaraylar ile Anadolu'nun önemli bir merkezi haline gelmiştir.⁸

-
- 1 Kastamonu adının menşei hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Talât Mümtaz Yaman, *Kastamonu Tarihi*, İstanbul: Ahmet İhsan Matbaası, 1935, s. 9, 173-176; Cevdet Yakupoğlu, "Kastamonu Adının Ortaya Çıkışını Anlatan En Eski Kaynak: Saltuknâme", *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, (Prof. Dr. Refik Turan Özel Sayısı), V/16 (2014), s. 200-220.
 - 2 Cevdet Yakupoğlu, *Kuzeybatı Anadolu'nun Sosyo-Ekonomik Tarihi (Kastamonu-Sinop-Çankırı-Bolu XIII-XV. Yüzyıllar)*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2009, s. 15-61.
 - 3 Refik Turan, "Selçuklular Döneminde Kastamonu", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu: Tebliğler (19-21 Ekim 1988-Kastamonu)*, 1989, s. 1-6.
 - 4 Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1972, s. 213-214; Cevdet Yakupoğlu, "Kastamonu'nun Taşköprü Kazasında Türk Boyları ve Bunlarla İlgili Yer Adları", *İkinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri (18-20 Eylül 2003-Kastamonu)*, 2005, s. 2.
 - 5 Mahmut Akok, "Kastamonu Şehri Tarihi İçkalesi", *Bellekten*, IX/35 (1945), s. 401-402.
 - 6 Cevdet Yakupoğlu, "Candaroğulları Döneminde Kastamonu'da İctimaî ve İktisadî Hayat", *Birinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri (21-23 Mayıs 2000-Kastamonu)*, 2001, s. 70; Z. Kenan Bilici, "Selçuklu ve Beylikler Çağında Kastamonu (Ortaçağ Kent Fiziği Üzerine Belirlemeler)", *Sanat Tarihi Araştırmaları*, (Prof. Dr. Haşim Karpuz'a Armağan), Ed. Mustafa Denктаş-Osman Eravşar, Konya: Erman Ofset, 2007, s. 93; Ahmet Kankal, "Çobanoğulları ve Candaroğulları Döneminde Kastamonu'daki Vakıf Eserler", *60. Yılında İlim ve Fikir Adamı Kâzım Yaşar Koprıman'a Armağan*, Yay. Haz. Semih Yalçın, Ankara: Elektronik Basım Yayım Sanayi ve Ticaret Ltd.Şti, 2003, s. 435.
 - 7 *İbni Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler*, Haz: İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, 1971, s. 56-61.
 - 8 Kankal, "Çobanoğulları ve Candaroğulları Döneminde", s. 430-447; Aynur Durukan, "Beylikler Dönemi Kültür Ortamından Bir Kesit", *Turkish Studies*, 9/10 (2014), p. 408-412; Erdal Arslan, "Kastamonu'da Beylikler Döneminden Günümüze Ulaşan Vakıf Eserleri", *Kuzey Anadolu'da Beylikler Dönemi Sempozyumu Bildiriler: Çobanoğulları, Candaroğulları, Pervaneoğulları, (3-8 Ekim 2011-Kastamonu, Sinop, Çankırı)*, (2012), s. 331-358; Nail Tan, "Kastamonu'da Candaroğulları Dönemine Ait Mimari Eserler", *Derleme-Makaleler*, 8, Ankara: Kültür Ajans Tanıtım ve Organizasyon Ltd. Şti, 2007, s. 174-180.

Kastamonu ve havalisinin önemli bir merkez haline gelmesinde şüphesiz iktisadî ve ilmî faaliyetler de etkili olmuştur. Candaroğlu Beyleri, Karadeniz'deki son noktası Sinop olan kuzey-güney istikametindeki milletlerarası ticaret yolunun ve Uzak Doğudan başlayarak Tebriz üzerinden biri kuzeyden Kastamonu-Bolu ve diğeri güneyden Çorum-Ankara istikametinden Bursa'ya ulaşan kervan yolunun önemini kavramışlar ve bu ticaret yollarını ellerinde bulundurmaya çalışmışlardır.⁹ Köyde yerleşmiş olan ahali ile şehirde meskûn esnaf ve zanaatkârlar iktisadî faaliyetlere aktif olarak katılmışlardır.¹⁰ Kastamonu'da tarıma elverişli alanların yer aldığı şehrin kuzey kesimi ile şehirden geçen çayın akış yönü üzerindeki bereketli topraklarda kurulu köylerde zirai faaliyetler öne çıkmıştır.¹¹ Sanayi ve ticaretin ileri düzeyde olduğu Kastamonu ve havalisinde,¹² dokumacılık ve dericilik gelişmiş, halkın ihtiyaçlarını gidermesi ve ürettiği ürünleri değerlendirebilmesi için Ilısu, Kuzyaka, Sinop, Araç, Koçhisar, Karıpazarı, Çerkeş, Daday, Devrekâni, Durağan, Tosya, Kargı ve Ayandon'da pazarlar oluşturulmuştur.¹³ İbni Batuta tarafından Anadolu'nun en ucuz memleketlerinden biri olarak kabul edilen Kastamonu'da,¹⁴ esnaf kuruluşları ve zaviyeler, sosyo-ekonomik hayatı düzenleyen müesseseler olarak ortaya çıkmıştır.¹⁵

Beylikler döneminde Kastamonu, aynı zamanda bir ilim merkezi haline gelmiştir. Uzunçarşılı'ya göre Candaroğulları Beyleri ilmî ve sosyal müesseselerle memleketlerini imar ettikleri gibi, ilim ve sanat adamlarını da himaye etmişler ve Türkçe'nin ilim dili olmasına her bakımdan itina göstermişlerdir. Bu devrede Kastamonu Anadolu'nun en ileri ilim merkezlerinden biri durumuna gelmiş, hatta bu özelliğini Osmanlılara iltihakından sonra da sürdürmüştür.¹⁶

⁹ Yakupoğlu, "Candaroğulları Döneminde Kastamonu'da", s. 71-74.

¹⁰ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2004, s. 327.

¹¹ Mahmut Akok, "Kastamonu Kasaba Köyünde Candaroğlu Mahmut Bey Camii", *Belleten*, X/38 (1946), s. 293.

¹² Ahmet Kankal, "Candaroğulları ve Osmanlılar Döneminde Kastamonu'da Sanayi ve Ticaret", *Karadeniz Tarihi Sempozyumu: Başlangıçtan 20. Yüzyıla (25-26 Mayıs 2005-Trabzon)*, I (2007), s. 109-150.

¹³ Yakupoğlu, "Candaroğulları Döneminde Kastamonu'da", s. 78.

¹⁴ *İbni Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler*, s. 55-56.

¹⁵ Cevdet Yakupoğlu, "Selçuklular, Beylikler ve Osmanlılar Döneminde Kastamonu Çevresinde Ahiler", *Erdem*, 55 (2009), s. 157-174; Cevdet Yakupoğlu, "Kastamonu'da Türk İskânının Gerçekleşmesinde Zaviyelerin Rolüne Bir Örnek: Seydiler'de Şeyh Emre Zaviyesi", *II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu-Kastamonu'nun Manevi Mimarları (4-6 Mayıs 2014-Kastamonu)*, s. 331-358; Müjgân Cunbur, "Kastamonu Tarihinde Ahiler ve Esnaf Kuruluşları", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu Tebliğler (19-21 Ekim 1988-Kastamonu)*, 1989, s. 7-11.

¹⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1984, s. 336; Durukan, "Beylikler Dönemi Kültür Ortamından Bir Kesit", p. 408-411.

Candaroğulları Beyliği'nin Fatih tarafından ortadan kaldırılması ve Osmanlı Devleti'ne iltihakından sonra,¹⁷ Kastamonu ve havalisi önemini muhafaza etmeye devam etmiştir. Kastamonu, Osmanlı Devleti idarî yapısında 1462-1718 tarihleri arasında Anadolu Eyâleti'ne bağlı bir sancak, 1846-1867 tarihleri arasında bir eyâlet ve 1868-1923 tarihleri arasında ise vilayet olarak yer almıştır.¹⁸ 1487'de Kastamonu Sancağı: Kastamonu merkez, Göl, Devrekâni, Boyovası, Turağan, Taşköprü, Araç, Daday, Hoşalay, Evlâni, Azdavay, Ayâkni, Küre, Sahil-i İnebolu nahiyelerinden müteşekkil bulunuyordu. Kastamonu aynı zamanda Osmanlı şehzadeleri için bir sancak merkezi idi. 1487 yılında şehirde herhangi bir gayrimüslim mahalle mevcut olmayıp, nüfusun tamamı Müslümandı.¹⁹ Kastamonu merkez nüfusu 1487 yılında 6.288, 1530'da 6.026 ve 1582'de 11.218'di.²⁰ 1756'da otuz üç kazadan ibaret olan Kastamonu'nun avarız hanesi hesabına göre nüfusu 15.365'ti.²¹ İktisadî faaliyetler göz önüne alındığında nüfusun %64'ünün köylerde, %35'inin ise şehirde yaşadığı görülmektedir.²²

1846'da eyalet haline getirilen Kastamonu'ya Kocaeli, Bolu, Viranşehir ve Sinop olmak üzere toplam beş sancak bağlı bulunuyordu.²³ Merkez Kastamonu Sancağı ise Safranbolu, İnebolu, Tosya, Taşköprü, Daday ve Araç olmak üzere yedi kazadan ibaretti.²⁴

1867 tarihli Vilayet Nizamnâmesi ile vilayet haline getirilen Kastamonu; Kastamonu merkez sancağı ile birlikte Sinop, Çankırı ve Bolu sancaklarından müteşekkildi. Kastamonu merkez sancağına ise İnebolu, Safranbolu, Tosya, Araç, Taşköprü ve Daday kazaları bağlı idi.²⁵ Kastamonu vilayeti doğuda Sivas ve Trabzon, güney batıdan Ankara

¹⁷ M. Yaşar Yücel, "Kastamonu'nun İlk Fethine Kadar Osmanlı-Candar Münasebetleri (1361-1392)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1/1 (1963), s. 133-141; TDV İslâm Ansiklopedisi, M. Yaşar Yücel, İstanbul 1993, "Candaroğulları" maddesi; Yaşar Yücel, "Candaroğulları Beyliği (1439-1461)", *Bellekten*, XXXIV/135 (1970), s. 373-407; M. Yaşar Yücel, "Candaroğulları Beyliği", *Anadolu Selçukluları ve Beylikleri Dönemi I (Sosyal ve Siyasal Hayat)*, Ed. Ahmet Yaşar Ocak, 2006, s. 165-173; M. Yaşar Yücel, "Candaroğlu Çelebi İsfendiyar Bey 1392-1439", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, II/2-3 (1966), s. 157-174; Ahmet Kankal, "Yıldırım Bayezid Döneminde Osmanlı-Candarlı Münasebetleri", *Uluslararası Yıldırım Bayezid Sempozyumu (27-29 Kasım 2015-Bursa)*, 2019, s. 215-224; Hamza Keleş ve Cevdet Yakupoğlu, "Ankara Savaşına Kadar Osmanlı Candaroğulları Münasebetleri", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 13/1 (2005), s. 207-223; Selahattin Döğüş, "Osmanlı-Candaroğulları İlişkileri", *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 13/4 (2014), s. 1043-1053; Uğur Kurtaran, "Candaroğulları Beyliği'nin Osmanlı Devleti ile İlişkileri ve Beyliğin Osmanlı Hâkimiyetine Geçışı", *Çankırı Araştırmaları*, VII/9, s. 9-18.

¹⁸ Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2017, s. 435.

¹⁹ Zübeyde Güneş Yağcı, "1487 Tarihli Tapu-Tahrir Defterine Göre Kastamonu Kazasının Sosyal ve Ekonomik Yapısı", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (1996), s. 241.

²⁰ Ahmet Kankal, "Fetihten XVI. Yüzyılın Sonuna Kadar Kastamonu Şehrinde İskân ve Nüfusa Dair Genel Gözlemler", *Birinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri (21-23 Mayıs 2000-Kastamonu)*, 2001, s. 97-120.

²¹ Yücel Özkaya, "XVIII. Yüzyılın Ortalarında Kastamonu Sancağı", *Birinci Kastamonu Kültür Sempozyumu (21-23 Mayıs 2000-Kastamonu)*, 2001, s. 3.

²² Yağcı, "1487 Tarihli Tapu-Tahrir Defterine Göre", s. 243.

²³ TDV İslâm Ansiklopedisi, İlhan Şahin, İstanbul, 2001, "Kastamonu" maddesi.

²⁴ Özkaya, "XVIII. Yüzyılın Ortalarında Kastamonu Sancağı", s. 3.

²⁵ Cemal Avcı, "19. Yüzyıl Sonlarında Kastamonu Vilayeti", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24 (2012), s. 19-20.

ve Hüdavendigâr vilayetleri, batıda İzmit sancağı ve kuzeyde Karadeniz ile sınırlı bulunuyordu.²⁶ 1869 tarihli Kastamonu Vilayet Salnamesi'ne göre Kastamonu vilayetinin toplam nüfusu Sinop, Çankırı ve Bolu sancakları da dâhil olduğu halde 385.526 idi. Toplam nüfus içerisinde Kastamonu merkez sancağının nüfusu 5.190 olarak gösterilmiştir. Verilen bilgilere göre ayrıca 524 Rum ve 66 Ermeni nüfus bulunmaktadır.²⁷ 1903 tarihli Kastamonu Vilayet Salnâmesi'ne göre ise merkez Kastamonu Sancağı'nın nüfusu 66.329'dur. Toplam nüfusun 33.462'si erkek, 32.867'si kadındır. Yine şehirde 1.925 Rum ve 925 Ermeni nüfus bulunmaktadır.²⁸

XVI. yüzyıl sonlarına kadar Kastamonu'nun özellikle sur dışındaki gelişimi devam etmiş, XVII-XVIII. yüzyıllarda ise şehir mevcut mahalle sayısını korumuştur.²⁹ XIX. yüzyılda kuzeyde ve güneyde nihaî sınırlarına ulaşan Kastamonu, fizikî bakımdan bir büyüme kaydedememiştir.³⁰ Şehrin gelişme kaydedememesinin sebepleri arasında XVI. yüzyılın ortalarından itibaren başlayan suhte ayaklanmaları,³¹ 1603'te Celâlî reislerinden Yularkastı'nın Kastamonu'yu bir süre ele geçirmesi ve yakması,³² 1832-1833 yılları arasında kendisini gösteren Tahmiscioğlu Vakâsı'nı³³ saymak mümkündür.

XIX. yüzyılın sonlarından itibaren şehir, Batı mimarisinin örneklerini yansıtan askerî, mülkî ve kamu binalarıyla yeni bir değişim yaşamıştır.³⁴ 1903 tarihli Kastamonu Vilayet Salnâmesi'ne göre şehirde 3.829 hane, 46 han, 1 otel, 15 hamam, 1 muvakkıthane, 3 imaret, 1 bedesten, 3 su değirmeni, 192 çeşme, 4 kiremithane, 31 fırın, 24 ambar/samanlık, 2000 dükkân-mağaza-kahvehane, 1 debbağhane, 65 adet cami ve mescit, 1 namazgâh, 10 kütüphane, 17 medrese, 23 inâs sıbyan mektebi, 5 yeni usûlde eğitim yapan zükur ibtidaî mektebi ile inasa mahsus 1 ibtidâî mektep, zükur ve inâsa mahsus birer rüştiye, 1 askerî rüştiye, 1 leyli ve nehari idadî-i mülkiye mektebi ve 1 adet sanayi mektebi mevcuttur. Ayrıca şehirde 1 Rum ve 1 Ermeni Kilisesi ile zükur ve inasa mahsus 2 Rum, inas ve zükura mahsus birer Ermeni mektebi bulunmaktaydı. Kamu kuruluşları arasında ise Vali Enis Paşa zamanında inşa olunan hükûmet konağı ile 1 debboy, 2 cephane, süvari ve piyadeler için olmak üzere ayrı ayrı 2 adet kışla, zükur ve

²⁶ *Kastamonu Vilayet Salnâmesi*, Kastamonu Vilayet Matbaası, 21 (1321/1903), s. 305.

²⁷ *Kastamonu Vilayet Salnâmesi*, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1 (1286/1869), s. 105.

²⁸ Merkez Kastamonu Sancağı'na bağlı İnebolu, Zağferanbolu, Taşköprü, Daday, Araç, Tosya ve Cide kazalarını da dâhil ettiğimizde Kastamonu'nun nüfusu 387.916 olmaktadır. Bkz. *Kastamonu Vilayet Salnâmesi*, 21 (1321/1903), s. 379.

²⁹ Kankal, "Fetihten XVI. Yüzyılın Sonuna Kadar Kastamonu", s. 97-105.

³⁰ Şahin, "Kastamonu", s. 586.

³¹ Sibel Kundakçı, "Kastamonu, Bolu ve Çankırı Sancaklarında Suhte Olayları (1559-1576)", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, XXII/3 (2022), s. 1155-1170.

³² Mustafa Akdağ, *Celâli İsyanları (1550-1603)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1963, s. 99, 222; TDV İslâm Ansiklopedisi, Mücteba İlgürel, İstanbul, 1993, "Celâlî İsyanları" maddesi; Fahri Maden, "Kastamonu Sancağında Eşkîyalık Hareketleri", *XVII. Türk Tarih Kongresi 15-17 Eylül 2014-Ankara*, IV (2018), s. 1821-1869.

³³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Kastamonu'da Tahmiscioğlu Vak'ası", *Tarih Semineri Dergisi*, 1-2 (1937), s. 139-152; A. Baha Gökoğlu, "Kastamonu-Safranbolu Harbi", *Halk Bilgisi Haberleri*, 769 (1938), s. 154-156.

³⁴ Şahin, "Kastamonu", s. 586.

inasa mahsus olmak üzere biri kâgir diğeri ahşap olmak üzere 2 adet hapisane ve tevkifhane, 5 karakol, 1 telgrafhane, zükur ve inasa mahsus olmak üzere 2 adet hastane, 1 kale, 1 bimarhane ve bir adet saat kulesi yer almaktaydı.³⁵

Seyyahların verdiği bilgilerden XIX. yüzyılın ilk dönemlerinde Kastamonu'da ticarî ve ekonomik hayatın sönük olduğu³⁶ ve neredeyse Beylikler çağındaki yapısını muhafaza ettiği³⁷ anlaşılmaktadır. Köylerde tarım ve hayvancılık önemli uğraşlardı.³⁸ Bakır ve bakırdan imal edilen lüks bakır eşya üretimi, XVIII. yüzyılın sonlarına kadar varlığını korumuştur.³⁹ Donanmanın kereste gereksinimi ve gemi yapımında kullanılan katranın bir kısmı Kastamonu'dan karşılanmaya devam edilmekteydi. Kastamonu'da deri sanayi ise halâ önemini korumaktaydı. Dokumacılık ve bu çerçevede kenevir, iplik ve tiftik mamulleri ile urgan dokumacılığı ön plândaydı.⁴⁰ Ayrıca dokuma alanında penbeci, bezzaz, basmacı ve boyacı gibi yeni esnaf grupları ortaya çıkmıştı. Sofra bezi ve sarı yazma baskıcılığı, ahşap oyma ve sandık yapımcılığı, mekikli dokumacılık ve iğne oymacılığı, işlemecilik (çeyiz işleri, nakış), saraççılık, semercilik, bıçakçılık, kıstı yapımcılığı ve çarşaf bağlamacılığı Kastamonu ve kazalarında sürdürülen diğer el sanatlarıydı. Demircilik ve keçecilik ise diğer önemli meslek kollarındandı.⁴¹ Kastamonu'da XIX. yüzyıl başlarında ticarî faaliyetler çarşı, pazar, bedesten ve han gibi mekânlarda sürdürülmeye devam etmişti.⁴² Tanzimat sonrasında Kastamonu ve

³⁵ *Kastamonu Vilayet Salnâmesi*, 21, (1321/1903), s. 307-309.

³⁶ Melek Sarı Güven, "Vital Cuinet'e Göre 19. Yüzyıl'ın Son Çeyreğinde Kastamonu Vilayeti'nde Ulaşım Ve Ticaret", *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi (SBArD)*, XVIII/35 (2020), s. 71.

³⁷ Yağcı, "1487 Tarihli Tapu-Tahrir Defterine Göre", s. 245-248.

³⁸ Kastamonu'da meyve, sebze ve hububat ürünleri arasında üryani eriği, misket elması, armut, ceviz, patates, fasulye, soğan, lahana, pancar, şalgam, sarımsak, buğday, arpa, siyez, yulaf, mısır, burçak, mercimek ve nohut üretimi yaygındı. Bkz. *Kastamonu Vilayet Salnâmesi*, 21 (1321/1903), s. 310. Vital Cuinet'in vermiş olduğu bilgiye göre Kastamonu merkez sancağında bu dönemde hububatta 16.500; pirinçte 6.000; taze meyvede 16.000; meşe elmasında 7.500; fasulyede 1.500; yumurtada 8.000; canlı sığırdı 9.000; balık yağı ve tuzlu balıkta 1.000 ve tütün ürünlerinde 16.000 franklık bir ticaret hareketliliği mevcuttu. Bkz. Güven, "Vital Cuinet'e Göre 19. Yüzyılın Son Çeyreğinde Kastamonu", s. 72-73.

³⁹ Kastamonu'da Avrupaî tarzda bakırdan tabaklar, sürahiler, su bardakları, sefer tasları, sahan ve tencereler imal edilen ürünler arasındaydı. Bkz. *Kastamonu Vilayet Salnâmesi*, 21 (1321/1903), s. 312.

⁴⁰ Kastamonu'da basmalar, yatak çarşafı, perde ve yastık örtüleri, gömlek ve yelken bezleri, yine Avrupaî tarzda kumaşlar, şayak ve fanila, pamuktan pazen imal edildiği gibi hamam takımları, el havlusu dokuma ürünleri arasında yer almaktaydı. Kendir üretimi ve urgan imalâtı ise Kastamonu ve Taşköprü'de yaygınlık kazanmıştı. Bkz. *Kastamonu Vilayet Salnâmesi*, 21 (1321/1903), s. 311-312. Vital Cuinet'in vermiş olduğu bilgiye göre Kastamonu merkez sancağı bu dönemde dokumacılık sektöründe yünde 3.000; tiftik keçi kılında 55.000; yün kemerlerde 10.000; yünlü kumaşlarda 78.000; pamuk ipliği ve diğer ipliklerde 59.000; kenevir, keten ve halatta 38.000; keten ve kenevir kumaşta 2.000; kumaşta 10.500; hazır giyimde 2.000 franklık bir ticaret hacmine sahipti. Bkz. Güven, "Vital Cuinet'e Göre 19. Yüzyılın Son Çeyreğinde Kastamonu", s. 74.

⁴¹ *Kastamonu Vilayet Salnâmesi*, 21 (1321/1903), s. 312. 1896 (H. 1314) tarihli Kastamonu Vilayet Salnâmesi'nde yer verilen Kastamonu kazası mahalât ve kurraları incelendiğinde dönemin esnaf ve meslek adlarının yer adlarını da yakından etkilediği görülmektedir. Nitekim köy adları arasında 4 tane Demirci, 3 tane Demirciler, 4 Hatip, 3 Sabuncular, 2 Anbarcılar, 2 Kalaycı, 2 Yazıcı, 2 Terzi, 2 Okçular, 2 Topçu adına tesadüf edilmiştir. Bkz. *Kastamonu Vilayet Salnâmesi*, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1 (1314/1896), s. 257-313; Cunbur, "Kastamonu Tarihinde Ahiler ve Esnaf Kuruluşları", s. 13-15.

⁴² Kutgün Eyüpgiller-Mine Topçubaşı-Işıl Polat, "Kastamonu'da 19. Yüzyıl Ticaret Yapıları", *Metufja*, 25/2 (2008), s. 1-20.

havalisinde karayolu şebekesi geliştirilmeye çalışılırken; yollar üzerinde askerî, siyasî ve ticarî tesisler kurularak; yolcuların, tüccarların, askerlerin, orduların, habercilerin ve kervanların ihtiyaçları karşılanmaya çalışılmıştı. Bununla birlikte arazinin engebeli olması ve ulaşım imkânlarının sınırlılığı Kastamonu'da içe kapalı bir ekonomik yapının ortaya çıkmasına sebep olmuştu.⁴³ Ayrıca yılın belirli dönemlerinde kurulan panayır ve pazarlar, üretimi yapılan malların değerlendirildiği yerlerdi. İnebolu Limanı deniz ticaretinde önemliydi.⁴⁴

XX. yüzyılın başlarında Kastamonu merkez sancağında mevcut bulunan Halvetiye, Kadiriye, Halidiye, Mevleviye, Sa'diye, Rufa'îye, Celvetiye ve Bayramiye Tarikatları'ndan 12 dergâh ve 14 zaviye şehrin manevî hayatına; ayrıca 17 medrese⁴⁵ ve 10 kütüphane,⁴⁶ eski usûlde eğitim yapan 23 inas sıbyan mektebi ile yeni usûlde eğitim yapan 5 zükûr ibtidaî ve inasa mahsus birer rüşdî ve ibtidaî mektep ile bir rüşdî-i askerî ve bir leylî ve nehari idadî-i mülkiye mektebi ile bir sanayi mektebi şehrin maarif hayatına yön vermekteydi.⁴⁷

Bununla birlikte son yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde görülen iktisadî, idarî ve sosyo-kültürel gerileme, diğer vilayetlerde olduğu gibi Kastamonu ve çevresini de yakından etkilemişti. Osmanlı Mebusan Meclisi'nde 14 Mayıs 1877 tarihli oturumda söz alan Kastamonu mebusu Salim Efendi: "bizim vilayet gayr-i mümbit ve ahalişi gayet fakir bir yer olduğundan ekseriya mısır buğdayı öğütüp un ettikleri zaman koçanını dahi beraber öğütürler. Gerek vergi ve gerek ağnama bir şey zam olursa bunlar tahammül edemezler" sözleriyle vilayetin iktisadî açıdan geri kalmışlığını ve halkın fakir düşmüş olduğunu ifade etmekteydi. Yine Salim Efendi Meclis'in ikinci dönem faaliyetlerinde almış olduğu sözlerde, taşra teşkilatının bozukluğundan bahisle, vilayet meclislerinde reis ve kâtiplerin pek çok fenalıklarına ve uygunsuzluklarına şahit olduğunu dile getirmişti.⁴⁸

⁴³ Güven, "Vital Cuiet'e Göre 19. Yüzyılın Son Çeyreğinde Kastamonu", s. 70-71; Emrah Çetin, "II. Abdülhamid Döneminde Kastamonu ve Ankara Vilayetlerinde Karayolu Yapım Çalışmaları", *History Studies*, 6/3 (2014), s. 103-117.

⁴⁴ Fahri Maden, "XVIII. Yüzyıl Sonu XIX. Yüzyıl Başlarında Kastamonu'da Esnaf Grupları, Zanaatkârlar ve Ticari Faaliyetler", *Karadeniz Araştırmaları: Balkan, Kafkas, Doğu Avrupa ve Anadolu İncelemeleri Dergisi*, IV/15 (2007), s. 152-164;

⁴⁵ Abdullah Bay, "Modernleşme Dönemi Osmanlı Taşra Medreseleri: Kastamonu Medreseleri ve Taşrada Medrese Hayatı", *Karadeniz Araştırmaları: Balkan, Kafkas, Doğu Avrupa ve Anadolu İncelemeleri Dergisi*, IX/33 (2012), s. 59-95; Metin Akis, "Kastamonu Vakfiyelerine Göre Kastamonu'da Bulunan Medreseler", *III. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu: Kastamonu'da İlmî Hayat ve Kastamonu Âlimleri (6-8 Mayıs 2016-Kastamonu)*, 2016, s. 295-309.

⁴⁶ Mehmet Serhat Yılmaz, "Kastamonu Medrese ve Dergâh Kütüphanelerindeki Yazma ve Basma Eserlerin Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesine Devri", *III. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu: Kastamonu'da İlmî Hayat ve Kastamonu Âlimleri (6-8 Mayıs 2016-Kastamonu)*, 2016, s. 276-282.

⁴⁷ *Kastamonu Vilayet Salnâmesi*, 21 (1321/1903), s. 308-309; Lütfiye Göktaş Kaya ve Muhammet Öztürk, "19.-20. Yüzyıl Osmanlı Dönemi Eğitim Yapıları: Kastamonu Merkez Mekteb-i İdadi, Mekteb-i Sanayi, Rum Mektebi", *Asos Journal: The Journal of Academic Social Science*, VI/73 (2018), s. 37-56; Halil Aytekin, "Cumhuriyet'in Devraldığı Kastamonu Eğitim Müesseseleri (1910-1918)", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu: Tebliğler, (19-21 Ekim 1988-Kastamonu)*, 1989, s. 101-108.

⁴⁸ Ahmet Oğuz, "1877-1878 Meşrutiyet Meclisinde Kastamonu Mebuslarının Faaliyetleri ve Ele Aldıkları Başlıca Konular", *İkinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri (18-20 Eylül 2003-Kastamonu)*, 2005, s. 34-36.

Bu gerileme yine Kastamonu Valiliği tarafından vilayetin genel durumu ve ihtiyaçları üzerine hazırlanan 18 Eylül 1880 tarihli bir layihada da dile getirilmişti. Layihaya göre Kastamonu vilayetinde “medeni bir gelişme görülmediği gibi, ahalinin çoğu eğitim nimetinden henüz tat alamamıştı”. Vilayet genelinde sancak ve kazalarda her ne kadar rüşdiye, kasaba ve köylerde sıbyan mektepleri olmasına rağmen, mekteplerde halâ eski usûlde eğitim yapılmakta olduğundan mekteplere giden çocuklar iki üç senede okuma ve yazmayı öğrenememekteydi. Kastamonu-İnebolu arasındaki yolun eksiklikleri tamamlanamamış, Kastamonu’nun Çankırı, Sinop ve Bolu ile bağlantısını sağlayan yollar da yapılamamıştı. Ziraat ise eski usûllerle yapılmakta ve makineli tarıma geçilememişti. İmal edilen ipler kaba ve pürüzlü olduğundan bunlardan imal edilen dokumalarda kalitesizdi. Tiftik çok olmasına rağmen bunları dokuyacak kimseler bulunmadığından tiftik, ham şekilde dışarıya satılmaktaydı. Vilayetin başlıca iskelesi olan İnebolu’da iyi bir liman yapılamamıştı. Tedavisi mümkün olan pek çok hastalık vilayet genelinde tabip ve ilâç bulunmadığından tedavi edilememekte, bu sebeple frengi gibi bulaşıcı hastalıklar yaygınlık kazanmaktaydı. Memur maaşları düşürüldüğünden zaptiye sayısı azalmış, geriye kalanlarla asayişin temini zorlaşmıştı.⁴⁹ 1906 yılına gelindiğinde ise bu iktisadî çöküntüye ilâve olarak yeni vergiler konulması üzerine, Kastamonu’da bir ayaklanma girişimi başgöstermişti.⁵⁰

2. Mondros Mütarekesi Sonrası Dönemde Kastamonu’da Genel Durum

I. Dünya Savaşı yıllarına gelindiğinde Kastamonu vilayeti idarî bakımdan küçülmüştü. 1918 yılı itibariyle Kastamonu vilayeti merkez sancakla birlikte Sinop ve Çankırı livalarından müteşekkildi.⁵¹ Kastamonu vilayetine bağlı bulunan Bolu Sancağı ise 1908 yılında müstakil liva haline getirilmişti.⁵² 1899 yılından itibaren Bolu sancağına bağlı bir kaza konumunda bulunan Zonguldak ise 18.06.1920’de müstakil liva olmuştu.⁵³ 1922 yılı itibariyle Kastamonu vilayetinin nüfusu Sinop ve Çankırı livaları da dâhil olduğu halde 424.600 idi. Toplam nüfus içerisinde 12.000 kadar da Hıristiyan ahali bulunmaktaydı.⁵⁴

⁴⁹ BOA, Y.PRK.UM., 3 / 19; Esat Aktaş, “18 Eylül 1880 Tarihli Bir Layihaya Göre Kastamonu Vilayeti”, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 54 (2015), s. 223-239.

⁵⁰ 1906 Ocak ayından 23 Temmuz 1908 tarihinde II. Meşrutiyet’in ilanına kadar Anadolu’da bir dizi ayaklanma meydana gelmiştir. Vergi ayaklanmaları olarak bilinen ve 1906 yılı başlarında patlak veren olayların en önemli sebebi, Hükümet’in biri şahıslardan alınacak olan “Şahsî Vergi”, diğeri de ehil hayvanlar üzerine konulan “Hayvanat-ı Ehliye Rûsûmu” adı altında 1903 yılında iki yeni vergi toplama kararı almasıdır. Hükümetin yeni vergileri toplama girişimiyle birlikte, ülkenin pek çok yerinde itaatsizlik ve başkaldırı hareketleri görülmeye başlanmıştır. Bunlardan ilki Ocak 1906’da Kastamonu’da Şahsî Vergi’nin kaldırılması talebi ile meydana gelmiştir. Bkz. Mehmet Serhat Yılmaz, “II. Meşrutiyet Öncesi Kastamonu’da Bir Ayaklanma Girişimi (1906)”, *Karadeniz Araştırmaları*, VIII/30 (2011), s. 123-124.

⁵¹ Merkez Kastamonu sancağına İnebolu, Safranbolu, Taşköprü, Cide, Daday, Tosya ve Araç; Çankırı sancağına Çerkeş; Sinop sancağına ise Gerze, Boyabatve Ayancık kazaları bağlı bulunuyordu. Bkz. *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, 1333-1334/1918, Dersaadet: Hilâl Matbaası, 1334, s. 666-673.

⁵² Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, s. 127.

⁵³ BCA, 30.18.1-1/1.4.6; İbrahim Tavukçu, “Millî Mücadele Döneminde TBMM Hükümetlerinin İdari Taksimat Alanında Yaptığı Düzenlemeler”, *Tarih ve Gelecek*, 6/2 (2020) s. 741.

⁵⁴ Kemal, *Türkiye’nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası: Kastamonu Vilayeti*, Ankara: Öğüd Matbaası, 1338, s. 5.

Mondros Mütarekesi sonrasında vilayet genelinde özellikle iktisadî ve sıhî bakımlardan görülen gerileme ve çöküntü daha da büyümüştü. Kastamonu Sıhîye Müdürü Kemal Bey'in Sıhîye ve Muavenet-i İctimaîye Vekâleti'ne sunmuş olduğu rapora göre halk Millî Mücadele yıllarında "karnını ekmekle doyurmaktaydı" ve "tek çeşit beslenmelerinden dolayı mide ve bağırsak hastalıklarından kurtulamamaktaydı".⁵⁵

Mütareke sonrasında iktisadî yapıdaki istikrarsızlık fiyatlara da yansımış pek çok temel gıda maddesinin fiyatlarında önemli artış olmuştu. 6 Temmuz 1919 tarihi itibarıyla temel gıda maddelerinden kahve 100, sabun 75, zeytin tane 70, yumurtanın yüz adedi 130, fasulye 20, mercimek 20, bulgur 18, gazyağı 30 ve tiftik 65 kuruştan satılmaktaydı.⁵⁶ 1919 yılı Ağustos ayı sonlarında fiyatlar kendisini korurken, zeytinyağı ve kahve alıcı bulamamaktaydı.⁵⁷ Eylül ayı sonlarında sabun 75 kuruştan 85-90 kuruş aralığına kadar yükselmişti. Pirincin batmanı ise 225 kuruştur.⁵⁸ Aynı ay sebze ve meyve fiyatlarında da aşırı artışlar kendisini göstermişti. İstanbul'da 1 patlıcan 100 paraya⁵⁹ alınabilirken, Kastamonu'da patlıcanın tanesi 6 kuruştur. Yine domates 10, üzüm 20, karpuz ise okkası 10 kuruştan satılmaktaydı. Bu fiyatlar karşısında *Açıksöz* gazetesi ise sütunlarından "bir patlıcanı 40 kuruşa çıkarsalar bunu bir soran arayan çıkacak mı?" sorusunu sormaktaydı.⁶⁰

1919 yılı Ekim ayında pirincin batmanı 230-235 kuruşa, Temmuz ayında 130 kuruş olan yüz adet yumurta fiyatı 200 kuruşa yükselmişti.⁶¹ 1919 yılı Kasım ayında 55-60 kuruş aralığında olan şeker piyasada bulunamamaktaydı. Pirincin batmanı 200-205 kuruşa gerilerken, yüz adet yumurta fiyatı 280-300 kuruş aralığına kadar yükselmiş,⁶² şeker ise 1920 yılı Mart ayında 150 kuruşa fırlamıştı.⁶³

Fiyatların artmasındaki en önemli sebep karaborsacılık ve Kastamonu'da yetişen ürünlerin İnebolu Limanı marifetiyle İstanbul'a gönderilmesi ya da ülke dışına satılmasıydı. Nitekim buğdayın ülke dışına satılması ve buğday fiyatlarındaki aşırı artış, halkın bununla ilgili bir şikâyet dilekçesini Kastamonu Valiliği'ne vermesine sebep olmuştu. Bunun üzerine Kastamonu Belediyesi, İnebolu Limanı marifetiyle dışarıya buğday satılmasını 1919 yılı Eylül ayında yasaklamıştı.⁶⁴ Bu dönemde buğday fiyatlarıyla

⁵⁵ Kemal, *Türkiye'nin Sıhî ve İctimaî Coğrafyası: Kastamonu Vilayeti*, s. 18.

⁵⁶ "Şehrimiz Piyasası", *Açıksöz*, 6 Temmuz 1335, s. 2.

⁵⁷ "Haftalık Piyasa", *Açıksöz*, 24 Ağustos 1335, s. 2.

⁵⁸ "Haftalık Piyasa", *Açıksöz*, 21 Eylül 1335, s. 2.

⁵⁹ III. Ahmet döneminden itibaren Osmanlı Devleti, piyasadaki esedî kuruşların standartlarını örnek alarak ilk Osmanlı kuruşlarını darp etmeye başlamıştır. Buna göre 1 Osmanlı kuruşu=120 akçe=40 para üzerinden yeni bir para birimi oluşturulmuştur. Bkz. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Şevket Pamuk, Ankara, 2002, "Kuruş" maddesi.

⁶⁰ "Sebze ve Meyve Pahalılığı", *Açıksöz*, 21 Eylül 1335, s. 2.

⁶¹ "Haftalık Piyasa", *Açıksöz*, 5 Teşrinievvel 1335, s. 4.

⁶² "Haftalık Piyasa", *Açıksöz*, 16 Teşrinisani 1335, s. 4; "Haftalık Piyasa", *Açıksöz*, 30 Teşrinisani 1335, s. 4.

⁶³ "Şeker 150'ye", *Açıksöz*, 28 Mart 1336, s. 2.

⁶⁴ "Pahalılığa Karşı Tedabir", *Açıksöz*, 28 Eylül 1335, s. 4.

birlikte yağ, peynir, yumurta ve et gibi temel gıda maddelerinde de aşırı fiyat artışları söz konusuydu. Bununla ilgili olarak Kastamonu Valisi Cemal Bey tarafından 11 Eylül 1920 tarihinde İktisat Vekâleti'ne bir telgraf çekildiği gibi,⁶⁵ diğer yandan karaborsacılığa yeltenecek olanların şiddetle cezalandırılacağı duyurulmuştu.⁶⁶

1922 yılına kadar fiyatların kendisini koruduğu, bununla birlikte bazı temel gıda ürünlerinde fiyat artışlarının devam ettiği anlaşılmaktaydı. 1922 yılı Haziran ayında 120 kuruş olan sadeyağ 80-90 kuruşa, 300 kuruşa kadar yükselmiş olan yüz adet yumurta fiyatı 200-210 kuruşa ve altın ise 635 kuruştan 625 kuruşa gerilemişti.⁶⁷ Aynı ay içerisinde salep 130-150, balmumu 70, sardırma denk urganı 240-260; franya ipleri 300-320, tütün kındabı 300-330; beş ve altı kulaçlı urganlar batmanı 300-330, birinci cins kendir 220-230, ikinci cins kendir 180-190, üçüncü cins kendir ise 150-160 kuruştan satılmaktaydı.⁶⁸ 1922 yılı Ağustos ayında fiyatlar düşmeye devam etmiş, altın 623,5 kuruşa kadar gerilemişti. Kesme şeker 67 kuruş olmakla birlikte, toz şeker piyasada bulunmamaktaydı.⁶⁹

Yine yağışların azlığından dolayı buğday üretiminde görülen düşüş un imalatını etkilemiş, piyasada un kalmadığından Belediye Meclisi yerli undan ekmeğe 18,5 kuruştan narh vermek durumunda kalmıştı.⁷⁰ Çıkartılmayan beyaz ekmeğe ise Belediye Meclisi'nin almış olduğu karardan sonra yeniden çıkmaya başlamıştı.⁷¹ Et fiyatlarındaki aşırı artıştan dolayı bir kısım esnaf, ahalinin et yemesini sağlamak amacıyla fiyatları düşürmüştü.⁷²

⁶⁵ Vali Cemal Bey tarafından İktisat Vekâleti'ne çekilen telgrafın sureti şu şekildeydi: "Esasen sekencesine nispetle zira'iyatı had-ı kifayede olmamakla beraber bu sene sinin-i sabıkaya göre Küre'de noksan hasılât idrak eden Kastamonu ve havalisi öteden beri dakik ve hınta ihtiyacatını kısmen hariçten temin etmekte olduğu halde bir takım muhtekirlerin ticaret namıyla ahalden topladıkları zeha'iri harice sevk ederek Kastamonu piyasasının günden güne terfi'ine ve ihtiyacın tazyikine sebep oldukları umûm ahalinin müraca'atına atfen Meclis-i Belediden ba mazbata bildirilmiştir. Ticaret ve ihraca'atın serbesti-i ceryanı ihtiyaç-ı mahalliye tazyik etmemekle kâ'im olmak lâzım geleceğinden sabık Kastamonu Vilayetinden harice dakik ve hınta sevkiyatının men'iyle ihtiyaç-ı memlekete hasrı ve Ankara ile mahal-i saireden çıkarılacak zeha'irinde kemakân fakat mahreç şehadetnâmesiyle harice sevkinin serbest bırakılması hal ve maslâhata muvafık ve halkın tatmin-i ihtiyaç ve kulubünü mucib olacağından tatbikatına müsaade buyurulması ehemmiyetle arz olunur". Bkz. "Yine İhtikâr mı?", *Açıksöz*, 27 Eylül 1336, s. 1.

⁶⁶ Gazete aracılığıyla yapılan duyuru şu şekildedir: "Bazı matrabazlar vilayetin her tarafına adamlar çıkararak İstanbul için yağ ve yumurta toplattırmakta ve fiyatların terfi'ine sebep olmakta buldukları anlaşılmağa, bugünden itibaren yağ ve yumurta ihraca'atı kat'iyen menedilmiştir. Memnuiyet-i harekette bulunanlar mücazat-ı kanuniyeye düşer olacaklardır". Bkz. "Makam-ı Âli-i Vilayetten", *Açıksöz*, 9 Mayıs 1326, s. 4.

⁶⁷ "Piyasada", *Açıksöz*, 10 Haziran 1338, s. 2.

⁶⁸ "Piyasada", *Açıksöz*, 28 Haziran 1338, s. 2.

⁶⁹ "Piyasa", *Açıksöz*, 9 Ağustos 1338, s. 2.

⁷⁰ "Un ve Ekmek Meselesi", *Açıksöz*, 20 Haziran 1338, s. 2; "Ekmek Narhı", *Açıksöz*, 29 Haziran 1338, s. 2.

⁷¹ "Beyaz Ekmek Çıkacak", *Açıksöz*, 21 Haziran 1338, s. 2.

⁷² Kasab Tahir ve ortağı Emin Eefendiler koyun etini altmış kuruştan elliye, daha sonra ise elliden kırka indirmiş, diğer kasaplarda eti kırk kuruştan satmaya mecbur kalmışlardır. Bkz. "Et Kırk Kuruş", *Açıksöz*, 29 Haziran 1338, s. 2.

Kastamonu'da ziraî faaliyetler de Osmanlı Devleti'nin son asırlarından itibaren gerilemiş, Birinci Dünya Savaşı yıllarında erkeklerin önemli bir kısmı cepheye gittiğinden, arazilerin çoğu ekilememiştir. Diğer yandan kalbur makineleri, tırmık, pulluk gibi ziraat aletleri temin edilemediğinden makineli tarıma geçilememiştir.⁷³ Son dönemlerde kurulan ziraat komisyonları ve ziraat odaları sermayesizlikten dolayı bir şey yapamamıştı. Köylü tarafından verilen aşar ve menafi hisseleri Ziraat Bankası'na terkedilmesine rağmen, köylü için alet-edavat ve kimyevî gübre alınamamış, damızlık hayvan ve iyi cins tohum dağıtılamamış ve ziraat depoları teşkil edilememiştir.⁷⁴ Köylü eşkıya ve zorbalardan korunamamış, asayiş olaylarından dolayı mal ve mülkünün güvencesi sağlanamamış, cehaletten kurtarılamamış ve viraneye dönen köyleri için de imar faaliyetlerinden yararlanamamıştı.⁷⁵ Tosya ve Safranbolu bağları ise mildiyö ve külleme hastalıkları yüzünden harap olmuş, bu sebeple getirtilen 9.000 kilo kükürt ve göz taşı kullanılarak kaza fen memurlarının gayretleriyle hastalığın imhasına çalışılmıştır.⁷⁶

Ziraî ve tarımsal hayatı olumsuz etkileyen diğer bir hadise ise hayvan hastalıklarının bu dönemde artmış olmasıydı. İlk defa Ümitköy'de ortaya çıkan veba-i bakri (malkıran) hastalığı tedavi edilmesine rağmen, hastalık daha sonra farklı bölgelerde de görülmeye başlanmıştır. Hastalığın Göl'ün Kıyık köyünde görülmesi üzerine sıhhîye baytarı aşu uygulaması için bölgeye gönderilmiş,⁷⁷ aşu uygulaması sonrasında hastalık ortadan kaldırılmıştır.⁷⁸ Yine Daday'ın İnceğiz köyünde veba-i bakri (malkıran) hastalığı bulunduğu haber alınması üzerine bölgeye gönderilen Baytar Müfettişi Süleyman Şani Bey'in yapmış olduğu incelemede, görülen hastalığın veba-i bakri değil Barbuna olduğu (Boğar Alma) tespit edilmiştir.⁷⁹

Uzun süren harp yılları Kastamonu ve havalisinde frengi, sıtma, verem ve kolera gibi hastalıkların yaygınlaşmasına da sebep olmuştur.⁸⁰ Frengi Avrupa'yla olan yakın ilişkiler, diğer taraftan Osmanlı-Rus Savaşları sonrasında yaygınlık kazanmıştır. İşgal edilen bölge

⁷³ "Kastamonu Ziraat Komisyonu'nda Hareketli Bir Celse", *Açıksöz*, 6 Kânunusani 1337, s. 4. Daha sonra İktisat Vekâleti'nce İtalya'ya gönderilecek Heyet'te yer alacak olan Kastamonu Ziraat Müdürü Tahsin Bey'e ziraat alet ve edavatı satın alması için 20.000 lira verilmiştir. Bkz. "Alât-ı Ziraiye Meselesi", *Açıksöz*, 14 Şubat 1337, s. 4. 25 kalem ziraat aletinin alınması için Kastamonu Ziraat Encümeni ile Ziraat Odası'nın hazırladığı mazbata Meclis-i Umûmi-i Vilayet tarafından kabul edilmiştir. Bkz. "Meclis-i Umûmi Mukarreratı: Alât-ı Ziraiye Mazbataları", *Açıksöz*, 17 Şubat 1337, s. 1. Bütün bu gayretlerden sonra Kastamonu için pulluk, kalbur makineleri, tırpan, budama için testere makası, traktör, mibzer, çapa, merdane ve kaymak makineleri temin edilebilmiştir. Bkz. "Ziraat Müdürüyle Mülakat", *Açıksöz*, 28 Haziran 1338, s. 1-2.

⁷⁴ Çorukzâde Hilmi, "Çiftçinin İstediklerinden", *Açıksöz*, 13 Kânunusani 1337, s. 3.

⁷⁵ "Köylülerimizin Temenniyatı", *Açıksöz*, 13 Kânunusani 1337, s. 2-3.

⁷⁶ "Ziraat Müdürüyle Mülakat", *Açıksöz*, 28 Haziran 1338, s. 1-2.

⁷⁷ "Veba-i Bakri", *Açıksöz*, 11 Kânunusani 1338, s. 2.

⁷⁸ "Veba-i Bakri", *Açıksöz*, 19 Şubat 1338, s. 1.

⁷⁹ "Daday'da Hayvan Hastalığı", *Açıksöz*, 11 Kânunusani 1338, s. 2.

⁸⁰ Kemal, *Türkiye'nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası: Kastamonu Vilayeti*, s. 18.

halkları, muhacirler ve terhis olan askerler, hastalığın tüm Osmanlı coğrafyasına yayılmasına sebep olmuştu. Nitekim hastalık Kastamonu'nun yanı sıra Konya, Maraş, Aydın, Sivas, Hüdavendigâr, Erzurum, Edirne, İzmir, Kudüs, Gazze, Yanya, Selanik ve Bağdat'a da yayılmıştı. Kastamonu vilayetinde hastalığın en fazla yaygınlık kazandığı yerler Safrabolı, İnebolu ve Sinop idi. Kastamonu vilayetinde frengi ile başlayan mücadele 1860'ta başlamış ve 1915'lere kadar devam etmişti.⁸¹ Bununla birlikte Mondros Mütarekesi sonrasında Kastamonu ve havalisinde zührevi hastalıklar⁸² ve frengi varlığını sürdürmeye devam etmişti. 1918'de Kastamonu merkez kazada 190, 1919 yılının ilk altı ayında 224; Safranbolu'da 1919 yılında 321, 1919 yılının ilk altı ayında ise 404 frengi vakâsı ortaya çıkmıştı.⁸³ Tedaviden kaçmak, hastalığa yakalananların kendilerini gizlemesi ise hastalığın daha da yaygınlaşmasına sebep olmaktadır.⁸⁴

I. Dünya Savaşı yıllarında özellikle İnebolu'yu sarsan en önemli hastalık lekeli humma (tifüs) oldu. Doktor Muammer Bey, İsmail Hakkı Bey ve Operatör Sabri Bey lekeli humma (tifüs) ile mücadele ederken hayatlarını kaybetmişlerdi.⁸⁵ Taşköprü'nün Gökçeagaç nahiyesi Yenice köyünde 12 kişide rastlanılan lekeli humma (tifüs) üzerine Sıhhiye Müdürü Ferruh Niyazi Bey bölgeye hareket etmiş, hastalar karantinaya alınırken,

⁸¹ Şennur Şenel, "19. Yüzyılda Kastamonu Vilayetinde Frengi Hastalığıyla Mücadele", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XIII/1 (2015), s. 256-274; Erol Karcı, "Sinop Frengi ve Gureba Hastanesi'ne Dair Bazı Tespitler", *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 19/39 (2019), s. 461-483.

⁸² Sıhhiye Müdürü Ferruh Niyazi Bey'e göre umûmî kadınlar kontrol altına alınmadığından, ele geçirilebilenler de her ne kadar tedavi edilmeye çalışılmaktaysa da zührevi hastalıklar devam etmekteydi. Bkz. "Emraz-ı Zühreviye ve Köylülerin Sıhhati", *Açıksöz*, 10 Ağustos 1335, s. 2. Yine *Açıksöz* gazetesinde yer verilen bir makalede konuyla ilgili şu satırlara yer verilmekteydi: "Biz bu hıyanetlerimizi biraderlerimiz veya hemşerilerimiz için değil kendimiz için de yapıyoruz. Birkaç saniyelik bayağı, sefil bir zevkimiz için ekseriya kendimizi kızgın ateşlere, kara cehennemlere fırlatıp atıyoruz. Ötede beride dolaşan zührevi hastalıklarla mülevves mevcudiyetlerin yine öteye beriye serpiştirdikleri leveden olsun kendimizi saklamak zamanı ne vakit hulûl edecektir? Sonra evlerimizde masum ve afif seccadesinin başında namazını kılan muti ve fedakâr muhadderetimizin kıymetli kadınlarımızın ne kabahati vardığı durup durdukları yerde başkasından aldığımız zehri onlara aşıyoruz. Allah'tan korkmalıyız, bu cinayet, bu dena'et nedir?" Bkz. Nida, "Kastamonu'nun Ahvâl-i Sıhhiyesi", *Açıksöz*, 9 Teşrinisani 1335, s. 1-2.

⁸³ Sıhhiye Müdürü Ferruh Niyazi Bey *Açıksöz* gazetesinde ele aldığı bir makalesinde hastalıkla ilgili şu satırlara yer verilmekteydi: "Binaenaleyh herkese düşen vatanî vazife vaziyet-i ahlâkimiyemizi islâha çalışmak mariz olanları tedaviye göndermek, hastalığı ketum edenleri ihbar etmek, fahişeler meselesinde devletin takip ettiği siyasete manasız vukûfsuz itirazlarla engel olmaya çalışmaktan ibarettir. Ve bunları yapmakla üç dört senede nispetiz nasıl fırladı ise yine aynı nispetle sukût irâ'e edecektir. Çünkü frenginin sirayetini suret-i kat'iyede izale eden vesait-i devâiye elimizde olduğu gibi teşkilatımızda memalik-i Osmaniyenin başka yerlerinde bulunmayan ve yalnız bu vilayete mahsus bulunan mükemmel vesa'it-i mebzûl bir teşkilat-ı sıhhi'dir. Buna rağmen anlayanlarımız bilenlerimizde halkı tenvir etmez benese-i İslâm'ın sıhhatini temine matûf mesaiye müzaheret etmez, sukûtuyla zavallı halkı sıhhi bir uçuruma sürükletirse bilmem huzur-i Rabbülalemine yarın ne yüzle çıkarız?". Bkz. Sıhhiye Müdür Ferruh Niyazi, "Tenakis-ı Nüfustan Frengi ve Tahribatı", *Açıksöz*, 12 Teşrinievvel 1335, s. 2-3.

⁸⁴ Nitekim Kastamonu Valiliği'nden yayımlanan bir tamimde frengi hastalarının seyyar etıbbaya kendilerini muayene ettirmedikleri ve heyet-i ihtiyarilerinde buna müsamaha gösterdikleri haber alındığından, tedaviye gelmeyenlerle bunlara yarıdakçılık edenlerin ağır nakdî cezalara çarptırılacakları bildirilmekte idi. Bkz. "Mühim Bir Tamim-i Vilayetpenahi", *Açıksöz*, 24 Haziran 1336, s. 2.

⁸⁵ "Kadirşinaslık", *Açıksöz*, 21 Eylül 1335.

Taşköprü belediye tabibi ile Boyabat küçük sıhhîye memuru diğer köyleri gezmekle görevlendirilmişti.⁸⁶ Merkez kazada Hamza Ağa mahallesinde zuhûr eden lekeli humma (tifüs) ise alınan tedbirler sonrasında başka yerlere yayılmadan sonlandırılmıştı.⁸⁷

Mütareke sonrasında Kastamonu'da görülen hastalıklardan bir diğeri uyuz idi. Bunun için önce 2 Temmuz 1919'da Sıhhîye Müdürü Ferruh Niyazi Bey'in başkanlığında, Belediye Reisi Hacı Tefik Bey, şehirde bulunan eczacılar, askerî ve sivil doktor ve baytarlar bir araya gelerek alınması gereken tedbirleri görüşmüşlerdi.⁸⁸ Hastalığın ortadan kaldırılması için hamamlar ücretsiz hale getirildiği gibi, ilâç dağıtımı yapılmış ve eşyalar dezenfekte edilmişti.⁸⁹

Salgın haline gelen çiçek hastalığı için ise vilayet genelinde 1921-1922 yıllarında yoğun bir aşılama faaliyeti devam etmişti. Sadece 1919 yılında Daday ve Ayancık hariç 12.920 kişiye çiçek aşısı uygulanmıştı.⁹⁰ 1921-1922 yıllarında çiçek hastalığı varlığını devam ettirmiş, aşı uygulaması ise Sıhhîye Dairesi ile Araba Pazarı Karakolu'nda sürdürülmüştür.⁹¹ Aşı uygulamasıyla ilgili Vilayet Sıhhîye Müdüriyeti'nden *Açıksöz* gazetesi aracılığıyla zaman zaman duyurular yapılmıştır. 15 Aralık 1921 tarihli bir duyuruda 16 Aralık Cuma ve 17 Aralık Cumartesi günü merkez kazada Gökdere, Ak Mescit, Çevgâni, Şadi Bey, Arız, Bedir Gâzi, Hamza Ağa ve Alaca Mescit mahallelerinde aşı uygulamasının yapılacağı bildirilmekte idi.⁹² Valilikten yayımlanan bir taminde ise 15 Ocak 1922 tarihine kadar bütün halkın aşılacağı ve aşı vesikası almanın mecburî olduğu, bu tarihten itibaren ise polis marifetiyle herkesten aşı vesikası sorulacağı bildirilmekte idi.⁹³ Diğer taraftan evlerine aşı uygulaması için gelen memurları kovan ahaliden 15-20 kadarı ile mahallesinin nüfusunu saklayan bir kısım muhtar ise Emraz-ı Sâriye Kanunu'nun ilgili maddeleri gereğince mahkemeye verilmişti.⁹⁴ Bu arada aşı vesikası için 15 Ocak 1922 olarak belirlenen süre, Şubat ayı ortasına kadar uzatılmıştı.⁹⁵ 10-15 Şubat 1922 tarihleri arasında ise merkez kazada çarşı başta olmak üzere bütün mahallelerde aşı vesikası yoklamalarına başlanmıştı.⁹⁶ Alınan tedbirlerden sonra 1922

⁸⁶ "Tifüs", *Açıksöz*, 21 Kânunuevvel 1335, s. 3.

⁸⁷ "Lekeli Humma", *Açıksöz*, 3 Kânunusani 1337, s. 2.

⁸⁸ "Sıhhî Tedbirler", *Açıksöz*, 6 Temmuz 1335, s. 2.

⁸⁹ "Sıhhî Tedbirler", *Açıksöz*, 13 Temmuz 1335, s. 2.

⁹⁰ "Çiçek Aşısı", *Açıksöz*, 10 Ağustos 1335, s. 2.

⁹¹ "Şehrimizde Çiçek Hastalığı Var", *Açıksöz*, 7 Kânunuevvel 1337, s. 2.

⁹² "Vilayet Sıhhîye Müdüriyetinden", *Açıksöz*, 15 Kânunuevvel 1337, s. 2; "Vilayet Sıhhîye Müdüriyetinden", *Açıksöz*, 19 Kânunuevvel 1337, s. 2.

⁹³ "Çiçek Aşısı Aşılınmayanlara", *Açıksöz*, 29 Kânunuevvel 1337, s. 2.

⁹⁴ "Aşılınmayanlar ve Nüfus Ketum Edenler", *Açıksöz*, 1 Kânunusani 1338, s. 2; "Çiçek Aşısı Bir hafta Sonra Vesikalar Yoklanacak", *Açıksöz*, 24 Kânunusani 1338, s. 2.

⁹⁵ "Çiçek Aşısı", *Açıksöz*, 29 Kânunusani 1338, s. 2.

⁹⁶ Hazırlanan programa göre çarşı ve Cebrail mahallesi 10-11 Şubat; Ak Tekke, Ayclar, Deveciler, Hamidiye, Abdülcebbar ve Kırk Çeşme mahallelerinde 12-15 Şubat; İsmail Bey, Halife Sultan, Topçuoğlu, Çay, Gökdere, Honsalar, Püre, Alaca Mescit, Şadi Bey, Arız, Çevgâni ve Bedir Gâzi mahallelerinde 16-19 Şubat; Atabey Gâzi, Ak Mescit, Hacı Hamza, Musa Fakih, Cemalettin ve Muzaffereddin mahallelerinde 20-22 Şubat; İbn-i Neccar, Medrese-i Atabey, Saraçlar, Hepkebirler, Hacı Dursun, İsfendiyar, Bey Çelebi,

yılı Mayıs ayı başından sonuna kadar Kastamonu, İnebolu, Küre, Safranbolu, Tosya, Araç, Cide, Taşköprü ve Daday'da 169 köyde toplam 22.063 kişiye çiçek aşısı uygulanmıştır.⁹⁷ 1922 yılı Haziran ayı başından sonuna kadar ise yukarıda bahsedilen yerleşim yerlerinde yapılan aşı uygulaması 203 köyde toplam 29.128 kişiye ulaşmıştır.⁹⁸ Böylece 1922 yılı Ocak ayından Haziran ayı sonuna kadar toplam 117.313 kişi aşılanmıştır.⁹⁹

Evlerde ve kişisel hayatta temizliğe dikkat edilmemesi, çarşı ve pazarların yeterince temizlenmemesi, şahsî eşyaların ve çarşıda satılan ürünlerin dezenfekte edilmemesi, veremli inek sütü içmek ve alkol kullanmak ise veremi artırmaktaydı.¹⁰⁰ Özellikle İstanbulda vebanın yaygınlık kazanması, İstanbul'dan Anadolu'ya geçmek isteyen yolcuların İnebolu-Ankara güzergâhını kullanması, vebanın Kastamonu başta olmak üzere Anadolu'da da yaygınlaşmasına neden olmaktadır. Bu sebeple fare itlâfi yaptırmamış vapurların İnebolu Limanı'na sokulmaması ve aşısız yolcuların Anadolu'ya geçirilmemesi kararlaştırılmıştı.¹⁰¹

Çocuk ölümleri ise yine bu devrede artmıştı. Sıhhîye Müdürü Ferruh Niyazi Bey'e göre çocukların "ekserisinin doğmasıyla ölmesi arasında çok vakit geçmiyordu". Anneler çocukların beslenmesi ve kundaklanması konusunda yeterli bilgiye sahip değildi.¹⁰²

Yukarıda sayılan hastalıkların dışında sıtma,¹⁰³ kuşpalazı,¹⁰⁴ kızamık¹⁰⁵ ve kabakulak'ta vilayet genelinde rastlanılan hastalıklardandı. Kabakulak ise 1922 yılı Aralık ayından itibaren yaygın hale gelmişti.¹⁰⁶ Mekteb-i Sultânî'de salgın haline gelen hastalıktan dolayı, mektep 12 gün tatil edilmek durumunda kalınmıştı.¹⁰⁷

Bütün bu yukarıda anlatılanlara ilâve olarak daha sonra bahsedileceği üzere Mondros Mütarekesi sonrasında Kastamonu'da bulunan Rum ve Ermeniler şımarmış, asayiş ise bozulmuştu. Bununla birlikte Kastamonu, tarihî ve fikrî amiller bakımından Millî Mücadele'ye hazırды. Kastamonu, Mondros Mütarekesi sonrasında herhangi bir işgale uğramamasına rağmen, vatanın düşman işgalinden kurtarılması hususunda büyük fedakârlıklara katlanmış; kadını, erkeği, yaşlısı ve çocuğuyla Millî Mücadele'ye direk ve dolaylı olarak destek vermişti.

Kübçeğiz ve Hamza Ağa mahallerinde ise 23-27 Şubat 1922 tarihleri arasında aşı vesikası yoklaması yapılacaktı. Bkz. "Aşı Vesikası Taharriyatına Başlanıyor", *Açıksöz*, 6 Şubat 1338, s. 2.

⁹⁷ "Vilayette Aşı", *Açıksöz*, 4 Haziran 1338, s. 1.

⁹⁸ "Vilayet Aşı Faaliyeti", *Açıksöz*, 10 Temmuz 1338, s. 2.

⁹⁹ "Sıhhî Faaliyetler", *Açıksöz*, 20 Temmuz 1338, s. 2.

¹⁰⁰ Sıhhîye Müdürü Ferruh Niyazi, "Tenakıs-ı Nüfus Verem ve İşret", *Açıksöz*, 31 Ağustos 1335, s. 1.

¹⁰¹ "Vebaya Karşı Tedabir-i Fevkalade", *Açıksöz*, 19 Teşrinievvel 1338, s. 2.

¹⁰² Sıhhîye Müdürü Ferruh Niyazi, "Tenakıs-ı Nüfustan Vefiyat-ı Etfal", *Açıksöz*, 9 Teşrinisani 1335, s. 4.

¹⁰³ Sıhhîye Müdürü Ferruh Niyazi, "Tenakıs-ı Nüfustan Isıtma", *Açıksöz*, 23 Teşrinisani 1335, s. 3.

¹⁰⁴ "Şehrimizde Kuş Palazı Hastalığı Var", *Açıksöz*, 5 Nisan 1338, s. 2.

¹⁰⁵ "Şehrimizde Kızamık Var", *Açıksöz*, 4 Haziran 1338, s. 2.

¹⁰⁶ "Kabakulak Hastalığı", *Açıksöz*, 24 Kânunuevvel 1338, s. 2.

¹⁰⁷ "Kabakulak Hastalığı ve Sultani Mektebinin On İki Gün Müddetle Seddi", *Açıksöz*, 14 Şubat 1339, s. 2.

3. Millî Teşkilat Teşkilatlanma

3.1. Kastamonu'nun Kuvâ-yı Milliye'ye Katılması

Kastamonu'da İstanbul Hükûmeti'ne taraftar olanlar halk değil, hükûmet dairelerinde görevli vali ve bir kısım memurlardan ibaretti. Mütareke'den sonra vilayet merkezinde bulunan Hürriyet ve İtilaf Fırkası mensupları "sıcağı görmüş yılanlar gibi canlanmışlardı".¹⁰⁸ Bu sırada Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın Kastamonu kaza merkezi ile birlikte İnebolu, Daday, Araç, Tosya, Taşköprü, Sinop, Boyabat, Çankırı, Çerkeş, Ilgaz ve Bartın'da şubeleri bulunuyordu.¹⁰⁹ I. Dünya Savaşı yıllarında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Kastamonu Şubesi ile rekabete girişmiş bulunan Hürriyet ve İtilaf Fırkası mensupları, Mütareke sonrası dönemde yayın organları olan *Zafer* gazetesi vasıtasıyla "halkın millî benliğine ve varlığına dil uzatmaya ve halkın zihnini bulandırmaya" başlamışlardı.¹¹⁰ Posta Müdürü Şeyh Ramiz Efendi ise İstanbul Hükûmeti yanlılarının lideri olarak ortaya çıkmış bulunuyordu.¹¹¹

Mütareke'nin hemen akâbinde ele alınan konuların en önemlisi, manda ve himaye konusu oldu. Amerikan Tahkik Heyeti, İstanbul'daki Türk ve azınlık temsilcileriyle temaslar kurduğundan beri Türk basınında manda ve himaye konusunu tartışır hale gelmişti. Her gazete kendi taraf olduğu manda ve himaye fikrine uygun olarak görüşlerini beyan etmekteydi. Tahkik Heyeti'nin "Bir manda kabul etmek icap ettiği takdirde hangi hükûmetin mandasını tercih edersiniz?" sorusunun birinci kısmı, birçok gazete tarafından çoktan kabul edilmiş görünüyor, ikinci kısmı ise sütunlarda tartışılıyordu. İlerleyebilmek için bir rehber olan ihtiyaç dile getiriliyor, bir rehber olmazsa medeniyete ulaşmanın zorluğu vurgulanıyordu. Fikirler, Amerikan ve İngiliz mandası etrafında toplanmış bulunuyordu. Gazetelerin büyük kısmı dünyada en zengin ve hürriyete en çok önem veren Amerikan mandasının kabulünü, Türk'ün istikbâli, refah ve saadeti açısından uygun bulurken; diğer bir kısmı ise İngiltere ile asırlardan beri süregelen dostluğu öne sürerek, "İngiliz muhabbetinin en ücra köylerde bile gönüllerde yer edinmiş olduğunu ve Türk'ün daima İngiliz adaletine meftun olduğunu" ileri sürüyordu.¹¹² Bu sebeple Sivas Kongresi'ne kadar *Vakit*, *İstiklâl* ve *İleri* gibi gazetelerde aşağı yukarı her gün Amerikan mandası savunulurken; *Peyam*, *Sabah*, *Alemdâr* ve *Yeni İstanbul*'da ise İngiltere'nin himayesi talep ediliyordu.¹¹³

¹⁰⁸ Hüsnü Açıköz, *İstiklâl Harbinde Kastamonu*, Kastamonu Türk Ocakları Yayınları, Kastamonu 2019, s. 14.

¹⁰⁹ Hacer Göl, "Millî Mücadele Döneminde Hürriyet ve İtilâf Fırkası", Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2008, s. 64-65.

¹¹⁰ Açıköz, *İstiklâl Harbinde Kastamonu*, s. 14; Nurettin Peker, *İstiklâl Savaşı (İnebolu-Kastamonu ve Havalisi Deniz ve Kara Harekâtı)*, Kastamonu: Kastamonu Valiliği, 2018, s. 29.

¹¹¹ Rahmi Çiçek, "Millî Mücadele'de Batı Karadeniz", *Türkler*, 15 (2002), s. 1139.

¹¹² Hüsnü, "Mandadan Evvel İstiklâl", *Açıköz*, 24 Ağustos 1335, s. 1.

¹¹³ Kadir Kasalak, "Sivas Kongresi Öncesinde Manda ve Himayenin Türk Basınında Tartışılması ve Komutanlar Arasında Yazışmalar", *Atatürk Yolu Dergisi*, 3/10 (1992), s. 187-211; Lütfi Arslan, "Millî Mücadele Döneminde "Manda Ve Himaye" Tartışmaları ve Mandacılık Yaklaşımları", *Atatürk Yolu Dergisi*, 64 (2019), s. 1-38

Mondros Mütarekesi sonrasında başlayan ilk işgallere karşı İstanbul Hükûmeti'nin sessiz kalması daha 1919 yılı Temmuz ayında Kastamonu'da *Açıksöz* gazetesi tarafından eleştirilmiş ve "İslâm medeniyeti ve Türk harsı için bir rehber ve pişvâ olmakla marûf ve meşhur olan dünkü İstanbul, acaba bugün de bulunduğu tarihi ve nazik vaziyeti takdir ederek kendisine düşen muhataralı ve lüzûmlu vazifeyi ifâ etmeye kendinde bir kuvvet ve bir liyakat görüyor mu?" sorusu, İstanbul Hükûmeti'ne yöneltilmişti.¹¹⁴ Yine aynı ay içinde *Açıksöz* gazetesi "Kuvâ-yı Milliye'nin bu ulvî hareketini gördükçe göğsümüz müfteharâne kabarıyor" cümlesiyle, Kuvâ-yı Milliye'ye taraftar olduğunu ilan etmiş ve bu vatanın hakiki sahiplerinin kim olduğunun bütün âleme ispat edileceğini ve milletin uyanık olması gerektiğini sütunlarından duyurmuştu.¹¹⁵

Yukarıda bahis konusu edilen İstanbul basınının manda ve himaye konusundaki tavrına ise *Açıksöz* gazetesinden cevap niteliğinde 24 Ağustos 1919'da güçlü bir ses yükseldi: "Mandadan Evvel İstiklâl!". *Açıksöz* gazetesi başmuharriri Hüsnü Bey (*Açıksöz*) tarafından kaleme alınan "Mandadan Evvel İstiklâl" başlıklı bu makale, adeta manda ve himaye taraftarlarının sesini kesmiş, kafalarda ki soru işaretlerini ortadan kaldırmıştı. Makalede şu satırlarla yer verilmişti:¹¹⁶

"Bu mütâla'âtle efkâr-ı umûmiyenin tezahür ettiğini zannedenler yanılıyorlar. Türk'ün kalbinde her muhabbetten üstün ve her medeniyetten ve her terakkiden daha cazibeli bir kelime var: İstiklâl!

Evet, en ücra köye gidilsin ve en cahil bir köylü ile konuşulsun. Onun ruhunda bir istiklâl ateşinin yandığı, onun gözlerinde bir istiklâl şulesinin parladığı görülür. Biz terakki edemedik, yirminci asra lâyük bir mevcudiyet-i medeniye ibraz edemedik ise bunda sade bizim değil Avrupalının da bir hisse-i mes'ulesi vardır. Rekabet-i siyasiye, mıntıka-i nüfuz, rekabet-i iktisadiye tecrübeleri hep bizim üzerimizde icra olunmuştur. Biz, insanî muavenetlerini ibzal edecek bin türlü saika tahtında dışarısında dolaşıp içerisine bir türlü giremediğimiz medeniyet şehrinde bizi gezdirecek, bize rehberlik edecek ve bu rehberlikte bir menfaat-i maddiyesi olmadığı halde sırf insanî bir vazife ifâ etmekle müftehir olacak bir müzahir tasavvur edemiyoruz. Yoksa istiklâlimize yan gözle bakan bir müzahiri velev bizi hazinelere gark etse ve şu bir iki asırlık uzun terakki yolunu bize beş, on sene de kat' ettiriverecek bile olsa istemeyiz".

Makalenin son satırları Kastamonu kamuoyunun manda ve himaye konusundaki görüşlerini yansıtmaları bakımından fazlasıyla önemlidir ve şöyle denilmiştir:

¹¹⁴ "Anadolu'nun İstanbul'daki Fırka Gürültüleri Dolayısıyla Payitaht Hakkındaki Nokta-i Nazarı ve Feryadı", *Açıksöz*, 20 Temmuz 1335, s. 1.

¹¹⁵ "Açıksöz", *Açıksöz*, 27 Temmuz 1335, s. 2.

¹¹⁶ Hüsnü, "Mandadan Evvel İstiklâl", s. 1; *Açıksöz*, *İstiklâl Harbinde Kastamonu*, s. 125-126.

“İstiklâlimizden zerre kadar fedakârlığa razı değiliz. Buna rıza gösterecek hiçbir Türk yoktur. Hatta böyle bir şeyi aklına getirenlerin dünyada değilse bile âhirette ecdâdımızın kâhhar ve müntakim eli yakalarındadır”.

1919 Eylül ayında İzmir'in işgaline de temas edilen diğer bir yazıda “İzmir'de Yunanlıların yaptığı feca'ie karşı kuru ve yavan bir protesto ile mukabele eden Hükûmet millete karşı da acz-i ihtiyar, korkak bir peder tavrıyla durun yapmayın onlar vursunlar yaksınlar, öldürsünler, Allah'a havale edin demekten çekinmedi. Fakat milletin kalbine havale edilen bu simli hançer tam tesirini yaptı. Şarki Anadolu vilayetlerimizde başlayan millî hareket bütün vilayetlerimize de tabi'atıyla tesir etti ve şimdi bütün vilayetlerimiz bütün Anadolu ve bütün millet yekzeban olarak bağıyor: Mağlup olmak ölmek demek değildir. Türk namı ortadan kalkmadan Türkiye parçalanamaz” satırlarına yer veren *Açıksöz* gazetesi, ikinci defa İstanbul Hükûmeti'ni hedef alarak “Ferid Paşa acaba daha ne bekliyor?” sorusunu yöneltti.¹¹⁷

Mütareke sonrasında ilk işgaller ve kötü gidişata dair işitilen haberler köylü ve şehirli Kastamonu ahalisinin maneviyatını olumsuz yönde etkilemişse de, halk kısa sürede kendisini toparlamış ve kendilerini genç aydınlara, hocalara, ağalara ve cephelerde kahramanlıklarıyla tanınan komutanlara bağlamış bulunuyordu.¹¹⁸ Diğer taraftan seferberlik emri gereğince I. Dünya Savaşı'nın türlü cephelerine savaşmak üzere Kastamonu ve havalisinden gönderilen gençler,¹¹⁹ perişan bir şekilde memleketlerine dönmüşlerdi. Bunlardan çok az bir kısmı eski memuriyetlerine dönebilmiş, bir kısmı ise ticaretle meşgul olmaya başlamıştı. Bunların büyük kısmı ise fakir ve sahipsiz olarak maişet kaygısına düşmüşlerdi.¹²⁰ Bununla birlikte *Açıksöz* gazetesinin yapmış olduğu neşriyat, gençlik üzerinde etkili oldu. Şehirde Millî Mücadele'ye katkı sağlamak için kurulan dernek ve cemiyetler ise gençleri etrafına topladı. Böylece Kastamonu halkı arasında vatanın kurtarılması hususunda ortak bir fikir ve kanaat ortaya çıkmış oldu.

Kastamonu'nun Kuvâ-yı Milliye'ye resmen katılması ise Hüsnü Bey'in “Mandadan Evvel İstiklâl!” başlıklı makalesinin *Açıksöz* gazetesi sütunlarında yayınlanmasından yaklaşık bir ay sonra mümkün oldu. Mütareke'nin ilanından hemen sonra Kastamonu Valiliği'ne 28 Aralık 1918'de İbrahim Bey atanmıştı.¹²¹ Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkışından sonra Kâzım Bey'in (Dirik) tavsiyesi ile güvenilir valiler listesine alınan İbrahim Bey'e, şifre telgraflar ile talimatlar verilmeye başlandı. Nitekim 28 Mayıs 1919'da Havza'dan kendisine gönderilen ilk telgrafta “devlet erkânının itimat telkin eden kişilerle birleşerek el altından teşkilatlanması” isteniliyordu. Vali İbrahim Bey bir taraftan ildeki İstanbul Hükûmeti yanlılarının lideri konumunda bulunan Posta Müdürü

¹¹⁷ “Ferid Paşa Ne Bekliyor?”, *Açıksöz*, 28 Eylül 1335, s. 1.

¹¹⁸ Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 12-13.

¹¹⁹ Rahmi Çiçek, “Kastamonu: Birinci Dünya Savaşında Bir Osmanlı Kenti”, *Perspectives on Ottoman Studies: Papers from the 18th Symposium of the International Committee of pre-Ottoman Studies (CIEPO) at the University of Zagreb (2008)*, I (2010), s. 130.

¹²⁰ “Gençlik Kâbil-i İhmal Değildir”, *Açıksöz*, 13 Eylül 1335, s. 1.

¹²¹ Mustafa Eski, *Kastamonu Valileri (1838-2000)*, Ankara: Kastamonu Valiliği, 2000, s. 94-96.

Şeyh Ramiz Efendi ile iyi geçinmeye çalışırken, diğer taraftan Mustafa Kemal Paşa'dan gelen telgrafları Defterdar Ferit Bey'in önderliğini yaptığı Kuvâ-yı Milliyecilere vermektedir.¹²² Posta Müdürü Şeyh Ramiz Efendi'nin durumdan haberdar olması ve bütün bu gelişmeleri makine başında Posta Umûm Müdürü Refik Halid'e bildirmesi¹²³ üzerine, Kastamonu'nun Kuvâ-yı Milliye'ye iltihakı tehlikesi karşısında Vali İbrahim Bey önce İstanbul'a davet edilmiş,¹²⁴ sonrasında ise tutuklanarak Bekirağa Bölüğü'ne hapsedilmişti.¹²⁵

Vali İbrahim Bey'in Kastamonu'dan ayrılmadan önce yapmış olduğu en önemli iş, Sivas Kongresi'ne katılmak üzere Tatlızâde Nuri Bey ve Emekli Binbaşı Zeki Bey'i Sivas Kongresi'ne temsilci olarak göndermek oldu.¹²⁶ Daha sonra Nuri Bey hastalanmış ve Kastamonu'ya geri dönmüştür. Bu süreçte Heyet-i Temsiliye'den gelen telgraflar, Vali İbrahim Bey tarafından Nuri Bey'e gönderiliyor, o da oğlu Emin Bey'e veriyordu. Emin Bey'in Nasrullah Köprüsü başındaki bakkal dükkânı, Kuvâ-yı Milliyecilerin buluşma yeri idi. Tatlızâde Emin Bey daha sonra Kışla'ya giderek Kuvâ-yı Milliyeci olan Makineli Tüfek Bölük Kumandanı Üsteğmen Şevket Bey ile tanışmış ve yapılacak işler üzerine fikir birliğine varmışlardı. Böylece gençlerle Kuvâ-yı Milliyeci zabitler arasındaki birliktelik de sağlanmış oluyordu.¹²⁷

Vali İbrahim Bey, Kastamonu'dan ayrılmadan önce yerine Jandarma Alay Kumandanı Osman Nuri Beyi vekil olarak bıraktı.¹²⁸ Osman Bey temiz, dindar, resmî işlerin dışında başka işlerle meşgul olmayan bir zat¹²⁹ olmakla birlikte, aynı zamanda "Hükûmet-i

¹²² Peker'e göre Vali İbrahim Bey babası gibi dindar ve temiz bir adam olmakla birlikte ikiyüzlü bir siyaset takip etmekteydi. Bkz. Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 34.

¹²³ Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 44.

¹²⁴ İstanbul'dan Vali İbrahim Bey'e gönderilen 2 Ağustos 1919 tarihli telgrafta "Ahval-i vilayet hakkında izahat alınmak üzere münasib bir zatı vekil ederek seri'an Dersa'adet'e azimetleri muktezadır" denilmekteydi. Bkz. BOA, DH.KMS., 52 / 1. Vali İbrahim Bey İstanbul'da yaşayacağı muhtemel olumsuz olaylar üzerine tavassutta bulunması için Salim Efendizâde Şükrü Bey'i İstanbul'a saraya göndermişti. Bkz. Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 45.

¹²⁵ Açıksöz, *İstiklâl Harbinde Kastamonu*, s. 17; Çiçek, "Millî Mücadele'de Batı Karadeniz", s. 1140; Mehmet Şahingöz, "Millî Mücadele'de Kastamonu", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu Tebliğler (19-21 Ekim 1988-Kastamonu)*, 1989, s. 134. Vali İbrahim Bey Preveze Gambotu ile 9 Ağustos 1919'da İstanbul'a gitmiş, üç gün Bekirağa Bölüğü'nde tutulduktan sonra bırakılmıştır. Bkz. Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 46. Kastamonu Vali Vekili İbrahim Bey'in halkı tahrik ve hükûmet aleyhinde olmasından dolayı tutuklanarak İstanbul'da Divan-ı Harp'e gönderilmesi üzerine konuyla ilgili İbrahim Bey'in yerine vali vekili olarak atanan Kastamonu Jandarma Alay Kumandanı Osman Nuri Bey'in mütalaası için bkz. BOA, DH.ŞFR., 642 / 107.

¹²⁶ Tatlızâde Nuri ve Zeki Bey'in masrafları Kastamonu Belediyesi'nce karşılanmışsa da daha sonra ihtiyaç üzerine Yüzbaşızâde Murat Bey, Muhirzâde Mahir Bey ve Evliyazâde Abdullah Efendi yeniden para göndermişlerdi. Bkz. Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 45; Açıksöz, *İstiklâl Harbinde Kastamonu*, s. 16; Mehmet Serhat Yılmaz, "Sivas Kongresi Kastamonu Delegatesi: Tatlızâde Nuri Bey Ve Sami Zeki Bey", *Türk Dünyası Yolunda Bir Ömür: Prof. Dr. Mehmet Şahingöz'e Armağan*, Ankara: Berikan Yayınevi, 2022, s. 495-504.

¹²⁷ Açıksöz, *İstiklâl Harbinde Kastamonu*, s. 17; Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 45.

¹²⁸ "Azimet", *Açıksöz*, 17 Ağustos 1335, s. 2; Vali İbrahim Bey tarafından Dâhiliye Nezareti'ne çekilen 2 Ağustos 1919 tarihli telgrafta "Mucib-i emr-i âli Jandarma Alay Kumandanı Osman Bey ba-tevki İnebolu tarihiyle hareket olunduğu marûzdur" denilmekteydi. Bkz. BOA, DH.KMS., 54 / 30.

¹²⁹ Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 57.

Osmaniye'nin sadık bir memuruydu".¹³⁰ Kastamonu'da Kuvâ-yı Milliyecilerin lideri olan Defterdar Ferit Bey, Sıhhiye Müdürü Ferruh Niyazi Bey'i Jandarma Alay Kumandanı ve aynı zamanda vali vekili olan Osman Bey'e göndererek onu "dostça ikâz" etmek istemişse de, Osman Nuri Bey'in millî dava konusunda yeterince aydınlatılmamış olduğu anlaşılıyordu. Nitekim kendisi Posta Müdürü Şeyh Ramiz Efendi'nin etkisi altında kalarak, Heyet-i Temsiliye'ye ait telgrafları Sivas Kongresi Kastamonu temsilcisi Tatlızâde Nuri Bey'e değil, muhaliflere vermekteydi.¹³¹

Bundan sonraki süreçte Kastamonu'nun Kuvâ-yı Milliye ile birleşmesinin komşu iller ve yurt genelinde yapacağı olumlu tesiri takdir eden Mustafa Kemal Paşa, 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa'dan olağanüstü yetkilere sahip bir subayın Kastamonu'ya gönderilmesini istedi.¹³² Bu talimat üzerine Ali Fuat Paşa, Albay Osman Beyi Kastamonu'ya gitmek üzere görevlendirdi.¹³³ İstanbul Hükûmeti yanlısı Vali Vekili Osman Nuri Bey, Fırka Kumandanı Mustafa ve Posta Müdürü Şeyh Ramiz Efendi ise Kastamonu'ya gelecek olan Albay Osman Bey'in tutuklanması emrini İstanbul Hükûmetinden almış bulunuyorlardı. Bu münasebetle Mevkii Kumandanı Mustafa Bey, tüfekçi Yakup'u Çankırı'ya göndermiş, Çankırı Şubesi'ndeki silahlar Kastamonu'ya getirilmiş ve Albay Osman Bey'e karşı tedbirler artırılmıştı.¹³⁴

Kuvâ-yı Milliyeci gençler durumdan Makineli Tüfek Bölük Kumandanı Kuvâ-yı Milliyeci Üsteğmen Şevket Bey'i haberdar ettiler. Şevket Bey "ne olursa olsun, istenilirse kan bile dökerek Osman Bey'e el uzatacağına ve Kastamonu'yu Kuvâ-yı Milliye ile birleştirme yolunda yürüyeceğine sıkı sıkı söz verdi".¹³⁵ Muhalifler Osman Bey'in Ankara'dan tek başına geldiğini öğrenmişler ve yollara postalar çıkararak, zabıtlardan Hamdi'yi Beşdeğirmenler'e göndermişlerdi. Kastamonu'nun vatansever gençlerinden Hüseyin Kadri, Nâmi, Celâl, Bâki ve Hüsnü Beyler (Açıksöz) ise Albay Osman Bey'i karşılamak için Olukbaşı'na gittiklerinde, kendisinin Hamdi Bey tarafından tutuklanmış olduğunu gördüler. Umûmi Harp'te Albay Osman Bey'in kâtipliğini yapmış olan Hüseyin Kadri Bey arkadaşlarını "yolunuza can verecek olan Kastamonu gençleri" diyerek Albay Osman Bey ile tanıştırdı.¹³⁶ Araba hareket etti. Osman Bey tutuklanmış ve hapse götürülüyordu. Şehir merkezine gelindiğinde Albay Osman Bey'in ikâmeti için Vilayet Matbaası karşısında kiralanmış evin önünde iki tane süngülü askerin beklediği görüldü. Makineli Tüfek Bölük Kumandanı Üsteğmen Şevket Bey durumdan haberdar edildi. Bütün ümitler

¹³⁰ Osmanlı jandarma Teşkilatı'na memur Yüzbaşı Lontrag'ın 13.12.1919 tarihli raporunda Osman Nuri Beyin "Hükümet-i Osmaniye'nin sadık bir memuru olarak, valiye vekâleten umûr-ı vilayetin temsilcisi olarak muvakkaten temine muvafık olduğundan" bahsedilmekte idi. Bkz. BOA, HR.TO., 611 / 32.

¹³¹ Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 57-58.

¹³² Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 58.

¹³³ Ali Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele Dönemi Hatıraları*, İstanbul: Vatan Neşriyat, 1953, s. 193; Şahingöz, "Millî Mücadele'de Kastamonu", s. 138.

¹³⁴ Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 59.

¹³⁵ Açıksöz, *İstiklâl Harbinde Kastamonu*, s. 17.

¹³⁶ Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 64.

Şevket Bey'in "yurt sevgisine, gönül bütünlüğüne, yiğitliğine kalmıştı". Gece yarısı Hüsnü Bey (Açıksöz), üç polis ve dört süngülü nefer tarafından evinden alınarak telgrafhaneye götürüldü. Hüsnü Bey telgrafhaneye geldiğinde Albay Osman Bey'in kurtarılmış olduğunu gördü.¹³⁷

Anlaşılan o ki Defterdar Ferit Bey ile Makineli Tüfek Bölük Kumandanı Üsteğmen Şevket Bey'in 16/17 Eylül gecesi başlattıkları harekâtla, Albay Osman Bey tutuklu bulunduğu yerden kurtarılmıştı.¹³⁸ Kastamonu için kader günü olan bu hadise, şehrin Kuvâ-yı Milliye'ye iltihakını sağlayan en önemli olaydır. Olaya şahit olan ve olayın kahramanlarından 58. Alay I. Tabur Tüfekçisi Yakup Bey, 16/17 Eylül gecesi yaşananları şu şekilde anlatmaktadır:¹³⁹

"Tarih huzurunda hakikâti ifade ediyorum. Alay Kumandanı'na, Mevki Kumandanı Mustafa Bey'in verdiği emir üzerine Çankırı'ya gittim. Şubeden silahları alarak getirdim. Bunları, Mustafa Bey topladığı askerlere vererek Ankara'ya karşı müdafaa hazırlığı yaptı. Mustafa Bey dairesindeki zâbitanı toplayarak, Halifeye isyan eden Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'dan gelecek kuvvetlerine karşı, Ilgaz'da müdafaa yapılacağını görüşmüş ve zâbitanın fikir ve kanaatlerini de sormuş ve menfi emirler vermişti. Şevket Bey çok üzülmüş ve düşünceli idi. Kumandanın bu halini bir raporla yazdı ve gizlice 24. Tümen Kumandanı Mahmut Bey'e gönderdi. Ben ve II. Bölük Kumandanı Üsteğmen Şevket Beyle eskiden beri Kışla'ya yakın bahçeli bir evde oturur, iki bekâr arkadaş bir odada yatar kalkardık.

Şevket Bey, bir gece benden namus ve şerefim üzerine söz aldıktan sonra, Kastamonu'nun Kuvâ-yı Milliye'ye iltihakı için İstanbul Hükûmeti taraftarlarının kan dökmeden zararsız bir hale getirilmesi mevzusunu açıkladı. Ve verdiği kararda muvaffak olursa, memlekete ve tarihe karşı büyük bir hizmet yapacağını söyledi. Benden şu vazifeleri istedi:

Plânında muvaffak oluncaya kadar Alay'da mevcut dört ağır makineli tüfeği gizlice, evvela işlemez bir hale getirip, faaliyete geçmek ve icabında emredince, tekrar işler hale getirip, harekete geçmek emri idi.

¹³⁷ Açıksöz, *İstiklâl Harbinde Kastamonu*, s. 19-20.

¹³⁸ 21 Eylül 1921 tarihli *Açıksöz* gazetesinde Albay Osman Bey'in Ankara'dan gelişi şu satırlarla haber verilmekteydi: "Kastamonu ve Havalisi Kumandanı Miralay Osman Beyefendi Salı günü şehrimizi teşrif buyurmuşlar; bazı muhterislerin kurmuş olduğu dolapları zir ü zeber ederek işe mübaşeret eylemişlerdir. Muvaffak olmalarını Cenâb-ı perverdekârdan temenni eyeriz". Bkz. "Teşrif", *Açıksöz*, 21 Eylül 1335, s. 1; Çiçek, "Millî Mücadele'de Batı Karadeniz", s. 1140; Mehmet Serhat Yılmaz, "Kastamonu'nun Millî Mücadele'deki Yeri ve Önemi", *Anadolu'nun Fethi'nden Millî Mücadele'ye Sosyo-Kültürel Yapısıyla Kastamonu: Uluslararası Kastamonu Türk Dünyası Kültür Başkenti Sempozyumu (12-13 Nisan 2018-Kastamonu)*, 2018, s. 209-2023; Hüsnü Özlü, "Millî Mücadele Yıllarında Kastamonu'da Müdafaa-i Hukuk Hareketinin Doğuşu Ve Bölgenin Kuvayı Milliye'ye Katılışı", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, VIII/9 (2009), s. 69-87.

¹³⁹ Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 60-63.

Yine bir gece, odamızda Şevket Bey'in idaresinde Tabur Doktoru İbrahim Bey'le beraber toplanıp gizli kararlar aldık. Aldığımız kararları duysalar kurşuna dizerlerdi. Fakat korku hatırımıza bile gelmiyordu.

Yalnız milletimizin kurtuluş ve istiklâlini düşünüyorduk.

Bu kararlardan birisine göre; Kastamonu'ya gelmekte olan Osman Bey'i ikâz ve cesaretini artırmak için Şevket Bey beni yanına alarak 16 Eylül 1919 günü, sabahleyin hava ışıırken yaya yola çıktık. Beşdeğirmenler mevkiinde Yusuf'un Hanı'nın ilerisinde Osman Bey'i karşıladık. Arabada Sinop'a gidecek bir yüzbaşı daha vardı. Şevket Bey, Osman Bey'e Kastamonu'daki durumu anlattı ve aldığı kararı söyledi.

Osman Bey, durum kuvvetli değilse, böyle yalnız değil, kuvvetle beraber gelmek üzere dönmek istedi. Şevket Beyle beraber "Taburun bütün zabitleriyle beraberiz, hemfikiriz. Emrinize girmeye hazırız. Hatta bu akşam muhalifler sizi tevkif edeceklerse de, aldığımız tertibat sayesinde onları tevkif, sizi tahliye edeceğiz. Halk bizimlidir. Durumumuz kuvvetlidir. Emin olmanız için buraya kadar geldik. Buyurunuz, biz dönelim, iş başına geçelim. Siz arkadan teşrif ediniz. Siz dönerseniz tehlike büyür" dedik.

Şevket Beyle, acele Kışla'ya vazifemizin başına döndük. Akşam geç vakit Osman Bey gelmişti. Gece olunca Şevket Bey'in emriyle ben, makineli tüfekleri, kimseye sezdirmeden işlemeze hale getirdim; Şevket Bey'e bildirdim. O, çavuşlarına gerekli emri verdikten sonra ikimiz, I. Bölük Kumandanı Üsteğmen Nail Bey'in Kışla'daki odasına gittik, görüştük. Kuvâ-yı Milliye'ye iltihakını söyledi. Bu şekli kabul etmemekle beraber, bu vatanî işe muhalefet etmeyeceğine, yardım edeceğine söz verdi. O da çavuşlarını çağırarak, Şevket Bey'in emrine bölüğü teslim ettiğini söyledi. Sonra, IV. Ağır Makineli Tüfek Kumandanı Ali Bey'in odasına gittik, aynen anlattı. O da memnuniyetle kabul etti; tüfek çavuşlarını çağırdı. 'Şevket Bey'in emrine girdiniz' dedi. Ancak çoluk çocukları olduğundan, anlaşmaya göre usulen başlarına ikişer süngülü nöbetçi diktik. Sonra Alay Kumandanı Vekili Tabur Kumandanı Binbaşı Şerif Bey'in odasına gittik. Bu, muhalefete düşmüştü. Bir şey anlatmadan süngülü nöbetçileri dikerek, tevkif ettik.

Alaylı bir zabıt olan III. Bölük Kumandanı Yüzbaşı Muhittin Bey'in muhalefetinden korkuyorduk. Ama o, Kışla'da bölüğünün başında değil, Askerlik Dairesi'nde yatıyordu.

Şevket Bey, artık makineli tüfekleri işler bir hale getirmeklîğimi emretti. Tüfekleri işler bir hale getirince, Şevket Bey çok ciddi ve çevik bir hareketle, kendi II. Piyade Bölüğü'nü ve IV. Makineli Tüfek Bölüğü'nü silah başı yaparak gözden geçirdi. Gece saat 00.00'da Kışla'dan hareketle Askerlik Dairesi'ne gelirken, iki makineliyi Sığırpazarı Köprüsü'ne, yolları ve telgrafhaneyi kontrole, diğer iki makineliyi biri Askerlik Dairesi'ne, diğeri Hükûmet ve mahpushaneye çevirilerek ateşe hazırlandı.

Daire'ye girdik. Ben Şevket Bey'le, alt katta yatan III. Bölük Kumandanı Yüzbaşı Muhittin Bey'i kaldırdık. Kısaca anlatınca 'beni hapset, karışmam bölüğü emrine veriyorum. Allah muvaffak etsin' dedi ve alt katta zabıt ve askerlerin kapılarına süngülü nöbetçileri

dikerek beni makinelilerin başına gönderdi ve kendisi yukarı kata fırladı, çıktı. Yukarıda cereyan eden hadiseyi görmedimse de rahmetli kahraman Şevket Bey arkadaşımın bana samimiyetle anlattığına göre aynen anlatıyorum:

Şevket Bey, yukarı çıkınca Tümen Yaveri Üsteğmen Remzi'nin ve diğer zabitlerin kapılarına süngülü nöbetçileri diyor ve emireri Hasan Kumandan'a kapıyı açarken, Mustafa Bey de helâdan çıkıyormuş. Şevket Beyle karşılaşmış 'ne o Şevket, gece vakti ne oluyor?' derken odadaki tabancasını almaya mahal bırakmadan 'Kuvâ-yı Milliye namına tevkif edildiniz Kumandan Bey' deyince, 'Padişah hainleri alçaklar' diye muhalefet ve fiilen mukavemet göstermesi üzerine, Şevket Bey dalıyor, boğuşuyorlar ve yetişen çavuşların yardımı ile yakalanıyorsa da, can kaygısıyla merdivenlerden atlayan Mustafa Bey, aşağıda tamamen tutularak, bir odaya hapsediliyor ve biraz yaralanıyor. İkisinin kavga ve bağırmalarına, bütün zâbitan uyanıyorlar. Kapılarındaki nöbetçilerden başka, Daire etrafında ve salondaki bölük askerlerini görünce susuyorlar.

Sonra, Şevket Bey yanıma geldi. Talimat verdi. Beni bir manga askerle telgrafhaneye gönderdi. Telgrafçılar, beni iyi karşıladılar. İstanbul'la muharebeyi kestirerek hemen Ankara'ya bağlattım ve Şevket Bey'e haber gönderdim. Maniple başında Kuvâ-yı Milliyeci Muhabere Memuru Tefvik Efendi'yi ve bir onbaşı ile iki süngülü bırakarak Şevket Bey'in yanına geldim. Yine emri üzerine yanıma verdiği bir manga askerle jandarma koğuşuna gittim. Kapıdaki nöbetçinin ağzını kapayıp elinden silahını alarak, uykudaki jandarmaların silahlıdaki mekanizmalarını sessizce topladım. Yine Şevket Bey'e haber verdim ve Merkez Bölük Kumandanı Yüzbaşı Emin Bey'i evinden getirmeliğimi emretti. Diğer bir manga askerle gidip, getirdim. Şevket Bey, kısaca durumu anlatarak tevkif edildiğini söyleyince Emin Bey 'bende Kuvâ-yı Milliyeciyim. Heyet-i Temsiliye emirleri işte yanımdadır' dedi ve bize iltihak edince, mekanizmalar iade olundu. Jandarma Bölüğü'nü de iltihak ettirdi. Sonra Askerlik Dairesi'nin karşısındaki evde yatan Vali Vekili Osman (Nuri) Bey'e diğer bir müfreze ile gidilerek, tevkif edildiği ve arkadaşlarının da tevkif olduğu söyleniyor. İtiraz etmiyor. Alelusul Polis Müdürü Halil Bey'in kapısına da nöbetçiler dikiliyorsa da derhal serbest bırakılıyor ve bunlarda yardıma geçiyorlar. Bu esnada, Posta Müdürü Ramiz ve Muharebe Başmemuru Ferit Beyler de tevkif ediliyor.

Şevket Bey'le beraber, mevkuf kumandan Osman Bey'in evine gittik; nöbetçileri aldık. Uyumamış. Hemen evinden çıktı. Şevket Bey'den izahat alarak beraberce telgrafhaneye geldik. Hadisenin, kan dökülmeden başarılmasından dolayı çok memnun oldu. Şevket Bey'i kucaklayarak tebrik etti."

Albay Osman Bey daha sonra telgrafhaneye gelen Hüsnü Bey'e "Kastamonu'nun Kuvâ-yı Milliye ile birleştiğine dair bir beyanname" hazırlamasını istedi. Bu arada Vali Vekili Osman Nuri Bey arkasında süngülü askerler olduğu halde içeri getirildi. Bundan sonra Albay Osman Bey ile Vali Vekili Osman Nuri Bey arasındaki diyalogu Hüsnü Bey (Açıksöz) şöyle anlatmaktadır:¹⁴⁰

¹⁴⁰ Açıksöz, *İstiklâl Harbinde Kastamonu*, s. 20. Vali Vekili Albay Osman Nuri Bey ve Posta Müdürü Şeyh Ramiz Efendi daha sonra 20. Kolordu Erkan-ı Harb Binbaşısı Halis Bey'in Kastamonu'ya Albay Osman

“Osman Bey çok kızgın olarak:

-Sizde hiç utanma, arlanma denen şey yok mudur? Ferit Paşa mel'ununun kabinesine müzaheret ederek millete, memlekete yaptığınız hıyanetin derecesini takdir ediyor musunuz? diye söze başladı.

Vali Vekili çok utandı:

-Rica ederim Osman Bey, burası yeri değil, burada bunlar konuşulmaz, bir rütbe sahibiyim, neferler yanında bu hareketiniz yakışmaz dedi.

Bunun üzerine Osman Bey, “Kuvâ-yı Milliye'nin hiçbir şeyinin saklı olmadığını, neferin de vatana hıyanet edenleri bilmesi lazım geldiğini” söyledi.

Bu arada telgrafhaneye Defterdar Ferit Bey ve Polis Müdürü Halil Bey de gelmişti. Albay Osman Bey, Hüsnü Bey'in (Açıksöz) hazırlamış olduğu beyannameyi okudu ve imzaladı. Beyannamenin sabaha kadar bastırılmasını ve dağıtılmasını istedi. Hüsnü Bey bundan sonraki gelişmeleri şöyle anlatmaktadır:¹⁴¹

“Hemen matbaaya koştuk, anahtarını istedik, bulduramadık. Birbirimizin omuzlarına basarak pencerelere tırmandık ve pencereden girerek kapıyı açtık. Vilayet Matbaası'nın eski başmürettibi merhum Hüseyin Efendi ile şimdiki başmürettibi Hüseyin Hilmi ve Emrullah Efendileri buldurabildik. Küçük lambaları ellerde dolaştırarak bayannameyi dizdik, düzelttik; makineye verdiğimiz zaman tanyeride ağarmıştı. Güneşin ilk nurlu ışığı Kastamonu'nun ak ve beyaz alnını okşarken, Kuvâ-yı Milliye'nin kurtarıcı ve can verici sesi de göklerde çınliyordu. Bulduğumuz küçük çocuklar, ellerindeki beyannameleri dağıtarak seslerinin çıktığı kadar bağıryorlardı:

-Müjde Kastamonu Kuvâ-yı Milliye'ye iltihak etti”.

Tutuklu halinden kurtulan ve Kastamonu'ya hâkim olan Osman Bey, Mustafa Kemal Paşa ile haberleşmiş ve durumu “Bugün Kastamonu'ya geldim. Hükûmet-i Merkeziye'nin adamları, vali vekili ve jandarma kumandanının dessaslığı ile hanemde tevkif edildim. Timsali hamiyet olan zâbitanımızın himmetleri ile şimdi kurtuldum. Bende Vali vekilini ve jandarma kumandanını tevkif ettirdim. Telgrafhaneyi işgal ettim”¹⁴² cümleleriyle izah etmiştir.

Bey'e yardıma gönderdiği iki süvari bölüğünden Seyfettin Bey emrindeki kuvvetler tarafından Ankara'ya getirilmişlerdir. Bu yolculuk esnasında Posta Müdürü Şeyh Ramiz Efendi “Padişah bi-minnetimiz şevketmeab Efendimiz hazretlerine karşı yaptığımız bu isyanın cezasını elbet çekeceksiniz. Mel'unlar, hainler, reziller, padişah ve halife düşmanları. İnşallah asılırken ipinizi ben ellerimle çekeceğim” diye sayıklamakta idi. Bkz. Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 81.

¹⁴¹ Açıksöz, *İstiklâl Harbinde Kastamonu*, s. 20; Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 65.

¹⁴² Cebesoy, *Millî Mücadele Dönemi Hatıraları*, s. 193; Yılmaz, “Kastamonu'nun Millî Mücadele'deki Yeri ve Önemi”, s. 211; Özlü, “Millî Mücadele Yıllarında Kastamonu'da”, s. 72.

Vali Vekili olarak atanan Defterdar Ferit Bey¹⁴³ ertesini gün Kastamonu'nun Kuvâ-yı Milliye'ye iltihak ettiğini Çankırı ve Sinop mutasarrıflıkları ile kazalara ve çevre vilayetlere açık telgrafla bildirdi. Bu hadise, Kastamonu ve çevresinde sevinçle karşılandığı gibi Trabzon, Amasya ve Samsun gibi komşu illerde de olumlu tepkilere neden oldu.¹⁴⁴

17 Eylül 1919 Çarşamba günü Kastamonu'da memurlar, eşraf, ahalinin önde gelenleri ve ruhanî reislerin bir araya geldiği toplantıda ise Sivas Kongresi sonrasında İstanbul Hükûmeti ile haberleşmeler Hükûmet tarafından engellenmekte olduğundan, milletin padişaha durumlarını arz etmelerine imkân kalmadığı, durum bu şekilde devam ederse "Hükûmet-i merkeziyeye devam-ı ita'atin kâbil olmayacağı" bir telgrafla bildirildi.¹⁴⁵

3.2. Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Albay Osman Bey'in teklifi üzerine vali vekilliği görevine atanan Defterdar Ferit Bey,¹⁴⁶ Mustafa Kemal Paşa'dan aldığı emir üzerine Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Kastamonu'da teşkilatlanması hususundaki çalışmalarını başlattı. Kısa sürede Cemiyet'in Kastamonu Şubesi kurularak, merkez heyeti oluşturuldu. Cemiyet ilk kurulduğunda Dârü'l-kurra Medresesi'nin alt katındaki bir odada faaliyete geçmiş, fakat daha sonra Ballıkzâde Şemseddin Bey'in evi kiralanmış ve Cemiyet burada çalışmalarını sürdürmüştür.¹⁴⁷

18 Eylül 1919'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Kastamonu Şubesi'nin bu şekilde kurulmasından sonra, Cemiyet mıntikalara varıncaya kadar teşkilatını genişletti. Böylece vilayetin geneli, Cemiyet'in kontrolü altına girmiş oldu.¹⁴⁸ Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Merkez Heyeti'nde şu kişiler yer almıştır:¹⁴⁹

Reis: Şeyh Ziya Efendi Hazretleri

Reis-i Sani: Mebus-i Sabık Şükrü Bey

¹⁴³ "Vekâlet", *Açıksöz*, 21 Eylül 1335, s. 1.

¹⁴⁴ Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 81.

¹⁴⁵ *Açıksöz*, 21 Eylül 1335, s. 1. Bununla birlikte ileri ki dönemlerde İstanbul'da gelişen hadiseler hakkında bilgi almak zarureti ortaya çıktı. Bu sebeple "Ankara'nın yalnız kan damarı değil, aynı zamanda gözü kulağı demek olan İnebolu'dan faydalanmak" gereği ortaya çıktı. Vali Cemal Bey bu hususla ilgili olarak Sıhhiye Müdürü Ferruh Niyazi Bey'i görevlendirildi. Sahil sıhhiye teşkilatındaki memurlar ve doktorların gelip geçen vapurlardan ve seyahat edenlerden aldıkları gazeteler ve haberler derlenerek önce vilayet merkezine sonra ise Ankara'ya gönderilmeye başlandı. Bkz. Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 156.

¹⁴⁶ "Vekâlet", *Açıksöz*, 21 Eylül 1335, s. 1.

¹⁴⁷ Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 89; *Açıksöz*, *İstiklâl Harbinde Kastamonu*, s. 48.

¹⁴⁸ *Açıksöz*, *İstiklâl Harbinde Kastamonu*, s. 48; Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 89.

¹⁴⁹ "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyesi", *Açıksöz*, 5 Teşrinievvel 1335, s. 4; Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 88; *Açıksöz*, *İstiklâl Harbinde Kastamonu*, s. 22; Şahingöz, "Millî Mücadele'de Kastamonu", s. 142; Faruk Söylemez, "Millî Mücadele Döneminde Kastamonu'da Kurulan Cemiyetler", *Atatürk Yolu*, IV/14 (1994), s. 252; Mustafa Eski, *Kastamonu Basınında Millî Mücadele'nin Yankıları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1995, s. 8; Çiçek, "Millî Mücadele'de Batı Karadeniz", 1143; Yılmaz, "Kastamonu'nun Millî Mücadele'deki Yeri ve Önemi", s. 215; Özlü, "Millî Mücadele Yıllarında Kastamonu'da", s. 74.

Kâtip: Sabık Meclis İdare Başkâtibi Besim Bey

Aza: Hukuk Mahkemesi Reisi Yusuf Ziya Efendi

Aza: Ulemadan Hacı Mümin Efendi

Aza: Tavukçuzâde Ahmet Efendi

Aza: Akdoğanlızâde Mehmet Ali Efendi

Aza: Memleket Hastanesi Operatörü Ali Bey

Aza: Mülâzım-i evvel Şevket Efendi

Aza: Jandarma Mülâzım-i evvel Remzi Efendi

Zamanla üyelerden aralarında asker ve memur olanların özür beyan ederek azalıktan çekilmeleri üzerine, Heyet-i Merkeziye azaları arasında değişikliğe gidilmiştir. Kara Hüseyinzâde Abidin, Dava Vekili Ünyeli Halit, Mekteb-i Sultânî Muallimi Şevket, Baytar Müdürü Süleyman Sami, Abdülahad Nuri, Hacı Necip, Tatlıoğlu Nuri, Evliyazâde Abdullah, Altıoğlu Hafız Bey daha sonra Cemiyet Heyet-i Merkeziyesi'nde yer alan kişiler olmuştur. Azalardan Reis Şeyh Ziya Efendi, sonradan aza olan *Açıksöz* gazetesi sahibi Hamdi Bey, Tavukçuzâde Ahmet Efendi, Akdoğanlızâde Mehmet Ali Efendi ve Gazzezâde Mehmet Bey Millî Mücadele'nin sonuna kadar Cemiyet'te kalmış ve yılmadan çalışmışlardır.¹⁵⁰

Yukarıda zikredilen ilk Heyet-i Merkeziye azalarının uzun süre görevlerine devam ettikleri anlaşılmaktadır. 1922 yılı Mayıs ayında yeniden bir seçim yapılacağı bildirilmişse de¹⁵¹ herhangi bir kayda tesadüf olunamamıştır. 1923 yılı Mart ayında seçim konusu yeniden gündeme gelmiş ve bununla ilgili olarak on kişilik bir Heyet-i Müteşebbise meydana getirilmiştir.¹⁵² Yapılacak seçim için Kastamonu merkezi yedi mıntıkaya ayrılmış ve her mahalle için oy kullanma günleri ayrı ayrı tespit edilmiştir. Bu seçim mıntıkları şu şekilde belirlenmiştir:¹⁵³

¹⁵⁰ Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 89; *Açıksöz*, *İstiklâl Harbinde Kastamonu*, s. 48.

¹⁵¹ "Müdafaa-i Hukuk İntihabatı", *Açıksöz*, 6 Mayıs 1338, s. 2.

¹⁵² "Müdafaa-i Hukuk İntihabatı", *Açıksöz*, 1 Mart 1339, s. 2.

¹⁵³ "Müdafaa-i Hukuk İntihabatı", *Açıksöz*, 21 Mart 1339, s. 2.

Tablo 1. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Seçim Mıntıkları

Mıntıka No	Mahallesi	İntihab Gecesi
1	Ayıcılar, Ak Tekke, Deveciler, Hamidiye, Abdülcebbar, Kırkçeşme	22 Mart 1339 Cuma
2	Cebreail, İsfendiyar, Hacı Dursun	23 Mart 1339 Cumartesi
3	İsmail Bey, Halife Sultan, Topçuoğlu, Çay	24 Mart 1339 Pazar
4	Püre, Gökdere, Ak Mescit, Çevgâni, Arız, Şadi Bey	25 Mart 1339 Pazartesi
5	Bedir Gazi, Atabey Gazi, İbn-i Neccar, Alaca Mescit, Hamza Ağa	26 Mart 1339 Salı
6	Küpçeğiz, Hepkebirler, Bey Çelebi	27 Mart 1339 Çarşamba
7	Medrese-i Atabey, Saraçlar, Muzafferredin, Musa Fakih, Cemaleddin, Hacı Hamza	28 Mart 1339 Perşembe

Açıksöz gazetesi aracılığıyla yapılan duyurularda ise bu hayati meseleye ehemmiyet verilerek, halkın seçimlere iştirak etmeleri istenilmiştir.¹⁵⁴ 26 Mart 1923 tarihi itibariyle birinci mıntıkaya Ali Çavuşzâde Gökmen Nuri Bey, Değirmencizâde Cemal Efendi ve Kalkancızâde Mehmet Emin Efendi; ikinci mıntıkaya Doktor Fazıl Berki Bey, Doktor Fazıl Emin Bey ve Şeyh Bahaeddin Efendi; üçüncü mıntıkaya ise Nuhzâde Numan Efendi, Kösezâde Hacı Ahmet Ağa ve Eksizâde Mehmet Efendi seçilmişlerdir.¹⁵⁵

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Kastamonu merkez ve kazalarda teşkilatlanmasını sürdürmekle birlikte, bu hususta ahali arasında birtakım tereddütlerin ortaya çıkması üzerine Vali Cemal Bey, Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Şubesi Heyet-i İdaresi'ni toplayarak üyelerin köylere kadar giderek halkın kıymet verdiği vatansaverlerle görüşmelerini ve Cemiyet'in yaygınlaştırılmasını istedi. Ayrıca kazalara ve merkez nahiyelerine göndermiş olduğu telgrafta "Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti mahalle ve karye teşkilatının behemahal erbab-ı namus ve himetten ve itimad ve hürmet-i umûmiyeye mazhâr vatanperverândan olmak şartı ile bir hafta zarfında nahiye ve kaza heyet-i idare intihabatının ikmalini" istedi. Cemal Bey ayrıca Kastamonu ve Havalisi Kumadanı Albay Osman Bey ile görüşerek, bu hususta yardımını talep etti. Albay Osman Bey Şube Reisleri'ne gönderdiği 4 Aralık 1919 tarihli telgrafında şu hususlara temas etmekteydi:¹⁵⁶

¹⁵⁴ "Müdafaa-i Hukuk İntihabı", *Açıksöz*, 24 Mart 1339, s. 2.

¹⁵⁵ "Müdafaa-i Hukuk İntihabı", *Açıksöz*, 26 Mart 1339, s. 2.

¹⁵⁶ Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 106-107; Şahingöz, "Millî Mücadele'de Kastamonu", s. 143; Mustafa Eski, *Mustafa Necati Bey'in Kastamonu'daki Çalışmaları*, Ankara: Kastamonu Eğitim Yüksekokulu Yayınları, 1990, s.16; Özlü, "Millî Mücadele Yıllarında Kastamonu'da", s. 74.

“Ahz-ı Asker Şube Reisliklerine.

1. Her fert bilmelidir ki, memleketimizin düşmanlara parçalatmadan kurtarılması, hayat meselesi olan teşkilat-ı millîyenin âleme karşı esaslı surette talimat-ı vechile teşkiline vabestedir.
2. Maalesef bu mühim meseleye gereği gibi ehemmiyet verilmediği anlaşılmaktadır.
3. Vali Beyefendinin bu babtaki a'mal-i vatanperverâneleri elhak tebciye sezâdır.
4. Behemahal köy ve nevâhî teşkilatının hemen ikmâli ile muhitten merkeze kadar olan heyet-i idarelerin ve bu meyanda bekçi teşkilatının bilâ ifâte-i vakit ikmâl edilmesi begâyet matlup ve müstelzemdir.
5. Memleketini seven her fert pekiyi bilmelidir ki bu hususta kaybettiğimiz kıymetli zamanların telafisi bizim için pek pahalı belki de imkânsız olacaktır.
6. Rûesâ-yı memurîn ile hemen birleşmeli, nevâhî müdürânı celp edilmeli, bu bapta müdürâna emr-i kat'i verilmeli. Hemen köy ve nevâhî teşkilatı hitam etmeli, merkez teşkilatını da bu suretle ikmâl etmelidir.
7. Zikredilen 7. madde muhteviyatına ittila hâsıl olduğunu ve tatbikine başlandığını her merkez, kurra ve nevâhî teşkilatını bitirdiğini ve kaza ve liva teşkilatına ibtidar olunduğunun buraya bildirilmesini ehemmiyetle beklerim”.

Bu uyarılardan sonra kazalarda da Cemiyet'in şubeleri açılmaya başladı. Cide Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Merkeziyesi riyasetine Faizzâde Hamza, azalıklarına Şube Reisi Yüzbaşı Şaban, Jandarma Kumandanı Asım, Hacı Sofuzâde Şevki, Reji Memuru Pertev, Liman Reisi Hüseyin Efendiler seçilmişlerdir.¹⁵⁷ İnebolu'da Müftü Ahmet Efendi reis, Rûsumat Müdürü Abdülhalim Bey reis-i sânlığe seçilmişlerdir. Kabaalioğlu Mehmet Hamdi, İlyas Kaptan, Musatafa Selim, Mustafa Nuri, Mustafa Sıtkı, Hacı Alioğlu Mehmet Fahri, Tırmandioğlu Salih, Battaloğlu Mustafa ve Kabaalioğlu Ahmet Hamdi Bey ise İnebolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nde aza olarak yer almışlardır. Araç Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ise Belediye Reisi Hafız İsmail Bey, Solakoğlu Hüsnü, Hacı Mustafaoğlu Hasan, Kara Beyoğlu Kâmil, Müftü Hasan Tahsin, Emekli Kaymakam Abdullah Nâzım, Kilelioğlu Abdullah ve Memişoğlu Ziya Bey'den oluşmuştur. Devrekâni Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Merkeziyesi'nde ise Müftüoğlu Mehmet, Kulaksızoğlu Hacı Osman, Vefaoğlu İzzet, Çalcalı Numan Bey yer almıştır. Küre'de ise Rüşdiye Başmuallimi Hafız Osman Nuri Bey ve Ahmet Efendi ise Küre Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurucuları olmuşlardır. Cemiyet'in Daday Şubesi Reisi ise Hasan Rıza Bey'dir.¹⁵⁸

¹⁵⁷ Açıksöz, 9 Teşrinisani 1335, s. 4.

¹⁵⁸ Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 88-89.

Cemiyet temsilcileri vasıtasıyla merkez ve kazalarda kendi adına aylık teberrular toplamaktaydı.¹⁵⁹ Nitekim Cemiyete Taşköprü'den Hacı Muhammed Salif Efendi 7.000, Hacı Muhammed Salih biraderi Hacı Osman Efendi 4.000, Başağazâde Ali Efendi 1.000, Araboğlu Muhammed Efendi 500, Tekke Nişinzâde Hacı Said Efendi 700, Yusufzade Abdullah Efendi 1.000, Yüzbaşızâde Hakkı Efendi 3.300, Derbederzâde Muhammed Efendi 1.500, Hacı Serdarzâde Mustafa ve Ahmed Beyler 1.000, Hacı Osman Ağazâde Osman Bey 500, Küçük Alizâde Muhammed Efendi 2.500, Topuzzâde Muhammed Emin Efendi 500 olmak üzere toplamda 23.500 liralık teberruda bulunmuşlardır.¹⁶⁰

Heyet-i Temsiliye Ankara'ya geldikten sonra bir çağrı da bulunarak Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'nin yardımlarına müracaat etmiştir. Kastamonu ve Havalisi Kumandanı Miralay Osman Bey Şube Reislikleri'ne çıkarttığı 26 Ocak 1920 tarihli bir yazı ile "memleketini seven her ferdin şehriye bir iki üç kuruş" vermek suretiyle millî davaya yardım etmesini istedi. Bu konuda Cide Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti gerçekten büyük fedakârlıklar gösterdi. Bu talep ilk iletildiğinde Cide Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyeleri o anda ceplerinde olan 52 lirayı hemen göndermişlerdi.¹⁶¹

Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Batı Cephesi Kumandanlığı'ndan gelen talimat üzerine, ordunun giyim ve donatımı için azamî çaba sarfetmiştir. Diğer taraftan İstanbul'dan Millî Mücadele'ye katılmak için İnebolu'ya gelen subay ve sivillerin yeme ve içmeleri de Cemiyet tarafından karşılanmaktaydı. Kastamonu'dan Mutemet Sedat Bey ve Altayoğlu Ahmet Bey İstanbul'a giderek binlerce kat elbise getirdiler. Bu elbiseler, Ankara'da ordu emrine gönderilmiştir. Bu satın alınan elbiseler Kastamonulu üç dört tüccarın verdiği ilk 20.000 lira ile alınmıştır. Bu yardıma daha sonra kaza ve köylerde katılmıştır. Toplanan paranın miktarı yüz bin lirayı geçmiştir. Vali Cemal Bey, Kastamonu halkının bu gayret ve fedakârlıkları karşısında yayınladığı bir beyanname ile halka teşekkür etmiştir. Beyannamede şu satırlara yer verilmiştir:¹⁶²

"Mübarek topraklarımıza taarruz eden düşmanın kahr u tenkili ve mevcudiyet-i millîyemizin temini için câbecâ tezahür eden heyecan-ı vatanperverânenin pek âli bir nümunesi olmak üzere, Kastamonu şehrinin mert ve âlicenab ahali birkaç gün içinde müdafaa-i millîye için 20.000 lira gibi mühim bir meblağ taahhüt ve ita ve hatta bunun şümüllü bir surette tevziini bile münasib görmeyerek ileri gelen mahdudü'l miktar

¹⁵⁹ Nitekim 24 Haziran 1920 tarihli *Açıksöz* gazetesinde yer alan bir haberde Heyet-i Merkeziye tarafından Musa Fakih Mahallesi'nden Zihnizâde Abidin ve Ulemadan Hafız Tahir Efendilere aylık teberruların toplanması hususundaki gayretlerinden dolayı teşekkür edilmiştir. Bkz. "Teşekkür", *Açıksöz*, 24 Haziran 1336, s. 4.

¹⁶⁰ "Taşköprü Zenginlerinin Teberru'at-ı Vatanperverâneleri", *Açıksöz*, 15 Temmuz 1336, s. 2. Kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne ait paraların muhafaza edilemediği anlaşılmaktadır. Nitekim *Açıksöz* gazetesinde yer alan bir haberde Cemiyet'in 5.000 liradan fazla parasının olmakla birlikte bunun 3.000 liralık bir kısmının Tüccardan Sadık Beyin zimmetinde olduğu ve mahkemesinin bir senedir devam etmekte olduğu, 180 lira kadar bir paranında şirket müdürü Hamdi Bey'de bulunduğu ve konunun mahkemeye intikal ettiği bildirilmektedir. Bkz. "Müdafaa-i Hukukun Paraları", *Açıksöz*, 6 Mayıs 1338, s. 2.

¹⁶¹ Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 120-121.

¹⁶² *Açıksöz*, *İstiklâl Harbinde Kastamonu*, s. 49-50.

zevâtın iştiraki suretiyle, beynlerinde temin-i îfâ buyurmuşlardır. Büyük milletlere mahsus olan azm-i fedakârlığı her vesile ile izhar ve ispat eden muhterem vatandaşlarıma büyük birader sıfatıyla minnet ve şükranlarımı arz ve tebliğ eylerim. Vilayetin her tarafında asâr-ı meşkûresi meçhul olan tecelliyat ve müsabaka-i hamiyette Kastamonu ile Kastamonulular bi-hakkın rehber ve meş'ale olmuştur”.

Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından Müdafaa-i Millîye Vekâleti emrine ilk aşamada 2.177 ceket, 1.151 pantolon, 1.150 çift çorap, 391 don, 359 gömlek, 300 kaput, 200 battaniye ve 240 fanila gönderilmiştir. Ayrıca Kastamonu Rum cemaati tarafından Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne 770 lira iane nakden teslim edilmiştir.¹⁶³ Diğer taraftan Kastamonu'nun iplik ve dokuma tezgâhlarında dokunan çadırlar, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından satın alınarak Millî Müdafaa Vekâleti'ne gönderilmiştir.¹⁶⁴

Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Kadınlar Şubesi ise Kastamonu ve Havalisi Kumandanı Osman Bey'in eşlerinin fahri başkanlığında 19 Ekim 1919'da kurulmuştur.¹⁶⁵ Cemiyetin Heyet-i Merkezi'yesinde şu kişiler yer almıştır:¹⁶⁶

Şeyh Ziyaeddin Efendinin eşleri Hanımefendi

İzbelizâde'nin eşleri Hanımefendi

Maarif Müdürü Beyin eşleri Hanımefendi

Reji Müdürü Beyefendinin eşleri Hanımefendi

Sıhhîye Müdürü Beyefendinin eşleri Hanımefendi

Polis Müdürü Beyefendinin eşleri Hanımefendi

Tahir Çelebi Efendinin eşleri Hanımefendi

Mekteb-i Sultânî Müdürü Beyefendinin eşleri Hanımefendi

Kâtibe Reji Müdürü Beyefendinin kerimeleri Hanımefendi

Cemiyet kısa süre içerisinde üye kaydı ve teberrular toplamak, ayrıca yardım kampanyaları düzenlemek üzere harekete geçmiştir. Cemiyet, Heyet-i Merkeziye yararına sinema gösterimi ve biletlerin dağıtımında önemli gayretler sarfetmiştir.¹⁶⁷ Cemiyet ayrıca Gençler Kulübü'nde fakir çocuklara yapılması düşünülen sünnet için 80 entari ve bir o kadar başlık temin etmiştir.¹⁶⁸

¹⁶³ Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 218-220.

¹⁶⁴ Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 26.

¹⁶⁵ Açıksöz, *İstiklâl Harbinde Kastamonu*, s. 50; Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 97; Eski, *Mustafa Necati Bey'in Kastamonu'daki Çalışmaları*, s. 9; Özlü, "Millî Mücadele Yıllarında Kastamonu'da", s. 74.

¹⁶⁶ "Hanımlarımızın Faaliyeti", *Açıksöz*, 19 Teşrinievvel 1335, s. 4; Açıksöz, *İstiklâl Harbinde Kastamonu*, s. 50; Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 97; Söylemez, "Millî Mücadele Döneminde Kastamonu'da Kurulan Cemiyetler", s. 247; Eski, *Kastamonu Basınında Millî Mücadele'nin Yankıları*, s. 9; Yılmaz, "Kastamonu'nun Millî Mücadele'deki Yeri ve Önemi", s. 215.

¹⁶⁷ "Müdafaa-i Hukuk Vilayet Heyet-i Merkeziyesinden", *Açıksöz*, 26 Teşrinievvel 1335, s. 4.

¹⁶⁸ "Hanımlarımızın Şefkati", *Açıksöz*, 8 Temmuz 1336, s. 2.

4. Millî Mücadele'ye Destek Veren Diğer Cemiyetler

4.1. İnebolu Gençler Mahfili

Mondros Mütarekesi'nin olumsuz sonuçlarını gören İnebolu gençleri, kahvelerde ve evlerde bir araya gelerek bir kısım sorunlara çözüm aramanın faydasızlığını görmüşlerdi. Mütareke'den sonra İnebolu'da bulunan Rumlar taşkınlıklara başlamışlar, hatta Pontusçulardan Boyacıoğlu Danil İnebolu gençlerinden manifaturacı Recep'i "sizleri imha edeceğiz, Pontus Krallığı'nı kuracağız" sözleriyle tehdit etmişti. Bu gelişmeler üzerine İnebolu Ticaret İdadisi talebeleri ve diğer mahalli geçlerden Mustafa Selim, Mustafa Nuri, Asker Mustafa, Mustafa Fehmi, Mustafa Sıtkı, Reji Müdürü'nün oğlu Mustafa, Cemal Azmi, Tapucu Kâmil, Ahmet Hamdi, Şevket, Ahmet Faik, Foto Recep, Manifaturacı Recep ve Muallim Mehmet gibi İnebolu'nun ateşli gençleri eski medresede toplanmış, bunu duyan Yüzbaşı Osman Bey'in gençleri yönlendirmesi üzerine İnebolu Gençler Mahfili'nin temelleri atılmıştır. Mahfil'in kuruluş tarihi 27 Temmuz 1919'dur.¹⁶⁹ Mahfil, eski İttihat ve Terakki Fırkası binasında faaliyete geçmiştir.¹⁷⁰

Mahfil'in amacı nizamnamesinde siyasetin dışında kalarak millî terbiyeyi yaygınlaştırmak, köy ve nahiyelerle temas kurmak, risaleler ve gazeteler neşretmek, konferanslar tertip etmek, gece dersleri ve mektepler açmak, fakir ve şehit çocukları ve sanatkârlara yardımda bulunmak, dilenciliği kaldırmak, fakir çocukları okutmak ve ihtiyaç duydukları kırtasiye malzemelerini temin etmek, halka mübarek günlerin önemini anlatmak ve cami ile kabristanları korumak; karaborsacılık, ihtiras ve menfaatperestlik duydularını halk arasında kaldırmak, düğünlerde aşırı israfı kaldırmaya çalışmak, içkinin maddî ve manevî zararlarını halka anlatmak olarak açıklanmıştır.¹⁷¹ Mahfil'in asıl amacı ise vatanın kurtuluşuna fikirsel olarak destek vermek ve maarifin ilerlemesini temin etmek,¹⁷² diğer taraftan Kastamonu ve havalisinde gençler arasında birlik ve yardımlaşmayı sağlamaktı.¹⁷³ Mahfil, bu amacına uygun olarak nahiyelerde de şubeler açmıştır. Mahfil'in şubelerinden ilki Abana'da,¹⁷⁴ daha sonra ise nahiye Müdürü Vasıf Bey'in gayretleriyle Çatalzeytin'de açılmıştır.¹⁷⁵

¹⁶⁹ Açıksöz, *İstiklâl Harbinde Kastamonu*, s. 59.

¹⁷⁰ Çiçek, "Millî Mücadele'de Batı Karadeniz", s. 1164.

¹⁷¹ Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 41; Söylemez, "Millî Mücadele Döneminde Kastamonu'da Kurulan Cemiyetler", s. 243-246.

¹⁷² "İnebolu Gençler Mahfili", *Açıksöz*, 10 Ağustos 1335, s. 2.

¹⁷³ "İnebolu Gençler Mahfili", *Açıksöz*, 11 Nisan 1336, s. 1.

¹⁷⁴ "İnebolu Gençler Mahfilinde", *Açıksöz*, 23 Mayıs 1336, s. 4.

¹⁷⁵ "İlân: İnebolu Gençler Mahfilinden", *Açıksöz*, 25 Nisan 1336, s. 2.

Mahfil, vatanın kurtuluşu ve selâmeti için gerektiğinde silahlı mücadeleyi de benimsemiştir. Yüzbaşı Osman Nuri Bey İnebolu Gençler Mahfili bünyesinde Yıldırım ve Turan Takımları'nı kurarak İnebolu gençlerini vatan savunmasına hazırlamıştır.¹⁷⁶ Mahfil, Kastamonu Valiliği tarafından da desteklenmiştir. Nitekim Kastamonu Valisi Cemal Bey Mahfil'e 5.000 kuruş yardımda bulunmuştur.¹⁷⁷

Mahfil, gençler arasındaki birlik ve beraberliği sağlamlaştırmak amacıyla haftada iki defa konferans ve müsamere tertip etmiştir.¹⁷⁸ Nitekim Kars'ın Türk ordusu tarafından geri alınması münasebetiyle tertiplenen geceye mülkî ve askerî erkân ile Giresunlu Topal Osman Ağa'da efrâdıyla birlikte katılmıştır. Coşkun ve heyecanlı geçen gecede, ordu duası ve çeşitli kasideler okunmuştur.¹⁷⁹ İnebolu yoluyla Ankara'ya geçen pek çok kişi Mahfil'de misafir edilmiştir. Ayrıca İnebolu'nun önemi arttıkça Mahfil, yol yapımı ve malzeme taşınması gibi işlerde de üyeleri vasıtasıyla önemli vazifeler görmüştür.¹⁸⁰ Mahfil'in üye sayısı 90 kişiyi bulmakla birlikte, gençlerin çoğunun askere alınmasından sonra, Mahfil'in mevcudu kırklara kadar düşmüştür.¹⁸¹

4.2. Kastamonu Gençler Kulübü

Açıksöz gazetesi idarehanesinde toplanarak ülkenin içinde bulunduğu durum karşısında neler yapılabileceğini düşünen Kastamonulu gençlerin, çatısı altında toplanabileceği bir cemiyet bulunmuyordu. Kastamonu'da Gençler Kulübü kurulması yönünde ki fikirlerin Sıhhiye Müdürü Ferruh Niyazi Bey ile paylaşılması üzerine, konu Ferruh Niyazi Bey tarafından Vali Cemal Bey'e iletilmiş, Vali Cemal Bey'de derhal harekete geçilmesini istemiştir. İlk toplantı 24 Ocak 1920 Cuma günü Hoca Mahir Efendi'nin medresesinde yapılmıştır.¹⁸² Bu konuda Kastamonulu gençleri, Kastamonu ve Havalisi Kumandanı Albay Osman Bey'de teşvik etmekteydi.¹⁸³

Kastamonu Gençler Kulübü'nün kuruluşuna dair ilk haber, 11 Ocak 1920 tarihli *Açıksöz* gazetesinde yer almıştır. Haberde Kastamonu gençliği arasında yardımlaşmayı temin etmek amacıyla çok yakında Gençler Kulübü adıyla bir kulübün kurulacağı bildirilerek;

¹⁷⁶ Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 42; Çiçek, "Millî Mücadele'de Batı Karadeniz", s. 1164. Vatani savunmaya amâde bulunan İnebolu'ya bağlı köylerden bir gurup genç, 1920 yılı Ağustos ayında İnebolu Gençler Mahfili'ni ziyaret etmişler ve burada heyecanlı sohbetlerde bulunmuşlardı. Bkz. "İnebolu Gençlerinde Tesanüd", *Açıksöz*, 30 Ağustos 1336, s. 1.

¹⁷⁷ "Avatıf-ı Vilayetpenâhi", *Açıksöz*, 5 Temmuz 1336, s. 2.

¹⁷⁸ "İnebolu 2", *Açıksöz*, 13 Nisan 1338, s. 2.

¹⁷⁹ "İnebolu Gençler Mahfilinden", *Açıksöz*, 11 Teşrinisani 1336, s. 4.

¹⁸⁰ Çiçek, "Millî Mücadele'de Batı Karadeniz", s. 1164.

¹⁸¹ "İnebolu 2", *Açıksöz*, 13 Nisan 1338, s. 2.

¹⁸² Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 121; Çiçek, "Millî Mücadele'de Batı Karadeniz", s. 1164; Mehmet Serhat Yılmaz, "Kastamonu Gençler Kulübü: Kuruluşu, Teşkilat ve Faaliyetleri", *Bilim İnsanı Dr. Mustafa Eski'ye Armağan Eğitim Adanmış Bir Ömür*, Ed. Hüseyin yolcu ve Sibel Oğuz Haçat, Ankara: Pegem Akademi, 2020, s. 24.

¹⁸³ *Açıksöz*, *İstiklâl Harbinde Kastamonu*, s. 52; Söylemez, "Millî Mücadele Döneminde Kastamonu'da Kurulan Cemiyetler", s. 250; Eski, *Kastamonu Basınında Millî Mücadele'nin Yankıları*, s. 10-11.

hiç bir siyasî fikir ve gaye gütmeyecek olan kulübe, gençlerin ve halkın destek vermeleri istenilmiştir.¹⁸⁴ Kulübün, tefriş ve tanziminden sonra Dârü'l-kurra Medresesi'nde faaliyet göstermesi kararlaştırılmıştır.¹⁸⁵

“Çok söylemek ve çok vaat etmekten ziyade az söyleyip çok iş yapmak gayesinde” olan kulüp kurucuları, kısa süre içerisinde nizamnâmelerini hazırlayarak, gerekli izinler için Hükûmet'e müracaatta bulunmuşlardır.¹⁸⁶ Kastamonu Gençler Kulübü Nizamnâmesi iki fasıldan ibarettir. Yedi maddeden ibaret olan birinci faslın birinci maddesinde Kulüb'ün 24 Ocak 1920 tarihinde kurulmuş olduğu açıkça belirtilmiştir. Kulüp'ün gayesi gençler arasında yardımlaşmayı ve kardeşliği tesis etmek; dinî, ahlâkî ve millî hayatı ihya etmek ve memleketin maddî, manevî her türlü asrî ihtiyacını temin etmektir (Madde 2). Hiçbir cemiyet ve siyasî fırka ile alâkası olmayan Kulüp'e (Madde 3), cinayetle mahkûm olanlar ile sui-halleri sebebiyle kötü şöhreti bulunanlar üye olamayacaktır (Madde 4). Kulüp, aslî ve fahrî azalardan ibaretti (Madde 5). Sui-halleri Heyet-i İdare'ce tespit edilenler, kayıt ücretinin yarısını ödeyerek aslî üye olarak kabul edilecekler, bununla birlikte aylık aidata tabi olmayacaklardı (Madde 6). Kulüp ayrıca şubeler açabilecekti (Madde 7). Kulübün Heyet-i İdaresi bir reis ve altı azadan ibaretti. Altı azadan birincisi murahhas-ı mes'ul, ikincisi kâtip, üçüncüsü muhasebeci, dördüncüsü ise kulüp müdürüydü. Azalardan her biri seçim ile iş başına gelmekteydi (Madde 8-9). Heyet-i İdare haftada birgün toplanır. Gerekliğinde Heyet-i Umûmiye'yi ayda bir toplantıya davet eder. Kararlar oy çokluğuyla alınır (Madde 10). Heyet-i İdare'ce alınan kararlarda oyların eşit çıkması durumunda, reisin bulunduğu tarafın kararı tercih edilir (Madde 11). Heyet-i İdare'nin başlıca görevi nizamnameyi uygulamaktır (Madde 12). Azalar ise Heyet-i İdarece alınmış kararlara uymakla yükümlüdürler (Madde 14). Heyet-i İdare'nin görev süresi altı aydır. Heyet-i İdare her ay faaliyetleri hakkında rapor sunar. Yine Kulüp'ün şeref ve haysiyetini ihlâl eden azanın üyeliği, Heyet-i İdare'nin kararı ve Heyet-i Umûmiye'nin onayı ile silinir (Madde 15). Heyet-i İdare göstereceği lüzum veyahut âzâ-yı aslîyeden yirmi zatın verecekleri ortak tahrir üzerine, bir hafta zarfında Heyet-i Umûmiye'yi toplantıya davet ederek nizamnameyi tadil ve madde ilâve ettirebilir (Madde 17). Üç ay aidatını ödemeyen azanın kaydı silinir (Madde 20).¹⁸⁷

Aslî aza sayısı elliye bulan Kulüp, kısa süre sonra Heyet-i Müteşebbise ve Heyet-i İdare-i Muvakkate'sini oluşturmuştur.¹⁸⁸ Bu ilk Heyet-i Müteşebbise ve Heyet-i İdare-i Muvakkate'de kimlerin yer aldığı ve kulübün reisliğini kimlerin yürüttüğüne dair düzenli

¹⁸⁴ “Gençler Kulübü”, *Açıksöz*, 11 Kânunusani 1336, s. 3; Yılmaz, “Kastamonu Gençler Kulübü”, s. 24.

¹⁸⁵ “Gençler Kulübü”, *Açıksöz*, 18 Kânunusani 1336, s. 3; Açıksöz, *İstiklâl Harbinde Kastamonu*, s. 52; Yılmaz, “Kastamonu Gençler Kulübü”, s. 24.

¹⁸⁶ “Gençler Kulübü”, *Açıksöz*, 25 Kânunusani, 1336, s. 3.

¹⁸⁷ “Kastamonu'da Müteşekkil Gençler Kulübü Nizamnâmesi”, *Açıksöz*, 25 Kânunusani, 1336, s. 3; Çiçek, “Millî Mücadele'de Batı Karadeniz”, s. 1164; Yılmaz, “Kastamonu Gençler Kulübü”, s. 25-26.

¹⁸⁸ “Gençler Kulübü İntihabı”, *Açıksöz*, 8 Şubat 1336, s. 2.

bilgilere sahip değiliz. Peker, 24 Ocak 1920 tarihli ilk toplantıda Sıhhiye Müdürü Ferruh Niyazi Bey'in reis seçildiğini ve Vali Cemal Bey'in de Kulüp fahri reisliğini kabul ettiği belirtmektedir. Ayrıca Polis Müdürü Halil Bey, Sultânî Edebiyat öğretmeni Talât Bey'in aza, Kırımlı Tahsin Bey'in muhasip ve veznedar, Komiser Muavini İhsan Bey'in ise kâtip olarak seçildiğini bildirmektedir.¹⁸⁹ 9 Eylül 1920 tarihli *Açıksöz* gazetesinde yer alan haberde Kulüp'ün Heyet-i İdaresi'ne yeni azaların seçildiği anlaşılmaktadır. Buna göre Heyet-i İdare azalıklarına Mekteb-i Sultânî Müdürü Behçet Bey, Dârü'l-muallimîn Müdürü Remzi, Çorukzâde Hilmi, Baytar Müfettişi Süleyman ve Mekteb-i Sultânî muallimlerinden Rasim, Şevket ve *Açıksöz* gazetesi muharriri Hüsnü Bey seçilmişlerdir. Daha sonra Heyet-i İdare tarafından reisliğe Dârü'l-muallimîn Müdürü Remzi Bey, veznedarlığa Hilmi Bey ve kâtipliğe ise Süleyman Bey getirilmiştir.¹⁹⁰ 1922 yılı Ağustos ayında Kulüp İdare Heyeti, İstiklâl Mahkemesi Reisi Mustafa Necati Bey'i fahri reisliğe seçmiştir.¹⁹¹ Aynı tarihte Kulüp reisinin *Açıksöz* gazetesi sahibi Hamdi Bey olduğu görülmektedir.¹⁹²

Dârü'l-kurra Medresesi'nde faaliyete geçen kulüp, kısa süre sonra Muallimler Cemiyeti ile aynı binada faaliyetlerini sürdürme kararı almıştır.¹⁹³ Bunun için Gençler Kulübü'ne mahsus olmak üzere 1920 yılı içinde yeni bir bina inşaatı başlatılmış, bütçede yeterli miktarda para bulunamamasından dolayı inşaat uzun süre bitirilememiştir. 1921 yılı Ocak ayına gelindiğinde halâ kulüp binası konferans salonunun çatı kısmı kapattırılmamıştır.¹⁹⁴ Bu bina, tamamlanmasının ardından Kastamonu'da faaliyete geçen İstiklâl Mahkemesi'ne tahsis edilmiştir.¹⁹⁵ İstiklâl Mahkemesi'nin faaliyetlerini tatil etmesinden sonra, Kulüp yine aynı binayı kullanmaya devam etmiştir.¹⁹⁶

¹⁸⁹ Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 123. Çiçek, "Millî Mücadele'de Batı Karadeniz", s. 1164. *Açıksöz* Kulüp'ün ilk reisinin İhtisas Mahkemesi Reisi Kara Hüseyinzâde Abidin Bey'in olduğunu belirtmektedir. Bkz. *Açıksöz, İstiklâl Harbinde Kastamonu*, s. 83.

¹⁹⁰ "Gençler Kulübünde", *Açıksöz*, 9 Eylül 1336, s. 1.

¹⁹¹ "Gençler Kulübünden", *Açıksöz*, 21 Haziran 1336, s. 3.

¹⁹² "Gençler Kulübünde Dün Geceki İçtima", *Açıksöz*, 24 Ağustos 1338, s. 2; Yılmaz, "Kastamonu Gençler Kulübü", s. 26-28.

¹⁹³ *Açıksöz*, 31 Mayıs 1336, s. 2.

¹⁹⁴ *Açıksöz* gazetesi kulüp binasının tamamlanamaması üzerine şu değerlendirmeyi yapmıştır: "Mamûr memleketlerde bile nadir tesadüf olunan bu şirin ve millî binanın ikmâli için her halde azim bir para istemiyor, hiç olmazsa salonun üst kısmı olsun örtülerek binanın tamamen harap olmadan kurtarılmasını herkes istiyio. Fakat tahsisatın azlığı, inşaat için bütçede para bulunmaması ve işi sene be sene geriye atıyor, bu bina tabiatıyla bu yılda olsa gelecek yılda olsa yine yapılacak". Bkz. "Gençler Kulübü Binası", *Açıksöz*, 27 Kânunusani 1337, s. 2.

¹⁹⁵ "Gençler Kulübü", *Açıksöz*, 28 Haziran 1338, s. 2.

¹⁹⁶ "Gençler Kulübünde Dün Geceki İçtima", *Açıksöz*, 24 Ağustos 1338, s. 2; Yılmaz, "Kastamonu Gençler Kulübü", s. 30.

Kulüp kuruluşundan itibaren büyük rağbet ve yardımlar görmüştür. Nitekim Kastamonu Valisi Cemal Bey, Gençler Kulübü'ne 10.000 kuruş yardımda bulunmuştur.¹⁹⁷ Kastamonu Defterdarı Hüseyin Avni Bey'in anneleri ise fakir çocuklar için yaptırılacak sünnet düğünü için on lira yardım yapmıştır.¹⁹⁸ Ayrıca *Açıksöz* gazetesinde yer alan bir haberde Kulüp'e vermiş oldukları maddî ve manevî yardımlardan dolayı Yüzbaşızâde Murat Bey'e teşekkür edilmiştir.¹⁹⁹

Kulübün faaliyetleri arasında konserler, müsamereler, sünnet düğünleri, gençler arasındaki birlik ve beraberliği sağlamaya dönük eğlence ve piknikler ve herşeyden önemlisi konferanslar yer almaktadır.

1920 yılı Mayıs ayında verilen konser halk tarafından büyük rağbet görmüştür. Kulüp binası bahçesi, çevredeki bütün evler ve sokaklar halk tarafından tamamen doldurulmuştur. Bu konserde Azerbaycanlı müzisyenlerle birlikte Kastamonulu müzisyenlerden Feryadî, Hafız İsmail Bey ve Ali Dede yer almışlardır. Konser beş saat devam etmiştir. Konserle ilgili olarak "herkes bir halecân-ı düçar olduğu felâketlerini tanburun ince ve canhıraş sedasıyla kalbine akıtıyordu" değerlendirmesini yapan *Açıksöz* gazetesine göre Kastamonu, o gece büyük bir sanat gecesi yaşamıştır.²⁰⁰ Konserin ardından aynı ay içerisinde Kulüp Müsiki Şubesi tarafından bir müsamerelere verilmiş ve her cumartesi gecesi bu müsamerelerin tekrar edilmesi kararı alınmıştır.²⁰¹

Kulüp tarafından düzenlenen piknikler ise İzbeli Dağı'nda gerçekleştirilmiştir. 1920 yılı Haziran ayında İzbeli Dağı'na çıkan elli kadar Kulüp azası, gece geç saatlere kadar vatan şarkıları söyleyerek eğlenmişlerdir.²⁰²

Kulübün düzenlediği sünnet düğünlerinden ilkinin duyurusu ise 5 Temmuz 1920 tarihli *Açıksöz* gazetesinden yapılmıştır. Duyuruda şehit ve kimsesiz çocuklar için düzenlenen sünnet düğününün millî bayrama tesadüf eden 23 Temmuz günü yapılacağı, şimdye kadar sünnet için 67 başvurunun yapıldığı ve sünnet işleminin hastane operatörü Sadi Bey tarafından gerçekleştirileceği bildirilmiştir.²⁰³ Ayrıca sünnet olacak çocuklar için Kulüp'e Kastamonu Ahz-ı Asker Şubesi tarafından 115 parça gömlek, mintan, patik ve takke bağışlanmıştır.²⁰⁴ Bu sünnet düğününde 90 çocuk sünnet ettirilmiştir. Çocuklar için yataklar hazır edilmiş ve istirahatleri temin edilmiştir. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Kadınlar Şubesi'de ihtiyaçların giderilmesinde Kulüp'e yardımcı olmuştur. Sünnet

¹⁹⁷ "Avatıf-ı Vilayetpenâhi", *Açıksöz*, 5 Temmuz 1336, s. 2.

¹⁹⁸ "Gençler Kulübünden", *Açıksöz*, 24 Haziran 1336, s. 4.

¹⁹⁹ "Teşekkür", *Açıksöz*, 29 Şubat 1336, s. 2.

²⁰⁰ "Gençler Kulübünde Konser?", *Açıksöz*, 9 Mayıs 1336, s. 2; Çiçek, "Millî Mücadele'de Batı Karadeniz", s. 1165; Yılmaz, "Kastamonu Gençler Kulübü", s. 33.

²⁰¹ *Açıksöz*, 31 Mayıs 1336, s. 2; *Açıksöz*, *İstiklâl Harbinde Kastamonu*, s. 53.

²⁰² "Gençler Kulübü", *Açıksöz*, 28 Haziran 1336, s. 4; *Açıksöz*, *İstiklâl Harbinde Kastamonu*, s. 56.

²⁰³ "Gençler Kulübünden", *Açıksöz*, 5 Temmuz 1336, s. 4.

²⁰⁴ "Gençler Kulübünden", *Açıksöz*, 12 Temmuz 1336, s. 4.

öncesinde Kulüp bahçesinde fotoğraflar çekilmiş, Hoca Salih Efendi tarafından yapılan duanın ardından sünnet işlemine geçilmiştir. İki saat devam eden sünnet işlemi ise Sertabib Ali Kemal Bey, Operatör Sadi Bey ve Sıhhiye Memuru Haydar Efendi tarafından gerçekleştirilmiştir. Fırka Kumandanı ile Müdafaa-i Hukuk Şubesi Heyet-i Merkeziyesi de Kulüp'ü ziyaret etmişlerdir. Çocukların velileri ve binlerce halk sünnet edilen çocukları ziyaret ederek, şeker ikramında bulunmuşlardır. Vali Cemal Bey de bizzat kendi çocuklarını sünnet düğününe göndermiş ve sünnet olan çocuklara para dağıttırıştır.²⁰⁵

Kastamonu Gençler Kulübü'nün asıl faaliyet alanını konferanslar oluşturur. Bu konferanslarda önemli isimler konuşmalar yapmışlardır. İlk konferansta İzmir cephesinden gelen Ziyaeddin adlı genç bir zabıt tarafından İzmir'in işgalini müteakip bölgede cereyan eden hadiseler hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra Kastamonu'da bulunan Tunalı Hilmi Bey tarafından bir buçuk saat kadar süren bir konferans verilmiştir. Kendisinden önce konuşan Ziyaeddin Efendi'nin konuşmasına atıfta bulunan Tunalı Hilmi Bey *Açıksöz* gazetesinin tespit edebildiği konferansının bir kısmında, özellikle İngiliz politikasına değinerek şu değerlendirmelerde bulunmuştur:²⁰⁶

“İzmir cephesinden gelen kahramanın konferansında geçen Bolu, Düzce ve havalisi vuku'atının menba'ını muhtasıran teşrihe girişerek bir saat kadar devam eden sözleri telhis edecek olursak diyebiliriz ki: Düzce'de sekiz ay mukaddem asayiş temini mecburiyetle tesis edilen idare-i örfi neticesinden şekavete sebep olan bir takım müteneffizler kurtulmak hayallerini aramakta iken İngilizlerin dehşetli endişeleriyle kendi endişeleri karşılaşılıyor. Yani İngilizler Hindistan'da hilâfeti ve halifemizi İngiliz hücum ve esaretinden kurtarmak maksadıyla teşkil edilen hilâfet cemiyetlerine mukabil Bolu havalisinde de bir hilâfet cemiyet ve ordusu kurduruyorlar. Ve İstanbul'da çıkardıkları fetvaları Hindistan'a göndererek Hind Müslümanlarını Kuvâ-yı Milliye'nin asi, bağı olduğuna inandırmak ve hatta güya Türkiye'de hilâfet ve halifeyi muattıl ve yok bir hale getiren İngilizler değil imiş de Padişahımızın öz evlâdı olan biz Türkler imişiz kâbilinden iblisâne, fakat budalacasına iddiasına maddî ve mer'î bir delil olmak üzere Kuvâ-yı Milliye'ye karşı bir hilâfet cemiyet ve ordusunun teşkil ettiğini ve yürüdüğünü ileriye sürerek bir taraftan dâhilen bizi birbirimize kırdıra kırdıra tamamıyla esiri olmuş bir hale getirmek ve diğer taraftan da Hind Müslümanlarını susturmak ve hatta Türkiye hilâfet cemiyet ve ordusuna iltihak ettirmek hayallerini oynuyorlar”.

9 Eylül 1920 tarihli *Açıksöz* gazetesinde 15 Eylül 1920 Pazar akşamı Telgraf Baş Müdürü Enver Bey tarafından “Kulüp ve Kulüpte Faaliyet” konulu bir konferansın verileceği duyurulmuştur.²⁰⁷ 16 Kasım 1920'de ise İstiklal Mahkemesi azasından Tevfik Rüşdü Bey (Aras) tarafından sulh muahedesi hakkında bir konferans verilerek, “Sulh Muahedesi'nin

²⁰⁵ “Gençler Kulübünde Sünnet Düğünü”, *Açıksöz*, 26 Temmuz 1336, s. 2; Yılmaz, “Kastamonu Gençler Kulübü”, s. 34.

²⁰⁶ “Konferanslar”, *Açıksöz*, 12 Temmuz 1336, s. 2.

²⁰⁷ “İlân: Gençler Kulübünden”, *Açıksöz*, 9 Eylül 1336, s. 4.

hayat-ı millîmizi tamamıyla mahvetmeye matuf olan maddeleri” canlı misallerle gözler önüne serilmiştir. Konferansa şehrin ileri gelenleriyle birlikte Kastamonu ve Havalisi Kumandanı Muhiddin Paşa da iştirak etmiştir. 18 Kasım 1920 tarihli *Açıksöz* gazetesinde ise 19 Kasım’da Mehmet Cemal Bey tarafından “Hayat-ı Esaret ve İngiliz Hayatı” başlıklı bir konferans verileceğinin duyurusu yapılmıştır.²⁰⁸

26 Aralık 1920 tarihinde İstinaf Mahkemesi azalarından Medeni Bey tarafından verilecek olan konferansın duyurusu, 23 Aralık 1920 tarihli *Açıksöz* gazetesi sütunlarından yapılmıştır.²⁰⁹ Konferansa büyük katılım olmuş ve salon ağzına kadar dolmuştur. Medeni Bey konferansına “Anadolu ne istiyor?” sorusuyla başlamış ve Anadolu’ya istiklâlini “İngiliz ceberutunun tamamıyla yıkılmasına şahit olmadan itilafçıların bize bunu kolay kolay vermeyeceklerini” delilleriyle izâh etmiştir.²¹⁰

Gençler Kulübü’nde verilen konferanslardan diğer en önemli olanı Baha Said Bey tarafından 1 Ocak 1921 tarihinde verilen konferanstır. Gençler Kulübü konferans salonu erken saatlerden itibaren tamamen doldurulmuştur. Baha Said Bey vermiş olduğu konferansında Anadolu ve Anadolu’nun Asya’daki vazifelerinden bahsetmiştir. Türklerin Osmanlılardan önceki devirleri hakkında bilgi veren Baha Said Bey, daha sonra Osmanlıların kısa sürede göstermiş olduğu inkişafın sebeplerini, Türklerin din ve milliyetlerine olan sadakatlerini izah etmiştir. İlmî, bir o kadar samimi ve hararetle bir uslupla kısa sürede dinleyicilerin ilgisini üzerine çeken Baha Said Bey, Türklerin Anadolu’da ve Asya’da ifâ ettikleri vazifeyi ve bunun önemini, yine Türklerin hilâli, salibe karşı nasıl sarsılmaz ve tükenmez bir azim ve imanla müdafaa ettiklerini, Türklerin en zayıf ve yorgun günlerinde bile vazifelerini yerine getirdiklerini, son salib hücumlarını da yine bu azimperver milletin kırmakta olduğunu etkili bir surette beyan etmiştir. Konferansta hazır bulunan Kastamonu ve Havalisi Kumandanı Muhiddin Paşa ayağa kalkarak Baha Said Bey’e teşekkür etmiş ve “Sen üstadından belki bazı şeyler öğrendin fakat üstadın bugün huzzâr ile beraber senden şu saatte pek yüksek ve nafi bir ders almıştır. Ben bunu kendime büyük bir şeref addeder ve vatanın senden feyzyâb olması temennisiyle alenen teşekkür ederim oğlum”²¹¹ diyerek Baha Said Bey’i taltif etmişlerdir.

Kastamonu Gençler Kulübü Mondros Mütarekesi’nden sonra Kastamonu gençlerini bir araya getirmiş, Millî Mücadele’nin hararetle zamanlarında büyük hizmetler görmüştür. Bununla birlikte 1922 yılında Kulüp üyelerinin ve Kastamonu gençliğinin önemli bir kısmının cepheye gitmesi ve Kulüp binasının Kastamonu İstiklâl Mahkemesi’ne tahsis edilmesi, Kulübün zamanla atıl kalmasına sebep olmuştur.²¹²

²⁰⁸ “Gençler Kulübünde Konferans”, *Açıksöz*, 18 Teşrinisani 1336, s. 2; Söylemez, “Millî Mücadele Döneminde Kastamonu’da Kurulan Cemiyetler”, s. 251; Yılmaz, “Kastamonu Gençler Kulübü”, s. 32.

²⁰⁹ “Gençler Kulübünden”, *Açıksöz*, 23 Kânunuevvel 1336, s. 4.

²¹⁰ “Gençler Kulübünde Konferans”, *Açıksöz*, 27 Kânunuevvel 1336, s. 3; Yılmaz, “Kastamonu Gençler Kulübü”, s. 32.

²¹¹ “Gençlik Kulübünde Konferans”, *Açıksöz*, 3 Kânunusani 1337, s. 1; Yılmaz, “Kastamonu Gençler Kulübü”, s. 32.

²¹² “Gençler Kulübü”, *Açıksöz*, 28 Haziran 1338, s. 2.

Kulüp azaları faaliyetlerine yeniden hız vermek için 11 Ağustos 1922 Cuma günü *Açıksöz* gazetesi idarehanesinde bir araya gelmişlerdir.²¹³ Bu toplantıda Kastamonulularca kendisine fahri hemşerilik verilen, aynı zamanda Kastamonu İstiklâl Mahkemesi reisi bulunan Saruhan Mebusu Mustafa Necati Bey'e Kulüp fahri reisliği unvanı verilmiştir. Bu sırada Kastamonu İstiklâl Mahkemesi faaliyetlerine son vermiş olduğundan, Kastamonu Gençler Kulübü'nün 14 Ağustos 1922 tarihinden itibaren İstiklâl Mahkemesi tarafından boşaltılacak olan kendi binasında faaliyetlerine yeniden başlaması ve Kulüp binasının tamamlanamayan kısımlarının bitirilmesi için gerekli olan tahta ve kerestenin tedarik edilerek inşaat mevsimi geçmeden binanın geri kalan kısımlarının bitirilmesi kararlaştırılmıştır.²¹⁴

Kulübün geleceğini ilgilendiren asıl ve genel toplantı 23 Ağustos 1922 tarihinde yapılmıştır. Toplantıya eski azalarla birlikte, Kastamonu gençliği de davet edilmiştir.²¹⁵ Toplantıya Kumandan Osman Bey'de iştirak etmiştir. Toplantının açılışını yapan Kulüp Reisi Hamdi Bey, Kulüp'ün şimdiye kadar yapmış olduğu faaliyetler hakkında bilgi vererek, yaklaşık bir yılı aşkın zamandır görev yapan Heyet-i İdare'nin istifa etmiş olduğundan bahisle, sözü Kulüp'ün fahri reisi Mustafa Necati Bey'e bırakmıştır. Mustafa Necati Bey Kastamonu İstiklâl Mahkemesi'ndeki görevinin son bulmuş olduğundan bahisle, Kulüp azalarına "bütün ruhum bütün hislerim sizinle beraberdir" diyerek, Kulüp azalarının içtimaî ve iktisadî sahada çalışmalarını, içkiye ve fuşşa meyleden gençliğin kurtarılmasını, şehrin kalkındırılması için dokumacılık ve kendircilik alanlarında şirketler kurulmasını, köylerde fakir ve zavallı düşen kimsesizlerin feryatlarını susturmanın herkese bir borç olduğunu toplantıda hazır bulunanlara hatırlatmıştır. Sonra İstinaf Mahkemesi azalarından Sırrı Bey gaye ve amaçları aynı olan Muallimler Cemiyeti ile Gençler Kulübü'nün birleşmelerini teklif etmiştir. Toplantıyı idare etmek üzere geçici olarak görevlendirilen Defterdar Fuad Bey'in teklifi üzerine yeni Heyet-i İdare'nin belirlenmesi için daha sonra oylamaya geçilmiştir. 83 azanın iştirak ettiği oylama sonrasında Ahz-ı Asker Kalem Reisi Osman Bey, Belediye Reisi Doktor Fazıl Berki Bey, İstinaf Mahkemesi azalarından Abidin ve Sırrı Beyler, *Açıksöz* gazetesi başmuharriri İsmail Habib Bey, gazetenin sahibi Hamdi ve müdürü Hüsnü Beyler Heyet-i İdare'ye seçilmiştir. Heyet-i İdare ise kendi içerisinde Ahz-ı Asker Kalem Reisi Osman Bey'i reisliğe seçmiştir.²¹⁶ Heyet-i İdare daha sonra Kastamonu Gençlik Kulübü'nün ismini Memleket Yurdu olarak değiştirerek, faaliyetlerini Memleket Yurdu olarak sürdürmeye devam etmiştir.²¹⁷

²¹³ "Gençler Kulübü Müdüriyetinden", *Açıksöz*, 10 Ağustos 1338, s. 2.

²¹⁴ "Gençler Kulübü", *Açıksöz*, 13 Ağustos 1338, s. 2.

²¹⁵ "Gençler Kulübünde Bu Gece Umumi İçtima Akd Edilecek", *Açıksöz*, 23 Ağustos 1338, s. 2.

²¹⁶ "Gençler Kulübünde Dün Geceki İçtima", *Açıksöz*, 24 Ağustos 1338, s. 2.

²¹⁷ "Memleket Yurdu", *Açıksöz*, 31 Ağustos 1338, s. 2; Çiçek, "Millî Mücadele'de Batı Karadeniz", s. 1165.

4.3. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti

Özellikle II. Meşrutiyet döneminde pek çok fırka ve cemiyet kurulmuş, bunlardan yine pek çoğu program ve nizamnamelerinde siyasetle ilgilerinin olmadığını belirtmişlerse de, zamanla bir fırkaya ya da zümreye ait olmaktan da kurtulamamışlardır. Bunların çoğu sürekli olamamış, millet meffaatine hayırlı işler göremeden dağılmış ya da dağıtılmışlardır. Bu cemiyetlerden insanî gayelerle kurulmuş olan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Meşrutiyet devrinden itibaren millete ve vatana “en iyi ve en hayatî yardımlarını ibzal etmişti”. Özellikle I. Dünya Savaşı yıllarında bütün köylü ve savaşta yaralı düşmüş askerler, Cemiyet’in ne kadar büyük ve ne kadar insanî bir cemiyet olduğu görmüşlerdi. Cemiyet mensuplarının aidatları, millet ve halkın yardımlarıyla harp, göç ve deprem gibi hadiseler karşısında bütün varlığıyla olay mahalline koşmuş ve yaralanan ve aç kalanlara yardımcı olmuştu. Birinci Dünya Savaşı’nda Sina’nın, Irak’ın kızgın çöllerinde, Kafkasya ve Galiçya’nın buzlu dağlarında yaralı askelere kucağını açan Hilâl-i Ahmer’in kurmuş olduğu hastahaneler olmuştu. Mondros Mütarekesi’nden sonra da Yunan kuvvetlerinin İzmir ve Trakya’ya taarruzları sonrasında evini-barkını, yiyeceğini-giyeceğini bırakıp İstanbul’a iltica eden on binlerce Müslüman’a yine Hilâl-i Ahmer kucak açmıştı. “Onlara ilk sıcak çorbayı o içirmiş, tedarik edebildiği elbiseden bir gömlek bile olsa yine o getirmişti. Esirimize, hastamıza muhacirimize, yanmışlarımıza hâsılı Türk milletinin bütün bağı yanık düşkünlerine bir valide şefkatiyle, titreyen bir baba muhabbetiyle okşayan onu kurtarmaya çalışan” yine Hilâl-i Ahmer olmuştu.²¹⁸

I. Dünya Savaşı’ndan sonra dağıtılmış olan “bu muhterem ve mukaddes Cemiyet’in”, Millî Mücadele yıllarında yeniden aktif hale getirilmesi önemliydi. Nitekim Cemiyet’in Kastamonu’da ve kazalarda yeniden tesisiyle, teşkilatı olanların yeniden ihyasına dair emrin gelmesinden sonra, Cemiyet’in Kastamonu’da yeniden teşkilatlandırılması hususunda çalışmalara başlanılmıştı.²¹⁹

Kastamonu’da Hilâl-i Ahmer Cemiyeti’nin bir şubesinin açılması girişimine 26 Ocak 1921’de başlanmıştır.²²⁰ Mekteb-i Sultânî’de, Cemiyet’in Vilayet Heyet-i Merkeziye’sini seçmek amacıyla yapılan toplantıda Vali Cemal Bey ile birlikte Kastamonu ve Havalisi Kumandanı Muhiddin Paşa da hazır bulunmuştur. Toplantıda Reşid, Refik, Şevket, Enver ve Binbaşı Rıza Beyler Hilâl-i Ahmer Cemiyeti’nin yapmış olduğu ve bundan sonra yapması gereken işler üzerine birer konuşma yapmışlardır. Daha sonra yapılan gizli oylama ile Kastamonu Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Heyet-i İdaresi’ne Kastamonu ve Havalisi Kumandanı Muhiddin Paşa, Sabık Mutasarrıflardan Reşid Paşa, Encümen azasından Hilmi Efendi, Doktor Ali Kemal Bey, Şeyh Ziya Bey, Operatör Cemil Bey, Hacı Necib Efendi, Sofuzâde Tevfik Efendi, Akdoğanlızâde Faik Bey, Nuhzâde Numan Bey ve *Açıksöz*

²¹⁸ “Hilâl-i Ahmer”, *Açıksöz*, 27 Kânunusani 1337, s. 1.

²¹⁹ “Hilâl-i Ahmer Teşkilatı”, *Açıksöz*, 6 Kânunusani 1337, s. 2.

²²⁰ Çiçek, “Millî Mücadele’de Batı Karadeniz”, s. 1166.

Gazetesi Müdürü Hüsnü Bey seçilmiştir.²²¹ Daha sonra Heyet-i İdare azalarından Sıhhiye Müdürü Ali Kemal Bey riyaset-i sânilîğe, Operatör Cemil Bey kâtib-i umûmiliğe, veznedar ve veznedar muavinliklerine de Hacı Necib ve Numan Bey seçilmişlerdir.²²² Cemiyet'in ayrıca Safranbolu, Tosya ve Araç kazalarında birer şubeleri açılmıştır.²²³

3 Mart 1921 tarihli *Açıksöz* gazetesinden Vali Bey'in eşleri başkanlığında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti kadınlar şubesinin kurulması için çalışmaların başlatıldığı anlaşılmaktadır.²²⁴ 21 Nisan 1921'de Gençler Kulübü'nde toplanan hanımlar, Kastamonu Hilâl-i Ahmer Kadınlar Şubesi'nin Heyet-i İdaresi'ni oluşturmuşlardır. Kadınlar Şubesi Heyet-i İdaresi'nde Muhittin Paşa'nın eşi, Sabık Mutasarrıflardan Reşid Paşa'nın eşi, İzbelizâde Hafız Hanımefendi, Şeyh Ziya Efendi'nin eşi, Çelebi Efendi'nin eşi, Sıhhiye Müdürü Kemal Bey'in eşi, Operatör Cemil Şerif Bey'in eşi, Hamide Hanım, Mektupçu Fuat Efendi'nin eşi, Polis Müdürü Halil Bey'in eşi, eski mutasarrıflardan Lütfi Bey'in eşi, Sabık Maarif Müdürü Talât Bey'in eşi yer almışlardır. Daha sonra Muhiddin Paşa'nın eşleri reisliğe, Çelebi Efendi'nin eşi reis-i sânilîğe, İzbelizâde Hafız Hanım veznedarlığa ve Operatör Cemil Bey'in eşi de kâtipliğe seçilmişlerdir.²²⁵

Halkın Cemiyet'e olan rağbetini ve Cemiyet'in ihtiyaç duyduğu yardımların miktarını artırabilmek için zaman zaman *Açıksöz* gazetesini sütunlarında Cemiyet'i ve faaliyetlerini tanıtıcı makalelere yer verilmiştir. Bu makalelerden birincisi Dr. Cemil Şerif Bey²²⁶ tarafından kaleme alınmıştır. Cemil Şerif Bey makalesinde ilk önce cemiyet ve cemiyet hayatından, resmî ve yarı resmî olarak kurulan cemiyetlerden bahsetmiş, daha sonra sözü bunların dışında kalan ve yine "Hükûmet'in muavenet ve müzâheretiyle efrâd-ı millet tarafından doğrudan doğruya vücuda getirilmiş millî, dinî ve insanî bir gayenin, bir faidenin istihsâli için uğraşan" cemiyetlere getirmiştir. Hilâl-i Ahmer'in "millî ve dinî alâmetimiz olan hilâl kelimesini istimal suretiyle memleketimizde ilk defa olarak teşkil etmiş" olduğundan ve "teşbih-i caiz ise Salib-i Ahmer'de olduğu gibi köklerini kendisinin mevcudiyet-i maddiye ve maneviyesine veren azanın ve daha doğrusu bütün efrâd-ı milletin kese-i hamiyet ve müessir kuvvetlerinden" almakta olduğunu izah etmiştir. Cemil Şerif Bey satırlarını şu sözlerle sürdürmüştür:²²⁷

²²¹ "Şehrimizde Hilâl-i Ahmer", *Açıksöz*, 27 Kânunusani 1337, s. 1; *Açıksöz, İstiklâl Harbinde Kastamonu*, s. 57; Eski, *Kastamonu Basınında Millî Mücadele'nin Yankıları*, s. 12-13; Çiçek, "Millî Mücadele'de Batı Karadeniz", s. 1166.

²²² "Hilâl-i Ahmer Heyet-i İdaresi", *Açıksöz*, 31 Kânunusani 1337, s. 2.

²²³ "Mülhakatta Hilâl-i Ahmer", *Açıksöz*, 17 Şubat 1337, s. 1.

²²⁴ "Hilâl-i Ahmer Heyet-i Merkeziyesinden", *Açıksöz*, 3 Mart 1337, s. 2.

²²⁵ "Hilâl-i Ahmer Cemiyeti: Kastamonu Hanımlar Merkez Şubesi", *Açıksöz*, 22 Nisan 1337, s. 2; Çiçek, "Millî Mücadele'de Batı Karadeniz", s. 1166.

²²⁶ Cemil Şerif, 16 Eylül 1920-18 Şubat 1922 yılları arasında İnebolu Hastanesi operatörlüğü, 19 Şubat 1922-18 Haziran 1922 tarihleri arasında ise Kastamonu Hastanesi operatörlüğünde bulunan Cemil Şerif (Baydur) Bey'dir. Bkz. Müesser Özcan-Naki Bulut, "Daha Az Bilinen Özellikleriyle Türk Tıbbının Üçüncü Nöroşirürji Uzmanı: Dr. Cemil Şerif Baydur", *Türk Nöroşirürji Dergisi*, 23/1 (2013), s. 19.

²²⁷ Cemil Şerif, "Hilâl-i Ahmer Nedir?", *Açıksöz*, 14 Şubat 1337, s. 3.

“Bütün dünya ile beraber millet ve ordu muvacehesinde vazifesini hakkıyla yapan Hilâl-i Ahmer, Müterake’den sonra teşkil eden yeni vaziyet dolayısıyla bir müddet-i muvakkate için faaliyetten kalkmış ve İstanbul’daki merkez-i umûmi ile irtibatı münkati olmuş idi. Fakat Allah’a çok şükür ki, gönüllerini Anadolu halkının kese-i hamiyet ve müessir-i fûnûnlarından alan bu şecere-i müsemmer ve vayedar kurumamış ve şimdi Ankara’daki eski hadimlerinden gelen ufak bir ikâz üzerine her yerde yeniden eski kuvvet ve kudretini tamamıyla iktisab ve ordunun bugün ve yarın için dût-i tahammülüne aldığı ağır vazifeleri îfâ ederken kendisine yakın mazide yaptığı muaveneti yine hakkıyla gösterebilsin. Sonra milletin birçok dertlerine deva olabilsin. Alâmeti müşfik ve vefakâr elleriyle teskin edebilsin. Çünkü ey kari! Bilirsin ve bilmelisin bütün dünyayı yakıp kavuran cihan şümûl harbin sonu gelmeyen tahribatı içinde bütün milletlerce müteakabilen akıtılmış ve akıtılan seylabeller gibi kan mahv ve nâbûd olmuş milyonlarca insan, ocakları tütmez olmuş, yüz binlerce hân mân vardır. Her millet, bünyesinde açılan bu geniş yaraları örtmek ve maddî, manevî haşerâtı imar eylemek için uğraşıyor ve uğraşacaktır. Siyasî, tarihî, coğrafi, dinî ve millî nikât nazârından bulunduğumuz müstesna vaziyet dolayısıyla nispeten en çok zâyî’at ve haşerât-ı maddiye ve maneviyeye düçâr olan ve olmakta bulunan bir millet olmak sıfatıyla kalplerimiz ümit ve iman ile dolu olarak dinî ve millî istiklâlîmiz için uğraşırken bu ehemmiyetli meseleler ile her millettten daha fazla uğraşmamız ve daha fazla cehd ve gayret ve himmet göstermemiz lâzımdır. Hilâl-i Ahmer teşkilatı ve mesa’isi ise bu meselelerin evvel ve ahirini teşkil eyler”.

Açıksöz gazetesinin 3 Ekim 1921 tarihli nüshasında yer verilen “En Ulvî Müessesesi” başlıklı bir yazıda ise Hilâl-i Ahmer’in kurulduğu andan itibaren yapmış olduğu hizmetler yine şu satırlarla anlatılmıştır:²²⁸

“Hilâl-i Ahmer vatanın yalnız en faideli ve en ulvi bir müessesesi değil, şüphesiz hepimizin yüzünü en çok ağartan ve hepimize en büyük iftihar veren bir müessesesi oldu. Bu ulvî müessesenin şimdiye kadar yaptığı hizmetlerin ve gördüğü işlerin azâmeti, mefkûrelerin idrak edemeyeceği kadar büyüktür. Hilâl-i Ahmer yalnız harp zamanlarında değil, memleketin her mekânında nerede bir sefalet ve zarûret gördüyse koştu. Onu Sina’nın kızgın çöllerinde Kafkas’ın karlı şahikalarında, Galıçya’nın mamûr ovalarında kim bilir ne kadar gaziye elemenden ve ölümden kurtarıırken gördük. O harpsiz geçmeyen bu sekiz on sene içinde kim bilir ne kadar yara sardı. Ve kim bilir ne kadar hayat kurtardı. Fakat o yalnız harp sahalarının ber-hayat ve şefkat melikesi değil, fakir fukaranın yardımcısı ve hâmisî oldu. İstanbul’un cami ve medrese köşelerine sığınmış on binlerce muhacir Hilâl-i Ahmer’in kazanlarında boş midelerini ısıtan sıcak birer yemek buldular. O şimdiye kadar kim bilir ne kadar yüz binlerce gözyaşı kuruttu. Fakat Hilâl-i Ahmer’in büyüklüğünü ve bu vatana faidesini yalnız onardığı yara, kurtardığı

²²⁸ “En Ulvi Müessesesi”, *Açıksöz*, 3 Teşrinievvel 1337, s. 1.

hayat, yalnız dindirdiği hıçkırık ve kuruttuğu gözyaşı ile ölçerse aldırırız. Hilâl-i Ahmer, işlerini en asgâri masraf ve en azâmi faide ile vücuda getirdi. Onun kasasına giren bir kuruş en aşağı yirmi kuruşluk bir kuvvet ve faide olarak çıktı. Çünkü Hilâl-i Ahmer bir yandan aldığı parayı olduğu gibi hayırlı maksadına sarf etmekle iktifa etmedi. Onun aldığı para harika engiz teşkilatı sayesinde daima beş on misli bir istihsal kudreti iktisab ediyordu. Bu teşkilatın besâit içindeki büyüklüğüne Umûmi Harp'te İstanbul'a gelen Alman heyetleri bile derin hayretler içinde kalmışlardı.

O yalnız aldığı para kadar iş görüp de, gördüğü işin belki de yirmide birini göremezdi. O yalnız para ile iş değil, iş ile de para yaptı. Bütün dünya Salîb-i Ahmerleri içinde ikinciliği kazanan Hilâl-i Ahmerimiz bizim harice karşı da en büyük medâr-ı müfehiratımızdır. Bu ulvi müessesenin yaptığı işlerin bir bilançosu neşredilse hepimizin akıllarına durgunluk gelir. Fakat onun büyüklüğü yalnız vücuda getirdiği eserlerin yekûnundaki büyüklükten ibaret değildir. O bu eserleri vücuda getirmekteki tarz ve usûlü ile de memlekete en büyük hizmette bulundu.

Çünkü Hilâl-i Ahmer, birçok şeylerini mamûl olarak almıyor. O bu vatanda yaptırabileceği şeyleri hep kendi imal ettirdi. Hilâl-i Ahmer müesseselerinde binlerce ve binlerce fukara çalıştı. Hem onlar yevmiye alarak geçindi, hem de o fukaranın faaliyetinden doğan eserlerle diğer çalışmayacak binlerce ve binlerce fakir fukaraya bakıldı. Bir fakiri doyurmak için diğer fakiri çalıştıran bu müessese, işte bunun içindir ki en asgâri masraf ile en âzamî faide vücuda getirdi. Ve onun içindir ki o müesseseye verilen bir kuruş, yirmi kuruşluk iş yaptı”.

Cemiyet'in Kastamonu Şubesi'nin kurulmasının ardından ve basında Cemiyet'in hedef ve maksatlarına ilişkin yayınların yayınlanmasından sonra halk, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin amaç ve gayesini anlamış ve kısa sürede Cemiyet'e yardımlar yapmaya başlamıştır. Bunlardan Kastamonu Hapishanesi'nde bulunan mahkûmların kendi aralarında topladığı 100 lira, Dadaylı Şakiroğlu Mustafa tarafından Reis Muhiddin Paşa'ya teslim edilmiştir. Dadaylı Şakiroğlu Mustafa ayrıca sabah şerbet satımından elde ettiği 50 kuruş 20 para ile kendi mahallesindeki bir Hıristiyan tüccarın vermiş olduğu 100 lirayı da bu toplanan paraya ilâve etmiştir. Mahkûmların bu yardımları Cemiyet'te o anda hazır bulunanlara gözyaşları döktürmüştür. Reis Muhiddin Paşa “mahpus olanların içerisinde bunun gibi pek çok temiz yürekli ve insanî hisli insanlar bulunduğuna işaret ederek” kısa sürede mahpushaneyi ziyaret edeceklerini bildirmişlerdir. Dadaylı Şakiroğlu Mustafa mahkûmların hislerine tercüman olmak üzere şu konuşmayı yapmıştır:²²⁹

²²⁹ “Hilâl-i Ahmer'de Bir Levha-i İbret ve Müessir Fütüvvet”, *Açıksöz*, 7 Şubat 1337, s. 3. 1921 yılı Mart ayına gelindiğinde Kastamonu Merkez Hapishanesi'nden 1921 yılı için vaat edilen taahhüdüden 7.867 kuruşluk bir kısmı daha Hilâl-i Ahmer'e teslim edilmiştir. Mahpuslardan Rasimoğlu Şakir 1.100, Ocaklıoğlu Mustafa 1.100, Yüzbaşıoğlu Mustafa 520, Tosyalı Salim 205, Aşçı Hasan Çavuş 1.100, Aşçı Ali 1.100, Hamza Çavuş 101, Foğuşoğlu Mustafa 101, Marangoz Bekir 205, Araçlı Ali 520, Eşenli İzzet 205, Safranbolulu Vahid 520 ve Hüseyinoğlu Muhiddin 520 kuruş ianede bulunmuşlardır. Bkz. “Hilâl-i Ahmer Heyet-i Merkeziyesinden”, *Açıksöz*, 16 Mart 1337, s. 2.

“Reis Paşa Hazretleri!

Çok zamandan beri milletimize büyük faydeleri dokunan Hilâl-i Ahmer’in yeniden çalışmaya başladığını işittik. Gazetelerde okuduk. Çok memnun kaldık. Çünkü Harb-i Umûmi’de birçoklarımız askerlik vazifesiyle hududlarda düşmanlarımızla göğüs göğüseye harp ederken yaralandığımız hastalandığımız oldu. O zaman üzerinde kırmızı beyaz iki bayrak sallanan evlere, çadırlara götürüldük. Tertemiz yataklarında ve sıcak odalarının içinde yattık. Kollarında kırmızı beyaz şeritler taşıyan doktorlar, hasta bakıcılar yaralarımızı sardı. Ağrılarımızı dindirdi. Hastalıklarımızı iyileştirdi. Sağ ve selâmet köylerimize ulaştık. Bu yerlere Hilâl-i Ahmer hastahaneleri diyorlardı. Bazılarımız Sibirya’da, Hindistan’da Mısır’da esir iken parasız kalıp ailemizden bir haber alamıyorduk. Bazılarımız esaretteki evlâtlarını aynı suretle düşünüyordu. Üzeri kırmızı hilâl ve imzalı mektuplar, bu dertlerimize de deva oluyordu. İşte yine o Hilâl-i Ahmer bugün dinimizi, toprağımızı, namusumuzu korumak için kış kıyamette siperler içinde harp eden yaralanıp hasta düşen kardeşlerimize imdat için çalışıyor. Fakat bizler şimdi hasbe’l-kader bu vazifeden bu şereften mahrûm bir haldeyiz. Hiç olmazsa bu kardeşlerimize yardıma koşan sizlere yardım için dişimizden tırnağımızdan topladığımız şu 100 lirayı az olduğu için utana utana veriyoruz. Daha da toplayacağız ve birçoklarımız aza olmak istiyoruz. Belki bu verdiğimiz para memleketimiz ağalarının vereceği paralara yalnız bir torba ücreti olabilir. Bütün mahpûslar namına hepimizi selamlar muvaffakiyetlerinizi temenni eyleriz”.

Diğer taraftan 1921 yılı Mart ayında Safranbolu Hilâl-i Ahmer Şubesi’nden daha önce gönderilen 500 liraya ilâve olarak ikinci defa bir 550 lira daha gönderilmiştir. Bir Numaralı Ağır Nakliye Kolu zâbitan ve efrâdı tarafından da 1.620 kuruş bağışta bulunulmuştur.²³⁰ Merkez İnas Mektebi’nden Hilâl-i Ahmer Heyet-i Merkeziyesi’ne gelen üç talebe ise mektepleri adına topladıkları 3.247 kuruş 20 parayı teslim etmişlerdir.²³¹ Bu arada zaman zaman *Açıksöz* gazetesi sütunlarından halkın yapılacak yardımlar hususunda uyarıldığı görülmektedir. 23 Eylül 1922 tarihli *Açıksöz* gazetesinde yapılan bir duyuruda: “vereceğiniz toplayacağınız paraları muhtarınız veya emin bulduğunuz bir zat ile doğrudan doğruya kasabanızdaki Hilâl-i Ahmer Şubesi’ne gönderiniz ve oradan alınacak makbuzu da mutlaka arayınız ve görünüz”²³² denilmektedir.

Bu türden yardımların yanı sıra diğer taraftan Cemiyet, varidatını artırmak için sinema gösterimi, piyango çekilişleri, rozet dağıtımı ve müsamereler de tertiplemiştir. Bu çerçevede Cemiyet yararına Kolordu Bandosu’nun iştirakiyle 19 Şubat 1921 Pazar günü erkeklere ve 26 Şubat Cumartesi günü hanımlara bir sinema gösterimi yapılmıştır. Biletler İsmail Nail Bey’in eczahanesinden, Murad Bey’in yazıhanesinden, Nuhzâde

²³⁰ “Hilâl-i Ahmer Heyet-i Merkeziyesinden”, *Açıksöz*, 16 Mart 1337, s. 2.

²³¹ “Merkez İnas İbtidaiyesinin Hamiyet-i Vatanperveranesi”, *Açıksöz*, 11 Mart 1337, s. 1.

²³² “Sen Onları Unutmaki Allah’ta Seni unutmasın”, *Açıksöz*, 23 Eylül 1338, s. 2.

Numan Bey'e ait ticarethanedен ve *Açıksöz* gazetesi idarehanesinden satılmıştır.²³³ Sadece 19 Şubat Pazar günü erkeklere yönelik yapılan sinema gösteriminden 350 liraya yakın hasılât elde edilmiştir.²³⁴ Manisalı ip canbazı Ahmet Nuri Bey'in merkezde Nasrullah Köprüsü civarında,²³⁵ yine Taşköprü ve Boyabat'ta yapmış olduğu gösterilerde toplam 9.474 kuruş toplanmış ve mahalli Hilâl-i Ahmer şubelerine teslim edilmiştir.²³⁶

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Kadınlar Şubesi'nin düzenlemiş olduğu piyango çekilişi, 15 Ekim 1921 Cumartesi gününden itibaren Riyazü'l-benât Mektebi'nde gerçekleştirilmiştir. Piyango 3.000 bilet üzerinden tertip olunmuştur. Tanesi 40 kuruş olan biletlerin, 2.700'den fazlası satılmıştır. Çekiliş, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Kadınlar Şubesi'nin düzenlediği sergide bulunan 1.030 parça eşya üzerinden yapılmıştır. Çekilişe katılmayanlardan biletine eşya isabet edenler, ikramiyelerini sonradan Hilâl-i Ahmer büfesinde bulunan memur Hayreddin Bey'den almışlardır.²³⁷ Sergide satılan eşyadan elde edilen 10.660 kuruş ve piyango çekilişinden elde edilen 113.080 kuruş ile birlikte toplamda Hilâl Ahmer yararına 123.800 kuruş 40 para gelir elde edilmiştir. Bunun içinden gazilere 5.250 kuruşluk tütün, 6.160 kuruşluk şeker alınmıştır.²³⁸

Hilâl-i Ahmer menfaatine düzenlenen ve İzmir faciasının temsil edileceği müsamerelerden ilkinin duyurusu 12 Ekim 1921 tarihli *Açıksöz* gazetesinden yapılmıştır.²³⁹ 1 Kasım 1921 tarihli *Açıksöz* gazetesinde ikinci defa duyurusu yapılan müsamerenin detaylarına yer verilmiştir. Müsamerede İzmir faciasını temsilen bir piyes oynanacak, ayrıca şiirlere ve Kastamonulu musikîşinâs Niyazi Bey'in bestelerine yer verilecekti. Koltuklar için 200, birinci mevki için 100, ikinci mevki için 50 kuruş olarak belirlenen biletler ise Naili ve İstikâmet Eczahaneleri'yle, çarşı içerisindeki tütün gişelerinden satılacaktı.²⁴⁰

Müsamereyi izleyecek olanların rahatlarını temin için ayrıca Mekteb-i Sultânî müsamere salonu halılar ve kilimlerle tefriş edilmiş, salon sobalarla ısıtılmıştır.²⁴¹ Müsamerede Vali İzzet Bey'i taleberlerden Tefrik Efendi, Tahsin Bey'i Cemal Efendi, Ülker'i Niyazi Efendi ve Fethi Bey'i Şefik Efendi canlandırmıştır. Arif Efendi, Şefik Efendi ve Şahab Efendi ayrıca şiirler okumuşlardır. Şahab Efendi'nin okumuş olduğu Yurdumuz Şiiri, izleyenleri fazlasıyla duygulandırmıştır. Niyazi Efendi, Mehmed Emin Bey'in (Yudakul) Miletim'e adlı şiirini, Şefik Efendi ise Mithat Cemal'den bir şiir okumuştur. Daha sonra otuz talebe

²³³ "Hilâl-i Ahmer Menfaatine Fevkalade Sinema", *Açıksöz*, 14 Şubat 1337, s. 1.

²³⁴ "Sinemadan Ne Kadar Varidat Var?", *Açıksöz*, 24 Şubat 1337, s. 2.

²³⁵ "Hilâl-i Ahmer Menfaatine", *Açıksöz*, 6 Teşrinievvel 1337, s. 2.

²³⁶ "Hilâl-i Ahmer'e Muavenet", *Açıksöz*, 26 Teşrinisani 1337, s. 1.

²³⁷ "Hilâl-i Ahmer Piyangosu Yarından Sonra Çekiliyor", *Açıksöz*, 13 Teşrinievvel 1337, s. 2; "Hilâl-i Ahmer Piyangosunda Biletlerine Eşya Çıkan Numaraların Listesi", *Açıksöz*, 22 Teşrinievvel 1337, s. 2.

²³⁸ "Piyango Hesabatı", *Açıksöz*, 30 Teşrinievvel 1337, s. 2.

²³⁹ "Hilâl-i Ahmer Menfaatine Müsamere", *Açıksöz*, 12 Teşrinievvel 1337, s. 1.

²⁴⁰ "Mekteb-i Sultanide Hilâl-i Ahmer Menfaatine Büyük Bir Müsamere", *Açıksöz*, 1 Teşrinisani 1337, s. 2.

²⁴¹ "Bu Akşamki Müsamere", *Açıksöz*, 3 Teşrinisani 1337, s. 2.

tarafından Niyazi Bey'in Kuzu bestesi seslendirilmiştir. Müsamere boyunca "birçok kimselerin ağladığına, birçok gözlerin yaşardığına, birçok göğüslerin hıçkırdığına" şahit olunmuştur. Mekteplerde bu türden müsamereleri hoş görmeyenler bile o gece müsamereden memnun ayrılmışlardır.²⁴² Halk üzerinde büyük tesir bırakan bu müsamere, Mekteb-i Sultânî talebeleri tarafından ikinci defa tekrarlanmıştır.²⁴³

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Kastamonu Şubesi 1922 yılı Ocak ayında, 24 Şubat 1922 Cuma günü saat sekizde Dârü'l-muallimîn'de Cemiyet'in yıllık kongresini yapma kararı almış ve bununla ilgili hazırlıklara başlamıştır.²⁴⁴ Yapılacak kongrede Heyet-i Merkeziye raporunu okuyacak ve bir senelik hesap bilançosunu takdim edecekti. Rapor ve bilançonun kongrece uygun bulunması halinde, ikinci yıl için yeni Heyet-i Merkeziye'nin seçimine geçilecekti. Kongreye merkez ve kaza murahhaslarından başka, Hilâl-i Ahmer'e yüz kuruştan fazla bağışta bulunmuş herkes, beraberlerinde makbuzları olduğu halde iştirak edebilecekti. Mazbuzlarını kaybedenler ise veznedar Nuhzâde Numan Bey'e müracaat ederek, vesika alabileceklerdi.²⁴⁵

Kongre tarihinin belirlenmesinden sonra merkez ve kazalardan kongreye katılacakların belirlenmesi yoluna gidilmiştir. Safranbolu'dan Encümen-i Vilayet azasından Mustafa Efendi, Taşköprü'den Müftü Hami Efendi murahhas olarak seçilmiştir. Cide'den Sıhhiye Müdürü Ali Kemal Bey seçilmişse de, Ali Kemal Bey aynı zamanda Cemiyet'in Heyet-i Merkeziye reis-i sânsi bulunduğundan bir başkasının seçilmesi gerektiği Cide'ye bildirilmiştir.²⁴⁶ Yine Taşköprü Şubesi murahhası olarak Eczacı İsmail Naili Bey, Daday murahhası olarak ise Sofuzâde Hoca Tevfik Efendi seçilmiştir. Sofuzâde Tevfik Efendi aynı zamanda Vilayet Heyet-i Merkeziyesi azası olduğundan yerine bir başkasının seçilmesi hususunda Daday Şubesi uyarılmıştır.²⁴⁷ Diğer kazalar için Cide'den Şeyh Ziya Bey, İnebolu'dan Encümen-i Vilayet azası Tevfik Efendi, Daday'dan Eksizâde Mehmet Efendi ve Tosya'dan Kitapçı Hafız Mehmet Efendi murahhas olarak seçilmişlerdir. Cide kazası murahhası olarak seçilen Şeyh Ziya Bey, Cemiyet'in aynı zamanda Heyet-i Merkeziye azası olduğundan, yerine Hüsnü Bey'in (Açıksöz) seçilmiş olduğu mahalline yazılmıştır.²⁴⁸

Kongreden bir gün önceki 23 Şubat 1922 tarihli *Açıksöz* gazetesinde 1921 yılı Şubat ayından 1922 yılı Şubat ayına kadar Cemiyet'in gelir ve giderini içeren bilançosu yayınlanmıştır. Buna göre Cemiyet'e Küre nahiyesinden 3.600, Safranbolu kazasından 243.000, Tosya'dan 51.780, İnebolu'dan 100.000, Araç'tan 115.127, Daday'dan 185.000,

²⁴² "Evvelki Akşamki Müsamere", *Açıksöz*, 5 Teşrinisani 1337, s. 2.

²⁴³ "Dün Geceki Müsamere", *Açıksöz*, 7 Teşrinisani 1337, s. 2.

²⁴⁴ "Hilâl-i Ahmer Kongresi", *Açıksöz*, 26 Kânunusani 1338, s. 2; "Vilayetimizin Hilâl-i Ahmer Kongresi", *Açıksöz*, 21 Şubat 1338, s. 2.

²⁴⁵ "Vilayetimizde Hilâl-i Ahmer Kongresi", *Açıksöz*, 22 Şubat 1338, s. 2.

²⁴⁶ "Hilâl-i Ahmer Murahhasları", *Açıksöz*, 15 Şubat 1338, s. 2.

²⁴⁷ "Hilâl-i Ahmer Taşköprü ve Daday Murahhasları", *Açıksöz*, 21 Şubat 1338, s. 2.

²⁴⁸ "Vilayetimizde Hilâl-i Ahmer Kongresi", *Açıksöz*, 23 Şubat 1338, s. 2.

Taşköprü'den 75.797 kuruş 50 para iane gelmiştir. Cemiyet'in merkez vilayet geliri olan 866.280 kuruşla birlikte toplam varidatı 1.640.584 kuruştur. Cemiyet'in kırtasiye, Hilâl-i Ahmer menfaatine verilen sinema ve konferanslarda yapmış olduğu masraflarıyla, makbuz ve bilet bastırmak için harcama yaptığı kâğıtların matbaa ücretleri dışında bir masrafı bulunmuyordu. Toplam gelirden 1.405.000 kuruş Ankara'ya gönderilmiş, hastanelere yapılan yardımlarla birlikte 134.372 kuruş ise Kastamonu'da sarfedilmişti. 101.212 kuruş ise kasada bulunmaktaydı. *Açıksöz* gazetesine göre Kastamonu Hilâl-i Ahmer Cemiyeti "bir senelik zaman-ı faaliyette cidden pek şâyan-ı şükrân faaliyette bulunmuş, Anadolu vilayetleri içerisinde vilayetimiz ahalisi Hilâl-i Ahmer'e muavenet hususunda birinciliği ihrâz etmişti".²⁴⁹

24 Şubat 1922 Cuma günü gerçekleştirilecek olan kongre, gerekli duyurunun zamanında yapılamaması ve çok az azanın gelmesi sebebiyle 28 Şubat 1922 Salı gününe ertelenmiştir.²⁵⁰ Dârü'l-muallimîn'de 28 Şubat Salı günü saat sekizde başlanan kongreye Kâtib-i Umûmi Operatör Cemil Bey başkanlık yapmıştır. Kongreye İstiklâl Mahkemesi Reisi Mustafa Necati Bey'de katılmıştır. Kongre Heyet-i Merkeziye azasından ikisinin ihracı, üç istifa ve ikisinin de ayrılması münasebetiyle Heyet-i İdare'den beş aza noksan olduğu halde başlamıştır. Kâtib-i Umûmi Operatör Cemil Bey Heyet-i İdare'nin raporunu okuyarak ilk aşamada Cemiyet'in merkez ve kazalardaki teşkilatlanması hakkında bilgi vermiştir. Hesap bilançosu açıklanırken 6.089 kuruşun Mülkiye Hastanesi'nde bir hademe tarafından zimmetine geçirildiği, fakat daha sonra bu miktarın tahsil edilmiş olduğu belirtilmiştir. Rapora göre Cemiyet'e kadınlar şubesi de dâhil olduğu halde Safranbolu şubesinden 243.000, Daday'dan 185.000, Araç'tan 115.157, İnebolu'dan 100.000, Taşköprü'den 75.797 ve Küre'den 3.600 kuruş yardım gönderilmiştir. Vilayet merkezinden toplanan 866.280 kuruş ile birlikte Cemiyet'in toplam varidatı 1.640.584 kuruş olmaktadır. 1.405.000 kuruş Ankara'ya gönderilmiş, 100.000 kuruş gelen emir gereğince Sıhhiye Müdürlüğü'ne devredilmişti. 343.725 kuruş ise çeşitli işlere sarfedilmişti. Raporun okunmasından sonra Sofuzâde Hoca Tevfik Efendi Ankara'ya gönderilmesi lâzım gelen murahhas için masrafa girilmeyerek, Ankara'da bulunan Kastamonu mebuslarından birinin bu iş için seçilmesini teklif etmiştir. Daha sonra istifa eden Sıhhiye Müdürü Kemal Bey, Evliyazâde Abdullah Bey, Nuhzâde Numan Bey ve Akdoğanlızade Faik Bey'in yerine Heyet-i İdare'ye Vali Rafet Bey, Belediye Reisi Doktor Fazıl Berki Bey, Sıhhiye Müdürü Ali Kemal Bey, Dava Vekili Abdülahad Nuri Bey ve Doktor Adil Bey seçilmiştir. Ankara'da yapılacak Hilâl-i Ahmer Umûmi Kongresi için ise Cemiyet'i temsil etmek üzere Kastamonu Mebusu Besim Bey belirlenmiştir. Ayrıca Başkumandanlık, Müdafaa-i Millîye Vekâleti ve Garp Cephesi Kumandanlığı'na Hilâl-i Ahmer Kongresi'nin gerçekleştirildiğine dair telgraflar çekilmesi kararlaştırılmıştır. Kongre, Sofuzâde Hoca Tevfik Efendi'nin duasıyla son bulmuştur.²⁵¹

²⁴⁹ "Hilâl-i Ahmer Bilançosu", *Açıksöz*, 23 Şubat 1338, s. 1.

²⁵⁰ "Hilâl-i Ahmer Konferansı", *Açıksöz*, 25 Şubat 1338, s. 1.

²⁵¹ "Hilâl-i Ahmer Kongresi", *Açıksöz*, 1 Mart 1338, s. 2.

Altında Kastamonu Heyet-i Merkeziyesi Reîs-i Sânisî Doktor Ali Kemal, İnebolu Murahhası Tevfik, Safranbolu Murahhası Mustafa, Tosya Murahhası Hafız Mehmet, Cide Murahhası Doktor Adil, Araç Murahhası Hayri, Taşköprü Murahhası Eczacı Nail ve Daday Murahhası Mehmet Beylerin imzalarının bulunduğu Kastamonu Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından Başkumandanlık, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Müdafaa-i Millîye Vekâleti, Garp Cephesi Kumandanlığı ve Hilâl-i Ahmer Heyet-i Murahhasası'na çekilen telgrafların suretlerine aşağıda yer verilmiştir:²⁵²

“Büyük Millet Meclisi ve Başkumandanlık Canib-i Sâmisine

Sureti: Müdafaa-i Millîye Vekâleti'ne, Garp Cephesi Kumandanlığı'na ve Hilâl-i Ahmer Heyet-i Murahhasası'na

İn'ikad eden Kastamonu Vilayeti Hilâl-i Ahmer senelik kongresi, zafer-i nihainin husûlü ile Misâk-ı Millî'nin tahakkuku anına kadar kanını dökmeye ahd eden ordumuzun an-ı kârib tak-ı zaferler dikmesini Cenab-ı Hak'tan niyaz ederken, Kastamonu halkının her zaman olduğu gibi bu sene zarfında da ordu ve memlekete vâsi hidemâtı sebât etmekte olan Cemiyetimize karşı emsali meyanında birincilik ihrâzına muvaffak olacak derecede ibzâl ettiği fedakârlığı gelecek sene için de idâme ve bir kat daha tavzih-i bezl ve gayret etmeyi en kudsî bir vazife telakki eylediğini zat-ı devletlerine arza bizi tevkil eylediği marûzdur efendim”.

Gazi Mustafa Kemal Paşa, Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa ve Hilâl-i Ahmer Murahhası Ömer Lütfi Bey tarafından Kastamonu Hilâl-i Ahmer Şubesine gönderilen cevabî teşekkür telgrafları ise şu şekildedir:²⁵³

“Kastamonu Hilâl-i Ahmer Kongresi Heyeti'ne

C: Kastamonu Hilâl-i Ahmer senelik kongresinin küşâdı münasebetiyle ordumuz hakkında ibrâz buyrulan hissiyat-ı samimaneye bilhassa teşekkür ederim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi

5 Mart 1338 (5 Mart 1922)

Başkumandan Mustafa Kemal”

“Kastamonu Hilâl-i Ahmer Heyeti Riyaseti'ne

Tebliğât-ı celîlelerine teşekkürat-ı kalbiyemizi takdim eder ve heyet-i muhteremenizin ve istinad ettiğiniz Kastamonulu hemşerilerimizin fedakârlıklarının semerat-ı hakikisini idrak edeceğimizi temin ederim.

Garp Cephesi Kumandanı

3 Mart 1338 (3 Mart 1922)

İsmet”

²⁵² “Hilâl-i Ahmerimize Teşekkürler”, *Açıksöz*, 7 Mart 1338, s. 1.

²⁵³ “Hilâl-i Ahmerimize Teşekkürler”, *Açıksöz*, 7 Mart 1338, s. 1.

“Kastamonu Hilâl-i Ahmer Merkezi Riyaseti’ne İn’ikad eden Kastamonu Hilâl-i Ahmer Kongresi’nin temenniyat-ı kalbiyesine iştirak ve âzâ-yı muhteremesine insaniyet ve vatan uğrunda ibzâl eyledikleri mesai-i hayr-ı perveraneden dolayı heyet-i Murahhasamızın samimi şükranlarını arz ve devam-ı muvaffakiyetleri temenniyatıyla selâm ve hürmetlerimizin iblâğını rica ederim.

Hilâl-i Ahmer Murahhası Ömer Lütfi

4 Mart 1338 (4 Mart 1922)”

Kastamonu Hilâl-i Ahmer Heyeti Riyaseti’ne

“Memleketin her türlü ıztırabâtını teskin ve hayat ve kuvvet-i maddiye ve maneviyemizi daima takdim ve muhkem eden Hilâl-i Ahmer’in memlekete ifâ ettiği şâmil ve meşkür hidemât ve muavenetlerinden en ziyade hissedar olan heyet-i muhteremenizin senelik mesaisini lisan-ı hürmetle yâd ve tebci eder âtî için daha vâsi muvaffakiyetler temenni ederek ordumuz namına arz-ı teşekkürat eylerim.

Müdafaa-i Millîye Vekili

12 Mart 1338 (12 Mart 1922)”²⁵⁴

Hilâl-i Ahmer Kastamonu Şubesi kongre sonrasında faaliyetlerini sürdürmeye devam etti. Kaymakam Emin Bey’in kızı olan Ressam Nazlı Hanım tarafından yapılan yağlı boya “Mecrûh Asker” tablosu, Hilâl-i Ahmer Heyet-i Merkeziyesi’ne gönderilmiştir. Hilâl-i Ahmer Murahhaslığı tarafından takdirle karşılan tablonun gönderilmiş olmasından dolayı, Nazlı Hanım’a aşağıda yer alan teşekkür telgrafı gönderilmiştir:²⁵⁵

“Yüksek ve Muhterem Ressam Nazlı Hanımefendi’ye

Eser-i hayra ve hatta maharetleri olarak bi’t-tersim Hilâl-i Ahmer’e ihdâ etmek lütfûnda bulunduğunuz bir kıt’a Mecrûh Asker Tablosu takdirât-ı fevkalâde ile alındı. Sanatın en refik ve en canlı noktalarını hissiyat-ı necibe-i nisaniyeleriyle mezcederek tersim hususundaki kabiliyet-i fitriyelerini pek yüksek bir surette sebata muvaffak olmuş olan zât-ı âliyelerini tebrike müsara’at eyler ve Hilâl-i Ahmer hakkında ibrâz buyrulan eser-i lâtifden dolayı teşekkürât-ı mahsûsamızı takdim eyleriz efendim.

Hilâl-i Ahmer Murahhası

Hilâl-i Ahmer Murahhası

Ömer Lütfi

Besim İsmail”

Hilâl-i Ahmer’in varidatını artırmak maksadıyla merkez ve kazalarda rozet satışları da yapılmıştır. Rozet satışlarından sonra Kastamonu merkezinden 6.745 kuruş 15 para, Cide’den 2.404 kuruş 5 para, Araç’tan 1.457 kuruş 5 para, Taşköprü’den 3.001 kuruş ve Daday’dan 2.819 kuruş 35 para hâsılat elde edilmiştir.²⁵⁶ Tosya’da ise rozet bedeli olarak 42,5 lira toplanmış, piyangoya konulan 25 liralık bir kemer, 105 liradan satılmıştır. Ayrıca Tosyalı gençler tarafından bir müsamere gerçekleştirilmiş ve müsamereden 80

²⁵⁴ “Müdafaa-i Millîye Vekâleti’nin Hilâl-i Ahmer Kongresine Cevabı”, *Açıksöz*, 13 Mart 1338, s. 2.

²⁵⁵ “Mecrûh Asker Tablosu”, *Açıksöz*, 11 Mart 1338, s. 2.

²⁵⁶ “Hilâl-i Ahmer Rozet Hasılatı”, *Açıksöz*, 1 Haziran 1338, s. 2.

liraya yakın para toplanmıştır.²⁵⁷ Daday İnas Mektebi tarafından Hilâl-i Ahmer ve Kırım açlarına yardım amacıyla düzenlenen müsamereden ise 3.570 kuruş hâsılat elde edilmiştir.²⁵⁸

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Kastamonu Şubesi özellikle zafer sonrası İzmir muhacirleri için 23 Eylül 1922 tarihli *Açıksöz* gazetesinden bir beyannâme yayınlarak yeniden Kastamonu halkının yardımlarına başvurmuştur. “Fedakâr Hemşehriler” diye başlayan beyannamenin son kısmında şu satırlara yer verilmiştir:²⁵⁹

“Ey Müslüman ve Türk kardeşler! Dinimiz bize Müslümanlar kardeşdir buyuruyor. Peygamberimiz müminlerin birbirine yardım etmesini emrediyor. Öte yanda bir zavallı kardeşin sefalet ve mahrumiyet içinde ölüm tehditleriyle gelen bir kış karşısında inlerken, sen bucağında ocağının başında rahat edebilir misin? Neşe bulabilir misin? Yediğin ekmek giydiğin urba seni ısıtır mı? Sevgili hemşerim ki orada ne dertler çekmiş bir kardeşin açtır ve çıplaktır, sana ve senin yardımına muhtaçtır! Muhacirlerimizin yurdunu yuvasını senin şerefli evladın kurtardı. Onların canını ve sıhhatini de sen koru ve kurtar. Yanık bir yürekten kopan dualar evliyanın, enbiyanın duaları kadar Allah’ın yanında makbuldür. Eğer bu yanık yüreklerden bir dua alabilirsek artık hiç hazır aramaya lüzum yok”.

26 Ağustos 1922 tarihinden itibaren Kastamonu merkez ve kazalarından Hilâl-i Ahmer için toplanan yardımlar bu beyannâme ile hız kazanmıştır. Neticede 26 Ağustos 1922’den 1922 yılı Ekim ayına kadar merkezden 213.280, Taşköprü’den 130.600, Araç’tan 104.700, İnebolu’dan 50.000, Cide’den 47.562 kuruş 20 para, Tosya’dan 16.000 ve Safranbolu’dan 10.469 kuruş olmak üzere toplam 572.611 kuruş 20 para yardım toplanmıştır. Bu arada Kütahya Sultânîsi Müdürü Muallim İsmail Hakkı Bey tarafından hemşerisi Kütahyalı Hafız Ali Efendi’ye Kastamonu’da bulunduğu müddet içerisinde gösterilen misafirperverlikten dolayı Kastamonu ahalisine bir teşekkür telgrafi gönderilmiştir. Telgrafta şu satırlara yer verilmiştir:²⁶⁰

“Teşekkür

Kastamonu’ya hicret ederek bir seneyi mütecâviz zamandan beri Dereköy’de muhterem köylülerin ve eşrâftan Hüsnü Çavuş’un himâye ve muâvenet-i fevkalâdelerine nâil olan hemşerilerimden Kütahyalı Hafız Ali Efendi hakkında gösterilmiş olan insaniyet ve mürüvvetten dolayı mezkûr karye ahalisine ve Hüsnü Çavuş’a memleketim nâmına alenen arz-ı teşekkür eylerim.

Kütahya Sultanisi Müdürü Muallim İsmail Hakkı”

²⁵⁷ “Tosya’da Hilâl-i Ahmer Faaliyeti”, *Açıksöz*, 10 Haziran 1338, s. 2.

²⁵⁸ “Daday İnas Mektebinde Müsamere”, *Açıksöz*, 4 Haziran 1338, s. 1.

²⁵⁹ “Kastamonu Hilâl-i Ahmer Heyet-i Merkeziyesinin Muhterem ve Fedakâr Halka Neşreylediği Beyanname”, *Açıksöz*, 23 Eylül 1338, s. 2.

²⁶⁰ “Vilayetimiz Halkının Hilâl-i Ahmer’e Muavenetleri”, *Açıksöz*, 4 Teşrinievvel 1338, s. 2.

1922 yılının sonlarına gelinirken Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Kastamonu Şubesi faaliyetlerini sürdürmeye devam etmiştir. 25 ve 26 Eylül 1922 tarihli *Açıksöz* gazetesinde Kastamonulu sanatkar ve bestekar Neşet Bey ve oğlu Şevket Bey'in Mekteb-i Sultanî'de bir konser vereceğinin duyurusu yapılmıştır. Duyurunun detaylarından bilet fiyatlarının erkekler için koltuk 100, birinci mevki 75, ikinci mevki 50; hanımlar için koltuk 75, birinci mevki 50 ve ikinci mevki 25 kuruş olduğu belirtilmiştir.²⁶¹ Dadaylı hanımlar ise hazırladıkları 64 parça çamaşır²⁶² ile birlikte Daday ahalisi tarafından toplanan 100 lirayı vilayet merkezine göndermiştir.²⁶³ Bu yardımlar sonrasında Kastamonu Hilâl-i Ahmer Merkezi'nden Ankara'ya 950 lira daha gönderilmiş, ayrıca yatak ve çamaşır ihtiyaçları için Kastamonu Mülkiye Hastanesi'ne 1000 lira yardımda bulunulmuştur.²⁶⁴

1922 yılı Aralık ayına gelindiğinde Hilâl-i Ahmer Heyet-i Merkeziye'sinde bir değişikliğe gidilmiş ve yapılan toplantı sonrasında Vali Süleyman Necmi Bey reisliğe, Sıhhiye Müdürü Hafız Nuri Bey riyaset-i saniliğe ve Doktor Zekâî Muammer Bey kâtipliğe seçilmişlerdir.²⁶⁵

Hilâl-i Ahmer Kastamonu Şubesi İkinci Kongresini 18 Şubat 1923 tarihinde yapmıştır.²⁶⁶ Her ne kadar Hilâl-i Ahmer Ankara Murahhaslığı tarafından bütün şubelere harap olan Garbî Anadolu'nun ihyası için bir tamim yayınlanarak yardım talep edilmişse de,²⁶⁷ Millî Mücadele'nin en sıkıntılı günlerinde başta Hilâl-i Ahmer Kastamonu Şubesi olmak üzere diğer bütün şubeler gerekli olan yardımların tedarik edilmesi hususunda önemli bir görevi yerine getirmiş bulunuyorlardı. Nitekim Abdülahad Nuri Bey 19 Şubat 1339 tarihli *Açıksöz* gazetesinde kaleme aldığı "Hilâl-i Ahmer ve Kongre" başlıklı makalesinde Hilâl-i Ahmer'in yerine getirmiş olduğu bu büyük ulvî görevi, şu eşsiz satırlarla anlatmaktaydı:²⁶⁸

"Dünkü pazar günü şehrimizin en hayırlı eyyâm-ı mesudesinden biriydi.

Kısm-ı mahsûsamızda yazıldığı vechle sevgili vilayetimizin Hilâl-i Ahmer Cemiyet-i Merkeziyesi'nin senelik kongresi Vali Süleyman Necmi Beyefendi Hazretlerinin taht-ı riyâset-i celîlelerinde küşâd ve akdedildi.

Şimdiye kadar hiçbir müesese-i hayriye ve âliyenin muvaffak olamadığı meâli-yi ber güzîdeyi nefsinde cemetmiş olan Hilâl-i Ahmer'in mülke, millete, İslâmiyet'e hizmetleri cidden büyük ve tasavvurların fevkindedir.

²⁶¹ "Hilâl-i Ahmer Menfaatine", *Açıksöz*, 25 Eylül 1338, s. 1; "Hilâl-i Ahmer Menfaatine", *Açıksöz*, 26 Eylül 1338, s. 1.

²⁶² "Teşekkür", *Açıksöz*, 25 Kânunuevvel 1338, s. 2.

²⁶³ "Teşekkür: Hilâl-i Ahmer Heyet-i Merkeziyesinden", *Açıksöz*, 30 Kânunuevvel 1338, s. 2.

²⁶⁴ "Hilâl-i Ahmer Havadisî", *Açıksöz*, 25 Kânunuevvel 1338, s. 2.

²⁶⁵ "Hilâl-i Ahmer İctima'ı", *Açıksöz*, 18 Kânunuevvel 1338, s. 2.

²⁶⁶ "Hilâl-i Ahmer Konferansı", *Açıksöz*, 17 Şubat 1339, s. 2.

²⁶⁷ "Hilâl-i Ahmer'e Muavenet Bütün Müslümanlara Borçtur", *Açıksöz*, 5 Nisan 1339, s. 2.

²⁶⁸ "Hilâl-i Ahmer ve Kongre", *Açıksöz*, 19 Şubat 1339, s. 1.

Hilâl-i Ahmer, eytâm-ı reşîdenin bile ellerinde kalan zu'afânın bizim için kanlarını iş'ar eden kahramanların imdatlarına yetişiyor. Evlâd-ı guzâtı, eytâm-ı şühedâyı, dulları, bîkesleri, dermandan düşmüş ihtiyarları cenâh-ı himayesine alıyor. Mesken tedarik ediyor. Yiyecek veriyor. Refahlarını tatmin, hayatlarını temin ediyor.

Memleketin her neresine arzî, semavî, harbî, siyasî, bir afet erişse ilk koşan, biçaregânın imdadına yetişen Hilâl-i Ahmer'dir.

Denilebilirki İslâm'ı, İslâmiyet'i muhafaza için asrî bir kuvve-i kudsiye tehil etmek istenilirse muavenât-ı maddiye ve maneviyenin kâffesini şâmil olarak Hilâl-i Ahmer hatıra getirilir ve her türlü tebcil ve takdirlere şayân görülür.

Muhterem kârî'e ve kârîlerimizimizin malûmlarıdırki her şeyin takdir ve takdisinden ef'al-i semâhatkârane, akvâ-i belîğânedan akvâdır. Muhabbet, merbutiyet, şefkat, ref'et, münasebet misüllü ahvâl-i mukarenetin delâ'il-i adl ve sahihaları bezl ve fedakârîdir. Tuhfe-i teyidi görülmeyen sevgi sözlerinin bin tanesi bir para etmez.

Teselliyatta bile kitap dolusu kelâm bî-in'amdır-müsabık ihtiyacına göre-evkâf bir muavenet ve ikram daha müesser, daha insanîdir.

İşte Hilâl-i Ahmer sırf bu levâzım-ı beşeriyeyi îfâya vakf-ı mevcudiyet etmek üzere vücuda gelmiş bir müessesesi-i azîmedir.

Düşenlere muâvenet ve onlara yardım etmek isteyenlere-hem vakit ve zamanlarında-vesâtet ediyor.

Sadakâyı, zekâtı, bir ihsanı en hayırlı, en muhtaç nezd-i İlâhi'de en makbûl yerlere ulaştırıyor. Bî-âmân düşmanlarımızın yakıp yıktığı, her manasıyla kül ettiği harap yurtlara anasız, babasız, sürünen kızgın küller içerisinde bekleyen yavrucakların; seksen senelik hânmanın harabezârında bin türlü ah ü enin ile hayatında nevmid olmuş ihtiyarların, ak saçlıların; solgun ismetlerin imdatlarına yetişmek istediğimiz halde imkân bulamıyoruz.

Hilâl-i Ahmer, bizi bu misüllü dünyada fahr ve mübâhati, ahirette ecir ve mesûbatı lillahi'l-hamdü ve'l-minne olan muvaffakiyetlere ulaştırıyor.

Lillahi'l-hamdü ve'l-minne vilayetimizin necib halkı şu saydığımız muhessenât-ı faaliyetini kemâliyle idrak ederek her sene Hilâl-i Ahmer'e muavenette en ileri gitmekte ve semâhat-ı iclânelerini göstermektedir.

Her ne kadar dünkü kongre gibi tecemmullarda muharrir-i hakirin arzu ettiğim derecede semâhat-ı içtimaiyeye riâyet edilmiyorsa da, şimdiye kadar ibzâl ettikleri ianât-ı civanmerdâneleri bu noksanı setr edecek derecede yüksek ve çok bilâ-enderdir.

Ve muhterem halkımız lütfen diriğ etmedikleri paralarının nerelere verildiğini ve bu mübarek müessesenin derece-i mesâisini görüp bilsinler.

Hilâl-i Ahmer'in gerek Harb-i Umûmî'de gerek son kanlı harpte mülk ve millete îfâ ettiği hizmetler saymakla tükenmez.

Hilâl-i Ahmer, yaraları sarar, bîkeslere bakar, her türlü muâvenete koşar, müessesât-ı sâirede misli görülmeyen bu cemiyetler yardımlarını diriğ etmeyen vilayetimiz ahali-i muhteremesine bi-pâyân teşekkürlerimi îfâyı vecibeden bilirim”.

4.4. Himaye-i Etfal Cemiyeti

Himaye-i Etfal Cemiyeti Ankara'da 26 Haziran 1921 tarihinde kurulmuştur. 1921-1922 yıllarında Cemiyet'in dâhilî şube sayısı 10 iken 1923'te şube sayısı 68'e, 1924'te ise 138'e çıkmıştır. Millî Mücadele yıllarında Cemiyet'in kurulduğu yerlerden biri de Kastamonu'dur.²⁶⁹ Cemiyetin yetmiş maddeden ibaret olan Nizamnâmesi 9 Kasım 1921 tarihli *Açıksöz* gazetesinde yayınlanmıştır.²⁷⁰

Cemiyet şehit ve harp malulü çocuklarla, genel anlamda bütün çocukların himayesine ilişkin işlerle meşgul olmak amacıyla kurulmuştur (Madde 1-2). Bu çerçevede: çocuklara eza edilmemesinin sağlanması; çocuklara oyunlarda dâhil olmak üzere bedenî ve ruhî gelişmelerine engel teşkil edecek hizmetler gördürülmemesi; çocukların sıhhatleri için gerekli tedbirlerin alınması; mekteplerin sıhate uygun hale getirilmesi; çocuklar için dispanserler tesis edilmesi; çocukların aileleriyle birlikte yaşadığı evlerin sıhhi açıdan inşa edilip edilmediğinin tetkiki, veremli çocuklar için uygun mahallerde hastaneler ve sanatoryumlar tesis edilmesi; fakir ve hasta çocukların tedavilerinin sağlanması; istirahat ve tebdil-i havaya muhtaç çocuklar için gerekli şartların tedariki; mekteplerin tatil zamanlarında çocukların kırlara ve sayfiye yerlerine gönderilmesi; çocuklara tütün ve alkol kullanımının ve satışının yasaklanmasının sağlanması; çocukların fena ve ahlâksız ortamlardan, tiyatro ve sinema gibi yerlerden uzak tutulması; çocukları fuhuş ve ahlâksızlığa teşvik edecek her türlü yolun engellenmesi; çocuklara ahlâka uygun olmayan kitapların satışının yasaklanması; sokaklarda yaşayan sahipsiz çocukların uygun mahallerde toplanması ve misafirhanelerin tesis edilmesi; çocuk ticaretinin men edilmesi; mahkûm çocuklar için ıslâhhaneler tesis edilmesi; iş görebilecek yaşta olan çocukların işe yerleştirilmesi; çocukların mahkemelerdeki haklarının temini; çocuklar için kütüphaneler kurulması; kör, sağır, sakat, dilsiz ile aklî melekeleri yerinde olmayan çocukların dârü'l-aceze ve hastanelere yerleştirilmesi ve çocuklar için oyun alanları ve bahçeler meydana getirilmesi (Madde 3) Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin amaçları arasında yer almaktaydı.²⁷¹

²⁶⁹ Makbule Sarıkaya, “Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Bir Sosyal Hizmet Kurumu: Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 34 (2007), s. 327-328.

²⁷⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. “Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamname-i Esasisi”, *Açıksöz*, 9 Teşrinisani 1337, s. 2; “Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamname-i Esasisi”, *Açıksöz*, 10 Teşrinisani 1337, s. 2; “Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamname-i Esasisi”, *Açıksöz*, 14 Teşrinisani 1337, s. 2; “Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamname-i Esasisi”, *Açıksöz*, 15 Teşrinisani 1337, s. 2; “Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamname-i Esasisi”, *Açıksöz*, 16 Teşrinisani 1337, s. 2; “Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamname-i Esasisi”, *Açıksöz*, 17 Teşrinisani 1337, s. 2.

²⁷¹ “Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Nizamname-i Esasisi”, *Açıksöz*, 18 Şubat 1338, s. 1.

Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin kuruluşu Kastamonu halkına 16 Şubat 1922 tarihli *Açıksöz* gazetesinde yer alan bir haberde geçen "Şehrimizde Bir Himaye-i Etfal Cemiyeti Teşkiline Başlanmıştır"²⁷² başlığıyla duyurulmuştur. Cemiyetin kurucularından ve Heyet-i Merkeziye azasından, aynı zamanda İstiklâl Mahkemesi reisi olan Mustafa Necati Bey'in daveti üzerine 19 Şubat 1922 tarihinde Kastamonu Belediyesi'nde bir araya gelen zevât, Himaye-i Etfal Cemiyeti Kastamonu Şubesi'nin kuruluşunu müzakere etmişlerdir.²⁷³ Buradan Cemiyet'in 19 Şubat 1922'de kurulduğu anlaşılmaktadır.²⁷⁴ Cemiyet'in maksat ve gayesini anlatan Mustafa Necati Bey "anavatamı kurtarmak için koşan kardeşlerimizden şehit düşenlerin evlatlarını düşünmek, onlara müreffeh bir terbiye ve tahsil vermenin boynumuzun en mukaddes borcu olduğunu" ifade ederek, Cemiyet'in bir şubesinin de "millî hareketin bidâyetinden beri her türlü fedakârlıkta daima birinciliği kazanan ve hiçbir tekâliften çekinmeyen âli cenab Kastamonumuzda açılmasını arzu ettiğini beyan ederek" sözlerine son vermiştir. Mustafa Necati Bey'in teklifi "büyük bir alâka ve samimiyetle kabul edilerek cemiyet şubesinin hemen küşadı kararlaştırılmıştır". Nizamnameye uygun olarak yirmi azanın kurucu aza ve geri kalanının âzâ-yı muavenet olarak belirlenmesi kabul edilmiştir. Daha sonra Heyet-i İdare'yi oluşturmak üzere reisliğe Müdafaa-i Hukuk Reis-i Şeyh Ziya Efendi, reis-i sânilliğe Doktor Fazıl Berki Bey, kâtipliğe Emin Adil Şefik Bey ve muhasebeciliğe de *Açıksöz* gazetesi Müdürü Hüsnü Bey seçilmiştir.²⁷⁵

Cemiyet, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin faaliyette bulunduğu binadaki bir odada faaliyete geçmiştir.²⁷⁶ Belediye Reisi Doktor Fazıl Berki Bey'in işlerinin yoğun olması münasebetiyle Cemiyet reis-i sânilliğine daha sonra, 1922 yılı Nisan ayında Abdülhad Nuri Bey seçilmiştir.²⁷⁷

Kastamonu Himaye-i Etfal Cemiyeti Şubesi kurucu üyeliğine (âzâ-yı müessise) Şeyh Ziya Efendi, Doktor Fuad Bey, Salimefendizâde Hacı Tevfik Bey, Doktor Fazıl Berki Bey, Ali Çavuşzâde Gökmen Bey, Eczacı Nail Bey, Konyalizâde Abdullah Efendi, Kâtip Adil Emin Şefik Bey, Akdoğanlızâde Faik Bey, Müftüzâde Mehmet Bey, Evliyazâde Abdullah Efendi, Benlizâde Hüseyin Efendi, Nuhzâde Numan Efendi, Nuhzâde Mustafa Efendi, Hükâmzâde Hafız Hamid Efendi, Hacı Kozizâde Tahir Efendi, Taşköprülü Hacı Mehmed Salih Efendi, Taşköprülü Hacı Derbederzâde Esad Efendi, Çorukzâde Hilmi Bey ve *Açıksöz* gazetesi Müdürü Hüsnü Bey; Cemiyetin âzâ-yı muavenesine ise Sihhîye Müdürü Kemal

²⁷² "Himaye-i Etfal Cemiyeti", *Açıksöz*, 16 Şubat 1338, s. 2.

²⁷³ "Hayırlı Bir Teşebbüs", *Açıksöz*, 18 Şubat 1338, s. 1; "Himaye-i Etfal Cemiyeti", *Açıksöz*, 19 Şubat 1338, s. 1; Eski, *Kastamonu Basınında Millî Mücadele'nin Yankıları*, s. 14.

²⁷⁴ *Açıksöz*, *İstiklâl Harbinde Kastamonu*, s. 61; Çiçek, "Millî Mücadele'de Batı Karadeniz", s. 1169.

²⁷⁵ "Himaye-i Etfal Cemiyeti", *Açıksöz*, 19 Şubat 1338, s. 1. *Açıksöz* Cemiyet'in İdare Heyeti'nin Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Ziyaeddin, Abdülhad Nuri, Ali Çavuşzâde Gökmen, Kâtib-i Adil Emin Şefik ve *Açıksöz* gazetesi Müdürü Hüsnü Beylerden oluştuğunu belirtmektedir. Bkz. *Açıksöz*, *İstiklâl Harbinde Kastamonu*, s. 61.

²⁷⁶ "23 Nisan'da Yetim Çocuklara Sünnet Düşünü", *Açıksöz*, 21 Mart 1338, s. 2.

²⁷⁷ "Himaye-i Etfal Cemiyeti", *Açıksöz*, 15 Nisan 1338, s. 2.

Bey, Maarif Müdürü Adil Bey, Operatör Cemil Bey, Müttekâ'id Miralay Mustafa Bey, Sanayi Mektebi Müdürü Talât Bey, Polis Müdürü Fırat Bey ve *Açıksöz* gazetesi sahibi Hamdi Bey seçilmiştir.²⁷⁸

Himaye-i Etfal Cemiyeti Kastamonu Şubesi 17 Haziran 1922 tarihinde toplanarak Araç, Daday, Tosya, İnebolu, Taşköprü ve Safranbolu kazalarıyla, merkeze bağlı Göl, Akkaya, Kuzyaka ve Devrekâni'de de birer şube açılmasını kabul etmiştir.²⁷⁹ Bunun üzerine Akkaya nahiyesinde Cemiyet'in bir şubesi açılmış ve Heyet-i İdare'de nahiye Müdürü Şükrü Bey, Silahzâde İsmail, Hoca Mehmet, Karagözzâde Emin Efendi, Ruşen Bey ve Damgacızâde Hasan Ağa yer almışlardır. Heyet-i İdare'den İsmail Efendi reis ve Hoca Mehmed Efendi kâtip ve veznedar olarak seçilmiştir. 1922 yılı Temmuz ayı itibarıyla Cemiyet'in Akkaya Şubesi'ne 152 aza kaydolmuştur.²⁸⁰ Daha sonra Cide kazasında da Cemiyet'in bir şubesi açılmıştır. Cide Himaye-i Etfal Cemiyeti Şubesi Heyet-i İdaresi'ne Necib Efendi reis, Hasan Tevfik Efendi veznedar ve Süleymanzâde Mehmed Ali Efendi kâtip olarak seçilmiştir. Cemiyet'in kurucu üyeleri arasında ise Kara Ahmetzâde Hasan Efendi, Faizzâde Hamza Efendi, Faizzâde Murad Efendi, Mehmedzâde Ali Bey, Kara Hüseyinzâde Arif Kaptan, Abdullah Yazıcızâde Nuri Bey, Hacı Sofuzâde Şevki Efendi, Fabrikacı Necip Efendi, Hacı Rasim Efendi ve Süleymanzâde Mehmed Ali Efendi yer almışlardır.²⁸¹

Cemiyet'in Heyet-i İdaresi ilk toplantılarında bir kısım zevâta müracaat ederek halkın Himaye-i Etfal Cemiyeti hakkında aydınlatılmasını kararlaştırmıştır.²⁸² Diğer taraftan Cemiyet'in maksat ve gayesinin halka anlatılması ve halkın Cemiyet'e yardımlarını temin etmek için *Açıksöz* gazetesi sütunlarından halkı aydınlatıcı makalelere yer verilmiştir. Abdülahad Nuri Bey'in 5 Mart 1922 tarihli *Açıksöz* gazetesinde yer verilen "Himaye-i Etfal" başlıklı makalesi, cemiyetin maksat ve gayesini ifade etmesi bakımından önemli etkide bulunmuştur. Makalesinde iyilik yapmanın çeşitleri ve derecelerini örneklerle izâh eden Abdülahad Nuri Bey, daha sonra Himaye-i Etfal'in hizmetlerini ve önemini ise şu sözlerle ifade etmiştir:²⁸³

"İyilik murat ettikçe az çok Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin buradaki şubesine bir şey göndermekten büyük iyilik olur mu? Asla!

Bakınız kime, kimlere iyilik ediyoruz. Anadan babadan mahrum süt çocuklarından alınız da kimsiz kimsesiz kalmış, ihtiyacını tedarik değil, henüz düşünebilecek kadar küçük beyinleri taazzur etmemiş yavrulara, mektebe gidecek, okuyup yazacak, memleket için bir uzv-i nâfi olacak kuzulara, genç, gürbüz bir delikanlı olup vatanını, dinini milliyetini muhafaza için düşmanlara karşı göğüs verecek etfâle.

²⁷⁸ "Himaye-i Etfal Cemiyeti", *Açıksöz*, 20 Şubat 1338, s. 1.

²⁷⁹ "Himaye-i Etfal ve Büyük Teşebbüsler", *Açıksöz*, 18 Haziran 1338, s. 1.

²⁸⁰ "Himaye-i Etfal", *Açıksöz*, 26 Temmuz 1338, s. 2.

²⁸¹ "Cide'de Himaye-i Etfal", *Açıksöz*, 1 Ağustos 1338, s. 2.

²⁸² "Himaye-i Etfal Cemiyeti", *Açıksöz*, 21 Şubat 1338, s. 2; "Himaye-i Etfal Cemiyetinde", *Açıksöz*, 25 Şubat 1338, s. 1.

²⁸³ Abdülahad Nuri, "Himaye-i Etfal I", *Açıksöz*, 5 Mart 1338, s. 2.

Geçen gün gazeteler yazıyordu. Cihan Harbi'nde kaybettiğimiz nüfus bir milyona baliğ olmuş. Bu bizim ve vatanımız yolunda can veren muhterem şehitlerimizin evlâdına yardım etmek dinen, vicdanen, insaniyeten borcumuz olduğu gibi o yetim etfâli görüp göztererek yetiştirmez isek bir milyonun yerini ne ile dolduracağız.

İleride sırasıyla ta'dâd edeceğiz. Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin derûhte ettiği vazife yalnız evlâd-ı şehid ve kimsesiz çocuklara bakmaktan ibaret değildir. Babası anası olup da memlekete nâfi bir surette yetişmeyen, cılız kalan, haylaz büyüyen, ebeveynine itaat etmeyen, sanat öğrenmeyen bil-cümle sıhhiyesi yolunda, ahlâkı düzgün ilim ve marifet sahibi olarak meydana gelmeleri misillü bizim aklımıza gelmeyen şeyleri düşünmüş ve vazife edinmişlerdir.

Çocuk yetiştirmek hususunda bir kısım babalara muavenet edecekler, inşallah bundan sonra memleketine yaramayan çocuklar görmeyeceğiz.

İşte Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne edilecek yardım, iyiliklerin en büyüğü, en yükseği olacaktır. Bizim bu makalede saydıklarımız bile hususa gelirse neticede felâh hem de felâh-ı umûmî hazır ve muhakkaktır”.

13 Mart 1922 tarihli *Açıksöz* gazetesinde yer verilen “Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Teşkili Münasebetiyle: En Büyük Hazine” başlıklı bir makalede ise şu satırlara yer verilmiştir:²⁸⁴

“İstiklâlimizi ve varlığımızı kurtarmak için senelerden beri biz pek kuvvetli düşmanlarla çarpıştık ve halâ da boğaz boğaza uğraşıyoruz. Millî bünyemizde pek çok yaralar açıldı. Zalimâne hücumlara, hainâne darbelere uğradık. Fakat azmimize imanımıza zaaf ve fütur âriz olmadı. Göğüs gerdik. Kendi elimizle kendi merhemimizle yaralarımızı sardık. Bu mübarek vatani hayâsız ayaklara çiğnetmemek için milletin bütün fedakâr evladı elde silah cepheden cepheye koştu. Aç kaldı uykusuz kaldı. Evladını ailesini Allah'ına emanet ederek yoksullar mahrumiyetler içinde yine hudut yollarına koştu.

Onlar biliyordu ki ciğer parelerine millet babasız kaldıklarını hissettirmeyecek. O çocuklar ki bir zamanlar onların da babaları vardı. Her türlü nâz ve niyâzlarını çekecek her türlü masumâne arzularını yerine getirecek, tahsil ve terbiyelerine bakacak, bütün kanatlarını açan bir babaları vardı. Ve bu masum mevcudiyetler babalarının sıcak şefkatkâr ruhundan bütün emellerini toplamak bahtiyarlığıyla bir zamanlar ne kadar mesut idiler. Ah! Halbuki şimdi.

Sizler ey vatanın yetim ve öksüz kalan boynu bükük hicrânzede evlatları! Sizler ey iftirâk acılarıyla yürekleri yanan vatanın masum ve mazlum yavruları! Sizler ey memleketin halas ve necâtı yoluna hayatlarını feda eden muazzez şehitlerin bize mukaddes emanetleri! Sizler ey lâhûtî semalar içinde ebediyen babalarını kaybetmiş ana yurdunun masum ve mütehassir melekleri! Yeter bu gözyaşları artık yeter. Arkanızda sizlere karşı şefik ve necib ağuşunu açmış asil ve büyük ruhlu babanız, o âli cenab millet var!”

²⁸⁴ Doğan, “Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Teşkili Münasebetiyle: En Büyük Hazine”, *Açıksöz*, 13 Mart 1338, s. 2. Ayrıca Fatma Fevziye Hanım'ın 8 Mart 1922 tarihli *Açıksöz* gazetesinde yer verilen Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin kuruluşuna dair kaleme aldığı makalesi için bkz. Fatma Fevziye, “Kastamonu'da Himaye-i Etfal Münasebat-ı Meşkuresiyle”, *Açıksöz*, 8 Mart 1338, s. 2.

Himaye-i Etfal Cemiyeti Kastamonu Şubesi'nin kurulmasından sonra özellikle çocukların nasıl yetiştirilmesi ve büyütülmesi gerektiği üzerine *Açıksöz* gazetesinde bilimsel makaleler yayınlanmış ve ebeveynler bu konuda bilgilendirilmeye çalışılmıştır. Bu makalelerden birinde Bakteriyolog Hakkı Bey, yeni doğmuş çocukların fizyolojisi ve alınması gereken sıhhi tetbirler üzerine bilgi vermiştir.²⁸⁵

Kastamonu Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin en büyük faaliyetlerinden biri şüphesiz şehit ve kimsesiz çocukların sünnet ettirilmesidir. 19 Şubat 1922'de Heyet-i İdaresi oluşturulan Cemiyet'in bu ilk faaliyetinin duyurusu, 1 Mart 1922 tarihli *Açıksöz* gazetesinden yapılmıştır.²⁸⁶ 15, 18, 21, 23, 26 Mart ve 8, 11, 13 Nisan 1922 tarihlerinde yapılan duyurularda ise sünnet düğününün Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açıldığı 23 Nisan günü yapılacağı, sünnet elbise ve çamaşırlarının Cemiyet tarafından temin edileceği ve arzu edenlerin 15 Nisan 1922 tarihine kadar Salı ve Cuma günleri Cemiyet'e müracaat etmeleri istenilmiştir.²⁸⁷

Cemiyet Heyet-i İdaresi'nin 29 Mart 1922 tarihinde yapmış olduğu toplantıda ise sünnet düğününün Dârü'l-muallimîn'de gerçekleştirilmesi kararı alınmıştır.²⁸⁸ Heyet-i İdare'nin 2 Nisan 1922 tarihli toplantısında ise Himaye-i Etfal adına bir mektebin açılması kararlaştırılmıştır.²⁸⁹ 14 Nisan 1922'de yapılan toplantıya Vali Rafet Bey de iştirak etmiş, bu toplantıda sünnet olacak çocuklara birer takke, birer entari yaptırılması ve çorap, mendil dağıtılması, ayrıca mevcut 1.800 rozete ilâve olarak 3.200 rozet daha yaptırılarak kazalara gönderilmesi, aynı zamanda sünnet düğünü gecesi Himaye-i Etfal menfaatine Mekteb-i Sultânî'de bir müsamere verilmesi kararlaştırılmıştır.²⁹⁰

Mekteb-i Sultânî'de gerçekleştirilecek olan bu müsamerenin bilet fiyatları ise birinci sınıf 100, ikinci sınıf 50 ve çocuklar için 25 kuruş olarak belirlenmiş; "yetim, malûl, kimsesiz çocuklara muavenet etmek isteyen erbâb-ı zevk ve hamiyetin bu müsamereye iştirâk etmeleri" istenilmiştir.²⁹¹ Biletlerin ise Naili Eczanesi, Bahri Bey Eczanesi ile Nasrullah Köprüsü başındaki tütün gişesi ve Ballıkzâde Muhsin Beyin ticarethanesinde satılacağı duyurulmuştur.²⁹²

²⁸⁵ Emraz-ı Etfal ve Dâhiliye Müttehassısı Bakteriyoloğ Hakkı, "Himaye-i Etfal İçin", *Açıksöz*, 11 Mart 1338, s. 2.

²⁸⁶ "Şehit ve Bikes Çocukları Sünnet Edilecek", *Açıksöz*, 1 Mart 1338, s. 1.

²⁸⁷ "İlân: 23 Nisan'da Yetim Çocuklar İçin Sünnet Düğünü", *Açıksöz*, 15 Mart 1338, s. 2; "23 Nisan'da Yetim Çocuklar İçin Sünnet Düğünü", *Açıksöz*, 18 Mart 1338, s. 2; "23 Nisan'da Yetim Çocuklara Sünnet Düğünü", *Açıksöz*, 21 Mart 1338, s. 2; "Yetim Çocuklara Sünnet Düğünü", *Açıksöz*, 23 Mart 1338, s. 2; "Yetim Çocuklara Sünnet Düğünü", *Açıksöz*, 26 Mart 1338, s. 2; "Yetim Çocuklara Sünnet Düğünü", *Açıksöz*, 8 Nisan 1338, s. 2; "Yetim Çocuklara Sünnet Düğünü", *Açıksöz*, 11 Nisan 1338, s. 2; "İlân: Yetim Çocuklara Sünnet Düğünü", *Açıksöz*, 13 Nisan 1338, s. 2.

²⁸⁸ "23 Nisan'da Yapılacak Sünnet Düğünü İçin", *Açıksöz*, 29 Mart 1338, s. 2.

²⁸⁹ "Himaye-i Etfal Cemiyeti", *Açıksöz*, 2 Nisan 1338, s. 2.

²⁹⁰ "Himaye-i Etfal Cemiyeti", *Açıksöz*, 15 Nisan 1338, s. 2.

²⁹¹ "Himaye-i Etfal Cemiyeti Riyaseti'nden", *Açıksöz*, 17 Nisan 1338, s. 2.

²⁹² "Fevkalade Müsamere", *Açıksöz*, 20 Nisan 1338, s. 2.

20 Nisan 1922 tarihli *Açıksöz* gazetesinde sünnet düğünü ile Mekteb-i Sultânî’de Himaye-i Etfal Cemiyeti menfaatine düzenlenecek olan müsamerenin programına yer verilmiştir. Programa göre: sünnet olacak çocuklar 23 Nisan 1922 Pazar günü sabah alaturka saat bir de Dârü’l-muallimîn’de toplanacaklar, saat birden üçe kadar çocuklar bahçede eğlenecek ve Cemiyet tarafından yaptırılan elbiselerini giyeceklerdi. Düğünde Sanayi Mektebi bandosu ile ayrıca saz heyeti, davul zurna ve köçek hazır bulunacaktı. Saat üçte çocuklar arabalara bindirilerek bir polis müfrezesi ve Binbaşı Hulusi Bey’in nezaretleri altında Uzun Sokak, Çengeller Köprüsü, Çay Boyu, Debbağlar önü güzergâhıyla Hazret-i Pir’e (Şeyh Şaban-ı Veli) gidilecek ve orada bir dua okunduktan sonra, Sihhîye Dairesi önündeki köprüden geçerek Bey Hamamı’na gidilecekti. Çocuklar hamamda Himaye-i Etfal Cemiyeti tarafından belirlenen zevâtın nezareti altında yıkandıktan sonra mektebe geçeceklerdi. Çocuklar yatakları üzerinde olduğu halde önce fotoğrafları alınacak, daha sonra sünnetleri yaptırılacaktı. Sünnet ameliyatı ise Sihhîye Müdürü Ali Kemal, Merkez Mülkiye Hastanesi Sertabibi Adil ve Operatör Cemil Beyler tarafından gerçekleştirilecekti. Sünnet olup yataklarına yatırılan çocuklara Vilayet Bakteriyologu Zekai Muammer ve Merkez Hükûmet Tabibi Fahri Beyler nezaret edeceklerdi. Son olarak sünnet olan çocuklara Cemiyet tarafından şeker, limonata ikram edilecek ve mendil hediye edilecekti. Bütün Kastamonu ahalisi de düğüne davet edilmiş olup, sünneti müteakip ilk yarım saat sünnet salonu hanımlara tahsis edilmişti. Akşam saat on bir de şehirde evi olan sünnet çocukları evlerine, evi olmayan köylü çocuklar ise hastaneye nakledilecekti.²⁹³ Ayrıca sünnet ameliyatında kullanılacak ilâçlar ve gerekli olan malzeme Eczacı İsmail Naili Bey tarafından ücretsiz temin edilecekti.²⁹⁴

Vali Rafet Bey sünnet düğününe iştirak etmiş, Cemiyet’in azası olması münasebetiyle senelik aidatı olarak 10 lira, ayrıca sünnet çocukları için de 5 lira vermek suretiyle sünnet çocuklarını sevindirmiştir. İstiklâl Mahkemesi Reisi Necati Bey aileleri adına 20 lira yardımda buldukları gibi babaları Halit Bey’de imal ettirdiği şeker paketlerini sünnet çocuklarına kendi elleriyle dağıtmıştır. Himaye-i Etfal Cemiyeti Reisi Şeyh Ziyaeddin Efendi 10 lira ve Reîs-i Sâni Abdülahad Nuri Bey’in oğulları Atilla ve Oktay Beyler 5’erden 10 lira vermişlerdir. 14. Ahz-ı Asker Kalem Reisi Salih Bey ise emrindeki personel adına 30 lira hediye bulunmuştur. Diğer taraftan yine sünnet münasebetiyle tüccardan Gündoğdu Mağazası sahibi Hacı Ahmet Kemal Bey ve Murat Efendizâde Nuri Beyler çeşitli eşya ve nakit olarak 10’ar lira, Belediye Reisi Doktor Fazıl Berki Bey Cemiyet’in azası olması münasebetiyle senelik aidatı olan 10 liradan başka 5 lira ve Mevlevi Dergâhı Postnişini Tahir Dede Efendi 5 lira bağışlamışlardır.²⁹⁵ Ayrıca 1922 yılı Nisan ayında Kastamonu’ya uğrayan *Petit Parisien* gazetesi muharriri Mösyö Jan tarafından Cemiyet’e 25 lira teberruda bulunulmuştur.²⁹⁶

²⁹³ “Nisanın 23’ncü Cuma Günü Himaye-i Etfal Cemiyeti Tarafından Darülmualliminde İcra Edilecek Sünnet Düğününe Dair Programdır”, *Açıksöz*, 20 Nisan 1338, s. 2.

²⁹⁴ “Teşekkür: Himaye-i Etfal Cemiyetinden”, *Açıksöz*, 20 Nisan 1338, s. 2.

²⁹⁵ “Himaye-i Etfal Cemiyeti Riyaseti’nden”, *Açıksöz*, 26 Nisan 1338, s. 2.

²⁹⁶ Teşekkür-i Âleni”, *Açıksöz*, 10 Nisan 1338, s. 2.

Meclis-i İdare-i Vilayet Azası Salim Efendizâde Reşid Bey 103 adet mendil içerisinde münasip miktarda şeker hazırlatmış ve hediyeleri sünnet olan çocuklara dağıtmıştır. Kastamonu şekercilerinden Hacı Bekir, meşhur Şekerci Çavuş ve biraderi Numan Efendiler hazırladıkları 100 adet keseler içerisindeki şekerlemeleri Cemiyet'e hediye etmiştir. Lokanta sahiplerinden Ragıp ve ortağı Hacı Usta Efendiler de bir büyük tepsi revani hazırlatmışlardır. Sünnet işlemi Sıhhiye Müdürü Kemal ve Hastane Sertabibi Adil ve Operatör Cemil Beyler tarafından gerçekleştirilmiş, diğer mülkiye doktorları ile sıhhiye memurları da yardımcı olmuşlardır. Başta Maarif Müdürü Sadık Bey, Dârü'lmuallimîn Müdürü Remzi Bey ve Mekteb-i Sultanî Müdürü Şükrü Bey gerek sünnet düğününde ve gerekse aynı akşam verilen müsamerede büyük çaba sarfetmişlerdir. Polis Müdürü Rıfat Bey ve bütün polisler, ayrıca Belediye Reisi Doktor Fazıl Berki Bey ve belediye çalışanları sünnet düğününün en güzel şekilde gerçekleşmesi için büyük çaba göstermişlerdir. Mekteb-i Sanayi bandosu gerek sünnet düğününde gerekse müsamerede hazır bulunmuştur. Sünnet çocuklarının Hazret-i Pir'e ve hamama götürülüp getirilmesinde bütün arabacı esnafı ve kâhyaları Mahir Efendi ile Ekşizâde Hasan Efendi de önemli gayretler göstermiştir. Bey Hamamı işletmecisi Rıfat Çavuş Efendi hamamını sünnet çocuklarının yıkanmalarına tahsis etmiş ve tamamının ücretsiz olarak yıkatılmasını sağlamıştır. Yine Çifte Hamam, Dede Hamamı ile Saray Hamamı sahipleri, sünnet çocuklarının yıkanmasını sağlamak için kendi çalışanlarını Bey Hamamı'na göndermişlerdir. Belediye fotoğrafçısı Refik Bey'de sünnet çocuklarının fotoğraflarını almak suretiyle hizmette bulunmuştur. Eczacı Naili Bey ihtiyaç duyulan pamuk ve merhem gibi bütün malzemeyi ücretsiz olarak karşılamıştır.²⁹⁷

Ayrıca sünnet münasebetiyle mal ve nakdî olarak Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne pek çok yardımda bulunulmuştur. Menzil, Kalem ve Şube zâbitanından 3.000 kuruş yardım Levazım Reisi Tevfik Bey tarafından takdim edilmiştir. Ayrıca İstinaf Müdde-i Umumisi Hulusi Bey 40, eşraftan İshakzâde Hacı Necip Efendi 100, Cemiyet Reisi Şeyh Ziyaeddin Efendi'nin oğlu Hafız Mustafa Sabri Efendi 200, İcra Memuru Mustafa Bey 25, Hukuk Hâkimi Bekir Sıdkı Bey 50, Ekşizâde Mehmet Efendi 100, Mekteb-i Sanayi Ulûm-i Diniye Muallimi Hoca Hafız Tahir Efendi 50, Eşraftan İzbelizâde Ziya Bey 200, Maden Müdürü Hasan Basri Bey 100, Tüccardan Al Ağazâde Hafız Mehmet Efendi 200, Kâğıtçı Ali Rıza ve Abdullah Biraderler 200, Defterdar-ı Vilayet Fuad Bey 200, Kalkancıoğlu Emin Efendi 200, Katırcıoğlu Abdullah Efendi 50, Hocasâde Kâzım Efendi 100, Fevadiye Ticaretgâhı Müdürü Nafiz Bey 200, Eşraftan Ateşzâde Mehmet Efendi 200, Sırac Esnafından Boşnakoğlu Ahmed Ağa 50, Nasrullah Köprüsü başında ekmekçi Güğümcüoğlu Hacı Mehmed Ağa 100 kuruş nakdî yardımda bulunmuşlardır. Orman Müdürü ve Defter-i Hakâni Müdürü Refik Beyler birer kutu şeker, Çenberler mahallesinden Hafız Abdurrahman Efendi ve Ballıkzâde Fahreddin Bey birer çift terlik, Bedir Gazi mahallesinden Gövezâde Hacı Ağa dört adet su bardağı, eşraftan Mahmud Ağazâde Şükrü Bey dört adet mendil, Mekteb-i Sultânî son sınıf talebeleri adına Hüseyin Efendi

²⁹⁷ "Himaye-i Etfal Cemiyeti Riyaseti'nden", *Açıksöz*, 25 Nisan 1338, s. 2.

tarafından bir kutu şeker, Mekteb-i Sultânî 11'nci sınıf talebesinden Tevfik, Arif Eşref Efendi birer adet mendil ve Abdurrahman Şefik Efendi tarafından 5 adet kurşun kalem hediye edilmiştir. Mekteb-i Sultânî ve Dârü'l-muallimîn talebeleri tarafından Cemiyet yararına halk arasında gezdirilen sandıklardan ise 8.331 kuruş 50 para gelir elde edilmiştir.²⁹⁸

Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin diğer faaliyetleri arasında özellikle kadınlar şubesinin himayesinde açılan dikiş-evleri göze çarpmaktadır. Bu dikiş-evlerinde büyük atkılar, eldivenler, manşonlar ve benzeri örme işleri yapılmıştır. Bu münasebetle iplik getirtmek için Adana'da bulunan fabrikalarla da temas kurulmuştur. Dikiş-evlerinde ayrıca şehit aileleri çalıştırılarak, refah ve saadetlerinin artırılması düşünülmüştür.²⁹⁹ Ayrıca Cemiyet tarafından açılacak olan iş-evi'nde dokumacılık sanatının öğretilmesine çalışılmıştır. İş-evi'ne kaydedilecek çocukların 8 yaşından küçük ve 13 yaşından büyük olmamaları istenilmiş, şehit çocukları ile velisi silah altında bulunan kimsesiz erkek ve kız çocuklarının kayıt yaptırabileceği ayrıca belirtilmiştir. Kayıt yaptıracak çocukların *Açıksöz* gazetesi idarehanesinin üst katında bulunan Cemiyet Heyet-i İdaresi'ne gelerek kâtip Ekrem Efendi'ye nüfus tezkereleriyle müracaat etmeleri istenilmiştir.³⁰⁰

Diğer taraftan Himaye-i Etfal Kastamonu Şubesi marifetiyle bir dârü'l-eytâm açılması kararlaştırılmıştır. Kastamonu Ahz-ı Asker Şubesi Riyaseti'nden *Açıksöz* gazetesi aracılığıyla yapılan bir duyuruda: Himaye-i Etfal tarafından sadece velisi İstiklâl Harbi'nde şehit düşen çocuklar için bir dârü'l-eytâm tesis edileceği ve kayıt olmak isteyen kız ve erkek şehit çocuklarının mahalle ve köy ihtiyar heyetlerinden alacakları evrak ile 1923 yılı Ocak ayı ortasına kadar Ahz-ı Asker Şubesi Riyaseti'ne müracaat etmeleri istenilmiştir.³⁰¹ Bu arada Maarif Vekâleti'de Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin faaliyetlerini desteklemek üzere bir tamim yayınlamıştır. Tamimde gelecek nesli teşkil edecek olan çocukların himayesi ve bunların iyi bir surette yetiştirilmesinin her vatanseverin vazifesi olduğu, kimsesiz himayeden mahrum kalan çocukların vatana faydalı bir fert olarak yetiştirilmesi hususunda Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin desteklenmesi gerektiği ve bütün muallimlerin bu yönde azami faaliyet göstermeleri ve Himaye-i Etfal teşkilatlarıyla birlikte hareket etmeleri lüzumu belirtilmiştir.³⁰²

²⁹⁸ "Himaye-i Etfal Cemiyeti Riyaseti'nden", *Açıksöz*, 26 Nisan 1338, s. 2. Halk arasında gezdirilen sandıklarda görevli ve Cemiyete iane toplanmasında yardımcıları görülen Mekteb-i Sultani talebelerinden 27 numaralı Hayri Efendi, 74 numaralı Muzaffer Efendi, 114 numaralı Necdet Efendi, 156 numaralı Şevket Efendi, 194 numaralı Feridun Efendi, 112 numaralı Burhan Efendi, 242 numaralı Bedri Efendi, 952 numaralı Mustafa Efendi ve 253 numaralı Nuri Efendi'ye Cemiyet Riyaseti'nden *Açıksöz* gazetesi aracılığıyla teşekkür edilmiştir. Bkz. "Himaye-i Etfal Cemiyeti Riyaseti'nden", *Açıksöz*, 27 Nisan 1338, s. 2.

²⁹⁹ "Hayırlı Bir Teşebbüs", *Açıksöz*, 14 Mayıs 1338, s. 1.

³⁰⁰ "İlân: Himaye-i Etfal Heyet-i Merkeziyesinden", *Açıksöz*, 18 Haziran 1338, s. 2.

³⁰¹ "Şehit Yavruları İçin Pek Büyük Bir Fırsat", *Açıksöz*, 16 Kânunusani 1339, s. 2.

³⁰² "Maarif Vekâleti ve Himaye-i Etfal", *Açıksöz*, 22 Temmuz 1338, s. 2.

5. Millî Mücadele Dönemi Kastamonu Basını: *Açıksöz Gazetesi*

Kastamonu'da matbaa 1868 tarihinde Vali Reşit Paşa döneminde kurulmuştur.³⁰³ Vilayetin ilk gazetesi ise 1872 tarihinde yayın hayatına giren *Kastamonu Vilayet* gazetesidir. Gazete neredeyse 1908 yılına kadar vilayetin tek gazetesi olma özelliğini korumuştur.³⁰⁴ 17 Aralık 1908 tarihinde Kastamonu'da İttihat ve Terakki Fırkası'nın yayın organı olarak *Köroğlu* gazetesi yayınlanmaya başlamıştır.³⁰⁵ 14 Mart 1909'da yayımlanmaya başlayan *Serbaz* gazetesinin sahibi ve başmuharriri Giritli Hayrettin Bey'dir.³⁰⁶ 1910 yılında *Nazikter* gazetesi Kastamonu, Cide, İnebolu ve Daday'da yayınlanmaya başlamış, siyasetten uzak kalarak bol haberler aktarmıştır.³⁰⁷ 27 Aralık 1911'de Hürriyet ve İtilaf Fırkası taraftarı olan Hoca Tevfik Efendi tarafından *Zafer* gazetesi çıkarılmaya başlanmıştır.³⁰⁸ Birinci Dünya Savaşı sonrasında İttihat ve Terakki

³⁰³ Aziz Demircioğlu, "Kastamonu Basın Tarihi Hakkında Notlar", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu (19-21 Ekim 1988)*, 1989, s. 152.

³⁰⁴ Sadece Kastamonu vilayet merkezinde değil Bolu, Sinop ve Çankırı Sancalarında ve kazalarda dağıtılan gazetede: madencilik, orman işleri, kaçakçılık, deniz kazaları, resmî görevlilerin tayin ve terfileri, yardımlar gibi konu başlıklarına yer verilmiştir. Gazete Pazartesi ve Çarşamba günleri yayınlanmış, 21x31 ebadında ve 3 sütunlu olarak 4 sayfa olarak çıkmıştır. Sayısı 40 para, yıllığı 60, altı aylığı ise 35 kuruştur. 11 Ocak 1934'e kadar haftada 3 defa çıkarılan gazete bu tarihten itibaren Pazartesi ve Perşembe olmak üzere haftada iki gün yayınlanmaya başlanmıştır. 8 Şubat 1934 tarihinden itibaren sayfa adedi yarı yarıya düşürülerek tek yaprak çıkarılmaya başlanmıştır. 28 Haziran 1934 tarihinde tekrar 4 sayfa olmuştur. 8 Aralık 1935 tarihinde gazetenin ebadı 41x57 olmuş ve tek yaprak halinde 5 sütun üzerinden çıkmaya devam etmiştir. Bkz. Aziz Demircioğlu, *100 Yıllık Kastamonu Basını (1872-1972)*, Kastamonu: Doğrusöz Matbaası, 1972, s. 18-26; Mehmet Serhat Yılmaz, *II. Meşrutiyet Devri Kastamonu Basın Tarihi*, Ankara: Berikan Yayınevi, 2008, s. 16-36.

³⁰⁵ II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinden sonraki hürriyet, adalet ve eşitlik havası içerisinde kurulmuş olan *Köroğlu* gazetesi, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Kastamonu'da faaliyet gösteren yayın organıdır. 17 Aralık 1908 tarihinde çıkmaya başlayan gazete, Fazlızâde Mehmet Besim Bey'in sorumlu müdürlüğünde yayın hayatına başlamıştır. Vilayet Matbaası'nda basılan gazete, 28x36 ebadında, 4 sayfa ve 3 sütun olarak, nüshası 10 paradan basılmış ve satılmıştır. 5. Sayıdan itibaren sorumlu müdürlüğüne Hüsnü Bey, 109. Sayıdan itibaren ise sorumlu müdürlüğe A. Nureddin Bey getirilmiştir. *Köroğlu*, İttihat ve Terakki Fırkası'na ait haberlerin sıkça çıktığı, ülke meseleleri ve siyasî gelişmelerle ilgili haberlerin yayınlandığı yerel bir gazete görünümündedir. 5 Kasım 1918'de İttihat ve Terakki Fırkası'nın kendisini feshetmesinden sonra gazetenin yayın hayatına son verildiği anlaşılmaktadır. Bkz. Demircioğlu, *100 Yıllık*, s. 27-36; Demircioğlu, "Kastamonu Basın Tarihi Hakkında Notlar", s. 154; Yılmaz, *II. Meşrutiyet Devri*, s. 36-51.

³⁰⁶ Edebî, fennî, siyasî, mizahî ve sınaî bir gazete olan *Serbaz*, Kastamonu Vilayet Matbaası'nda haftada bir yayınlanmıştır. Gazete 29x41 ebadındadır. Abone bedeli sayısı 10 para, yıllık 50 ve altı aylığı 30 kuruştur. Kısa süren iki aylık yayın hayatında yayınlanan yazıların çoğu gazetenin sahibi Hayrettin Bey tarafından kaleme alınmıştır. Gazete Kastamonu Valisi Ömer Ali Bey hakkındaki yazıları sebebiyle 21 Mayıs 1909 tarihinde kapatılmıştır. Bkz. Demircioğlu, *100 Yıllık*, s. 37-43; Demircioğlu, "Kastamonu Basın Tarihi Hakkında Notlar", s. 154; Yılmaz, *II. Meşrutiyet Devri*, s. 51-59.

³⁰⁷ 30 Mayıs 1910 tarihinde ilk sayısı yayınlanan *Nazikter*'in sahibi ve sorumlu müdürü Yusuf Niyazi Bey'dir. Edebiyat ağırlıklı olan *Nazikter*'in 7 Mart 1929 tarihli 198. Sayısı'ndan sonraki sayılarının olmaması, bu tarihten sonra çıkmadığını göstermektedir. Gazetenin yıllığı 300, altı aylığı 150 kuruştur. Gazetede Yaşar Nezihe, Adanalı Ziya, Tahsin Nâhid, Ömer Fâik, Osman Cemal, Rıza, Şeydâ Bey, Şâik Besim ve Kılıç Aslan'a ait şiirler bulunmaktadır. Bkz. Demircioğlu, *100 Yıllık*, s. 44-48; Demircioğlu, "Kastamonu Basın Tarihi Hakkında Notlar", s. 155; Yılmaz, *II. Meşrutiyet Devri*, s. 59-61.

³⁰⁸ Gazetenin sahibi İttihat ve Terakki'den ayrılmış olan Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendi'dir. Mes'ul Müdürlüğünü ise Hersekli Mehmet İzzet yapmıştır. Haftada bir Çarşamba günü çıkarılan gazete 28x41 ebadındadır. Gazetenin nüshası 10 para, yıllık abone bedeli 20, altı aylığı ise 10 kuruştur. Hürriyet ve İtilaf fırkası yanlısı bir tutum sergileyen gazete daha sonra İttihat ve Terakki'nin yayın organı olan *Köroğlu* gazetesi ile rekabete girişmiştir. İki gazete arasındaki rekabet, *Zafer* gazetesinin Vilayet

Cemiyeti'nin yayın organı olan *Köroğlu* gazetesi kapanınca, İsmail Habib Bey (Sevük) tarafından *Yeşil Ilgaz* çıkarılmıştır.³⁰⁹

Açıksöz gazetesi hemen Mondros Mütarekesi sonrası dönemde yayın hayatına başlamıştır. Bu dönemde Hürriyet ve İtilaf Fırkası mensupları tarafından çıkarılan *Zafer* gazetesi yayında bulunuyor ve "halkın zihnini bulandırıyor, halkın millî benliğine ve varlığına dil uzatıyordu".³¹⁰ Hüsnü Açıksöz Mondros Mütarekesi sonrası dönemde Kastamonu halkının içinde bulunduğu halet-i ruhiyeyi şu sözlerle anlatmaktaydı:³¹¹

"Rumların, Ermenilerin bu çılgınca taşkınlıkları şimdiye dek bir kez yüzünü yere eğmeyen Kastamonu Türkü'nün gönlü içine kıvılcımlar doldurmaya başlamıştı. Hele gençler, hele ihtiyat zabitleri, çok vakit ölümlerle yan yana yaşamış olan bu kavga artıkları dişlerini, güçlerini yettiği kadar sıkarak sık sık soluyorlardı. O vakit Hükûmeti bu kadar alçalmaya katlandığı için açıktan açığa lânetleniyordu. Yurdun üstünde çok dumanlı ve çok sıkıcı bir hava esiyordu. Herkes başını sallayarak burnundan soluyor ve nereye gittiğimizi birbirine soruyordu".

Halk, bu şartlar altında "beş yıllık didişmenin, çarpışmanın sinirlere verdiği gerginliği artık üzerinden atmak ve ateşini bir teselli rüzgârıyla serinletmek" istiyordu.³¹² *Açıksöz* gazetesi Mütareke sonrasında gerek Kastamonu'da gerekse ülke genelinde karamsarlık havasının hüküm sürdüğü işte bu kötü şartlar altında yayın hayatına başlamıştır.

Açıksöz gazetesi 15 Haziran 1919 tarihinde yayın hayatına başlamıştır. Gazetenin imtiyaz sahibi ve mes'ul müdürü Ahmet Hamdi (Çelen) Bey'dir.³¹³ 1920 yılı Ağustos ayından itibaren mes'ul müdürü Hüsnü Bey (Açıksöz) olmuştur.³¹⁴ Gazetenin çıkarılmasında Hüsnü Bey (Açıksöz), Kastamonu Lisesi Müdürü Mehmet Behçet ve Mekteb-i Sultânî muallim ve talebelerinin büyük gayret ve çabaları olmuştur.³¹⁵ Hüsnü Açıksöz gazetesinin çıkarılmasında gençlerin katkısını şu sözlerle anlatmıştır:³¹⁶

"*Açıksöz* gazetesi yalnız başına değildi. Onun arkasında bütün ihtiyat zabitleri, bütün gençler ve bu sıkıntılardan bunalmış, bir ışık gözleyen halk vardı. O günlerde doğudan görünmeye başlayan büyük güneş de gönülleri ısıtmaya ve ısıtmaya başlamıştı. Bunun için yılma nedir bilmeden çalışıldı. El ele veren bütün gençler, beş on gün içinde gazeteye binden fazla okuyucu buldular ve onu her yönden yücelttiler".

Matbaası'nda basılmaması kararının alınmasına kadar devam etmiştir. Gazete daha sonra Samsun'da Şems Matbaası'nda basılmaya devam etmiştir. Bkz. Bkz. Demircioğlu, *100 Yıllık*, s. 52-60; Demircioğlu, "Kastamonu Basın Tarihi Hakkında Notlar", s. 155; Yılmaz, *II. Meşrutiyet Devri*, s. 67-75.

³⁰⁹ Demircioğlu, *100 Yıllık*, s. 19-62; Demircioğlu, "Kastamonu Basın Tarihi Hakkında Notlar", s. 155.

³¹⁰ Açıksöz, *İstiklâl Harbinde Kastamonu*, s. 14; Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 29.

³¹¹ Açıksöz, *İstiklâl Harbinde Kastamonu*, s. 15.

³¹² "Mesleğimiz", *Açıksöz*, 15 Haziran 1335, s. 1; Mehmet Serhat Yılmaz, "Geçmişten Günümüze Kastamonu'da Basın Hayatı", *81 İlde Kültür ve Şehir Kastamonu*, İstanbul: Kastamonu Valiliği, 2018, 339.

³¹³ "Mesleğimiz", s. 1; Yılmaz, "Geçmişten Günümüze Kastamonu'da Basın Hayatı", s. 341; Özlü, "Millî Mücadele Yıllarında Kastamonu'da", s. 76.

³¹⁴ *Açıksöz*, 30 Ağustos 1920, s. 1.

³¹⁵ Eski, *Kastamonu Basınında Millî Mücadele'nin Yankıları*, s. 15.

³¹⁶ Açıksöz, *İstiklâl Harbinde Kastamonu*, s. 15.

Gazetenin idarehanesi Kastamonu'da Nasrullah Köpürüsü yakınlarında idi. İlk zamanlarda 2 sayfa olarak çıkan gazetenin, bir senelik abone bedeli 100, altı aylığı 50, nüshası 2 kuruş olarak belirlenmiştir.³¹⁷ Fakat daha sonra kâğıt fiyatlarının artmasından dolayı 49. Sayıdan itibaren nüshası 100 para, yıllık abone bedeli 300 ve altı aylık abone bedeli ise 160 kuruş olmuştur.³¹⁸

Açıksöz'ün ilk 12 sayısı 38x41 ebadında ve 4 sütun halinde çıkmıştır. 21 Eylül 1919 tarihli 13. Sayıdan itibaren ise 4 sayfa olarak yayınlanmaya başlamıştır.³¹⁹ 1920 yılı kışı çok sert geçtiğinden ve İstanbul'dan sipariş edilen kâğıtlar gelmediği için, 14 Şubat 1920 tarihli 34. Sayıdan itibaren tek sayfa olarak, birinci hamur kâğıda basılmıştır. 21 Mart 1920 tarih ve 49. Sayıdan itibaren ise Pazartesi ve Perşembe günleri olmak üzere haftada iki gün çıkarılmaya başlanmıştır. 9 Mart 1921 tarihli 128. Sayıdan itibaren Cumartesi hariç hergün çıkmıştır.³²⁰ Aynı tarihte ebadı aynı kalmakla birlikte sayfa adedi 4'ten 2'ye inmiş, sütun adedi ise 4'ten 5'e çıkmıştır. 1 Nisan 1921 tarihli 149. Sayıdan itibaren ise ebadı 41x57 olmuştur.³²¹

Gazete kısa sürede okuyucu kitlesini genişletmiş,³²² 3. ve 4. Sayısından itibaren traji 1200'e çıkmıştır. İstanbul gazetelerinin Anadolu'ya girişi yasaklanınca, 1921 yılından itibaren *Açıksöz* gazetesi günlük çıkmaya başlamış ve traji 1500'ü geçmiştir.³²³ Böylece gazete kısa süre içinde Zonguldak, Sinop ve Çankırı'yı da içine alan Batı Karadeniz'in yegâne gazetesi olmuştur.³²⁴ Bu sebeple *Açıksöz* gazetesi aynı zamanda Sinop, Çankırı ve Bolu kent tarihleri açısından da önemli bir kaynak konumundadır.³²⁵

Açıksöz ilk dönemlerde zaman zaman sayılarını çıkarmakta zorluklarla karşılaşmıştır. Örneğin matbaada sadece bir mürettip bulunması sebebiyle ve matbaadaki işlerin yoğunluğundan dolayı 1919 yılı Ağustos ayının ilk haftası gazete yayımlanamamıştır.³²⁶

³¹⁷ "Mesleğimiz", s. 1.

³¹⁸ "Muhterem Karilerimize", *Açıksöz*, 23 Mayıs 1336, s. 3.

³¹⁹ *Açıksöz*, *İstiklâl Harbinde Kastamonu*, s. 62.

³²⁰ "Karilerimizden Ricalarımız", *Açıksöz*, 9 Mart 1337, s. 2.

³²¹ Faruk Söylemez, "Millî Mücadele'de Kastamonu Basını", *Atatürk Yolu*, III/12, Ankara 1993, s. 413; Yılmaz, "Geçmişten Günümüze Kastamonu'da Basın Hayatı", s. 341.

³²² Gazetenin yaygınlık kazanmasında okurlarında gayret gösterdiği görülmektedir. Nitekim 6 Temmuz 1919 tarihli *Açıksöz* gazetesinde abone tedariki hususunda göstermiş olduğu hamiyet ve fedakârlıktan dolayı Zonguldak'da madenci Maksud Bey'e teşekkür edilmiştir. Bkz. "Teşekkür", *Açıksöz*, 6 Temmuz 1335, s. 2.

³²³ Demircioğlu, "Kastamonu Basın Tarihi Hakkında Notlar", s. 156; *Açıksöz*, *İstiklâl Harbinde Kastamonu*, s. 62.

³²⁴ *Açıksöz*, *İstiklâl Harbinde Kastamonu*, s. 62.

³²⁵ Mehmet Serhat Yılmaz, "Millî Mücadele Döneminde Kamuoyu Faaliyetleri, Lojistik İkmal, Askerî Ve Sivil Personel Sevkiyatı bakımından Kastamonu'nun Yeri", 100. Yılında Mondros Mütarekesi Ve Karadeniz'de Millî Mücadele Uluslararası Sempozyumu, II (2019), s. 582.

³²⁶ Gazete bu sebeple 17 Ağustos 1919 tarihli nüshasında "bu şerait dâhilinde intişâr eden gazetemizin böyle na-behengâm tehirlere uğramasından muhterem karilerimizin aflatlarını istihâm eyler ve mümkün meretebe gazeteyi bir daha sekteye uğratmamak için daha sair teşebbüslerde bulunacağımızı beyan eyleriz" sözleriyle özür beyan etmiştir. Bkz. "Arz-ı İttizar", *Açıksöz*, 17 Ağustos 1335, s. 2.

Yine kâğıt bulmakta karşılaşılan zorluklar,³²⁷ matbaa makinelerinde meydana gelen arızalar³²⁸ ve maddî bakımdan yaşanan sorunlar,³²⁹ gazetenin düzenli olarak çıkmasını kimi zaman engellemiştir. Bununla birlikte Ankara Hükûmeti *Açıksöz* gazetesini desteklemiştir. Nitekim 26 Kasım 1922 tarihli bir belgeden anlaşıldığına göre gazete için getirilecek kâğıdın gümrük vergisinden muafiyeti, İcra Vekilleri Heyeti'nin aynı tarihli toplantısında kabul edilmiştir.³³⁰

Açıksöz'ün 261. Sayısından itibaren başyazarlığına Hüsnü Bey'in (*Açıksöz*) yerine İsmail Habib Bey (Sevük) geçmiştir. 16 Aralık 1922 tarihli 609. Sayısından itibaren başyazarlığına ise Dr. Fazıl Berki Bey getirilmiştir. Dr. Fazıl Berki Bey, *Açıksöz*'ün 12 Aralık 1924 (1340) tarihli 1237. Sayısına kadar başyazarlık görevini sürdürmüştür. Bu tarihten sonra gazetede başmuharrirlik kaydı kaldırılmış ve makaleler imzasız olarak yayınlanmıştır.³³¹

Gazete zamanla “erbâb-ı kalem” pek çok önemli yazarı etrafında toplamayı başarmıştır. *Açıksöz*'de Hüsnü Bey (*Açıksöz*), Ahmet Talât (Onay), Abdülahad Nuri, İsmail Habib (Sevük), İsmail Hakkı (Uzunçarşılı), Tahir Karauğuz, Fazıl Berki (Tümtürk), Ebussalâh Rifat (Urkaya), Talât Mümtaz (Yaman), Mehmet Behçet, Yusuf Niyazi, Orhan Şaik (Gökyay), Rifat Ilgaz, Arif Nihat Asya, Hasan Fehmi (Turgal), Mehmet Akif (Ersoy), Enver Kemal, Mustafa Selim (İmece), Nüzhet Haşim (Sinanoğlu), Tahsin Nahid (Uygur) ve diğer pek çok kişinin yazıları yayınlanmıştır.³³² *Açıksöz* gazetesinde ayrıca İnebolu-Kastamonu hattı üzerinden Ankara'ya geçen başta Mehmet Akif olmak üzere, Hamdullah Suphi, Yusuf Akçura ve İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Ahmet Ağaoğlu, Mustafa Necati gibi değerli vatanseverlerde yazı yazmışlardır.³³³

³²⁷ “İtizar”, *Açıksöz*, 15 Şubat 1336, s. 1.

³²⁸ 20 Eylül 1920 tarihli *Açıksöz* gazetesinde yer alan haberde “Makinemizin sakatlanması hasebiyle Perşembe nüshamızı çıkaramadığımız gibi bu nüshayı da iki sahife olarak Pruva makinesinde çıkardık. Beyan-ı itizar olunur” sözleriyle okuyucularından özür dilemiştir. Bkz. “İtizar”, *Açıksöz*, 20 Eylül 1336, s. 1.

³²⁹ 19 Ekim 1919 tarihli *Açıksöz* gazetesinde bu hususta yapılan uyarı şu şekildedir: “Gazetemiz yalnız iki kimsenin teşebbüs-i şahsiyeleriyle intişâr ediyor. Her türlü vesait-i maddîye ve teshiliyeden na-mahrûm bulunan gazetemizin intişarı abonelerimizin rağbet ve müzaheratına menuttur. Şimdiye kadar abonmen bedelâtını tesviye etmeyen zevâtın istical buyurmalarını tekrar temenni eyleriz”. Bkz. “Abonelerimizin Nazar-ı Dikkatine”, *Açıksöz*, 19 Teşrinievvel 1335, s. 4.

³³⁰ Kararnamede şu satırlara yer verilmiştir: “Kastamonu’da münteşir *Açıksöz* gazetesi için bir sene zarfında sarfı muktezi beher balyası sekiz itibariyle altmış balya kâğıt İnebolu iskelesine on üç balyasının vürud ettiği anlaşılacak mezkûr altmış balya gazete kâğıdının gümrük resminden istisnası Kastamonu vilayetinin iş’arına atfen Maliye Vekâleti’nin 15 Mart 338 tarih ve Rûsumat Müdüriyet-i Umûmiyesi 2752/8030 numaralı tezkeresi üzerine İcra Vekilleri Heyeti’nin 26/11/38 tarihli içtima’ında takarrür etmiştir”. Bkz. BCA; 30.18.1.1/6.38.5.

³³¹ Söylemez, “Millî Mücadele’de Kastamonu Basını”, s. 414.

³³² Demircioğlu, “Kastamonu Basın Tarihi Hakkında Notlar”, s. 156; Mehmet Serhat Yılmaz, “*Açıksöz*’de Yazı Yazan Önemli Şahsiyetler”, *Millî Mücadele’nin Anadolu’daki Basın Bayraktarı Hüsnü Açıksöz*, İstanbul: Basın İlân Kurumu Yayınları, 2016, s. 49-62.

³³³ Özlü, “Millî Mücadele Yıllarında Kastamonu’da”, s. 76.

Mütareke sonrası dönemde İstanbul basınında manda ve himaye tartışmalarının yaşandığı bir devrede *Açıksöz* gazetesi 24 Ağustos 1919 tarihli nüshasında Hüsnü Bey'in (Açıksöz) kaleme aldığı "Mandadan Evvel İstiklâl!" başlıklı yazısı ile manda ve himayeye karşı çıkmıştır.³³⁴ *Açıksöz* gazetesi yayın hayatına başladığı ilk günden itibaren Kuvâ-yı Milliye'ye taraftar olmuş, gazete adeta Kuvâ-yı Milliye ile birlikte doğmuştur.³³⁵ *Açıksöz* gazetesinin Millî Mücadele'ye taraftar olması, zamanla *Açıksöz* idarehanesinin aydınların buluşup sohbet ettikleri bir mekân, ülke meselelerinin tartışıldığı millî hareketin merkezi ve karargâhı olmasını sağlamıştır.³³⁶

Gazete birinci sayfasında ağırlıklı olarak Ankara ve İstanbul gazetelerinden iktibas ettiği siyasî, askerî ve diplomatik nitelikteki ulusal haberlere yer vermiştir. Yerel haberlere yeterince yer verememesini, muhabir ağının yetersizliğine bağlayan gazete bu konuda şu değerlendirmeyi yapmıştır:³³⁷

"Muhterem kârîlerimizin günden güne artmakta bulunan teveccühleri ve teşvik ve tergibleri sayesinde gazetemiz münderacâtına yeni bir mecra vermek istiyoruz. Esasen gazetemizi tesis ettiğimiz zaman sevgili vilayetimizin havadislerinden haberdar etmeyi vilayetimizin ihtiyacâtını ta'dâd ederek muhakkak taleplerimize efkâr-ı umûmiyeyi temsil etmeyi tasavvur ve bu gayeyi kuvveden fiile îsâl için her türlü fedakârlıklarda bulunmayı kendimiz için bir vazife addetmiştik. Şimdiye kadar intişâr eden nüshalarımızda kemâl-i bi-teraf ve istiklâl ile hak ve hakikâti açık sözle müdafaa bulunduğumuzu, maalesef memleketimizi yakıp kavuran menâfi-i şahsiyeden üstün bir meslek takip ettiğimizi muhterem kârîlerimiz elbette takdir buyururlar. Yalnız teşkilatımızın kâfi derecede ikmâl edilmemesinden dolayı vilayetimizin arzu ettiğimiz derecede haberlerini vakit ve zamanıyla yetiştiremiyorduk. Bundan böyle ise seyyar muhabir-i mahsûsalarımız vasıtasıyla her nüshamızda bilhassa bu cihete dahi hasr-ı nazâr ederek gazetemizin vilayetimiz için bir mihrâk-ı efkâr olmasına ehemmiyet vereceğiz".

Bununla birlikte *Açıksöz* gazetesi üzerinde yapılan incelemeler yerel haberler arasında atamalar, terfiler, Meclis-i Umûmi-i Vilayet müzakereleri, vilayetin sıhî durumu, görülen hastalıklar, hastalıklara ilişkin alınan tedbirler, Mütareke sonrasında görülen ahlâki çöküntü, alkol kullanımı ve fuhuş, vilayetin iktisadî durumu, haftalık piyasa haberleri, ziraat ve köylülerin içinde bulunduğu genel durum, bölgede görülen asayiş olayları, bu çerçevede eşkıyalık ve zabita olayları; eğitim, mektepler ve muallim maaşları, fıkralar, şiirler, ilanlar, reklâmlar gibi pek çok farklı konuya gazete sütunlarında yer verildiğini göstermektedir.

³³⁴ Hüsnü, "Mandadan Evvel İstiklâl", s. 1; *Açıksöz, İstiklâl Harbinde Kastamonu*, s. 125-126.

³³⁵ "Yevm-i İntişarımız Münasebetiyle", *Açıksöz*, 9 Mart 1337, s. 1.

³³⁶ Mustafa Eski, "Hüsnü Açıksöz'ün Gazeteciliği", *Millî Mücadele'nin Anadolu'daki Basın Bayraktarı Hüsnü Açıksöz*, İstanbul: Basın İlân Kurumu Yayınları, 2016, s. 33-34.

³³⁷ "Gazetemiz", *Açıksöz*, 14 Kânunuevvel 1335, s. 1.

Diğer taraftan gazete Millî Mücadele'yi yakından takip etmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın telgrafları, beyanâtları, nutukları; Mütareke döneminde İstanbul Hükûmetleri'nin tavrı; Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılması ve Meclis'te cereyan eden müzakereler; Müttefiklerin politikaları, cephelerde cereyan eden askerî harekâtlar; sulh müzakereleri, dış politikaya dair her türlü haber, Kastamonu'da işgallere tepki ve düzenlenen mitingler, tezahüratlar ve millî nümayişler; Millî Mücadele menfaatine kurulan dernekler ve faaliyetleri, düzenlenen müsamereler, Tekâlif-i Millîye Emirleri'nin Kastamonu'da uygulanması, İstiklâl Mahkemesi ve faaliyetleri, Millî Mücadele döneminde Kastamonu'ya gelen önemli kişiler vb. konular *Açıksöz* gazetesi tarafından ele alınan konular arasındadır.

15 Haziran 1919 tarihinde yayım hayatına başlayan *Açıksöz* gazetesi 14 Aralık 1931 tarihine kadar 12 yıl süreyle yayın hayatından kalmayı başarmıştır. Son sayısı 2770 numaralıdır.³³⁸ Mustafa Necati Bey'in ifadesiyle *Açıksöz* gazetesi Millî Mücadele yıllarında "herkesin ümitsiz yaşadığı o zamanlarda memlekete ümit ve hayat telkin eyleyen, millî davamızın ilk müdafilerinden biri olmak itibarıyla kuvve-i tarihiyeye haiz"³³⁹ bir gazete olarak karşımıza çıkmaktadır.

6. İşgallere Karşı Gösterilen Tepkiler

Mondros Mütarekesi'nin imzalanması, Müttefik Devletlere kendi aralarında yaptıkları gizli antlaşmaların uygulanmasına fırsat vermiş oldu. 3 Kasım 1918'de Musul, 11 Aralık 1918'de Dört Yol, 19 Aralık 1918'de Tarsus, 27 Aralık 1918'de Pozantı, 28 Mart 1919'den itibaren Antalya, 26 Nisan 1919'da Konya, 11 Mayıs 1919 tarihinde Fethiye, Bodrum, Marmaris, 22 Şubat 1919'da Maraş, 24 Mart 1919'da Urfa, 13 Kasım 1918'de İstanbul, 9 Kasım 1918'de Trakya'da Uzunköprü ve 15 Mayıs 1919'da İzmir işgal edildi.³⁴⁰

Türk milleti işgaller karşısında sessiz kalmamış ve kısa sürede İstanbul başta olmak üzere Anadolu'nun pek çok yerinde mitingler tertiplenmiştir. Mitinglerin büyük bir heyecan içinde yurt geneline yayılmasında Mustafa Kemal Paşa'nın 28 Mayıs 1919 tarihli Havza Genelgesi'nin etkisi büyük olmuştur. Mustafa Kemal Paşa Havza'dan askerî ve mülkî amirlerle Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'ne çekmiş olduğu telgrafla, Anadolu'da yaşanan haksız işgallerin protesto edilmesi için yurdun her tarafında mitingler düzenlenmesini ve İtilaf devletleri temsilcilerine protesto telgrafları gönderilmesini istemiştir.³⁴¹

Bu çerçevede Kastamonu'da İzmir'in işgali üzerine 16 Mayıs 1919 günü millî matem ilan edilmiş, Kastamonu ve çevresinde İzmir'in işgali münasebetiyle mitingler tertiplenerek işgal protesto edilmiştir. Aynı gün halk, mekteplerdeki muallim ve talebeler, askerler, sivil memurlar, medreseler, hocalar ve şeyhlere varıncaya kadar herkes

³³⁸ Yılmaz, "Geçmişten Günümüze Kastamonu'da Basın Hayatı", s. 339.

³³⁹ "Dördüncü Yılımızı Tebrik", *Açıksöz*, 15 Haziran 1338, s. 1.

³⁴⁰ İzzet Öztoprak, "Türkiye'nin İşgali ve Millî Direniş Hareketleri", *Türkler*, 15 (2002), s. 583-605.

³⁴¹ Mehmet Şahingöz, "Millî Mücadelede Protesto ve Mitingler", *Türkler*, 15 (2002), s. 1230.

Samanpazarı'nda toplanan kalabalık büyük bir miting gerçekleştirmiş, konuşmalar yapılmış ve protesto telgrafları çekilmiştir.³⁴² 19 Mayıs 1919 tarihli *İstiklâl* gazetesinde eşraftan ve Meclis-i Umûmi azasından Ahmetzâde Necip imzasıyla yayınlanan protesto telgrafında ise şu satırlara yer verilmiştir:³⁴³

“İzmir şehrinin Yunan Hükûmeti'nin askerî işgali altına verilmek üzere olduğunu büyük üzüntüyle ele aldık. Bu umumî herc ü merceden dünyayı kurtaracak Reîs-i Cumhûr Hazretlerinin prensiplerine istinat ile teselli olan Türkler'in İzmir'de emlâk, arazi ve nüfus itibarıyla tahakkuk etmiş olan büyük ekseriyât ile üçyüz seneden beri Osmanlı hâkimiyetinin ticarî ve iktisadî istinatgâhı olup, Anadolu'nun dâhilî emniyeti ile haricî münasebetlerinin giriş ve çıkış noktası bulunduğundan, hak ve adaletin yegâne hamisi olan bağlı bulunduğunuz Hükûmetlerinizin nezdinde asilâne müdafaa etmenizi Kastamonu şehri ve ahalisi namına otuz bin nüfusun tercümanı olarak müracaat etmekle şeref duyuyoruz”.

Diğer taraftan İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali üzerine hazırlanan protesto kartlarına halk büyük ilgi göstermiş, 1919 yılı Temmuz ayına kadar sadece İstanbul ahalisi tarafından 130.000 protestonâme Müttefik temsilcilerine gönderilmiştir. Bu teşebbüse Kastamonu ahalisi de kayıtsız kalmamış; halk, kartlar ve protestonâmelerle işgali protesto etmişti. *Açıksöz* gazetesi bu hususta zaman zaman halkı uyarmış ve işgallere tepki gösterilmesi hususunda halkı teşvik etmiştir. 13 Temmuz 1919 tarihli *Açıksöz* gazetesinde yer alan duyuruda şu satırlara yer verilmiştir:³⁴⁴

“Vilayetimiz ahalisinin de bu emir-i hayra imtisalen birer kartla hissiyât-ı diniye ve milliyelerini iblâğ etmelerini her Müslüman'ın şahsî düşüncelerini kemâl-i safvetle tesrî etmesi itibarıyla büyük tesirler husûle getireceğini izaha hacet yoktur. Binaenaleyh hissiyât-ı diniye ve milliyesini daima izhâr edegelmekte olan muhterem ahalimizin bu hususta da geri kalmayacağına eminiz”.

Bu arada Fransızların Urfa, Antep ve Maraş'ı işgali münasebetiyle Kastamonu'da Nasrullah Meydanı'nda 14 Kasım 1919'da bir miting gerçekleştirilmiştir.³⁴⁵ Kastamonu uleması ve eşrafı tarafından hazırlanan protesto telgrafı ise İstanbul'da bulunan İngiltere, İtalya, Fransa ve Amerika temsilcileri ile aynı zamanda İstanbul Hükûmeti'ne gönderilmiştir. Nakibü'l Eşraf ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Şeyh Ziyaeddin Efendi, Mevlevî Dergâhı Postnişini Amil Efendi, Müftü Osman Nuri Efendi ve Hazret-i Pir Dergâhı Postnişini Mehmet Ata Efendi tarafından imzalanan telgraf metninin suretinde şu satırlara yer verilmiştir:³⁴⁶

³⁴² Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 26; Şahingöz, “Millî Mücadele'de Kastamonu”, s. 135; Yılmaz, “Millî Mücadele Döneminde Kamuoyu Faaliyetleri”, s. 584; Özlü, “Millî Mücadele Yıllarında Kastamonu'da”, s. 78.

³⁴³ Şahingöz, “Millî Mücadele'de Kastamonu”, s. 135.

³⁴⁴ “Şuun: İzmir'in İşgalini Protesto”, *Açıksöz*, 13 Temmuz 1335, s. 2.

³⁴⁵ Şahingöz, “Millî Mücadele'de Kastamonu”, s. 136; Yılmaz, “Millî Mücadele Döneminde Kamuoyu Faaliyetleri”, s. 585; Özlü, “Millî Mücadele Yıllarında Kastamonu'da”, s. 78.

³⁴⁶ “İşgal Protestonâmesi”, *Açıksöz*, 16 Teşrinisani 1335, s. 1; Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 103-104; Şahingöz, “Millî Mücadele'de Kastamonu”, s. 136; Özlü, “Millî Mücadele Yıllarında Kastamonu'da”, s. 79.

“Hîyn-i Mütareke’de işgal hudutları haricinde bulunan Urfa, Antep ve Maraş, Mütareke’ye muhalif olarak İngilizler tarafından işgal edilmiş olup tahliye ve iadesine intizar edilmekte iken İngilizlerin tahliyesini müteakip Fransızlar tarafından işgal edildiğini azm-i teessürle haber aldık. Avrupa mütehassısîn-i ulemasının tetkikat-ı ihσαιyesiyle de mütehakkık olduğu vechle ahalinin ekseriyet-i kâhiresi Türk ve Müslüman ve vatan-ı Osmani’nin gayr-i kabil fekk-i eczasından olan Urfa, Antep ve Maraş’ın işgali hukuk-i milel prensiplerine ve adâd-ı cihan nâmına hareket eden düvel-i muazzama-i Mütelife’nin malûm-i âlem desâtir-i âliyesine ve âlem-i medeniyetin hissiyat ve temayyülât-ı insaniyet-perverânelerine menafi olduğundan bir vaziyet-i elime ile akd eylediği Mütareke neticesinde mukadderatını düvel-i mütelifenin mukarrerât-ı hakkâniyet-perverânesine tevdi etmiş ve hukuk ve istiklâlini muhafaza emrinde her türlü fedakârlığı göze aldırılmış olan milletimiz öz vatanının, hürriyet ve medeniyet-i cihana pişvâ olan Fransızlar tarafından pâyimal edilmesi manasındaki bu hadiseyi şiddetle protesto eylemekte olduğumuzun ve hemen tahliyesine sabırsızlıkla muntazır bulunduğumuzun devlet-i matbua-i fehimânelerine iblâğını rica eyleriz”.

10 Aralık 1919 Çarşamba günü ise Dârü’l-muallimât bahçesinde bir araya gelen Kastamonu kadınları ise Mütareke öncesinden beri marûz kalınan haksızlıkları “inzâr-ı medeniyete arz etmek ve bu suretle millet ve dindaşlarımızın tercümân-ı hissiyatı olabilmek için” bir miting tertip etmişlerdir.³⁴⁷ Miting Tertip Heyeti’nde Zekiye Hanım (Polis Müdürü Halil Bey’in eşi), Kâmuran Hanım (Defterdar Ferit Bey’in eşi), Saime Hanım (Sağlık Müdürü Ferruh Bey’in eşi), Bedriye Hanım (Maarif Müdürü Talât Bey’in eşi), Münire Hanım (Vilayet Mektupçusu Fuad Bey’in eşi), Refika Hanım (Fırka Kumandanı Miralay Osman Bey’in kızı) ve Neyyire Hanım (Reji Müdürü Ömer Bey’in kızı) yer almıştır. Mitingte Tertip Heyeti başkanı olarak Zekiye Hanım, Dârü’l-muallimât Müdiresi Hikmet Hanım ile yardımcısı İclâl Hanım ve Fırka Kumandanı Miralay Osman Bey’in kızı Refika Hanım birer konuşma yapmıştır.³⁴⁸

Miting Tertip Heyeti Başkanı Zekiye Hanım, yaptığı kısa ve ateşli konuşmasında işgalleri ve yapılan vahşetleri şiddetle kınamış ve gerekirse vatani kurtarmak için kadınların da cepheye gitmekten çekinmeyeceklerini ifade etmiştir. Zekiye Hanım’ın *Açıksöz* gazetesine yansıyan konuşması şu şekildedir:³⁴⁹

“Kardeşler, Hemşireler!

³⁴⁷ “Şünun: Hanımlarımızın Mitingi”, *Açıksöz*, 14 Kânunuevvel 1335, s. 2-3; *Açıksöz, İstiklâl Harbinde Kastamonu*, s. 27.

³⁴⁸ Mustafa Eski, “Kastamonu’da Yapılan İlk Kadın Mitingi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, IX/27 (1994), s. 655.

³⁴⁹ “Şünun: Hanımlarımızın Mitingi”, s. 2-3; Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 104-105, 119; Eski, “Kastamonu’da Yapılan İlk Kadın Mitingi”, s. 656.; Şahingöz, “Millî Mücadele’de Kastamonu”, s. 137; Söylemez, “Millî Mücadele Döneminde Kastamonu’da Kurulan Cemiyetler”, s. 247-248; Yılmaz, “Millî Mücadele Döneminde Kamuoyu Faaliyetleri”, s. 586; Özlü, “Millî Mücadele Yıllarında Kastamonu’da”, s. 77.

Daha bir sene evvel kırmızı rengi ile başımızda dalgalanan ulu sancağımız, görüyorsunuz ki siyahlara, matemlere büründü. Muharebe meydanlarında vatan ve din uğrunda binlerce evlâdımızı gömdükten sonra; haktan, adaletten bahseden Avrupalıların, bir seneden beri, yenildik diye başımıza açmadıkları felâket kalmadı.

Haktan en çok bahsedenler, haksızlığın en büyüğünü yaptılar. Daha dün bizim gibi refah ve saadeti; evi, barkı olan İzmir'deki dindaşlarımız, beyaz saçlı kadınlarımız, kundaktaki yavrularımız Yunanlıların süngüsünden geçti. Her tarafı yüksek minarelerinden beş vakitte ism-i celâlullah bağırlan Adanamız, Antalyamız, en nihayet güzel Ayıntab, Maraş, Urfamız elimizden alınmak isteniyor.

Hanımlar!

Büyük felâketlerimiz önünde evlâtlarımızın, kardeşlerimizin kanıyla suladığımız yurtlarımızın işgaline, kardeşlerimizin felâketine susacak mıyız?

Hayır hanımefendiler! Mağlubuz, silahımız yok, fakat göğsümüzde imanımız, bütün dünyayı halkeden Allahımız var.

İşte bizde imanımıza ve Allahımıza istinaden haksızlara haksızlıklarını, yüzlerine vurur ve cihan huzurunda ilan ettikleri adaleti talep ederiz.

Hanımlar!

Biz dünyayı kanlara boğan, insanları tavuklar gibi boğazlayan erkeklere müracaat edecek değiliz.

Bizim gibi şefkatle, merhametle düşündüklerine şüphe etmediğimiz İtilaf devletlerinin büyük kadınlarına müracaat edecek ve birer telgrafla bize yapılan haksızlıkları yazacak ve anlatacağız. Eğer onlarda hakkımızı teslim etmezlerse, evlâtlarımızın kanlarına kendi kanımızı karıştırarak erkeklerimizle bir safta dinimiz ve istiklâlimiz için ölecek; haksızlara, zalimlere tarihin lânetlerini terkederek şehâmetle öleceğiz”.

Miting sonrasında ise şu kararlar alınmıştır:³⁵⁰

1. “Mütarekeden beri memleketimizin uğradığı haksızlıkların tamiri esbâbının istikmâli için icâbedenlere irâdât-ı seniyelerinin şeref-sudûr ve sünûh buyurulması istirhamına dair zât-ı akdes-i hilâfetpenâhîye bir arıza-i telgrafiye keşidesi,
2. Hukuk-ı meşrûamızın teminine delâlet buyurmaları zımnında İngiltere ve İtalya kraliçeleri hazerâtiyle Madam Wilson ve Madam Puankara'ya telgraflar keşidesi,
3. İş bu telgrafların birer suretlerinin matbûât-ı Osmaniyye ve ecnebiyye ile İtilaf devletleri mümessillerine tebliği istirhamına dair Sadâret-i uzmâya bir telgraf keşidesi.”

³⁵⁰ Eski, “Kastamonu'da Yapılan İlk Kadın Mitingi”, s. 657.

Miting sonrasında “makam-ı muallâ-yı Hilâfetpenahî ve Sadâret-i uzmanın haksızlıkların tamiri için vesâit-i mümküneye tevessülü istirham” olunurken,³⁵¹ alınan kararlar doğrultusunda İngiltere, İtalya kraliçeleriyle, Madam Wilson ve Puankara’ya (Puncaré) İzmir, Maraş, Antep ve Urfa’nın işgalini protesto eden telgrafnameler gönderilmiştir. Miting sonrasında çekilen telgraflar şu şekildedir:³⁵²

Padişaha çekilen telgraf:

“Cenâb-ı Hak, zât-ı akdes-i hümâyûnlarını taht-ı muallâ-yı saltanat-ı Osmaniyye’de kemâl-i mes’adete ebed-nişin buyursun, âmin.

Kastamonu Müslüman kadınlarının akdettiği muazzam bir mitingde, İngiltere ve İtalya kraliçeleri ile Madam Wilson ve Madam Puankara’ya telgraflarla müracaata karar verildiğini arz ve iblâğa ve mütarekeden beri memleketimizin düçâr olduğu taarruz ve tecavüzdü müteessir ve me’yus olarak hukuk-ı meşrûamızın tanınmasını ve şimdiye kadar yapılan haksızlıkların bir an evvel tamiri esbâbının istikmâli için icâb edenlere irâde-i kerâmet ifâde-i hilâfetpenâhilerinin şeref-sudûr ve sünûh buyurulmasını istirhamât-ı mücâseret eyleriz. Ol bâbda ve kâtibe-i ahvâlde emr ü fermân şevketlû, kudretlû padişahımız efendimiz hazretlerindedir”.

Sadrazam’a çekilen telgraf:

“Kastamonu Müslüman kadınlarının çarşamba günü akdettiği muazzam bir mitingde İngiltere, İtalya kraliçeleri hazretleriyle Madam Wilson ve Madam Puankara cenâplarına keşidesi takarrür eden telgrafnâme suretleri ber-vech-i zîr arz olunmuştur. Münderecâtının matbuât-ı Osmaniyye ve ecnebiyyeye ve düvel-i mu’telif mümessillerine tebliğ buyurulmasını üç bini mütecâviz Kastamonu İslâm kadınları nâmına arz ve istirhâm eylerim, fermân”.

İngiltere Kraliçesine çekilen telgraf:

“Biz, Kastamonu Müslüman kadınları bugün akdettiğimiz büyük bir mitingde işbu telgrafla zât-ı haşmetpenâhilerine milletimizin ızdırâbâtını, vatanımızın âlâmını arza karar verdik.

Haşmetmeâb, cihanın adaleti, insâniyetin refah ve saâdeti uğrunda harp eden necip milletiniz, tarih ve cihan huzurunda milliyetlerin hakkını ızdırâbât-ı insâniyenin teskinini vaad ve ilan etmiş olduğu halde Mütâreke’den beri, biz Türklerin maruz kaldığı mezâlim sevgili vatanımızın uğradığı haksızlıklar önünde vicdan-ı insâniyet hiç muzdarip olmadı mı? Necâbet ve asâlet-i ırkıyyeniz, müverrih ve seyyahlarımızın itirâfâtıyla sâbit ve tarihi dostunuz biz Türklerin ve Türk vatanının âlâm ve ızdırâbâtı o kadar büyüktür ki, kalbi, hiss-i adl-i insâniyetle çarpan her ferdin âlâmımıza iştirak etmemesi imkânsızdır.

³⁵¹ “Şünun: Hanımlarımızın Mitingi”, s. 2-3.

³⁵² Eski, “Kastamonu’da Yapılan İlk Kadın Mitingi”, s. 657-662.

Mütârekeden beri, ahâlisi Türk ve Müslüman olan Antalya, Adana birer suretle işgal edilmiş ve en nihayet zâlim Yunan kuvvetlerinin sevgili İzmirimize girmesine ve orada yüzbinlerce dindaşımızın süngüden geçmesine ve kadınlığın ismet ve nezahetinin pa-mâl edilmesine igmâz-ı ayn edilmiştir. Yunanlıların vahşetinden kaçan yüzbinlerce kadın, sabi, yetim mevsimin öldürücü soğuğunun sarsan kahriyle can vererek medenî milletlerden ve bilhassa ekseriyet-i tebaası dindaşımız ve heyet-i umûmîyesi tarihi dostumuz Büyük Britanya İmparatorluğu'ndan adalet beklerken öz yurdumuz Urfa ve Maraş da istilâ edildi.

Haşmetmeâb, cihan huzurunda ber-hâl, devletinizin ilan ettiği hakk-ı adl u milliyet düsturlarının tecellisini görmek istiyoruz. Sevgili vatan ve milletimizin mütevâli felâketleri önünde daima sızlayan kalplerimizden kopan karar budur. İnsaniyet hakkı, adalet şerefi, gözleri hümmâ-yı ihtirâs ile bulunan politikacılar arasında heder olacaksa tarihin tel'inâtını tamamen haksızlara bırakmağa karar verdik. Büyük milletinize rabt ettiğimiz ümidi, huzur-ı asilânelerine arz ediyoruz. Hakk-ı beşerî pa-mâl ve cihan huzurunda ilan edilen taahhüdâttan inhirâf, galipler için câiz ise, sevgili yurdumuzu nâmus kanı ile yıkamak da bize aittir. Taleb-i istirhâmımız, hakk-ı millîmizin temini ve Türk olan vatanımızın tahlisidir. Pek haklı ve insanî olduğundan kâni bulunduğumuz bu ricamızın kalb-i haşmetânelerinde ma'kes bulacağını ümid ve arz-ı ta'zimât eyleriz”.

Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Wilson'un eşine çekilen telgraf:

“Kastamonu'nun biz Müslüman kadınları bugün akdettiğimiz büyük bir mitingde işbu telgrafla cihân-ı insâniyetin hürriyet ve adaleti uğrunda harbe giren ve bunu temin ettiğini yüzlerce defa ilan eyleyen Amerikalıların büyük ve necip valideleri zât-ı âliyye-i necibânelerine, sevgili vatanımızın ve mazlûm milletimizin âlâmını arza karar verdik.

Pek insanî ve haklı olan bu mürâcaâtımızın kalb-i asilânelerinde ve bütün Amerika kadınları nezdinde cây-ı kabul bulacağını ümid ederiz.

Madam cenâpları, vatanımızı gezen ve milletimizi gören arkadaşlarımızın da itiraf edeceği biz Müslüman ve Türklerin büyük annesi, öz vatani ne haldedir bilir misiniz? Mütârekenin akdinden beri hergün birer suretle bizi ezen fecâyî ve vekâyî o kadar çoktur ki, insanlık hissiyle çarpan hiçbir kalbin buna karşı lâkayt kalmasına imkân yoktur.

İzmirimiz'de zalim Yunanlıların süngüleri ile boğazlanan yüzbinlerce evlâtlarımızdan başka bu zalim kavmin idaresinden hem de medenî olduğunu iddia eden Avrupa'nın gözleri önünde yapılan mezâlimden kaçarak yurdunu, mülkünü, refah ve saadetini terk eden yüzbinlerce kadın, erkek, sabi, yetim dindaşlarımız karlar, buzlar altında can vermekte ve bizler bu cinâyetlerin tamirini bunu milletlerden beklerken, sevgili Adanamız, öz yurdumuz, güzel Antalyamız her türlü kuyûd-ı adl û hakka münâfi olarak işgal edilmiş ve âhiren de Türk olan Ayıntab, Maraş, Urfa da Fransızlar tarafından aynı âkıbete uğratılmış, orada da Türk ve Müslüman olmaktan başka kabahati olmayan

dindaşlarımız tazyik altına alınmıştır. Ye'simiz, âlâmımız o kadar büyüktür ki, ağlayan sevgili vatanın teellümâtını ızdırıp ve ye'isle dinlemekten ise erkeklerimizle bir safta istiklâlimizi müdafaa uğrunda can vermeyi göze aldık.

Madam cenâpları, milleti nâmına oniki maddelik prensibiyle tarih ve bütün dünya huzurunda milliyet ve edyânın hukukunu ilan eden zevc-i necibinizin taahhüdâtı ne oldu? Hakkın sesi, ihtirâsât gürültüleriyle boğuldu mu? Sizler galipsiniz, kâvisiniz. Fakat biz hak istiyor ve Wilson cenâplarının dünya huzurunda tatbikini taahhüd ettiği prensiplerinin icrâsını talep ediyoruz. Sevgili Anadolu'yu yeni bir kan deryasına boyamadan, binlerce sabiyi yetim bırakmadan, insâniyet ve milliyet hakkımızın teminine muâvenet ve müzâheret buyurmanız, istirhâmâtımızı muzdârip ve melül ihtirâmâtımıza terfikan arz eyeriz, madam cenâpları”.

Fransa Cumhurbaşkanı Puankara'nın (Poincaré) eşine çekilen telgraf:

“Biz Kastamonu'nun Müslüman kadınları, bugün akdettiğimiz büyük bir mitingde işbu telgrafla zât-ı necibânelerine milletimizin ızdırâbâtını, vatanımızın âlâmını arza karar verdik.

Madam cenâpları, cihanın adaleti, insâniyetin refah ve saadeti uğrunda harbeden necip milletiniz, tarih ve cihan huzurunda milliyetlerin hakkını, ızdırâbât-ı insaniyenin teskinini vaad ve ilan etmiş olduğu halde, Mütâreke'den beri biz Türklerin marûz kaldığı mezâlim, sevgili vatanımızın uğradığı haksızlıklar önünde vicdan-ı insâniyet hiç muzdarip olmadı mı? Necâbet ve asâlet-i ırkıyemiz müverrih ve seyyahlarınızın itirâfâtıyla sâbit ve tarihî dostunuz biz Türklerin ve Türk vatanının âlâm ve ızdırâbâtı o kadar büyüktür ki, kalbi, his-i adl-i insâniyetle çarpan her ferdin âlâmımıza iştirak etmemesi imkânsızdır. Mütâreke'den beri, Türk ve Müslüman olan Antalya, Adana birer suretle işgal edilmiş ve en nihayet zâlim Yunan kuvvetlerinin sevgili İzmirimize girmesine ve orada yüzbinlerce dindaşımızın süngüden geçmesine ve kadınlığın ismet ve mezâhetinin pa-mâl edilmesine igmâz-ı ayn edilmiştir.

Yunanîlerin vahşetinden kaçan yüzbinlerce kadın, sabi, yetim, mevsimin öldürücü soğğunun sarsan kâhriyle can vererek ilk muhâdeneti Avrupa'da Fransızla tesis ettiği tarihin şehâdetiyle sâbit ve her münevver Türk'ün lisanınızı kendi lisanı gibi tekellüm etmesi ve bu suretle Fransız ırkının ahlâk ve adâb ve irfânını benimsemiş olduğu gayr-ı kâbil-i inkâr olan biz Türklerin bu âlâm-ı bi-nihâyesine ve ızdırâbât-ı fevkalâdesine Fransız kalplerinin ma'kes olacağını ümid eden ırkımız, bu defa da irfân ve adaletine rabt-ı ümid ettiğimiz Fransızlar, sevgili Ayıntab, Urfa ve Maraş'ın işgal edildiğini işitmekle müteellim ve mütehâyirdir.

Madam cenâpları, cihan huzurunda ricâl-i devletinizin ilan ettiği hakk-ı adl u milliyet düsturlarını teyid etmek istiyoruz. Sevgili vatan ve milletimizin mütevâli felâketleri önünde daima sızlayan kalplerimizden kopan karar budur.

İnsâniyet hakkı, adalet, şerefi, gözleri hümmâ-yı ihtiras ile bulan politikacılar arasında heder olacaksa, esaretle yaşamaktansa erkeklerimizle bir safta şehâmetle ölmeye ve haksızlara tarihin telinâtını bırakmağa karar verdik. Büyük milletimize rabt ettiğimiz ümidi kalb-i necibânelerine arz ediyoruz. Hakk-ı beşeri pa-mâl ve cihan huzurunda ilan edilen taahhüdattan inhiraf, galipler için câiz ise, sevgili yurdumuzu namus kanıyla yıkamak da bize aittir. Taleb-i istirhâmımız, hakk-ı millîmizin ve Türk olan vatanımızın tahlisidir. Pek haklı ve insanî olduğundan kâni bulunduğumuz bu ricamızın kalb-i necibânelerinde bir ma'kes bulacağını ümid ve arz-ı tazîmât eyleriz.”

10 Aralık 1919'da Kastamonu'da gerçekleştirilen Kastamonulu kadınların bu mitingi, ilk kadın mitingi olarak tarihe geçmiştir.

İzmir'in işgalinden sonra “İstanbul'un dinî bir payitahta ifragıyla Saltanat-ı Seniyye'nin Anadolu'ya nakli hususunda İtilaf ricâl-i Hükûmetinden birisinin sulh mecâlisine teklifâtta bulunacağı” söylentisi, Kastamonu'da büyük bir tepkiye sebep olmuş ve 12 Ocak 1920 Pazartesi günü büyük bir miting yapılması kararlaştırılmıştır. 11 Ocak 1920 tarihli *Açıksöz* gazetesinde miting duyurusu yapılırken, haberle ilgili şu değerlendirmede bulunulmuştur:³⁵³

“Türk İmparatorluğu'nun İslâm Halifesi'nin makârr-ı saâdeti, Türklere nez' olunurken kalbinde iman olan her Müslüman'ın kalbi de beraber ayrılacaktır. Ulu Hakanımız büyük Fatih'in rûh-ı ulviyetleri üzerimizde dolaşüyor. Her halde biz şanlı sancağımızı Viyana kalelerinde, Tebriz vadilerinde dolaştıran kahraman Türklerin evlâdıyız. Damarlarımızdaki kan pıhtılaşmamış, siyahlanmamıştır.

İzmirsiz ve İstanbulsuz bir Türkiye, kafası kolları kesilmiş bir vücuda benzer. Ölmek her halde sürünmekten evlâdır. Bu haksız teklifâtın nazâr-ı itibara alınarak İstanbulumuzdaki hâkimiyetimiz nez olunduğu gün Türkiye'de yok olmuş demektir. Fakat emin olunsun ki burada yaşamaya azim etmiş bütün mevâni, iktihâma hazırlanmış ve gösterdiği harikulâdelikle Harb-i Umûmî'de dostlarını düşmanlarını hayrette bırakmış azim ve fedakâr bir millet var. Heyecan ve asabiyetini yenmeye uğraşan, haykırmak için dudaklarını dişleyen millet her halde böyle büyük ve hayati felâket karşısında vücudunu gösterecektir”.

Yapılacak olan mitingle ilgili bir miting heyeti oluşturulmuş ve bir miting programı hazırlanmıştır. Miting programı şu şekildedir:³⁵⁴

“Kânunusânî'nin on ikinci pazartesi öğle namazını müteakip saat sekizden ona kadar memleketin bilûmum mekâtib-i resmiye ve gayr-i resmiye ve bütün dükkânları ve mağazaları kâmilen kapanacaktır,

³⁵³ “Yarınki Büyük Miting”, *Açıksöz*, 11 Kânunusani 1336, s. 2; Yılmaz, “Millî Mücadele Döneminde Kamuoyu Faaliyetleri”, s. 586.

³⁵⁴ “Yarınki Büyük Miting”, s. 2.

Ulema, meşâyih, eşraf, ahali, mekâtib talebesi velhasıl bilumum Osmanlılar hep bu vatani büyük mitinge iştirak edecektir.

Bütün bu zevât ve heyat öğle namazını müteakip Nasrullah Meydanı'nda her halde içtima edeceklerdir.

Bu esnada bilûmum minarelerde kelimât-ı tevhid tilâvet edilecektir.

Nasrullah Meydanı'nda ihzâr edilecek kürside Sofuzâde Tevfik ve Taşköprülü Müderriszâde Hilmi Efendiler tarafından nutuklar îrâd edilecek ve miting heyeti mukarrerâtı umuma tebliğ edilecektir.

Tebliğden sonra Konyalızâde Hacı Mümin Efendi tarafından memleketin selâmet ve necâtı uğrunda Türkçe bir dua îrâd edilecektir.

Bundan sonra en önde mektep talebesi ellerinde bayraklar olduğu halde bütün heyet Hükûmet konağına gelerek miting mütalebatını kabineye arzına dair daire-i Hükûmet pişegâhında Tahsin Bey tarafından bir nutuk îrâd edilecek ve miting mukarrerâtı makam-ı vilayete arz edilecektir.

Makam-ı vilayetin bu babta vaki olacak beyannâmelerden sonra miting heyeti dağılacaktır".

Mitingin yapılacağı 12 Ocak Pazartesi günü daha sabahtan bütün dükkânlar kapanmış ve ahali dalga dalga Nasrullah Meydanı'nda toplanmaya başlamıştır. Meydana sığmayan ahali kiremitliklere, meydana yakın evlere dolmuştur. Kürsüye çıkan Sofuzâde Hoca Tevfik Efendi gür ve vakûr sesiyle harpte görülen felâketlerden sonra, Mütareke sonrasında daha fazla talihsizliklere maruz kalındığını, vaatlere rağmen galiplerin mağluplara tahakküm ettiğinden bahisle konuşmasını "henüz yapılmış birşeyi bu kadar fakat tasavvurlarında olan bu fikri kuvveden fiile çıkarsa İslâmlık ve Türklük mahvolmuştur. Zira makârr-ı saltanat Anadolu'ya nakil olacak olursa, hilâfet bi-ruh bir ceset olarak kalacaktır. Zira hilâfet saltanatla tev'emdir. Saltanat olmayınca hilâfet olmaz" sözleriyle bitirmiştir. Daha sonra kürsüye Hoca Hilmi Efendi çıkarak heyecanlı ve titreyen sesiyle bir konuşma yapmıştır. Ahaliyi asabileştiren ve gittikçe tesirini artıran konuşmasından sonra miting kararlarını okumuştur. Dua yapmak üzere kürsüye gelen Ulemadan Hacı Mümin Efendi "Cenab-ı Hakk'ın hazine-i merhametinden, rahmetler ve şefaathler istirham eyledi". Yapılan dua halk üzerinde büyük bir tesir meydana getirdi. "Hilâfet-i muazzamanın böyle bir tehlikeye düşmesi, bütün ahaliyi ağlattı".³⁵⁵

³⁵⁵ "Büyük Miting", *Açıksöz*, 18 Kânunusani 1336, s. 1; Şahingöz, "İstanbul'un İşgali Üzerine Karadeniz Bölgesinde Yapılan Protesto ve Mitingler", *İkinci Karadeniz Araştırmaları Sempozyumu (1-3 Haziran 1988)*, 1990, s. 160.

Daha sonra Hükûmet konağı önüne gelindi. Vali Cemal Bey'e miting kararları takdim edildi. Kastamonu'nun münevver gençlerinden Tahsin Bey tarafından burada bir konuşma yapıldı. Tahsin Bey halkın hislerini şu sözlerle tercüman oldu:³⁵⁶

“Ey Vali-i Âlişan!

Şu gördüğünüz masûm ve mazlûm Kastamonu halkı, yek-kalp ve pek emel olup gözleri ye'is ve elem yaşlarıyla dolu, kalpleri kederli mahlû olarak makam-ı devletinize hallerini arz etmeye geldiler.

Vilayet-i celîleleri halkı bugün yine bir haber-i felâket engizi işitmekle müteezzi ve müte'ellimdir. Beş asrı mütecâviz makârr-ı Saltanat ve makâm-ı Hilâfet olan sevgili İstanbulumuzun vaziyet-i müstakbelesi aleyhimize olarak mevzu bahis oluyor. İstanbul, evet Türklerin beşyüz senelik bütün medeniyet ve ma'âliyâtını sinesinde taşıyan, âsâr-ı bedîa, nefîse-i İslâmiyesiyle lâyemut hatırât ve âbidanı bulunan ve her zerre-i hâki, Osmanlı ve İslâmların ehven-i muadêlât ve şehâmetiyle muhammer bulunmuş olan o belde-i tayyibenin, o aşîyân-ı saâdetin ser neşveti bu son haftalarda düvel-i mü'telif erkân-ı mühimmesince mevzu-ı basit makâl oluyor. Bilhassa İngiltere Başvekili Lloyd George Cenâblarının irâd eyledikleri nutkun mealine nazaran, İstanbul, İslâmlara yalnız dinî makarr-ı Hilâfet olarak bırakılıp idarî ve siyasî hususat-ı mühimmesi Türklerden nez' edilecekmiş. Eğer bu fikir diğer düvel-i mü'telif erkânınca da kârin kabul olacak olursa, makâm-ı muallâ-yı Hilâfet ki saltanatla tev'emdir vaz-ı aslisinden çıkacak, bütün âlem-i İslâm ve bilhassa Türkler için ölmezden evvel ölmek olacaktır. Bu şekilde kalacak olan Hilâfetin ne nüfuz-ı manevisi kalır ki âlem-i İslâmiyet'i timsal-i mevcudiyetle temsil ve ira'e edebilsin.

Vali Beyefendi Hazretleri!

İstanbul yalnız Osmanlı ve Türklerin makarr-ı Saltanat, makarr-ı Hilâfetleri değildir. Irkları, milliyetleri ayrı olup aktâr-ı cihânın 350 milyon teşkil eden bir kitle-i muazzâma-i İslâmiyesi'nin makâm-ı Hilâfet ve merkez-i saâdetidir.

Devlet-i mü'telif bu mesele-i mühimme de Türkleri şekil-i zahiri içinde ifnâ edecek bir niyet gösterirlerse bugüne kadar âlem-i beşeriyete, kemâl-i fahr ile ilan eyledikleri desâtir-i âliye-i insâniyelerini ve ittihâz eyledikleri mukarrerât-ı adilânelerini kendi elleriyle iptal etmişler ve her kuvvetin fevkinde olan hak ve adli iğfal etmeye çalışmışlar demektir.

Vali Beyefendi Hazretleri!

Osmanlılığın sehpa-yı mevcudiyetinden birini teşkil eden İzmirimizin de rüşte-i irtibatı şu günlerde kat edilmek üzere olduğu şâşayı oluyor. Osmanlılığın şerâyin-i hayatiyesi mesabesinde bulunan sevgili İzmirimiz, on aydan beri marûz kaldığı bunca şenaât ve fecâât yetmiyormuş gibi bu kerede zâlim ve i'tisafıyla müştehir; hevân-ı hevr Yunanistan'a verilecekmiş!.. Şerâyin-i hayatiyeden mahrûm olan vücud yaşayabilir mi!

³⁵⁶ “Büyük Miting”, *Açıksöz*, 18 Kânunusani 1336, s. 1-2.

Heyhat hayır.

Bu vaziyet-i elimiye karşısında bırakılacak olan Osmanlı Hükümeti bir Monoko Prenslığı kadar da izhâr-ı mevcudiyet edemeyecektir.

Vali-i Vâlâşan!

Yedi asırlık mazi-i ber-şâ'saya malik, edebiyat, sanâyi-i nefise ve meâlî-i muaddeliyetle asâr-ı terakki-i umrânperveri göstermiş ve şehinşâhlık eylemiş olan muazzam Osmanlı ve Türk İmparatorluğu'nun ezeli ve ebedî olan hakkı, hakk-ı müktesebi tanılmamak isteniliyor! Haksızlık ve felâket-i elimiye haberini anlayan, şu aksakallı şehit babaları, saçları ağarmış, gözleri yaşlı kalpleri yanık, şehit anaları, zevc ve nişanlılarından idi. Mahrûm ve mehcûr kalmış matemzede bedbâht kadınlar, boyunları bükük yetim yavrular, hûn-i hâmiyet ve hamâsetleriyle vatanlarını silah-ı bi-dest olarak muhafaza eyleyip salimen avdet eylemiş şu arslan yürekli bahadır gaziler, vatanın ümid-i istikbâli olan, masûm fakat bedbaht, şu yavrular, müfrez yurdumuzun marûz kalacağı, son vaziyet-i elime, hayr-ı felâket engizini duydukları için iş ve güçlerini, hemen terk eyleyerek heyecanlar içerisinde işbu muazzam mitingi teşkil edip düvel-i mütelifeye, haklarını tanıtmak temennisiyle bir takım mukarrerât-ı vatanperverâne ittihaz eylemişlerdir.

Vali Beyefendi Hazretleri!

Şu heyet-i muazzâma-i millîye, makâm-ı devletlerinizden mârûzatlarının, makâm-ı muallâ-yı Hilâfet ile Bab-ı Aliye iblâğını istirham ile ferdaya sabırsızlıkla takrin oluyorlar”.

Vali Cemal Bey miting kararlarını Sadarete arzedeceğini, “son hadde gelen milletin bundan daha büyük bir sabır gösteremeyeceğini, ezcümle idam cezasını yeryüzünden kaldırmaya uğraşan medenî milletlerin böyle asil ve asırlarca harikalar yaratmış, pek çok milletlere muallimlik, mürşitlik etmiş, istiklâl bahş eylemiş bir milletin idamına hüküm olunamayacağını ve binaenaleyh sulh konferansının bir cinayet mahkemesi değil, beşeriyete adalet ve hakkaniyet tevzi etmeye memur bir hukuk mahkemesi olabileceğini ve herhalde hakkımızın teslim olunacağından ümitvar olduklarını”³⁵⁷ beyan etti.

Miting sonrasında Müttefik Devletler mümessillerine miting heyeti reisi ve aynı zamanda Belediye Reisi olan Tevfik Bey'in imzayla şu telgraf çekilmiştir:³⁵⁸

“Dersââdette Amerika, İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya Devletleri mümessil-i siyasilere cenâplarına:

İngiltere Hükümeti Başvekili Lloyd George Cenâplarının İstanbul ve Boğazların beynelmil bir hale ifrâğına Fransa ve İngiltere'nin müttefikân buralarda hâiz-i rüchân bir surette icrâ-yı hüküm edeceğine ve Türk Hükümeti'nin yeni merkezinin Anadolu'da

³⁵⁷ “Büyük Miting”, s. 1-2.

³⁵⁸ “Büyük Miting”, s. 1-2.

olacağına ve İstanbul'un yalnız Hilâfet ve payitaht-ı dinî olarak kalacağına dair Sulh Konferansı'na teklifte bulunacağını büyük bir heyecanla istihbâr eyleyen biz Kastamonu ahalisi bugün Nasrullah Meydanı'nda büyük bir miting akdederek İzmirsiz ve İstanbulsuz Türkiye'nin ve Osmanlı Hükûmeti'nin müstâkil kalmasına ve yaşamasına imkân olmadığını ve binaenaleyh İstanbul'un ve İzmir'in bizden alınması suretiyle akdolunacak sulhün doğrudan doğruya Hükûmet-i Osmaniye'nin idamını ve Türkiye'nin itihakını müstelzem olacağını bildiğimizden bu şerâit dâhilinde akdedilecek sulhe hiçbir şekil ve surette serfûrû etmemeye karar vermiş ve böyle bir sulhu kanlarımızla temizlemeye hazır bulunduğumuzu tebliğ ve Türklerle sakin bulunan arazinin ve bilhassa Türk ve Müslüman asarıyla mâlâmâl olan dört yüz senelik payitahtımızın elimizden gasba teşebbüs edilmesini kemâl-i şiddetle protesto eder ve cihân-ı medeniyet huzurunda adalet taahhüt vaat eyleyen devlet-i metbua fehmanelerine işbu protestomuzun arzına delâlet buyrulmasını rica eyleriz”.

Maraş'ın Fransız kuvvetleri himayesindeki Ermeni çeteleri tarafından yakıldığı haberinin Elbistan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin gönderdiği telgraftan öğrenilmesi üzerine³⁵⁹ Kastamonu'da halk Nasrullah Camii'nde toplanmıştır. Mümin Efendi tarafından halka bir konuşma yapılmıştır. Maraş ahalisine yardım olmak üzere 1.000 lira gönderilmesine karar verilmiştir. İtilaf temsilcilerine ise protesto mahiyetinde şu telgraf çekilmiştir:³⁶⁰

“Dersaadette Sadaret-i uzmaya ve Amerika, İngiltere, İtalya, Fransa Mümesilleri Hazerâtına

Elbistan'dan aldığımız telgrafnâmeden Maraş'ın kan ve ateşler içinde olduğunu anladık. Bugün cevâmi ve meydanlarda toplanan biz Kastamonu ahalisi bu haber-i felâketi kalbimizin bütün nefret ve dehşetiyle protesto eyleriz.

Muhterem mümessil efendiler!

Oradaki din kardeşlerimizin Müslüman ve insan olmaktan başka ne kabahati vardır? Asırlardan beri dinlerine kavmiyetlerine riayet ve kendilerini cenâh-ı merhametimizde siyanet ettiğimiz Ermeniler şimdi orada medeniyetin pişvâ-yı evveli olan Fransız milletinin askerlerinin muavenet ve teşc'atıyla kendi efendi ve hamileri olan Müslümanlar üzerine atılmış vahşi canavarlar gibi katl, yağma ile oraları bir mahşer-i kıtal haline getirmişlerdir. Size sorarız ey medeni akvamın muhterem mümessilleri! İslâm tarihinde bunun bir misli var mıdır? Biz tarihin huzuruna açık alınla çıktık ve daima açık alınla geziyoruz. Bizim de yüz binlerce Hıristiyan vatandaşlarımız var. Hiç birine bir

³⁵⁹ Elbisten Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyesi'nden gelen telgrafta şöyle denilmekteydi: “Maraş'taki kardeşlerimiz üç gündür Fransızlar'ın, Ermeniler'in top ve mitralyöz ateşleri altında müsademeleri ayen-kâti devam ediyor. Memleketten eser kalmamaktadır. Ahvalden bahisle protesto edilmesini rica ederiz”. Bkz. Şahingöz, “Millî Mücadele'de Kastamonu”, s. 138; Yılmaz, “Millî Mücadele Döneminde Kamuoyu Faaliyetleri”, s. 586.

³⁶⁰ “Maraş Yanıyor”, *Açıksöz*, 1 Şubat 1336, s. 2; Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 126-128; Şahingöz, “Millî Mücadele'de Kastamonu”, s. 138-139.

tecavüz, en ufak bir taarruz vaki oluyor mu? Lâkin efendiler İslâm'ın sabır ve tahammülü artık tükenmiştir. Avrupa Müslümanlar hakkında câbecâ reva görülen bu vahşet ve kıtale nihayet verilmelidir. Müslümanlar hiçbir zaman his-i intikâm beslemediler. Ara sıra vukua gelen vakıalar daima taarruz değil taarruzâta marûz kalmıştır. Biz tarihten korkarız fakat efendiler her şeyinde bir haddi vardır. Eğer bu zulüm ve fenalığın önü alınmazsa tarihin bütün mes'uliyetini Avrupa'nın uhdesine bırakarak artık harekâtımızda tamamen serbest olduğumuzu beyan ve ilan ve şu kararımızın Hükûmet-i muhteremelerine tebliği istirham ve takdim-i ihtirâm eyleriz".

Maraş'ta cereyan eden hadiseler münasebetiyle Kastamonu halkının üzüntülerini bildirmek amacıyla Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından Elbistan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne bir telgraf çekilmiştir. Elbistan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından gönderilen cevabî telgrafta ise şu satırlara yer verilmiştir:³⁶¹

"Mesainize teşekkürler olunur. Cevâmi-i şerîfede içtima eden bil-cümle din kardeşilerimize selâm ile tekrar ruhaniyet-i Peygamberiden istihlâsımız duasıyla teberru edilen mebalîğin Elbistan Ziraat Bankasına emr ve havalesine tavassut buyrulması".

16 Mart 1920 tarihinde İstanbul'un Müttefiklerce işgali hadisesi, Kastamonu'da hayret ve şaşkınlıkla karşılanmıştır. Kastamonu'ya gelen ilk telgrafta İngilizlerin 16 Mart Salı günü Şehzâdebaşı Karakolu'nu basarak 6 Türk askerini şehit ve 15 askeri yaraladıkları, diğer taraftan Harbiye Nezaretî'ni ve Tophane'yi ve bütün telgrafhaneleri işgal ettikleri bildiriliyordu.³⁶² *Açıksöz* gazetesine göre Damat Ferit Paşa Hükûmeti ve İtilaf Devletleri "milleti müdafa'asız bir halde ecnebi idaresine esir etmek ve memleketin muhtelif aksâm-ı mühimmesini galip devletler müstemlekâtına ilâve eylemeyi" düşünüyordu. Fakat Kuvâ-yı Milliye'nin vatanın kurtarılması ve istiklâlin müdafası uğrunda gösterdiği azim ve metanet bütün bu plânları altüst etmişti. Yine Kuvâ-yı Milliye milletin istiklâlini ve vatanın bölünmez bütünlüğünü temin etmedikçe ve işgal sahaları düşmanlardan temizlenmedikçe sulh müzakerelerine yanaşmayı düşünmüyordu. Kuvâ-yı Milliye, millî davaya zarar veren bütün muhalif hareketleri boşa çıkarmıştı. İşte İstanbul'un işgali, İstanbul Hükûmeti'nin ve Müttefiklerin bu hareketlerini boşa çıkaran, Kuvâ-yı Milliye'nin bu eylemleri üzerine gerçekleşmişti.³⁶³

Kastamonu ahalisi 17 Mart 1920 tarihinde Nasrullah Meydanı'nda büyük bir miting tertip ederek İstanbul'un haksız işgalini protesto etmiştir. Bütün ahali, memur ve çeşitli teşekküllerin iştirak ettiği bu mitingde çok heyecanlı konuşmalar yapılarak miting heyetince Antalya'daki İtalyan siyasi temsilcisi vasıtasıyla İtilaf devletlerinin çeşitli kuruluş ve temsilcilerine bir protesto telgrafi gönderilmiştir. Bu telgrafta insanlığa refah ve saadeti getirecekleri iddiasında bulunan İtilaf devletlerinin "bütün İslâm âleminin

³⁶¹ "Maraş Cevabı", *Açıksöz*, 8 Şubat 1336, s. 2.

³⁶² "İşgal Hakkında İlk Gelen Telgraf", *Açıksöz*, 21 Mart 1336, s. 2.

³⁶³ "Niçin İşgal Etiler?", *Açıksöz*, 21 Mart 1336, s. 2.

ikinci bir Kâbesi hükmünde bulunan İstanbul'un" işgalinin milliyet, insaniyet, medeniyet ve vatanperverlik esaslarına indirilmiş elim bir darbe olduğundan bahisle, "İstanbul'suz bir Türk Milleti ve İslâm âlemi yaşayamaz ve hakârete tahammül edemez" denilerek, Türklere yapılan haksızlıklara artık son verilmesi istenmiştir.³⁶⁴

21 Mart 1920 tarihli *Açıksöz* gazetesinde ise İstanbul'un işgali üzerine şu değerlendirmeyi yapmıştır:³⁶⁵

"Kendi varlığını kurtarmak için birleşen Anadolu'yu bunaltıp ye'ise düşürmek ve milletin arasına nifâk ve tefrika sokarak tahâddüs edecek vaziyetten istifade eylemek emeliyle yapılan bu işgal tecrübesi, düşmanlarımızın oynayacağı son kozdur. Altı seneden beri kâinatı alt üst eden ve milyonlarca insanı hâk-ı helâke süren bu müthiş mücadeleden sonra fuzûli fütuhât ve emperyalizm fikirleri terviç için harb edip de beyhûde yere kanı dökülecek insan yoktur.

Geçirmekte olduğumuz bu karanlık günlerde düşmanlar bizi toplu ve mütesanid bulursa umduğu istifadeyi temin edemez. Millet her zamandan ziyade müttehid görünmeli ve daima aynı gayeyi istihdâf ile yek-vücut bulunmalıdır. Bunun hilâfında hareket telâfisi gayr-i kâbil netâyic-i vehîme tevli'd eder.

Kurûn-ı kadîmeden beri havza-i ticaret âlem olan Bahr-i Sefîd'in iki kapısını elinde tutan İngilizlerin tekâmül-i Anadolu ve Rusya'nın güzergâh ve bender-i ticareti olan İstanbul'u elde etmeye çalışacakları pek tabiidir. Boğazların bi-teraf bir vaziyete ilgâsıyla muhafazasının kendisine tevdi'ini sulh konferansında teklif eden Loyd Corc Fransa ve İtalya tarafından vâki olan muhalefet üzerine ortalığı şüpheye düşürmemek için daha ziyade ısrar göstermeyerek teklifinden feragât eder gibi görünmüş ise de son İstanbul vakâyii pek açık gösteriyor ki Boğazlarla İstanbul üzerinde İngiltere'nin beslediği ihtirâsât er geç Fransa ile İtalya'yı bir tuzağa düşürecek ve bilhassa Fransızların vasat ve şumulü ne olursa olsun hiçbir tavizâta tekâbül etmeyen dersaadetteki menâfi-i azime-i iktisadiye ve siyasiyesi bu gidişle iflâs edecektir".

Kastamonu'da İstanbul'un işgali halk arasında "bütün fikirleri derin bir melâle düşürmüştü". Bu nazik durum karşısında Vali Cemal Bey işgalden birgün sonra eşraf, ulema ve halkın ileri gelenlerini Valiliğe davet ederek "dünyanın en büyük ve namuskâr bir milleti olan Türklerin ye'ise kapılmamalarını, Allah'ın inâyetiyle hakkın er geç tecelli edeceğini, böyle önemli durumlarda birlik, beraberlik içinde ve uyanık olmanın faydasını" izah etmiş, bir resmî beyanname neşredileceğini belirtirek, halkı sükûn ve vakara davet etmiştir. Kastamonu Valiliği tarafından İstanbul'un işgali üzerine neşredilen beyannâmede ise şu satırlara yer verilmiştir:³⁶⁶

³⁶⁴ Şahingöz, "İstanbul'un İşgali üzerine", s. 163; Şahingöz, "Millî Mücadele'de Kastamonu", s. 140; Yılmaz, "Millî Mücadele Döneminde Kamuoyu Faaliyetleri", s. 586-587.

³⁶⁵ "İstanbul'un İşgali Münasebetiyle", *Açıksöz*, 21 Mart 1336, s. 1; *Açıksöz, İstiklâl Harbinde Kastamonu*, s. 28.

³⁶⁶ "Kara Haber Nasıl Duyuldu?", *Açıksöz*, 21 Mart 1336, s. 2; Özlü, "Millî Mücadele Yıllarında Kastamonu'da", s. 79.

“İtilaf devletleri her türlü adl ü hakka mugâyir olarak İstanbul’u ve makâmât-ı resmîye ile Meclis-i Mebusan’ı işgal etmişlerdir. Bu haksız ve gayr-i insânî tecavüze karşı milletimiz Cenâb-ı Hakk’ın avn ü inâyetine sığınarak, hukukunun istihâlinden tamamen emin ve müsterihtir. Makâm-ı Celil-i Hilâfet ve Saltanata ve devlet-i ebed müddetimize lâyezâl ü rabıtla sadık olan ahamızın büyük milletlere yakışan vakâr-ı vicdaniyetle izhâr-ı metânet etmelerini ve her türlü ihtilâfatı bırakarak yekdiğeriyle kucaklaşmalarını ve Hükûmetin her türlü evâmirine ita’at ve en küçük bir vakı’a ihdâsından mücânebet etmelerini tavsiye ve izbâr ve kavlen ve fiilen asayişe su-i-tesir edecek harekât ve telkinâtta bulunacakların ihânet-i vataniye cürmüyle en şedid bir cezaya düçâr olacaklarını beyân ve izhâr eylerim. Herhalde emin olalım ki Cenâb-ı Hakkın inâyet ve kudreti bizimle beraberdir”.

İstanbul’un işgali üzerine Antalya’da bulunan İtalya temsilcisine ve İtalya temsilcisi vasıtasıyla Amerika Birleşik Devletleri Senatosuna, Fransa Cumhurbaşkanı, İtalya ve tarafsız devletler meclislerine çekilen ve altında Belediye Reisi Hacı Tevfik Bey, Müftü Hafız Osman Nuri Efendi, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Şeyh Ziyaeddin Efendi, Ticaret Odası Reisi Mehmet Ali Bey, Gençler Kulübü Reisi Ferruh Niyazi Bey, Muallimler Cemiyeti Reisi Behçet Bey ve Kastamonu Piyer Loti Cemiyeti Reisi Talât Bey’in imzasının bulunduğu telgrafta şu satırlara yer verilmiştir:³⁶⁷

“Cihan-ı insâniyetin refah ve saâdeti namına sell-i seyf ettiklerini binlerce defa ilan eden İtilaf devletleri diplomatlarının ve onların necib milletlerinin namus ve sözünü itimâd ile terk-i silah eyleyen biz Türklerin, öz topraklarımızın abidât-ı mukaddesemizin bir seneden beri mütemadiyen marûz kaldığı cebir ve tasallût yetişmemiş gibi, bugün mevcut müessesât-ı câmi ve muhteşem minareleriyle ben Türküm ve Müslümanım! diye bağırın ve bütün âlem-i İslâm’ın ikinci bir kâbesi hükmünde bulunan İstanbulumuzdaki işgal ve Meclis-i Millî ve telgrafhane ve devâir-i resmîyemize bu kere vaziyed edildiğini kemâl-i ibret ve esfle işitmekle dilhûn ve mütehayyiriz. Cebr-i zor ile hiçbir milletin mahv olmayacağını unutmak isteyen İngiltere devletinin ahd ü insaniyete pek mugâyir ve her türlü kavâid-i hukukiye ve medeniyeye menafi-i tecavüz ve tasallûtları Türk vatani Türk mukadderatının muhafazası uğrunda kanını seve seve akıtmaya sûret-i kat’iyede azimeden milletin iman ve misâkını tağyir etmeyecek ve şüphesiz aramızdaki tesanüd ve irtibatı tezyid ve teşyid edecektir. Beşyüz senelik payitahtımızın işgali hâkimiyet-i Osmaniyeye vurulmuş bir darbe olmaktan ziyade milliyet, insaniyet ve medeniyet ve vatanperverlik esasatına indirilmiş bu pek elim darbeyi medenî ve insanî milletlerin ne suretle telakki edeceklerini bir saat evvel öğrenmek isteriz. Toprağın üstünde zilletle yaşamaktansa aynı toprağın altına şerefle girmekten çekinmeyeceğimizi ve çekinmediğimizi âlem-i medeniyete ve millet-i necibenize bir defa daha iblâğ ediniz. Beş seneyi mütecevaz bir zamandan beri akan kanlar beşeriyet-i muhteriseyi kandırmamış ise bundan sonra akıttırılacak masûm kanlardan vicdan-ı umumi-i beşeriyet titremeyecek midir? Fikr-i hak ve adalet huzur-i tarihte utanmayacak mıdır?

³⁶⁷ “İşgâl Münasebetiyle” *Açıksöz*, 21 Mart 1336, s. 2; Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 149; *Açıksöz*, *İstiklâl Harbinde Kastamonu*, s. 29-30; Şahingöz, “Millî Mücadele’de Kastamonu”, s. 140-141.

Reis Efendi.

Hâl-i heyecan ve içtimada bulunan kadın, erkek umûm Kastamonu Türk ve Müslüman'ı sizin vasitanız ki millet-i necibenize arz ederki; artık beşeriyetin ifnasında bir silah-ı iğfâl olarak kullanılan hak ve milliyet düstûrları tatbik edilsin. Bu maskeli siyaset ve mukaddesât-ı millîye ve diniyemize tasallût devam ettikçe dünyada huzur ve sükûn olmayacaktır.

İstanbulsuz bir Türk milleti ve İslâm âlemi yaşayamaz ve bu hakarete tahammül edemez. Tarih-i medeniyet ve insaniyete atılan bu tokat karşısında medeni milletler sükût etse dahi Türk hazmetmeyecektir. Zulümler ve haksızlıklar altında inletilen biz Türkler, his-i insaniyet ve necabetinize tekrar müracaatla mütevâlî elim-i felâketlerimize artık nihayet verilmesini rica ediyoruz”.

İstanbul'un işgali üzerine Kastamonu Valisi Cemal Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya 17 Mart 1920'de bir telgraf çekerek, Kastamonu vilayetinin resmen Heyet-i Temsiliye emrine girdiğini ve Ankara'yı Hükûmet merkezi olarak tanıdığını bildirdi. Bahse konu telgrafta bu husus şu satırlarla ifade edilmiştir:³⁶⁸

“Türk milletinin aşiretten yetiştiği ve başsız idare edilemeyeceği mâlûm-ı âlînidir. Düşmanın İstanbul'u fiilen işgali sebebiyle ortada fiilen ve hukuken bir Hükûmet kalmadığından, Heyet-i Temsiliye'nin Hükûmet-i merkeziye sıfat ve salâhiyetini takınması ve bu yapılmadığı takdirde her vilayetten gelecek ayrı bir sesin millî teşkilatı zaafa uğratabileceğini ve bugünden itibaren Kastamonu vilayeti Heyet-i Temsiliye'yi Hükûmet-i merkeziye addederek emirlerine girdiğini ve alacağı her emri tereddütsüz yapacağını arz ederim”.

Vali Cemal Bey ayrıca vilayet geneline bu minvalde bir telgraf çekerek, yeni vaziyete göre hareket edilmesini istedi. Böylece Kastamonu, daha açık ve sağlam bir şekilde çalışmaya başlandı.

Bu arada 11 Nisan 1920'de *Takvim-i Vekâyi*'de yayınlanan “Hükûmet Beyannamesi ve Şeyhülislâm Fetvası ve Padişah'ın Hattı Hümayûnu” bir sayfada bir araya getirilerek milyonlarca adette çoğaltılmış ve dağıtılmıştı. Bu fetva ile Kuvâ-yı Milliye, padişaha ve halifeye bir isyan olarak görülmüştü. Yine aynı fetvaya göre Mustafa Kemal Paşa bir asi konumuna düşürülmüştü. Bunun üzerine Ankara Müftüsü ve Ankara Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Mehmet Rifat Efendi başkanlığında yirmi kişiden oluşan bir heyet tarafından bir fetva hazırlandı. 14 Nisan 1920 tarihinde hazırlanan bu fetva 16 Nisan 1920'de Mustafa Kemal Paşa tarafından Anadolu'daki diğer müftü ve din adamlarının onayına sunulmak üzere gönderildi ve bu konuda mülkî ve askerî yetkililerden yardımcı olmaları istenildi.³⁶⁹

³⁶⁸ Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 150.

³⁶⁹ Osman Akandere, “11 Nisan 1920 1336 Tarihli Takvim i Vekâyi de Kuva yı Millîye Aleyhinde Yayınlanan Kararlar”, *Atatürk Yolu*, 6/24 (1999), s. 417-455.

Dürrizâde Abdullah Efendi'nin fetvasına karşı hazırlanan fetvaya ilk imza atan isim Ankara Müftüsü Rifat Efendi, ikinci imzayı atan kişi ise Kastamonu Müftüsü Osman Nuri Efendi oldu. Kastamonu vilayeti genelinden 24 müftü Ankara Hükûmeti tarafından hazırlanmış olan karşı fetvaya imza atmıştır. Cide Müftüsü Hacı Hüseyin Efendi'nin Dürrizâde Abdullah Efendi'nin fetvasını temin ederek bir kısım kimselere okuduğu haberinin Cide kaymakamı tarafından vilayete bildirilmesi ve ne yapılması gerektiğinin sorulması üzerine Vali Cemal Bey: "Cide Kaymakamına cevap yazın müfütüyü idam etsin, neticeyi bildirsin" demiştir. Durumdan haberdar olan müftünün ise İstanbul'a firar ettiği öğrenilmiştir.³⁷⁰

15 Mayıs 1922'de İzmir'in Yunan kuvvetleri tarafından işgalinin üçüncü yılı olması münasebetiyle Anadolu'da Trabzon, İzmit, Göynük, Mudurnu, Sivrihisar, Nevşehir, Erzurum, Erzincan, Refahiye, Pülümür, Dersim, Besni, Mecitözü, Aziziye, Yenihan, Lice, Diyarbakır, Ayancık, Çerkeş, Kastamonu, Samsun, Kırşehir, Karamürsel, Maraş, Aksaray, Osmaniye, Ürgüp, İskilip, Bitlis, Beypazarı, Kengir, Gümüşhane, Antep, Bartın, Sinop, Tokat, Arapkir, Nazimiye, Çemişkezek, Boyabat, Amasra, Hekimhan, Suşehri, Harput, İncesu, Dört Yol, Zara, Seydişehir, Kozan, Burdur, Kandıra, Sivas, Ardahan, Isparta, Akşehir, Sultaniye, Karaman, Sungurlu, Mersin ve diğer pek çok yerde mitingler yapıldı.³⁷¹

Kastamonu'da İzmir'in işgalinin üçüncü yılı münasebetiyle yapılacak olan mitingin duyurusu 14 Mayıs 1922 tarihli *Açıksöz* gazetesinden yapılmış ve öğle namazını müteakip gerçekleştirilecek olan mitinge ulema, meşayih, esnaf, ahali ve mektep talebeleri davet edilmiştir.³⁷² 15 Mayıs 1922'de Nasrullah Meydanı'nda icra edilen mitingde Belediye Reisi Doktor Fazıl Berki Bey ve İstiklâl Mahkemesi Reisi Mustafa Necati Bey "halkı hıçkırıklara boğan çok etkili ve duygusal konuşmalar" yapmışlardır.³⁷³ Öğle namazından çıkan halka, çarşı aralarından kalabalık kitleler halinde gelen halkta katılmış ve Nasrullah Meydanı tamamen doldurulmuştur. Halk "üç yıldır düşman ayakları altında kalan sevgili İzmir'in halâsı için tezahüratta bulunmuştur". Kürsüye çıkan Fazıl Berki Bey "düşmanlarımız bizi öldü zannediyorlar. Biz ölmedik, ölmüyoruz, ölmeyeceğiz ve yaşayacağız. Kağrı arabasıyla otomobile karşı geldik. Yeryüzünde böyle muazzam fedakârlıkları çekinmeden ifâ eden hangi millet vardır. Düşmanlar bilsinler ki meşgul aramız geri gelmedikçe, İzmir istirdâd olunmayınca çektiğimiz kılıcı kınına koymayacağız" sözleriyle halkın hislerine tercüman olmuştur. İstiklâl Mahkemesi Reisi Mustafa Necati Bey, çok üzgün olduklarını ve fazla konuşamayacağını belirterek şunları söylemiştir:³⁷⁴

³⁷⁰ Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 162-163.

³⁷¹ "İzmir İşgalinin Anadolu'da Husûle Getirdiği Mühic Tezahürat", *Açıksöz*, 20 Mayıs 1338, s. 1.

³⁷² "Güzel İzmir İçin Miting", *Açıksöz*, 14 Mayıs 1338, s. 1; Yılmaz, "Millî Mücadele Döneminde Kamuoyu Faaliyetleri", s. 588.

³⁷³ "Büyük Miting", *Açıksöz*, 15 Mayıs 1338, s. 1.

³⁷⁴ "Dünkü Miting", *Açıksöz*, 16 Mayıs 1338, s. 1.

“Her taraf şen ve şatır iken birdenbire İzmir üstüne bir felâket bir bela çöktü. Bu felâket, bu bela bize Avrupa’dan geliyordu. Asırlardan beri medeniyete pişvâ olan bizleri terbiye için Yunan’ı gönderiyorlardı. O zaman İzmir’in şen ve şatır afâkı birden karardı. Tufan, bora, kasırga başlamıştı. Yunan vahşisi İzmir’e geldi. Kordon’a çıkarken önüne gelen Müslüman’ı doğramaya başladı. İhtiyarlar sakallarından sürüklenerek yerlere çarpıldı. Gelinlerin, kızların ırzları hetk edildi. Camilerimize bombalarla kurşunlarla tecavüz edildi. O gün herşey ağlıyordu. Yalnız kiliselerin çanı ile malûm güruh gülüyordu. Ah! Şimdi karşımda neler görüyorum: İzmir’de şehit edilen yüz elli bin Müslüman’ın beyaz kefenlerle önüme dikildiklerini görüyorum. Allah bu felâketli yılın dördüncüsünü göstermesin”

Mitingte kararlaştırılıp Miting Tertip Heyeti’nce İzmir Yurdu’na gönderilen karar sureti ise şu şekildeydi:³⁷⁵

“Ankara’da İzmir Yurduna

İzmir gaile-i işgalinin üçüncü sene-i devriyesi olan bugün öğle namazından sonra Nasrullah Camii Şerifi civarındaki meydanda toplanan ulema, meşayih, eşraf, tüccar, esnaf, mektep şakirdânı ve bütün ahali bu işgalden dolayı hissettiği nefret-i ef’ali kemâl-i vakâr ile bir kere daha izhâr etmiş ve amâl-i meşru’anın sertacı olan İzmir’e kavuşmadıkça sebât ve fedakârlıkta devamı hususundaki ahd-i kararının labet-tağyir olduğunu bin avaz olarak bugün cihana karşı ilanına bizleri memur etmiştir.

Belediye Reisi	Müfti-i Belde	Müdafaa-i Hukuk Reisi
Doktor Fazıl Berki	Hafız Osman	Ziyaeddin
Dava Vekilleri Barosu Reisi ve Himaye-i Etfal Reîs-i Sânisî		
Abdülahad Nuri		
Hilâl-i Ahmer Reis-i Sanisi		
Doktor Ali Kemal”		

Edirne’nin 25 Temmuz 1919’da Yunan kuvvetlerince işgalinin üçüncü yılı olması münasebetiyle Kastamonu’da bir miting tertiplenmiştir. Mitingin yapılacağı, 24 Temmuz 1922 tarihli *Açıksöz* gazetesinden duyurulmuş ve “aziz yurtlarımızın muvakkat-ı ziya’ıyla bağıryanmış olan bütün Müslimanların dükkânlarını kapayıp”, alaturka saat beş buçukta mitingin yapılacağı Nasrullah Camii önündeki Samanpazarı’nda olmaları istenilmiştir.³⁷⁶

Halk saat beş buçukta Nasrullah Meydanı’nda toplanmış, “büyük bir heyecan ve asabiyetle” Edirne’nin işgal gününü hatırlıyordu. Belediye Reisi Doktor Fazıl Berki Bey kürsüye çıkarak müessir sesiyle “Bursa, Edirne ve İstanbul gibi üç büyük payitahtımızın üçünün de Yunan elinde bulunduğunu, buralardaki ervâh-ı ecdadımızın bize hasretle

³⁷⁵ “Dünkü Muazzam Mitingte Kararlaştırılıp Miting Heyeti’nce Keşide Kılınan Karar Sureti”, *Açıksöz*, 16 Mayıs 1338, s. 1.

³⁷⁶ “Yarıncı Büyük Miting”, *Açıksöz*, 24 Temmuz 1338, s. 2.

baktıklarını” söyledi. Ümitsizliğin küfür olduğunu söyleyen Fazıl Berki Bey, halkın azim ve imanının gün geçtikçe arttığından bahisle, “ekalliyetler hakkında gösterdiğimiz ulû cenâbı canlı misâllerle izâh ve buna marûz kaldıkları tahammülsüz fecayii” halkın gözleri önünde canlandırdı. Kastamonu halkı kızgın güneş altında olmasına rağmen, azim ve imanı her zamankinden daha kuvvetli olduğu halde “Misak-ı Millî’nin behemahal istihsalı için her türlü fedakârlığa amâde olduğuna dair bir daha ahd-i peyman eyledi”. Daha sonra Büyük Millet Meclisi ve Müdafaa-i Hukuk Grubu Riyaseti ile bir sureti Matbuat-ı Umûmiye Müdüriyeti’ne gönderilmesi düşünülen telgraf metni okundu ve her satırı halk tarafından ayrı ayrı tasdik edildi. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti azasından Gazzezzâde Hoca Mehmet Efendi tarafından bir dua yapılarak mitinge son verildi. Büyük Millet Meclisi ve Müdafaa-i Hukuk Grubu Riyaseti ile bir sureti Matbuat-ı Umûmiye Müdüriyeti’ne gönderilen telgraflara aşağıda yer verilmiştir:³⁷⁷

“Büyük Millet Meclisi ve Müdafaa-i Hukuk Grubu Riyaseti’ne

Bir sureti de Matbuat-ı Umumiye Müdüriyetine

25 Temmuz 1338 (25 Temmuz 1922)

Her taşı altında bir Türk başı bulunan ve sevgili Edirnemizi hâvi olan Trakya’nın Yunan tarafından facia-i işgalinin üçüncü sene-i tekrarı münasebetiyle Nasrullah Cami-i Şerifi civarındaki meydanda toplanan Kastamonu ahali akdettiği muazzam bir mitingte Trakyamız iade olunmadıkça açtığımız mücahedeye fedakârâne bir surette devama müttetikân karar verdiğini bütün cihana ilan ve Yunan tarafından irtikâb olunan güne gün mezâlimden dolayı âleme medeniyet dersi veren devletlere teessüfâne beyana bizlere tevkil ve memur eylemiştir.

Hilâl-i Ahmer Reîs-i Sânisî

Himaye-i Etfal Reîs-i Sânisî

Doktor Kemal

Abdülahad Nuri

Nakibü’l Eşraf Müdafaa-i Hukuk Reisi

Ziyaeddin

Belediye Reisi

Müfti-i Belde

Fazıl Berki

Hafız Osman”

7. Millî Mücadeleye Zarar Verici Faaliyetler ve Bunlara Karşı Alınan Tedbirler

7.1 Asayiş Olayları

Mütareke sonrasında Kastamonu ve havalisinde asayiş yer yer bozulmuştu. Bölgedeki asayiş olaylarının temelinde Osmanlı Devleti’nin savaş halinde olması ve devlet otoritesinin zayıflaması gelmekteydi. Yolların güvenli olmaması, polis ve jandarma teşkilatının yetersizliği, savaş yıllarında erkeklerin büyük bir kısmının cepheye gitmesi,

³⁷⁷ “Dünkü Büyük Miting”, *Açıksöz*, 26 Temmuz 1338, s. 2.

suç olaylarını daha da artırmıştı.³⁷⁸ Jandarma elinde bulunan silahların büyük kısmı ise şnayderlerle (Schneider), muaddel martinlerden oluşuyordu. Bunlar ise eski ve ağırdı. Eşkiya ile girişilen bazı müsademeler, bu sebeple başarısızlıkla sonuçlanmaktaydı.³⁷⁹

Bütün bu sayılan sebeplere bağlı olarak Kastamonu ve havalisinde sadece 1919 yılı Nisan ayı içerisinde 146 hırsızlık olayı meydana gelmişti.³⁸⁰ Çayır ve meralar ile ahırlardan hayvanların sürü halinde çalınarak götürülmesi, günlük hadiseler haline gelmişti. Tütün kaçakçılığı yaygınlaşmış, Samsun'dan takalarla kıyı köylere, Sinop dolaylarında ise hayvanlarla Boyabat'tan Taşköprü'ye, Ayancık'tan ise Devrekânî'ye getirilen tütünler, yüksek fiyatlarla ve zorla muhtar ve ağalara bırakılmakta, dönüşte ise paraları peşin alınmaktaydı.³⁸¹

Asayiş asıl tehdit eden olayların başında ise eşkıyalık ve firari olayları gelmekteydi. Eşkıyalık olayları daha çok sarp ve ulaşımın zor olduğu Tosya, İnebolu ve Küre bölgelerinde görülmekteydi.³⁸² Jandarma Umûm Müfettişliği'ne iletilen çoğu vukuat raporları ise bölgede tedbirlerin alınmasını lüzumlu kılmaktaydı. Nitekim Kastamonu ve Ankara vilayetleri ile Kayseri mutasarrıflığına gönderilen 15 Şubat 1919 tarihli bir telgrafta af kararname gereğince firari ve bakayalar hakkında belirlenen sürenin sonra ermesine rağmen, çok az kimsenin müracaat ettiği ve şekâvetin devam ettiği, hatta terhis edilen efrâdın bile yollarda soyulduğu, bu sebeple firarilerin derdestinden bahisle asayişin muhafazası istenilmekteydi.³⁸³ Yine Kastamonu vilayetine gönderilen 12 Ağustos 1919 tarihli bir telgrafta ise "vilayet dâhilinde ibrâz-ı faaliyet ettikleri Jandarma Müfettiş-i Umûmiliği'nden bildirilen üç çetenin seri'an tenkili" bildirilmekteydi.³⁸⁴

Mondros Mütarekesi sonrasında görülen asayiş olayları, Millî Mücadele yıllarında da devam etmişti. Uzun zamandan beri eşkıyalık yapan ve aynı zamanda firari olan ve Kastamonu, Daday ve Araç mıntıklarında şekavetle uğraşan Kara Ahmet ölü olarak ele geçirilmişti. Yine firarda bulunan ve Araç'ın Başköy köyünden İyasoğlu Aziz ve Safranbolu'nun Akçasu köyünden Mehmet Usta'nın hanesinden eşyasını çalan Nazire ve soygunculuk eden Çolak Mehmet yakalanmıştı. Daday ve Eflani taraflarında eşkıyalık yapmakta olan Emin ise ölü olarak ele geçirilmişti.³⁸⁵

Sinop ve çevresinde kendisini gösteren eşkıyalık faaliyetleri, Kastamonu ve havalisini de olumsuz etkilemekteydi. Daha 1919 yılı Ekim ayında Ayancık ve çevresinde görülen eşkıyalık faaliyetleri üzerine bölgeye jandarma müfrezeleri çıkarılmıştı.³⁸⁶ Bunlar

³⁷⁸ BOA, DH.EUM.AYŞ., 13 / 62.

³⁷⁹ BOA, DH.KMS., 52 / 14.

³⁸⁰ BOA, DH.EUM.AYŞ., 13 / 35.

³⁸¹ Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 15.

³⁸² BOA, DH.KMS., 54 / 53.

³⁸³ BOA, DH.İ.UM., 19 / 1.

³⁸⁴ BOA, DH.KMS., 54 / 53.

³⁸⁵ BOA, DH.EUM.AYŞ., 13 / 62.

³⁸⁶ "Ayancıkta Eşkiya", *Açıksöz*, 12 Teşrinievvel 1335, s. 4.

arasında jandarma firarilerinden ve Sinop köylerinden Gürcü Temel, Gürcü Tufan ve Çerkeş Zekeriya'nın faaliyetleri dikkati çekmekteydi. Adı geçen eşkıyalar üzerine gönderilen jandarma müfrezeleri Gürcü Temel'i yaralı ve Gürcü Tufan'ı sağ olarak yakalamışlardı. Çerkeş Zekeriya ise başından ve kolundan yaralı olarak firar etmeyi başarmıştı. Şakilerden Gerze'nin Numaniye köyünden Gürcü Mercanoğlu Osman ise ölü olarak ele geçirilmişti.³⁸⁷ Ayrıca Ayancık'ın Tomus köyünü basan Gürcü Şekip ve İskender yakalanmıştı.³⁸⁸ Yine Sinop livası dâhilinde faaliyette bulunan Odabaşoğlu Ali ile on yedi arkadaşı Sinop Mevki Kumandanı Şevket Bey'in ısrarlı takibatı sonrasında teslim olmak zorunda kalmıştı.³⁸⁹ Eşkiyalardan Sadık Çavuş ve arkadaşlarından Şişbacakoğlu Hasan ile eşkiyalardan Gâvur Ali'nin arkadaşlarından Çankırı'nın Sarıkaya köyünden İkilik'in İsmail, Sinop ve çevresinde eşkıyalık yapmakta olan Acısulu Çerkeşli Kâzım ve Boyabat'ın Hamzalı köyünden Kapakçioğlu Ahmet ve İhtiyaçoğlu Abdullah ve Üzümlü köyünden Çolakoğlu Ahmet, Mehmet ve İsmail de takibat sonrasında teslim olanlar arasındaydı.³⁹⁰

Uzun zamandır Kastamonu'nun İnebolu kazası ve çevresinde eşkıyalık yapmakta olan altı eşkiyanın İnebolu'nun Göller köyünde kadın oynattıkları haberinin alınması üzerine bölgeye gönderilen jandarma müfrezesi, Rizeli Topçuoğlu Tufan ve Rizeli Arnavut Mustafa'yı sahip oldukları Alman martin tüfekleriyle ölü olarak, Rizeli Razvan'ı ise silahıyla birlikte yakalamıştı. İnebolu Hapishanesi'nde tutuklu iken firar eden Barne köyünden Şevket ve Helaldı köyünden Rifat ise takip müfrezelerine teslim olmuşlardı. Ayrıca teslim olanlar arasından Ayandon nahiyesinin Tavsus köyünü basan Gürcü İskender, Halim ve Şuayip adlı şakilerde bulunmaktaydı. Yine Kastamonu'nun Daday kazası çevresinde bir müddetten beri eşkıyalık yapan ve pek çok kişinin eşya ve malını gasp eden Daday'ın Zemli köyünden Hüseyin Beyoğlu Ali ve arkadaşları ölü olarak ele geçirilmişti.³⁹¹

Tosya jandarmalarından İbrahim'i şehit eden şakilerden Yasin'in arkadaşlarından olan Toplu Ömer ise Boyabat mıntıkasında Sinop Jandarma Tabur Kumandanı Binbaşı Remzi Bey tarafından yakalanarak Tosya'ya götürülmüştü. 5 Aralık 1919'da ise Bafra'dan Boyabat'a gitmekte olan Boyabat katırcılarının Eskicuma mevkiinde önüne çıkarak kabileyi soymaya çalışan eşkiyalardan Gürcü Mahmut ve on efrâdı, olaya tesadüf eden Gerze Merkez Takım Kumandanı Ekrem Bey'in başında bulunduğu müfreze ile beş saat süren bir çatışmaya girmiş; şakiler, biri yaralı olduğu halde kaçmayı başarmışlardı. Ayancık'ın Helaldı iskelesi çevresinde dolaşmakta olan ve daha önce İnebolu'dan sürülen Rizeli Laz Ahmet, arkadaşı Mustafa ve yine Helaldı köyünden olup silahlı olarak dolaşmakta olan asker firarilerinden Kocabaşoğlu Şevket, hapishane firarilerinden Hacı

³⁸⁷ "Eşkiya İstisali", *Açıksöz*, 19 Teşrinievvel 1335, s. 4.

³⁸⁸ BOA, DH.EUM.AYŞ., 27 / 84.

³⁸⁹ "İstiman", *Açıksöz*, 9 Teşrinisani 1335, s. 4.

³⁹⁰ "Şaki İstiman", *Açıksöz*, 30 Teşrinisani 1335, s. 4.

³⁹¹ *Açıksöz*, 7 Kânunuevvel 1335, s. 3; Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 99.

Darıcıoğlu Yusuf, Çakıroğlu Yakup ve Maden köyünden Veli'nin katlinden zanlı Maden köyünden Terbiyeliolu Hakkı ise silah ve cephaneleriyle yakalanmışlardı.³⁹² Bir müddetten beri eşkıyalık eden firarilerden Şuayip ile Salih'in arkadaşlarından Topal İsmail, 26 Aralık 1919 gecesi jandarma süvarilerinden Kerim ve Mahir ile yarım saat süren çarpışma sonrasında Alman mavzeri tüfek ve 38 fişegi ile birlikte ölü olarak ele geçirilmişti.³⁹³

Bir kısım örnekleri yukarıda verilen asayiş olaylarının sonlandırılması ve vilayet genelinde asayişin temini hususunda Kastamonu Valisi Cemal Bey önemli gayretler sarfetmiştir. Vali Cemal Bey bu hususta Mustafa Kemal Paşa'ya göndermiş olduğu bir telgrafta "Kastamonu ili çoluk çocuğu taşı toprağı ile Kuvâ-yı Milliyeci'dir. Bu ilden ne istenirse ne emredilirse vilayetçe hepsinin yerine getirileceğini, içinde huzursuzluk çıkarsa onu da vilayetçe bastırmaya gücü yettiğini, fakat dışarıdan çeteci müfrezeler gönderilmek suretiyle halkın huzursuzluğa uğramasına müsaade etmeyeceğini"³⁹⁴ bildirmektedir. Bu sebeple Vali Cemal Bey vilayet genelinde asayiş ve emniyetin sağlanması maksadıyla kimi zaman teftiş seyahatlerine çıkmıştır. Bu teftiş seyahatlerinden birinde yerine Defterdar Ferit Bey'i vekil olarak bırakan Vali Cemal Bey, beraberinde Jandarma Alay Kumandanı Rafet Bey olduğu halde önce Taşköprü'ye sonrasında ise Boyabat'a geçmiştir. Yine Vali Cemal Bey'e refakat etmek üzere Kastamonu ve Havalisi Kumandanı Miralay Osman Bey'de sonrasında Kastamonu'dan hareket etmiştir.³⁹⁵ Vali Cemal Bey daha sonra Boyabat üzerinden Sinop'a hareket etmiştir. Boyabat'da bulunduğu süre içerisinde halkın huzur ve emniyetini bozan otuz kadar kişi yakalanmış, bunlar hakkında hukukî işlem başlatılmış ve bir kısmı vilayet merkezine gönderilmiştir.³⁹⁶

Vali Cemal Bey Kastamonu'ya döndükten sonra *Açıksöz* gazetesi kendisiyle bir mülâkat yapmıştır. Vali Cemal Bey'e göre firarilerin bu işi eşkıyalığa dönüştürmesi ve Hükûmet'in jandarma sayısını düşürmesi, olayların artmasına sebebiyet vermekteydi. Yine Vali Cemal Bey'in verdiği bilgiye göre bu teftiş seyahati esnasında Boyabat ve çevresinde hayvan hırsızlığı yapan otuz kadar kişi yakalanmıştı. Eşkıyalık yapmakta olan Boyabat'ın Bürüm köyünden Raşid ise Sivas taraflarına firar etmişti. Sinop'ta ise meşhur eşkıyalardan Topal İsmail ölü olarak, Çerkez Hasan ve Yunus dâhil olduğu halde yirmi kadar eşkıya canlı olarak ele geçirilmişti. Bir kısım memurun eşkıya ile iş birliği yapması ve hadiselerle göz yumması da olayları artırmakta idi. Bu münasebetle Vali Cemal Bey Gerze tahsil memurlarından Ahmet Efendi ile Mehmet Ali Efendi'yi eşkıya ile olan münasebetlerinden dolayı azletmişti.³⁹⁷ Vali Cemal Bey daha sonra bütün kaza ve

³⁹² "Eşkıya Haberleri", *Açıksöz*, 14 Kânunuevvel 1335, s. 3.

³⁹³ "Meyten İstisal", *Açıksöz*, 28 Kânunuevvel 1335, s. 3; Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 99.

³⁹⁴ Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 123-124.

³⁹⁵ "Azimet-i Vilayetpenahi", *Açıksöz*, 14 Kânunuevvel 1335, s. 2.

³⁹⁶ "Teftiş", *Açıksöz*, 21 Kânunuevvel 1335, s. 2.

³⁹⁷ "Vali-i Âlimiz Cemal Beyefendi İle Mülâkat", *Açıksöz*, 11 Kânunusani 1336, s. 2.

nahiyelere çekmiş olduğu telgrafında asayiş ve emniyete dikkat edilmesini, başkaldıran her kim olursa olsun “bilâ-aman” yakalanarak adalete teslim edilmesini istemişti.³⁹⁸ Kastamonu Vali Vekili namına Ferid imzasıyla 5 Şubat 1920’de Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen telgrafta ise meşhur eşkiyalardan Sinoplu Kel Halil’in yakalandığı³⁹⁹ ve yine Vali Cemal Bey’in bu seyahati sonrasında Dâhiliye Vekâleti’ne gönderdiği 19 Şubat 1920 tarihli telgrafında ise 8 eşkiyanın yakalandığı ve başkaca da vukuat olmadığı bildirilmekteydi.⁴⁰⁰

Bu arada şakilerin yakalanması için jandarma müfrezelerinin teşvik edildiği ve başarı gösterenlere mükâfatlar verildiği de görülen hadiselerdendi. Çankırı taraflarında eşkiyalık yapmakta iken yaralı olarak ele geçirilen Ali ve arkadaşlarının yakalanmasında yararlılıkları görülen Tosya Jandarma Takımı’ndan 7 ve Nizamiye 58. Alay efradından 3 nefere Valilik tarafından 5’er lira mükâfat verilmişti.⁴⁰¹

Kastamonu ve havalisinde görülen asayiş olayları İstiklâl Mahkemesi’nin bölgede göreve başlamasına kadar devam etti. Kastamonu İstiklâl Mahkemesi’nin almış olduğu tedbirler ve suçu sabit olanlara karşı vermiş olduğu caydırıcı cezalar, bölgede olayların azalmasını sağlamıştır.

7.2. Azınlıkların Faaliyetleri

Kastamonu ve havalisinde bulunan Rum ve Ermeniler, Birinci Dünya Savaşı’nın sonucundan memnun görünüyorlardı. İngiliz Yüzbaşı Senlich’in silah aramak maksadıyla Kastamonu’ya gelişi,⁴⁰² Ermeni ve Rumlara şımartmış; kendilerine Türkler tarafından kötülük yapıldığı anlatılarak, Türklerin elinden kurtarılmalarını istemişlerdi.⁴⁰³

Gerçekte ise Kastamonu ahalisi tarafından Rum ve Ermenilere karşı herhangi bir kötü muamele söz konusu değildi. Nitekim Kastamonu Valisi İbrahim Bey tarafından Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 30 Şubat 1919 tarihli bir telgrafta Rumlara karşı herhangi bir “taarruz ve tecavüzün” olmadığı bildirilmişti.⁴⁰⁴ Dâhiliye Nezareti’nden Kastamonu vilayetine gönderilen 26 Temmuz 1919 tarihli bir yazıda ise Ermeni Patrikliği tarafından Kastamonu’da Ermenilere karşı bir galeyannın meydana geldiği bildirildiğinden, konunun

³⁹⁸ “Taraf-ı Vilayetpenahiden Mülhakata Çekilen Telgraf Sureti”, *Açıksöz*, 18 Kânunusani 1336, s. 2.

³⁹⁹ *BOA*, DH.EUM.AYŞ., 68 / 25.

⁴⁰⁰ *BOA*, DH.EUM.AYŞ., 68 / 32.

⁴⁰¹ “Mükâfat-ı Nakdiye”, *Açıksöz*, 1 Şubat 1336, s. 4.

⁴⁰² Mister Senlich ve beraberinde bulunan İskân-ı Muhacirin Müdürü Münir Bey’in şereflerine merkez Mülkiye Hastanesi bahçesinde bir çay ziyafeti verilmiş, bu ziyarette Vali İbrahim Bey’de hazır bulunmuştur. Bkz. “Çay Ziyafeti”, *Açıksöz*, 10 Ağustos 1335, s. 2.

⁴⁰³ *Açıksöz*, *İstiklâl Harbinde Kastamonu*, s. 15.

⁴⁰⁴ *BOA*, DH.ŞFR., 624 / 56.

araştırılması istenilmişti.⁴⁰⁵ Vali Vekili Osman Bey tarafından verilen cevapta ise “merkez ve mülhakât-ı vilayette, Ermeniler aleyhine galeyan ve mukatele gibi bir halin kat’iyyen vuku bulmadığı ve inayet-i Hakla böyle bir vakayi’in tahaddüs ihtimalinin de mevcut olmadığı”⁴⁰⁶ bildirilmişti.

Mütarekeden sonra Kastamonu ve çevresinde ilk önce tehirden sorumlu olanların yakalanması ve suçlu sayılan memurların İstanbul’a Divan-ı Harb’e gönderilmesine başlandı. Kastamonu Hürriyet ve İtilaf Fırkası mensupları ve Ermeniler bu gibileri ihbar etmekten geri kalmıyorlardı.⁴⁰⁷ Gerekli olan takibat ve tahkikatın yapılması için ise birincisi Ankara ve Kastamonu vilayetleriyle Bolu sancağı, ikincisi Trabzon vilayetiyle Samsun livası, üçüncüsü Bursa ve Edirne vilayetleriyle Çatalca sancağı, dördüncüsü Aydın vilayetiyle Çanakkale ve Karesi sancakları, beşincisi Konya vilayetiyle Eskişehir, Karahisar, Kütahya ve Antalya sancakları, altıncısı Sivas vilayetiyle Kayseri ve Yozgat livaları, yedincisi Erzurum, Van ve Bitlis vilayetleri, sekizincisi Diyarbakır ve Mamuretü’l-Aziz vilayetleri, dokuzuncusu Adana vilayetiyle Maraş sancağı ve onuncusu Urfa, Zor ve Ayntab sancaklarını ihtiva eden on mıntıka kurulmuş ve komisyonlar oluşturulmuştu.⁴⁰⁸

Bu çerçevede Göl nahiyesi Müdürü Kaymakam Ali Haydar Bey,⁴⁰⁹ eski Tosya Kaymakamı Mustafa Bey,⁴¹⁰ Boyabat eski Kaymakamı Kemal ve Remzi Beyler⁴¹¹ tehirden sorumlu tutulduklarından firar etmişler ve aranmaktaydılar. Yine nahiye müdürlerinden Eminoğullarından Müftüoğlu Aziz ve Rasim Beyler önce yakalanmış, fakat daha sonra kaçmışlardı.⁴¹²

Mütarekeden sonra Kastamonu’ya geri dönen Ermeniler, Papaz Dacat Efendi’nin etrafında toplanmaya başladılar. O günlerde Kastamonu Valisi gideceği yerlere yaya giderken, Ermeni Papazı Dacat Efendi ise faytonla ve yanında iki silahlı Ermeni bulunduğu halde gezmekteydi. Dacat Efendi İngiliz Yüzbaşı Senlich’in silah aramak maksadıyla Kastamonu’ya geldiğinde, karşılamak üzere Şeker Köprü’ye yine bu vaziyette gitmişti.⁴¹³ Vali ise Papaz Dacat Efendi’yi büyük bir elçiyi karşılar gibi karşılamaktaydı.⁴¹⁴

Kastamonu’da yine tehcir sonrasında Ermenilere ait mallar bir sorun olarak ortaya çıktı. Mütareke’den sonra bununla ilgili olarak kurulmuş olan Tasfiye Komisyonu Dâhiliye ve Maliye Nezaretleri ile Ermeni ve Rum üyelerin baskısı altındaydı. İnebolu’da bir topal Ermeni bir Türk köylüsünün elinde gördüğü kantarı, bu benimdir diyerek almış;

⁴⁰⁵ BOA, DH.ŞFR., 101 / 25.

⁴⁰⁶ BOA, DH.ŞFR., 50 / 28.

⁴⁰⁷ Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 32.

⁴⁰⁸ BOA, MV., 213 / 60.

⁴⁰⁹ BOA, DH.ŞFR., 619 / 91.

⁴¹⁰ BOA, DH.ŞFR., 627 / 126.

⁴¹¹ BOA, DH.ŞFR., 628 / 95.

⁴¹² Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 32.

⁴¹³ Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 15, 20-21.

⁴¹⁴ Açıksöz, *İstiklâl Harbinde Kastamonu*, s. 15.

köylünün şikâyeti ise bir işe yaramamıştı. Mekteb-i Sultânî kütüphanesinde bulunan kitaplar ise kendilerine ait olduğu gerekçesiyle Ermeniler tarafından yağma edilmişti.⁴¹⁵ Açıksöz'ün ifadesiyle bu Komisyon'a hangi Ermeni gider ve "benim malım şu Türkte'dir" dese, o Türk'ün evi basılmakta ve zorla o eşya alınarak Ermeni'ye verilmekteydi.⁴¹⁶

Rumlar ise taşkınlıklarını gizlemiyorlar ve Türklerle alay ediyorlardı. Hacı İbrahim Dağı'na çıkan Rumların "bir merkebe fes giydirerek, sarık sarmaları ve işte Türkler bunlardır diye çadır çadır gezdirip gülüşmeleri", bunu duyan ve bir kez dahi yüzünü yere eğmeyen Kastamonu Türkü'nün gururunu incitiyordu.⁴¹⁷ Rumların ve Ermenilerin bu şımarık hareketleri karşısında Kastamonu halkı "dişlerini, güçlerinin yettiği kadar sıkarak soluyorlar, Hükûmet'i bu kadar alçaltmaya katlandığı için açıktan açığa lanetliyorlardı".⁴¹⁸

İnebolu'da ise İnebolu'nun tanınmış zenginlerinden İstavri Ferida'nın büyük oğlu Aristotali'nin Pontusçu faaliyetler içerisinde olduğu biliniyordu. Rumların meskûn olduğu Patriyos mahallesi (Karadeniz mahallesi) şehrin dışında bulunduğundan, Rumlar hareketlerini gizleyebiliyorlar ve kiliselerini karargâh olarak kullanabiliyorlardı. İstanbul Pontus teşkilatı marifetiyle Kastamonu kıyılarına geceleri silah ve cephane çıkarılıyor, ayrıca Rumlara verilen yemeklik buğday ve mısır çuvallarının içinde İnebolu'ya silah ve cephane sokulmaya devam ediliyordu. Bu durum ihbar edilmiş ve silahlar yakalatılmışsa da, daha ileri gidilememişti.⁴¹⁹

Zaman zaman İnebolu'ya gelen İngiliz kontrol subaylarının varlığı ise Rumları daha da şımartmakta ve cesaretlendirmekteydi. Manifaturacı Danil yine Türkler'den Manifaturacı Recep'i "sizleri imha edeceğiz, Pontus Krallığını kuracağız" diyerek tehdit etmişti. 10 Nisan 1919'da bir İngiliz torpidosu ile İnebolu'ya gelen iki İngiliz subayı Rumlarla görüşmüş ve İnebolu'da iki gün kalan subaylar, Askerlik Şubesi Reisi Binbaşı Hasan Fehmi Bey ile görüşerek mütareke hükümlerine göre depolardaki silahları, av tüfeklerine varıncaya kadar almıştı. Bunu gören Rumlar kabadayılığa yeltenmişler; şımarmışlar, polis ve bekçileri dinlemez olmuşlar, hatta o gün ilçede devletin en büyük temsilcisi olan Kaymakam Cemil Bey'in gazinoda sandalyesini altından almışlardı. Bu hadise üzerine bir saat zarfında Zarbana köylü Şaban Reis idaresinde Mustafa Efendi, Ormancı Ömer Efendi, İmamoğlu Hasan Ağa ve Sadullah Reis gibi seçkin delikanlılardan 41 kişilik silahlı bir gönüllü kuvvet toplanarak iki büyük sandalın peşine taktıkları koca Türk bayrağını dalgalandıra dalgalandıra İnebolu'ya gelmişler ve "ey gaziler yine yol

⁴¹⁵ Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 20-21; Açıksöz, *İstiklâl Harbinde Kastamonu*, s. 14.

⁴¹⁶ Açıksöz, *İstiklâl Harbinde Kastamonu*, s. 14.

⁴¹⁷ Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 21.

⁴¹⁸ Açıksöz, *İstiklâl Harbinde Kastamonu*, s. 16; Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 15.

⁴¹⁹ Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 16.

göründü bize” türküsünü söylereyek, Yarbaşı önüne çıkmışlardı. İnebolular ansızın gelen bu millî kuvvete, kahve ve ayran ikram etmiş ve sevinçle göğüslerine basmışlardı. Bu grup daha sonra sandallarına binmişler, halkın huzur ve güvenini bozan Rumların oturduğu Patriyos mahallesine gelmişler, ortalıkta ise bir tane Rum palikaryası kalmamıştı.⁴²⁰

Bu arada Karadeniz kıyılarına 200.000 Rum muhacirin yerleştirileceğinin duyulması, halkın sinirlerini germişti.⁴²¹ İnebolu ve Kastamonu’da yerli Rum muhacirleri için kurulan Rum Muhacir Cemiyeti İnebolu Şubesi ise gizlice Pontusçu faaliyetlerini genişletmekte, silah ve cephane almak için para yardımlarında bulunmakta idi.⁴²² Bu konuda Dâhiliye Vekâleti tarafından Kastamonu Vilayetine gönderilen 8 Mart 1920 tarihli bir yazıda, bir İngiliz gambotunun sahillerde dolaşmasından ve elde edilen bazı mektuplardan anlaşıldığı kadarıyla Pontus Rum Cemiyeti’nin Sinop ve İnebolu ile temas kurarak, teşkilatlanmaya gitmek istediği bildirilmekte idi.⁴²³ Nitekim bu uyarı doğru çıkmış, İnebolu Postahanesi’nce fark edilen ve Vali Cemal Bey tarafından 9 Aralık 1920’de Dâhiliye Nezareti’ne iki adet mektubun sureti gönderilmişti. Bu mektuplardan birinde şöyle denilmekteydi:⁴²⁴

“Kastamonu Muhacir Komisyonu’na

Size beyan ederiz ki Pontus Hükümetiniz hakkında her ne müsted’iayatınız varsa bize müracaat eyleyiniz. Siz bize tabi oluyorsunuz. Şehri taahhüdatınızı bize göndereceğinizden size makbuzunuzu göndereceğiz. Ve ihtiyacınızı göndermek üzere bize bildireceksiniz. Cemiyetlerin de merkezine öyle malumat verdik.

Aza Andiryadis

Eski Mebus Kokidis”

Görüldüğü üzere Mütareke sonrası dönem ve Millî Mücadele yıllarında Kastamonu Rum ve Ermenileri halka ve mahalli Hükümet’e karşı olumsuz bir tutum içerisine girmiş bulunuyorlardı.

7.3. Kastamonu İstiklâl Mahkemesi ve Faaliyetleri

Millî Mücadele yıllarında bir taraftan cephelede düşmanlara karşı mücadele sürdürülürken; diğer taraftan ayaklanmalar, casusluk, bozgunculuk, eşkıyalık gibi faaliyetler de devam ediyordu. Bu suçlara bakmakla görevli bidayet mahkemeleri ve harp divanlarının çalışmaları ve sistemleri bozulmuş olduğundan, Millî Mücadele Dönemi’nin şartlarına cevap veremiyorlardı. 29 Nisan 1920’de çıkarılan Hıyanet-i Vataniye Kanunu’nun uygulanmasından ise istenilen fayda sağlanamamıştı. Hıyanet-i Vataniye Kanunu’ndan beklenen sonucun alınabilmesi ise hızlı çalışan, çabuk karar alıp

⁴²⁰ Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 17-18.

⁴²¹ Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 130.

⁴²² Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 131.

⁴²³ BOA, DH.ŞFR., 108 / 38.

⁴²⁴ BOA, DH.ŞFR., 659 / 100; BOA, DH.EUM.AYŞ., 33 / 43; Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 131.

uygulayan mahkemelerin kurulmasına bağlıydı. Bunun sonucunda 11 Eylül 1920’de kabul edilen Firariler Hakkındaki Kanun ile İstiklâl Mahkemeleri’nin kuruluşu kabul edilmiş ve çalışma usûlleri belirlenmiştir. İlk aşamada Kastamonu, Eskişehir, Konya, Isparta, Ankara, Kayseri ve Sivas’ta birer İstiklâl Mahkemesi kurulması öngörülmüştür. Mıntıka olarak Kastamonu İstiklâl Mahkemesi Sinop, Çankırı, Bolu ve Zonguldak havalisini kapsamaktaydı.⁴²⁵ Kastamonu İstiklâl Mahkemesi’nin üyeleri Refik Şevket Bey (Saruhan), Dr. Fikret Bey (Kozan), Yusuf Ziya Bey (Bitlis) ve Necib Bey’den (Mardin) oluşturuldu.⁴²⁶

Millî Mücadele yıllarında Kastamonu ve havalisinde pek çok asayiş olayları göze çarpılmaktaydı. Bu olayların başında eşkıyalık, gasp, hırsızlık ve firarilerin neden olduğu diğer hadiseler gelmekteydi. Bu sebeple İstiklâl Mahkemeleri’nin kuruluşu, Kastamonu ahalisi tarafından olumlu karşılandı. Nitekim 18 Ekim 1920 tarihli *Açıksöz* gazetesinde İstiklâl Mahkemeleri’nin kuruluşuna ilişkin yapılan değerlendirmede şu satırlara yer verilmişti:⁴²⁷

“Mevcudiyet ve istiklâl-i millîmizi haleldâr edecek her türlü cerâ’im erbâbını cezalandırmayı ağûş-i salâhiyetine alan İstiklâl Mahkemeleri her halde vatanın emri-rehâ ve istihlâsında büyük bir âmil olacak ve bu vazifeyi bi-hak îfâyâ muktedir olurlarsa tarih kendilerine pek büyük sitayişle mâlî sahifeler açacaktır.

Bu mahkemelerin salâhiyetleri, hak ve adli temine iştiyakları ne kadar büyük olur ve verecekleri hüküm ne kadar sürat ve şiddetle icra olunursa vatan o kadar çabuk halas bulacak.

Millet bugün yemekten, içmekten hatta nefes almaktan ziyade adaletle teşnedir. O, adaletle ve müsavata bi-hak kâhhar-ı riayet olunduğunu gördüğü zaman ianeye de, angaryaya da ölüme de gülererek koşar. Konya hadisesi gözümüzün önünde, bu milleti el’an iğfâl ve tesvil eyleyen içimizde vatansız dinsiz hainler var. Vahdet-i millîyeyi ihlâl edecek tesvilât ve telkinâtta bulunanlara lââyık oldukları cezaları bilâ-merhamet vermek ve icra etmek İstiklâl Mahkemeleri’nin esas vazifeleridir. Bundan sonra İstiklâl Mahkemeleri’nin en büyük işleri ordunun intizâm ve mükemmeliyetini temindir. Bu da ancak malik oldukları kontrol salâhiyetlerini istimâl etmekle olur. Dertlerimizi açık söylemezsek devalarını bulamayız. Ordunun satvet ve kuvvetini teminini en büyük gaye

⁴²⁵ Ergün Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1975, s. 54-74; Mustafa Safran, “Kastamonu İstiklâl Mahkemesi”, *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu: Tebliğler (19-21 Ekim 1988- Kastamonu)*, Ankara 1989, s. 116-117; Rahmi Çiçek, “Kastamonu İstiklâl Mahkemelerinin Bölgede Güvenlik ve Asayişin Sağlanmasındaki Rolü”, *İstiklâl Mahkemeleri Sempozyumu (10-11 Aralık 2015- Adıyaman)*, 2016, s. 211.

⁴²⁶ Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 54-74; Açıksöz, *İstiklâl Harbinde Kastamonu*, s. 77; Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 246; Eski, *Kastamonu Basınında Millî Mücadele’nin Yankıları*, s. 12; Çiçek, “Kastamonu İstiklâl Mahkemelerinin”, s. 213.

⁴²⁷ “İstiklâl Mahkemeleri”, *Açıksöz*, 18 Teşrinievvel 1336, s. 1; Safran, “Kastamonu İstiklâl Mahkemesi”, s. 117; Eyüp Akman, *Açıksöz Gazetesi’ne Göre Kastamonu İstiklâl Mahkemeleri*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2005, s. 12.

tanıyan İstiklal Mahkemeleri'nin en çok uğraşacakları iş bit-tabî firar beliyesidir. Askerin kaçmasına en büyük sebep ne? İşte İstiklal Mahkemeleri'nin çözeceği büyük ukde? Asker firar ediyor. Bu şimdi değil Harb-i Umûmi'de moda hükmüne geçmiş bir bela. Bunda bilâ-şek ve şüphe ve bilâ-tereddüd söyleyebiliriz ki adaletsizlikti. Harb-i Umumi'de gördük bunu. İnkâr etmekten ne çıkar. İşini beceren bostancıbaşı oldu. Zengin, hatırlı, nüfuzlu ve intisablı olan cephe arkasında, şubelerde, menzillerde, rahat hizmetler aldı. Şimdiki halde böyle bir kanunsuzluk mevzu bahis olamaz. Lâkin bu telakkiyi halkın zihninden çıkarmak için kılı kırk yararcasına adaleti temin etmek farzdır. İstiklâl Mahkemeleri faaliyetini teşdid ve adaleti temin ettikten sonra biz mutmain olabiliriz ki: ona buna istinaden askerliği gerilerde geçirmeye göz dikenler veyahut bunu teshil edenler kalmayacak ve bu suretle ordunun satvet ve kudreti tekemmül etmiş olacaktır. Hülâsa, İstiklal Mahkemeleri'nden beklediklerimiz pek büyük ve pek şümüllüdür. Arz ettiğimiz gibi millet adalete teşnedir. Adaleti müsavâtı temin edecek olan İstiklâl Mahkemeleri'ne millet can ve gönülden zâhirdir. Millet istiyorki firar eden hıyânet eden en büyük cezaya çarptırılsın. Fakat bilâ-tefrik ve bilâ-merhamet!"

Kastamonu İstiklâl Mahkemesi Heyeti, 18 Ekim 1920'de Çankırı'dan Kastamonu'ya gitmek üzere hareket etmiştir. Başkâtip Selahaddin Bey ise üç gün önceden Kastamonu'ya gelmiş bulunuyordu. Diğer taraftan İstiklâl Mahkemesi Heyeti'nin Kastamonu'ya gelecek olmasından dolayı hazırlıklara başlanmış, Heyet'in çalışması için Meclis-i Umûmi binası kararlaştırılmıştır.⁴²⁸ 21 Ekim 1920 tarihli *Açıksöz* gazetesi, Heyet'in Tuht nahiyesinde bulunduğunu ve "zaman-ı hareketleri ve nereye gideceklerinin malûm olmadığını"⁴²⁹ belirtmekte idi. Tefik Rüşdü, Fikret ve Refik Şevket Beylerden müteşekkil Heyet, 6 Kasım Cumartesi günü Kastamonu'ya gelmiş ve 8 Kasım 1920 tarihinden itibaren göreve başlamıştır. Diğer taraftan Heyet için hazırlanan Meclis-i Umûmi binasından vazgeçilerek, Kastamonu Gençler Kulübü binası Heyet'e tahsis edilmiş ve Heyet çalışmalarını buradan yürütmüştür.⁴³⁰ İstiklâl Mahkemesi için hazırlanan salonda kürsünün arkasına bir buçuk metre genişlik ve iki metre uzunlukta bir Türk bayrağı asılmış ve bu bayrağın üzerine de "Türkiye Büyük Millet Meclisi İstiklâl Mahkemesi, Mücahedesinde Yalnız Allah'tan Korkar" yazılı bir levha asılmıştı.⁴³¹

Bu arada azalardan Tefik Rüşdü Bey Moskova'ya gönderilecek heyette yer almış olduğundan, yerine yeni bir aza gelinceye kadar Fikret ve Refik Şevket Bey bir kısım köylere giderek incelemelerde bulunmuşlardır.⁴³² Tefik Rüşdü Bey'in Moskova'ya

⁴²⁸ "İstiklâl Mahkemesinde", *Açıksöz*, 11 Teşrinisani 1336, s. 4.

⁴²⁹ "İstiklâl Mahkemesi Heyeti", *Açıksöz*, 21 Teşrinievvel 1336, s. 2.

⁴³⁰ "İstiklâl Mahkemesi Şehrimizde", *Açıksöz*, 8 Teşrinisani 1336, s. 3; Çiçek, "Kastamonu İstiklâl Mahkemelerinin", s. 226; Akman, *Açıksöz Gazetesi'ne Göre Kastamonu İstiklâl Mahkemeleri*, s. 13.

⁴³¹ Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 246.

⁴³² "İstiklâl Mahkemesi", *Açıksöz*, 18 Teşrinisani 1336, s. 1; Akman, *Açıksöz Gazetesi'ne Göre Kastamonu İstiklâl Mahkemeleri*, s. 14.

hareketinden sonra, azaların tamamlanması için Kastamonu İstiklâl Mahkemesi bir ay çalışmasına ara vermiştir. Kastamonu İstiklâl Mahkemesi azalığına seçilen diğer azalardan Bitlis Mebusu Yusuf Ziya ile Mardin Mebusu Necib Bey ise 15 Aralık 1920'de Çankırı'dan Kastamonu'ya hareket etmiştir.⁴³³

Bu arada İstiklâl Mahkemesi Heyeti tarafından yayınlanan beyannamelerle halk, sükûnete davet edildiği gibi firari olanların teslim olmaları çağrısında bulunulmuştur. Bu çağrı üzerine pek çok firarinin teslim olduğu görülmekteydi.⁴³⁴ Heyet zaman zaman almış olduğu kararları *Açıksöz* gazetesi marifetiyle kamuoyuna duyurarak, özellikle suç unsurlarının dikkatini çekmeye çalışmıştır. *Açıksöz* gazetesinin 17 Ocak 1921 tarihli nüshasında yer verilen özellikle firari ve bakayalar için alınan 10 maddelik kararda şu esaslara yer verilmiştir:⁴³⁵

“Madde 1- Şimdiye kadar tebeddül-i hava veya izin müddeti bittiği halde henüz şubeye gelmeyenler ve bakaya addedilenlerde dâhil olduğu halde silahaltında veya şube emrinde bulunmayan her mükellef, millet nazarında asker kaçağıdır. Hayat ve memâti meçhûl olanlar müstesnadır.

Madde 2- Bu kâbil asker kaçaklarının mahalle ve heyet-i ihtiyarilerine işbu kararın tebliğinden itibaren on gün zarfında aranan mükellefler teslim olmazlarsa onun yerine sırasıyla babası, biraderi, amcası, dayısı, amcazâdesi, dayızâdesi, eniştesi ve eniştezâdesi silahaltına alınacaktır.

Madde 3- Bu suretle mükellefler yerine alınacakların yaşı 18'den dün ve elliden efzûn olmayacaktır.

Madde 4- Firarinin ikinci madde de muharrer akrabasından kimse yoksa o neferin mensûp olduğu köy ve mahalle, beher nefer için 200 lira ceza verecektir. Bu paranın tevzî ve taksimi köylünün seviye-i maliyesine göre rüesâ-yı mülkiye tarafından yapılacaktır.

Madde 5- İstanbul gibi meşgul memleketlerimiz dâhilinde kalan mükellefin haklarında işbu mukarrerat firarilerin köy ve mahallelerine tarih-i tebliğinden kırk gün sonra infâz ve tatbik olunacaktır.

Madde 6- Firarilerin icabatı halinde yerlerine alınan akrabası terhis olur.

Madde 7- Rüesâ-yı mülkiye ile şube riyasetlerinin bu hususta teşrik-i mesaîf etmeleri ve neticeden on beş günde bir müşterek imza ile malûmat vermeleri lâzımdır.

⁴³³ “İstiklâl Mahkemesi Azaları”, *Açıksöz*, 16 Kânunuevvel 1336, s. 1; Çiçek, “Kastamonu İstiklâl Mahkemelerinin”, s. 226.

⁴³⁴ “İstiklâl Mahkemesi Beyannamelerinin Tesiri”, *Açıksöz*, 18 Teşrinisani 1336, s. 2; Akman, *Açıksöz Gazetesi'ne Göre Kastamonu İstiklâl Mahkemeleri*, s. 14.

⁴³⁵ “Firari Alâkadarları Okusunlar”, *Açıksöz*, 17 Kânunusani 1337, s. 4; Safran, “Kastamonu İstiklâl Mahkemesi”, s. 118; Akman, *Açıksöz Gazetesi'ne Göre Kastamonu İstiklâl Mahkemeleri*, s. 23; Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 286-287.

Madde 8- Bu mukarrerât en azamî bir süratle her şubenin en uzak köylerine kadar nihayet on günde tebliğ edilecek ve netice-i tebliğ şube riyasetleriyle mahkememize bildirilecektir.

Madde 9- On ve kırk gün mühletler zarfında dehâlet edenler hakkında kemâfis-sabık mahkememizin mütalaası sorulacak ve fakat bu müddetlerin mürûrundan sonra gelecek olanların bilâ-istizân mufassıl künye ve evrak-ı tahkikiyeleriyle doğruca mahkememize gönderilecektir.

Madde 10- Ceza-yı nakdî Tahsil-i Emval Kanunu'na tevfikân tahsildarlar tarafından alınacaktır”.

Alınan kararların 1. maddesinde asker kaçağı tanımlaması yapılmış, 2. ve 4. maddelerde asker kaçakları ve bunların en yakın akrabaları ile bağılı oldukları köy ve mahalle ihtiyar heyetlerine önemli ve ağır sorumluluklar yüklenmiştir. Şüphesiz bu ağır hükümler, asker kaçaklarının bu gibi hallerden vaz geçmeleri için alınmış tedbirlerdi.

Açıksöz gazetesinin İstiklâl Mahkemesi Heyeti ile yapmış olduğu bir mülâkat ve Heyet'ten alınan cevaplar, yayınlanan kararlar ve beyannâmelerin sebep, maksat ve mahiyetlerini açıklaması bakımından önemlidir. Buna göre Heyet'in göreve başlamadan önce ki mevcut durum ile görevde bulunduğu yaklaşık üç aylık devrede asayişin sağlanması hususunda önemli aşamalar kaydedilmiş ve firari miktarında gözle görülür bir düşüş yaşanmıştır. Bu “farkı takdir etmeyenler, cahil değilseler haindirler” değerlendirmesini yapan Heyet'e göre, alınan kararların ve beyannâmelerin neşrinden maksat, “herhangi bir endişe ile vatanî vazifeye iştirâkte te'ehhür edenlere, millet namına son ihtar babalığı yapmaktı”. Burada ki amaç aynı zamanda askerde olanlar ile askerden kaçanlar arasında adaleti sağlamaktı. Nitekim Heyet tarafından *Açıksöz* gazetesine verilen mülâkatta bu hususla ilgili şu ifadeler yer verilmekteydi:⁴³⁶

“İstiyoruz ki: Mevki-i tatbikte olan her kanun her emir mutlaka mütesaviyen tatbik olunsun. Silahaltında, hudud boylarında düşmanla çarpışan kardeşlerimizin yüreklerine, akıllarına falanın kaçtığı, filânın İstanbul'da bulunduğu ve filânın iltimasa uğradığı müsavatsızlıkların olduğu gelmesin. Zaten biz bütün kudret-i beşeriye dâhilinde bulunan bütün salâhiyetlerimizi istimâl ederken esbâb-ı marazı izâle etmeyi en esaslı bir vazife edindik. Geçen gün sevkiyata dair olan tamimimizle bu son mukarrerât ve birkaç gün sonra bütün mıntıkamıza neşredeceğimiz beyannâme takip ettiğimiz gayeyi tamamen gösterir”.

Diğer taraftan “her mükellefin mensup olduğu ailenin millete hizmet etmek için ayrılmış bir uzvu” olduğuna göre “o aile efradından Ahmet olmazsa yerine Mehmet'i almak” adaletin gerektirdiği bir zaruretti. Teslim olma sürelerini geçirenler hakkındaki karar ise ancak kendilerinin Heyet karşısına çıkmaları ve geçerli mazeretlerini sunmalarına

⁴³⁶ “İstiklâl Mahkemesi Heyetiyle Mülâkat”, *Açıksöz*, 24 Kânunusani 1337, s. 2; Akman, *Açıksöz Gazetesine Göre Kastamonu İstiklâl Mahkemeleri*, s. 23, 81-83.

bağlıydı. Heyet'e göre "mutlaka mahkûmiyet ve mutlaka berat" söz konusu değildi. Bu ancak zan altında bulunan kişinin beyanatı ve Heyet'in vicdanında oluşacak kanaate bağlıydı. Asker kaçaklarının teslim olmaması durumunda ise "bu azim zarar ve ziyana marûz kalmamak lüzumu karşısında o köy veya mahalle son fedakârlığı yapmalıydı".⁴³⁷

Birinci dönem İstiklâl Mahkemeleri dört ay zarfında büyük başarılar sağlamış, on binlerce kaçak ve bakaya cepheye gönderilmişti. Suçlarından dolayı ceza alanlar ise suç alışkanlık haline getirmiş ve kaçak bulunduğu sırada soygun, öldürme, ırza saldırı gibi ağır suç işlemiş olanlardı. Mahkemeler bunun yanı sıra en önemli konu olan emniyet ve huzur sorununu da çözmüş, emniyet bozucu suçlar hemen neredeyse hiç kalmamıştı. Soyguncu, çıkarıcı, casus, hatta âdi suçlar bile önemli derecede azalmıştı. Bununla birlikte İstiklâl Mahkemeleri'nin bulunduğu yerlerde aynı zamanda Sıkıyönetim Mahkemeleri'nde bulunmasının kanunla bağdaşmayacağı gerekçesinden hareketle, kısa bir süre sonra Millî Savunma ve İçişleri Bakanlıkları'nın teklifi ve Bakanlar Kurulu'nun kararı ile İstiklâl Mahkemeleri kaldırıldı.⁴³⁸

Birinci dönem Kastamonu İstiklâl Mahkemesi'ne toplam 420 olay intikâl etmiştir. İntikâl eden suçlar türlerine göre şu şekildedir: ahz-ü gasb 33, ahz-ü gasb ve adam vurmak 5, altın kaçakçılığı 3, âmal-i millîyeye muhalefet 4, casusluk 6, cephanes saklamak 1, cerh 2, cerh ve kâtl 2, darp ve cerh 4, düşman âmaline hizmet 5, eşkıyaya yataklık 12, fiil-i şen'i 19, firar 59, firar ve ahz-ü gasb 12, firariyi himaye 6, firar ve kâtl 2, firara sebebiyet 10, firar ve sirkât 3, firar ve şekâvet 32, firarı teshil 3, firara teşvik 3, firar vazifeyi su-i istimâl 3, firara yataklık 7, hane basmak 4, hilâf-ı hakikât-i şahâdet 1, îfa-yı vazifede hakâret 1, isyan 9, işkence 1, ırza taarruz 6, kadın kaçırma 1, kâtl 6, kâtl ve şekâvet 9, mahlût, noksan ekmek imali 1, mal-ı mesrûku satın alma 1, rakı satmak 2, rüşvet 5, sahtekârlık 13, sarhoşluk ve silah atmak 1, silah satmak 1, sirkât 10, sirkât ve yataklık 2, soygunculuk ve kâtl 3, şekâvet 32, şekâvet ve ahz-ü gasb 4, tahkir ve darp 1, Türklük aleyhinde bulunmak 2, vatana ihanet 21, vazifeyi su-i istimâl 9, yataklık 12, yol kesmek 11, yol kesmek ve şekâvet 15. Birinci dönem Kastamonu İstiklâl Mahkemesi'nin vermiş olduğu cezalar ise türlerine göre şu şekildedir: vicahen idam 9, gıyaben idam 3, maslûb idam 135, ta'likten idam 35, müebbed kürek 8, kürek 6, pranga 38, hapis 26, zarb 113, bilâ-zarb-ı sevk 108, tard ve rütbe kat'ı 2, memleket haricine ihraç 4, ait olduğu mahkemeye gönderilen 4, ikâmete mecburiyet 19, beratine karar verilenlerin miktarı ise 69'dur.⁴³⁹

⁴³⁷ "İstiklâl Mahkemesi Heyetiyle Mülâkat", *Açıksöz*, 24 Kânunusani 1337, s. 2; Akman, *Açıksöz Gazetesi'ne Göre Kastamonu İstiklâl Mahkemeleri*, s. 23, 81-83.

⁴³⁸ Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 132-133.

⁴³⁹ Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 128-129; Safran, "Kastamonu İstiklâl Mahkemesi", s. 118.

Birinci dönem İstiklâl Mahkemeleri'nin faaliyetlerinin son bulması⁴⁴⁰ üzerine, 21 Şubat 1921 tarihli *Açıksöz* gazetesinde kaleme alınan bir haber, aynı zamanda Kastamonu İstiklâl Mahkemesi'nin dört aylık faaliyetlerinin değerlendirilmesi açısından da önemlidir. Bu haberde şu satırlara yer verilmiştir:⁴⁴¹

“İstiklâl Mahkemeleri'nin-Ankara İstiklâl Mahkemesi müstesna olmak üzere-şimdilik faaliyetlerine nihayet verilmiştir. Bu mesele Meclis'in umûmi bir düşüncesi olabilir. İstiklâl Mahkemeleri'nin şu şerâ'it tahtında elzem olup olmadığını Meclis bilir ve istediği gibi yapar. Bu tadilin neden ileri geldiğini iyice anlamadan leh ve aleyhte söz söylemek ukalalık olur. Biz yalnız kendi muhitimizde İstiklâl Mahkemeleri gelmeden evvelki ahvâl ile şu son zamanlardaki ahvâli tasvir etmeye çalışacağız. İstiklâl Mahkemeleri bit-tabii bir ihtiyaçtan doğmuştu. Fırarî vuku'atı çoğalmış, şekâvet ziyadeleşmiş, casusluk ve hıyânet-i vataniye cürümleri hatırı sayılır derecede artmıştı. Bu vaziyet karşısında Meclis bu mahkemelerin vücudunu elzem gördü. Ve arkadaşları arasından üç dört zatı her mıntika için bu işleri görmeye memur etti. İstiklâl Mahkemeleri'nin esbâb-ı teşkili bundan ibaret idi. Meclis bu kararıyla en büyük bir ihtiyacı yerine getirmiş ve içtimaî dertlerimizin en mühim ilâcını keşfetmişti. Denilebilir ki Büyük Millet Meclisi'nin tanzim ettiği en kolay ve en adaletli tatbik olunabileni bu kanun olmuştur. Büyük Meclis mahkemedi, mücrimler de müddeiler de şahitler de sâmililer de, bütün millet memnun. Allah tuttuklarını kolay getirsin. İşte biz bu muhterem mahkeme, şehrimizi terk edip Büyük Millet Meclisi'ndeki arkadaşlarına iltihâka giderken bunları düşünüyoruz. İstiklâl Mahkemesi'ne ait evrakın adliyeyle ait olanı adliyeyle, divân-ı harplere ait olanı da divân-ı harplere verildi. Ümit ediyoruz ki teşkilat-ı ahîre üzerine kanunlarımız düzeltilir de milletin üç dört aydır görüp alıştığı mahkemede sürat ve sühûlet meselesi hallonulur ve bütün millet mehâkimiyle, Hükûmetiyle mesud olur”.

Kastamonu İstiklâl Mahkemesi bölgede 4 ay 10 gün görev yapmış ve görev süresi 17 Şubat 1921 tarihi itibarıyla son bulmuştur. Azaların Kastamonu'dan ayrılmadan önce yayınladıkları son tamim ise şu şekildedir:⁴⁴²

⁴⁴⁰ İstiklâl Mahkemelerinin kaldırılmasına ilişkin alınan kararın *Açıksöz* gazetesine yansıyan sureti şu şekildedir: “Bir numaralı Ankara İstiklâl mahkemesinden maada bilumum İstiklâl Mahkemelerinin şimdilik faaliyetine nihayet verilmiş ve meclise davet edilmiştir. Bu mahkemelerde derdest bulunan mevaddan kavanin-i umumiye mucibince mehakim-i nizamiyeye ait olanları mehakim-i nizamiyeye ve kavanin-i askeriye mucibince divân-ı harplere ait olanları da askerî divân-ı harplere devr edilecektir. İstiklâl Mahkemeleri hakkındaki kanunun tatbikini muhtasaran İstiklâl Mahkemelerine aittir. İş bu kararname Büyük Millet Meclisinin 17 Şubat sene 1337 tarihli içtimaî umumiyesinde kabul olunmuştur”. Bkz. “İstiklâl Mahkemeleri'nin Tatil-i Faaliyeti”, *Açıksöz*, 21 Şubat 1337, s. 1; Akman, *Açıksöz Gazetesi'ne Göre Kastamonu İstiklâl Mahkemeleri*, s. 25-26.

⁴⁴¹ “İstiklâl Mahkemelerinin Tatil-i Faaliyeti Münasebetiyle”, *Açıksöz*, 21 Şubat 1337, s. 1-2; Akman, *Açıksöz Gazetesi'ne Göre Kastamonu İstiklâl Mahkemeleri*, s. 25-26.

⁴⁴² “Kastamonu İstiklâl Mahkemesinin Şimdilik Faaliyetine Nihayet Verilmesi üzerine İcab Eden Mahallere Yazdığı Tamim Suretidir”, *Açıksöz*, 21 Şubat 1337, s. 2; Akman, *Açıksöz Gazetesi'ne Göre Kastamonu İstiklâl Mahkemeleri*, s. 25, 95; *Açıksöz, İstiklâl Harbinde Kastamonu*, s. 78; Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 295-596.

“Bir zaruriyet-i tarihiye neticesi olarak teşkil eden ve mıntıkada dört ay on gün vazife gören mahkememizin temin ettiği fevâid Hükûmet makinesini tedvire kâfi olarak 17 Şubat 1337 (17 Şubat 1921) tarihinden bi’l-itibar şimdilik faaliyetine nihayet verildiği Türkiye Büyük Millet Meclisi’nce takarrür etmiş ve karar-ı mezkûr makam-ı riyasetten bugün tebliğ edilmiştir. Mahkememiz bu karara inbâ’ en bugünden itibaren îtâ-yı hükm etmeyecektir. Elimizde mevcut derdest evraktan mahkeme iktiranı lâzım kısmının adliye ve askeriyeye taliki olanları cihet-i askeriyeye berâ-yı ikmal birkaç gün zarfında tevdi olunacaktır. Takip ve intacı ve tenfizi mahkememizin faaliyetine mütevakıf ne kadar mukarrerâtımız ve bilhassa asker firarilerine ait on maddelik kararımızın icrası tehir edilecek ve mezkûr karara tevfikân icra-yı muamele edenler terhis olunacaktır.

Bir daha kararlarına talikân idamlarına karar verilen efrâd-ı askeriyeye derdest olduklarında ber-mucib-i karar derhal idam edilmeyecek ve kararın suret-i infazı Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti’nden sorulacaktır. Fî-mâ-bâ’d mahkememizin hakk-ı kazası kalmadığına göre bil-cümle muamelât-ı mülkiye ve adliye ve askeriyeye mahkememizin teşkilinden mukaddem cereyan eden şekilde devam edilecektir. Menâfi-i mülk-i millet için her türlü mes’uliyet-i maddiye ve tarihiyeyi uhdesine alarak çalışan Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin bir uzv-u fâili olarak çalıştığımız bu mıntıkada bill-cümle memûrîn-i mülkiye ve adliye ve askeriyeye ve jandarmadan ve ahâli-i muhtermeden gördüğümüz muavenet ve teveccühâtın ilelebet minnettarrî olduğumuzu ve şayet mahkememiz bir muvaffakiyet gösterdi ise bunun sırf kendilerinin müzaheratıyla tahsil eylediğini arz ve işbu tamimizin en seri vasıta ile icab edenlere sürat-i tebliğini bilhassa rica eyleriz”.

Daha sonra Kastamonu İstiklâl Mahkemesi azaları Refik Şevket, Yusuf Ziya ve Necib Beyler ve diğer arkadaşları, mahkeme müfrezesiyle birlikte şehirden ayrılmışlardır. “Halk üzerinde pek derin bir hiss-i hürmet ve muhabbet uyandıran” Heyet, vilayet erkânı, memurlar ve halk tarafından yolcu edilmişlerdir.⁴⁴³ Heyet Çankırı’ya ulaştığında *Açıksöz* gazetesine göndermiş olduğu telgraf ile Kastamonu halkına göstermiş oldukları ilgiden dolayı teşekkür etmişlerdir. Telgraf metni şu şekildedir:

“Açıksöz’e

Teveccühlerinin minnettarrî bulunduğumuz bütün mıntıkamız halkının her ferdine teşekkürâtımızın tebliğine gazetenizi tavassut eyleriz.

Bitlis Mebusu Ziya

Mardin Mebusu Necib

Saruhan Mebusu Refik Şevket”

⁴⁴³ “İstiklâl Mahkemesi Heyeti”, *Açıksöz*, 3 Mart 1337, s. 2; Çiçek, “Kastamonu İstiklâl Mahkemelerinin”, s. 229; Akman, *Açıksöz Gazetesi’ne Göre Kastamonu İstiklâl Mahkemeleri*, s. 27.

Heyet Ankara'ya ulaştığında ikinci bir telgraf daha göndermiştir. Ankara'da gönderilen telgraf şu şekildedir:

“Açıksöz'e

Hatırası hafımızda ilelebet hürmetle yaşayacak olan Kastamonu ve havalisi ahalisine Ankara'dan selâmlar.

Diyarbakır Mebusu Necib

Bitlis Mebusu Yusuf Ziya

Saruhan Mebusu Refik Şevket”

Birinci dönem İstiklâl Mahkemeleri'nin faaliyetlerinin son bulmasından sonra vatan hainleri ve firariler ile Ceza Mahkemeleri ve Harp Divanları ilgilenmeye başladı. Bu mahkemeler ise İstiklâl Mahkemeleri'nin yerini dolduramamıştı. Konya hadiseleri sebebiyle yakalanan yüzlerce âsiye ait davanın normal mahkemelerin ağır çalışması yüzünden sonuçlandırılmaması, İstiklâl Mahkemeleri'ne olan ihtiyacı artırmaktaydı. Hatta Konya Valisi Galip Paşa bu sebeple yargılamanın merkezi Hükûmet tarafından yapılması için Meclis'e başvurmuştu. İstiklâl Mahkemeleri'nin faaliyetlerine son verilmesinden bir ay sonra asker kaçakları ve bozguncu faaliyetlerin sayısında önemli artışlar oldu. Örneğin Sakarya Savaşı öncesinde 39.122'si silahsız ve 687'si silahlı olmak üzere toplam 39.809 asker kaçağı tespit edilmişti. İcra Vekilleri Heyeti Reisi Fevzi Paşa, bu hadiseler üzerine 23 Temmuz 1921'de Meclis'te biri ordunun sağ cenahında bulunan mıntıklar için merkez Kastamonu olmak ve diğeri ordunun sol cenahındaki mıntıklar için merkezi Konya olmak üzere iki İstiklâl Mahkemesi'nin kurulmasını teklif etti. Hakkı Hami Bey Samsun'da da bir İstiklâl Mahkemesi kurulmasını istedi. Yine Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle 8 Eylül 1921'de Yozgat İstiklâl Mahkemesi kuruldu. Böylece Ankara İstiklâl Mahkemesi ile birlikte ikinci dönemde beş İstiklâl Mahkemesi görev yapacaktı. Eski üyeler ve yeni üyelerin seçimi tartışmalara neden oldu.⁴⁴⁴ 30 Temmuz 1921 tarihinde Konya, Kastamonu ve Samsun İstiklâl Mahkemeleri Heyeti için 12 aza seçildi.⁴⁴⁵

“Halk üzerinde pek derin ve ulvî tesirler bırakan ve o zamanda saymakla tükenmez seri ve kat'i icra'atta bulunarak bütün memleketin şükranını celp eden ve muvakkaten tatil-i işgal etmiş bulunan İstiklâl Mahkemeleri'nin”⁴⁴⁶ yeniden göreve başlamasından duyulan memnuniyet, 26 Temmuz 1921 tarihli *Açıksöz* gazetesinden Kastamonu halkına duyuruldu. İkinci dönem Kastamonu İstiklâl Mahkemesi için Mustafa Necati Bey (Saruhan), Neşet Bey (Çankırı), Hamdi Bey (Canik), Mahmud Esad Bey (İzmir) ve Hamdi Bey (Trabzon) aza olarak seçildiler. Kastamonu İstiklâl Mahkemesi Heyeti, Mustafa

⁴⁴⁴ Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 140-147; Safran, “Kastamonu İstiklâl Mahkemesi”, s. 119; Çiçek, “Kastamonu İstiklâl Mahkemelerinin”, s. 229; Rahmi Çiçek, “Sakarya Savaşı'nın Lojistik Destek Bölgesi: Kastamonu Vilayeti”, *Sakarya Meydan Muharebesi ve Haymana Uluslararası Sempozyumu (21-22 Eylül 2017)*, Ankara 2018, s. 261.

⁴⁴⁵ “İstiklâl Mahkemeleri”, *Açıksöz*, 1 Ağustos 1337, s. 1; Akman, *Açıksöz Gazetesi'ne Göre Kastamonu İstiklâl Mahkemeleri*, s. 28.

⁴⁴⁶ “İstiklâl Mahkemeleri Tekrar Faaliyete Başlıyor”, *Açıksöz*, 26 Temmuz 1337, s. 2; Akman, *Açıksöz Gazetesi'ne Göre Kastamonu İstiklâl Mahkemeleri*, s. 28.

Necati Bey'in başkanlığında 10 Ağustos 1921 tarihinde Ankara'dan hareket etti. Heyet daha Çankırı'da iken *Açıksöz* gazetesi aracılığı ile 13 Ağustos 1921'de bir beyanname yayımladı.⁴⁴⁷ Beyanname ile özel yetkilerle göreve başladıklarını ifade eden Heyet, asker kaçakları ile devletin maddî ve mânevî kuvvetlerini kırıp yıkmaya çalışanlar hakkında, din ve milletin selâmeti için en şiddetli cezaların uygulanacağını bildiriyordu. Beyannamenin tamamı ise şu maddelerden oluşmaktaydı:⁴⁴⁸

1. "Mahkememiz vazifeye ibtidar etmek üzere yarın Ankara'dan Çankırı'ya hareket edecektir.
2. Pek mukaddes olan gaye-i millîyenin behemahal ve az zamanda istihsalini müemmen her türlü tedâbire tevessül etmek hususunda Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden kanun-ı mahsus ile salâhiyet-i vas'î' almış olan mahkememiz mesâ-i adilâne-i vataniyesinde bugün şu'ûbât ve memureyn-i devleti kemâfis-sabık kendisine muavin ve müzahir göreceğine emindir.
3. Bilhassa asker firarileriyle devletin kuvâ-yı maddiye ve maneviyesini kesr ü tenkisa cüret edenler hakkında din ve milletimizin selâmeti namına en şedid cezalarını bilâ-rahm ve şefkat verecek olan mahkememiz firarilere fevkalade bir müsa'ade olmak üzere beş günlük bir mühlet veriyor. Bu mühlet zarfında izhâr-ı nedâmetle şubelerine teslim olacak firariler her türlü esbab-ı istirahatleri temin edilmek suretiyle mahall-i müretteblerine sevk edileceklerdir. Dehâlet ve sevk edilen efrâdın adedi mahkememize bildirilecektir.
4. ilahaltına davet olunan mükellefin, en kısa müddet zarfında şubelerinde ispat-ı vücud edeceklerdir. Aksi takdirde haklarında firari muamelesi tatbik olunacaktır.
5. Gerek firariler gerek mükellefin hakkındaki işbu tebliğatımız köylere, mahallelere meclis-i idare, meclis-i beledî, Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti azasıyla, muallimîn ve münevverân-ı memleketten üçer zattan mürekkep heyetlere izâmı suretiyle tatmim edilecek ve bu heyetler İstiklâl Mahkemeleri Kanunu ve salâhiyetini halka lisan-ı münasiple takdim ederek vatanın muhtaç olduğu faaliyet ve gayreti temine çalışacak ve şekl-i muayyende tebliğat ifâ ettiklerine dair birer vesika alacaklardır. İşbu vesikalar bilâ-tehir mahkememize tamim olunacaktır.
6. Tebliğatımızın en seri surette en ücra mahallere kadar tefhim edilmesinden ve teslim olacak firarilerle yeni celp olunacak mükellefin sevkini her ne sebeple olursa olsun tehire uğratanlar, kuvâ-yı devleti tenkis cürmüyle maznûn olarak muhakeme suretiyle tecziye edileceklerdir.

⁴⁴⁷ Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 147-148; Safran, "Kastamonu İstiklâl Mahkemesi", s. 119; Çiçek, "Kastamonu İstiklâl Mahkemelerinin", s. 213; Çiçek, "Sakarya Savaşı'nın Lojistik Destek Bölgesi: Kastamonu Vilayeti", s. 262; Mustafa Eski, "Mustafa Necati", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XII/35 (1996), s. 463-481; Rahmi Çiçek, "Mustafa Necati Bey'in Kastamonu İstiklal Mahkemesinin Faaliyetleri ile İlgili TBMM ve Mustafa Kemal'e Gönderdiği Raporlar", *Mustafa Necati Sempozyumu (9-11 Mayıs 1991-Kastamonu)*, 1991, s. 36.

⁴⁴⁸ "İstiklâl Mahkemesi'nin Talimatnâmesi", *Açıksöz*, 13 Ağustos 1337, s. 2; Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 148; Çiçek, "Kastamonu İstiklâl Mahkemelerinin", s. 230; Çiçek, "Mustafa Necati Bey'in", s. 36; Akman, *Açıksöz Gazetesi'ne Göre Kastamonu İstiklâl Mahkemeleri*, s. 28, 97-98, Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 349-350; *Açıksöz, İstiklâl Harbinde Kastamonu*, s. 87-89.

7. Mahkememiz alâkadarların firari derdesti hususunda son gayret ve fa'aliyet-i ibrâz etmelerini bekler. Aksi surette hareket edecekler hakkında selâmet-i vatan namına şiddetle muamele-i kanuniye îfâ edeceğini şimdiden beyan eder.
8. Mahkememiz, Başkumandanımız Paşa Hazretleri'nin ordunun tezyid kuvvetine matûf ve tedabir-i saireye müteallik tebliğatının son süratle ve harfiyyen îfâ edilmesinin alâkadarları hakkında en şedid ceza-yı kanuniyeyi istilzam edeceğine umûmun kemâl-i ehemmiyetle nazar-ı dikkatini celp eyler.
9. Muhakemede ve Divan-ı Harplerde derdest, rüyet-i davadan İstiklal Mahkemesi'ne ait olanlar intaç edemeyerek mahkememize devr olacaktır.
Her ahz-ı asker şubesi bakaya, firari, mezun, tebdil-i hava, hayat ve memâtı meçhul ve mahall-i sairede bulunan mükellefin adedini ve haftada bir sevkiyat miktarını telgrafla mahkememize bildirecektir.
10. Beş günlük mühletin inkizasından sonra dehâlet eyleyen efrâdın künyeleri derhal telgrafla mahkemeye iş'ar kılınacaktır.
11. Mahkeme, bulunduğu mahalli her zaman telgrafla bildirecektir.
12. İşbu talimatnâme ahkâmının îfâ edildiği tarih mahkememize muvazzahan iş'ar kılınacaktır.
13. İşbu talimatnâme bera-yı tâmim Kastamonu, Çankırı, Sinop, Zonguldak, Bolu vilayetlerine Kastamonu'da On Dördüncü Fırka Kumandanlığı, Kastamonu Havalisi Kumandanlığı'na, Çorum, Bolu Kalem Riyaseti'ne ve Kastamonu, Çankırı, Bolu İstinaf Müdde-i Umûmiliklerine yazılmıştır".

Heyet, ilk cezasını da Çankırı'da iken verdi. Bu ilk cezada zahire tüccarlarından Tombuloğlu Kelimân'ın görülen mahkemesinde, suçu sabit görüldüğünden Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun üçüncü maddesi gereğince on beş sene küreğe mahkûm edilmesine ve cezasını Erzurum'da çekmesine karar verildi.⁴⁴⁹

Heyet, bayramın üçüncü Perşembe günü Kastamonu'ya gelmiş, saat sekizden sonra okunan duanın ardından ilk mahkemesini icra etmiştir.⁴⁵⁰ 2 Eylül'e kadar Kastamonu'da faaliyet gösteren Heyet, 2 Eylül 1921 tarihinde İnebolu'ya geçmiştir.⁴⁵¹ Burada asker firarisi olup çete teşkil eden bir kısım efrâd ile bunlara yataklık eden birçok zevâtın mahkemesi gerçekleştirilmiştir.⁴⁵² Heyet'ten Çankırı Mebusu Neşet Bey ve Samsun Mebusu Hamdi Bey 9 Eylül'de, Heyet Reisi Mustafa Necati Bey ve Benizâde Hamdi Bey

⁴⁴⁹ "İstiklal Mahkemesinin İlk Cezası", *Açıksöz*, 14 Ağustos 1337, s. 1; Akman, *Açıksöz Gazetesi'ne Göre Kastamonu İstiklâl Mahkemeleri*, s. 28.

⁴⁵⁰ *Açıksöz* gazetesinin bu haberi verdiği 20 Ağustos 1921 tarihli nüshası Cumartesi gününe aittir. Bayramın üçüncü günü 18 Ağustos 1921 Perşembe gününe tesadüf etmektedir. Dolayısıyla Heyet'in Kastamonu'ya geldiği tarih 18 Ağustos 1921 olmaktadır. Bkz. "İstiklal Mahkemesi", *Açıksöz*, 20 Ağustos 1337, s. 2; Akman, *Açıksöz Gazetesi'ne Göre Kastamonu İstiklâl Mahkemeleri*, s. 29. Aybars aynı bilgileri vermekte birlikte Heyet'in Kastamonu'ya geldiği tarihi 19 Ağustos 1921 olarak vermektedir. Bkz. Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 149.

⁴⁵¹ "İstiklâl Mahkemesi İnebolu'da", *Açıksöz*, 3 Eylül 1337, s. 1; Akman, *Açıksöz Gazetesi'ne Göre Kastamonu İstiklâl Mahkemeleri*, s. 32.

⁴⁵² "İstiklâl Mahkemesi Kararları", *Açıksöz*, 8 Eylül 1337, s. 2; Çiçek, "Kastamonu İstiklâl Mahkemelerinin", s. 231; Akman, *Açıksöz Gazetesi'ne Göre Kastamonu İstiklâl Mahkemeleri*, s. 34-35; Mustafa Eski, "Mustafa Necati'nin Kastamonu Tarihindeki Yeri", *Mustafa Necati Sempozyumu (9-11 Mayıs 1991- Kastamonu)*, 1991, s. 12.

10 Eylül'de Kastamonu'ya dönmüşlerdir. İnebolu'da cereyan eden mahkemelerden en önemlisi asker firarisi ve çete teşkil etmek suretiyle İnebolu-Kastamonu arasında yol kesen ve halkın emval ve eşyasını gasp eden Raif'in idam edilmesi oldu.⁴⁵³

Heyet daha sonra 22 Eylül 1921 tarihinde Ilgaz-Çerkeş yoluyla Bolu'ya hareket etti. Samsun Mebusu Hamdi Bey ve Heyet'ten bir kâtip Kastamonu'da kalmışlardır.⁴⁵⁴ Düzce'de bir kısım firari efrâdı ile⁴⁵⁵ yine Bolu'da bir kısım firari ve çete mensuplarının mahkemeleri icra edilmiştir.⁴⁵⁶ Heyet daha sonra Hendek, Adapazarı ve İzmit'e geçmek üzere Düzce'den ayrılmıştır.⁴⁵⁷ 29 Ekim'de Adapazarı'nda, 31 Ekim'de ise İzmit'te faaliyetlerini devam ettirmiştir.⁴⁵⁸ Bu arada Heyet, faaliyetleri ve almış olduğu kararlar hakkında Kastamonu vilayeti ile Bolu, Çankırı, Sinop, Zonguldak, Çorum, İzmit mutasarrıflıklarına, Kastamonu ve Havalisi Komutanlığı ile Kastamonu, Bolu, Çorum Ahz-ı Asker Kalem Riyasetleri'ne ve Adapazarı kaymakamlığına bilgi vermektedir.⁴⁵⁹ Çalışmalarını bitiren Heyet daha sonra Kastamonu'ya dönmek üzere Bolu'ya hareket etmiştir.⁴⁶⁰ Mecidiye'ye uğrayan Heyet'ten⁴⁶¹ İstiklâl Mahkemesi Başkâtibi Talât Bey, 28 Kasım 1921'de Kastamonu'ya gelmiştir. Reis Mustafa Necati Bey bu sırada Ilgaz, Hamdi ve Neşet Bey ise Karacaviran'da bulunuyordu.⁴⁶² Kastamonu İstiklâl Mahkemesi Heyeti 30 Kasım 1921 Çarşamba günü Kastamonu'ya dönmüştür. Bu arada Çorum livası da Kastamonu İstiklâl Mahkemesi'nin yetki alanına dâhil edilmiştir.⁴⁶³

Kastamonu İstiklâl Mahkemesi firari ve çete olaylarıyla birlikte, bir kısım suçlara adları karışan kimi askerî ve mülkî amirlerin yargılanmaları işlerine de bakmıştır. Bunlardan Osmancık Ahz-ı Asker Şubesi Reisi Şahab Efendi gerek firari ve gerekse celp edilecek olan efrâdı vaktinde göndermemek, nakliye araçlarını yetkisi olmayan kişilere vermek, yazıcı neferlerinden Fahri Efendi ile sıfat-ı askeriyesine yakışmayacak bir surette laubali

⁴⁵³ "İstiklâl Mahkemesi Heyet-i Muhteremesinin Avdeti", *Açıksöz*, 11 Eylül 1337, s. 1; Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 149; Akman, *Açıksöz Gazetesi'ne Göre Kastamonu İstiklâl Mahkemeleri*, s. 35.

⁴⁵⁴ İstiklâl Mahkeme-i Âliyesi", *Açıksöz*, 22 Eylül 1337, s. 1; Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 150; Akman, *Açıksöz Gazetesi'ne Göre Kastamonu İstiklâl Mahkemeleri*, s. 38.

⁴⁵⁵ "İstiklâl Mahkemesi Kararları", *Açıksöz*, 22 Teşrinievvel 1337, s. 2; Akman, *Açıksöz Gazetesi'ne Göre Kastamonu İstiklâl Mahkemeleri*, s. 40.

⁴⁵⁶ "Kastamonu İstiklâl Mahkemesi Kararları", *Açıksöz*, 23 Teşrinievvel 1337, s. 2; Akman, *Açıksöz Gazetesi'ne Göre Kastamonu İstiklâl Mahkemeleri*, s. 41.

⁴⁵⁷ "İstiklâl Mahkememiz", *Açıksöz*, 29 Teşrinievvel 1337, s. 2; Akman, *Açıksöz Gazetesi'ne Göre Kastamonu İstiklâl Mahkemeleri*, s. 42.

⁴⁵⁸ "İstiklâl Mahkemesi Kararları", *Açıksöz*, 31 Teşrinievvel 1337, s. 2; Akman, *Açıksöz Gazetesi'ne Göre Kastamonu İstiklâl Mahkemeleri*, s. 42.

⁴⁵⁹ "İstiklâl Mahkemesi Kararları", *Açıksöz*, 10 Teşrinisani 1337, s. 2; Akman, *Açıksöz Gazetesi'ne Göre Kastamonu İstiklâl Mahkemeleri*, s. 42.

⁴⁶⁰ "İstiklâl Mahkemesi", *Açıksöz*, 21 Teşrinisani 1337, s. 2; Akman, *Açıksöz Gazetesi'ne Göre Kastamonu İstiklâl Mahkemeleri*, s. 42.

⁴⁶¹ "İstiklâl Mahkememiz", *Açıksöz*, 26 Teşrinisani 1337, s. 2; Eski, "Mustafa Necati'nin Kastamonu Tarihindeki Yeri", s. 12; Akman, *Açıksöz Gazetesi'ne Göre Kastamonu İstiklâl Mahkemeleri*, s. 43.

⁴⁶² "İstiklâl Mahkememiz", *Açıksöz*, 29 Teşrinisani 1337, s. 2; Çiçek, "Kastamonu İstiklâl Mahkemelerinin", s. 235; Akman, *Açıksöz Gazetesi'ne Göre Kastamonu İstiklâl Mahkemeleri*, s. 43.

⁴⁶³ "İstiklâl Mahkememiz", *Açıksöz*, 1 Kânunuevvel 1337, s. 1; Akman, *Açıksöz Gazetesi'ne Göre Kastamonu İstiklâl Mahkemeleri*, s. 43.

olmak, üç aylık maaşı 200 lirayı geçmediği halde üç ay zarfında İstanbul'daki ailesine 220 lira para göndermek ve Daday Şube Riyaseti'nde iken bir kadın ile birlikte nikâhsız olarak yaşamakla suçlanmaktaydı. Daha önce Damat Ferid Paşa zamanında İstanbul Merkez Kumandanlığı Muavinliği'nde bulunan Kaymakam Hüseyin Hüsnü Bey ise Nigâhbancı olmak ve Kuvâ-yı İnzibatiye ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nda yer almakla suçlanmaktaydı. Gerek Osmaniye Ahz-ı Asker Şube Reisi Şahab Efendi, gerekse Kaymakam Hüseyin Hüsnü Bey'in mahkemeleri, şahitlerin dinlenmesi için ileriki bir tarihe tehir edilmişti.⁴⁶⁴

Zonguldak Maden İdaresi Hukuk Müşaviri İzmirli İnceoğlu Hamid Şevket Bey'in davası da, Mahkeme'de ele alınan konulardan biridir. Bu hadiseyi önemli kılan ise Zonguldak Mutasarrıfı Asım Bey'in de olayla ilgili olarak Mahkeme'ye davet edilmesidir. Hamid Şevket, Dar'ülfünûn'da Besim Ömer Paşa'nın başkanlığında tertiplenen konferansta İzmir'in işgali üzerine herkese sükûnet tavsiye eden Rıza Tefvik'e karşı "Hayır, Rıza Tefvik Bey. İzmir'in işgali karşısında bize düşen vazife sükûnet ve siyaset değil, hayat ve harekettir!" sözlerini haykıran, daha sonra da Ödemiş'e giden ve gönüllü bir müfreze teşkil eden, Aydın'da da düşmana karşı ilk kurşunu atan bir genç olarak tanınıyordu. Şimdi ise silahatına altına alınmak üzere davet edildiğinde, kendisini Zonguldak 200 numaralı maden ocağına müdür olarak tayin ettirmek ve İzmir Balkan Akıncı Kulları Müfrezesi'nde bulunduğu dönemde Düzce'de birtakım Müslümanların tütünlerini gasp etmekle itham ediliyordu. Hamid Şevket bütün suçlamalara Mahkeme'de cevap verdiği gibi, Zonguldak'daki Pontusçuların himaye olunduğu yönündeki ifadesi, aynı zamanda Mahkeme tarafından Zonguldak Mutasarrıfı Asım Bey'in de davet edilerek dinlenilmesi zarureti ortaya çıkarmıştı.⁴⁶⁵ Görüldüğü gibi Kastamonu İstiklâl Mahkemesi'nde sıradan bir firarinin mahkemesi görüldüğü gibi, aynı zamanda bir şube reisi ya da mutasarrıfında davası ele alınabilmekteydi.

Kastamonu İstiklâl Mahkemesi faaliyetlerine devam ederken Reis Mustafa Necati Bey 24 Aralık 1921'de birkaç günlüğüne Ankara'ya gitti.⁴⁶⁶ Samsun Mebusu Hamdi Bey ise İnebolu'da bulunduğu Mahkeme birkaç gün toplanamadı.⁴⁶⁷

Daha sonra Heyet, 3 Mart 1922'de birkaç hadiseyi karara bağlamak üzere Taşköprü'ye hareket etti.⁴⁶⁸ Heyet, Taşköprü'de halkın samimi gösterileri ile karşılandı. Taşköprü'de köylü, rençper bütün memleket halkının katıldığı toplantıda, Mahkeme Reisi Saruhan Mebusu Mustafa Necati Bey, millî hareketin gayesi ve Mahkeme'nin salâhiyet ve vazifesi

⁴⁶⁴ "Kastamonu İstiklâl Mahkemesi Kararları", *Açıksöz*, 8 Kânunuevvel 1337, s. 2; Akman, *Açıksöz Gazetesi'ne Göre Kastamonu İstiklâl Mahkemeleri*, s. 45-46.

⁴⁶⁵ "İstiklâl Mahkemesinde Mühim Bir Muhakeme", *Açıksöz*, 6 Kânunuevvel 1337, s. 1; Akman, *Açıksöz Gazetesi'ne Göre Kastamonu İstiklâl Mahkemeleri*, s. 43-44.

⁴⁶⁶ "Necati Bey", *Açıksöz*, 24 Kânunuevvel 1337, s. 2.

⁴⁶⁷ "İstiklâl Mahkemesi", *Açıksöz*, 27 Kânunuevvel 1337, s. 1; Çiçek, "Kastamonu İstiklâl Mahkemelerinin", s. 235; Akman, *Açıksöz Gazetesi'ne Göre Kastamonu İstiklâl Mahkemeleri*, s. 49.

⁴⁶⁸ "İstiklâl Mahkemesi Heyeti", *Açıksöz*, 2 Mart 1338, s. 1; Eski, "Mustafa Necati'nin Kastamonu Tarihindeki Yeri", s. 12; Akman, *Açıksöz Gazetesi'ne Göre Kastamonu İstiklâl Mahkemeleri*, s. 62.

hakkında uzun ve ateşli bir konuşma yaptı. Toplantı bir hoca efendinin yapmış olduğu dua ve halkın “şanlı ve muzaffer ordumuz ile Gazi Başkumandanımızın temâdî-i muvaffakiyetine duâ hevan” olmalarıyla son buldu.⁴⁶⁹ 11 Mart 1922 tarihli *Açıksöz* gazetesi Mustafa Necati Bey’in bu nutkunu ve Taşköprü halkının o günkü heyecan ve samimiyetini şu satırlarla anlatmıştır:⁴⁷⁰

“Ertesi gün Taşköprü’nün Pazar günüydü. Bütün köylülerin merkeze indikleri, millî mücahedeyi yapan, millî zaferi kazanan ve millî gaye uğrunda ölüme ve ölümün içindeki ebediliğe yükselen necib kahramanların dedeleri, neneleri, sevgilileri, aileleri ve yavrularının akın akın kasabaya girdikleri imtiyazlı birgün. Işık gibi sürat-i neşe ile yayılan bir haber, yedi yaşındaki bir çocuktan yetmiş yaşındaki malûl bir nineye varıncaya kadar anlatmıştı ki istiklâl hâkimleri Taşköprü’dedir. Irzlarının, mallarının, canlarının yanibaşında fenalıklar üstüne sıyrılmış keskin bir kılıç gibi parlayan bu âlî, bu münhî kuvvetin yakınlığı bağı gibi yüreği de yanık köylülere çılgın bir sevinç, masûm bir gurur ve emniyet vermişti. Ve hepsi, ara sıra baharı sormak, içinde gözlerini tatlı bir vaad ile yakacak bir güneşi bulmak arzusuyla başlarını nasıl gökyüzüne çeviriyorlarsa öylece gözlerini yine yükseklerle dikmiş, güneş gönül bahçelerinin baharı evlâtlarından bir haber almak, kurtuluş gününe ne zaman kavuşacaklarını öğrenmek için, Mahkeme Heyeti’ni araştırıyorlardı. Belediye dairesi önündeki meydanlığa hiç mübalâğasız beş bin kişi birikmişti. Derin ve hürmetkâr bir sükût ile bekliyorlardı. İçlerinde ümitler, heyecanlar, kıyametler koparken bu beş bin kişi yaşamıyorlar denecek kadar sakin ve hareketsiz görünüyordu.

Birden meydana nâzır Postahane’nin yüksek balkonunda başlayan bir kımıldama aşığıya sirâyet etti. Binlerce göz ve binlerce gönül bir noktaya bağlandı. Tatlı bir meftûniyet hissi, ılık bir meltem gibi eserek bütün yürekleri dalgalandırdı. Hatip Necati Bey balkona çıkmış idi. Ortasında füsunkâr bir kandil gibi güneşin sallandığı gök kubbe altında yürekleri bir yerde ve bir histe birleşen bu cemaat ya Rabbi ne hâzin ne müessir ne ulvi idi.

Yine herkes susmuştu. Gür, tınan, hazinli bir sesle Necati Bey başladı: Merhaba Kardeşlerim! Hitabı ile vatan isimli gamlı ve yaralı sinenin fedakâr evlâtlarını selâmladı. Şimdi bu ses, bu gür, bu tınan ses, dertli bir saz telinden çıkar gibi titreyen bu ses, dört harp senesinden sonra düşmanlarımızın, din ve hayat düşmanlarının bizi nasıl ellerimiz bağlı koyun keser gibi boğazlamak istediklerini anlatıyordu: Neler yapmışlardı? İçimizde namusunu, vicdanını, ninesinin, dedesinin mezarını satan hainler bulmuşlar, onlara bizi gözü bağlı bıçak altına götüren muahede adlı bir paçavra imzalatmışlardı. Değil silahımız, topumuz, kılıcımız hatta tırnaklarımızı bile söküp alan-yalnız kalbimizden din, yurt aşkını, ölümün yüzüne gülmek hissini koparamayan-bu akılsızlar sanmışlardı ki başın

⁴⁶⁹ “İstiklâl Mahkemesi Taşköprü’de”, *Açıksöz*, 7 Mart 1338, s. 1; Akman, *Açıksöz Gazetesi’ne Göre Kastamonu İstiklâl Mahkemeleri*, s. 63.

⁴⁷⁰ F. M., “Taşköprü’de İstiklâl Mahkemesi: Heyecanlı Birgün”, *Açıksöz*, 11 Mart 1338, s. 1-2; Akman, *Açıksöz Gazetesi’ne Göre Kastamonu İstiklâl Mahkemeleri*, s. 64-67.

sürüklediği çukura bedende girecek. Bilhassa güzel İzmirimizin bu hayat ve iman şehrinin göğsüne küfrün siyah ve zalim pençesi yapışınca şarkta, garpta, bütün Anadolu'da başlayan tahûr isyan onlara öğretti ki: Hayır! Hain ve akılsız başına vücudu kurban ettiremeyecekler, başı vücudundan ayırmak lâzımdır!

Muhterem hatibin sesi burada bir feryat-ı te'lin halinde coşkun ve mütemevvicdi. Değil sadece İstanbul'u, nazlı ve bakir İzmir'i, ulu hakanların türbeleriyle dolu Bursa'yı, saltanatımızın çocukluğunda ona beşiklik eden aziz bir tarihi sinesinde büyüten sevgili Bursa'yı ve sonra Edirne ve Adana'yı bizden koparıp ayırdıklarını haykıran bu feryat, halkın göğsünde kesik ve kindar şahikâlar, göz pınarlarında acı ve zehirli yaşlar, kalplerde esil ve ebedi yeminler antlar uyandırmıştı.

O zaman Necati Bey Anadolu'nun başsız kalan bu gövdenin yeniden nasıl azimkâr, çelik bir baş yarattığını, millî varlığın ne büyük bir kudret ihya gösterdiğini, din ve Kur'an'ın küffâr ayakları altında kalmasına müsaade etmeyen Rabbimizin bize herşeyi, silahı, kuvveti, ümidi, imanı nasıl bu kadar var edercesine vücuda getirmek için yardım ettiğini söyledi. Sözleri minnet ve şükran, dualar ve alkışlarla ara sıra kesiliyordu.

Hatip nihayet ümitle imanla silahlanan Türk'ün içimizde türeyen asi ve namussuzları ezdikten başka, Ermenistan'ı sulha icbar ettiğini, Rusya ile bir ittifaknâme akd ve Adana'dan çekilip gitmek mecburiyetini duyan Fransa ile bir itilafnâme imzalandığını ve kardeş Hükûmetlerle nasıl kalbi ve resmi rabitalar tesis ettiğini, dünkü ölmüş addedilen cesedin bugün her zamankinden daha zinde daha genç bir hayatla, en sağlam ve lâyemut bir varlıkla düçâr-ı havf ve hiras olan Avrupa karşısına dikildiğini anlattı.

Geniş bir şeref ve saadetle ittisâ eden sedası meydanın bütün fesahatini ruhların en derin ve uzak köşelerini doldurmaya başlayınca dualar vaveyla halini aldı. Sevgili hâkim bu sıra yaşayan gözleri, bükülmüş boynu ve kırık bir telde ihzâzlar yapan hazin bir iniltiyi andırır sesiyle:

-Kardeşlerim diye tekrar etti: Ben İzmirliyim! Ak Deniz'in kıyısında, öksüz, öksüz ağlayan Türk ve Müslüman İzmir'in biçare bir çocuğuyum. Bilseniz bu öksüz şehrin öksüz çocuğu, ağlamaktan bulanana yanan gözlerle neler gördü. Bu gözler genç gelinlerin dul kaldığı, sarhoş Yunanlıların müstekreh nefsiyle binlerce genç kız bekâretinin solduğunu, babasının mezarı yanında bir avuç toprak olmak, kabrinin üstünde acıyan, hıçkıran bir Müslüman duası işitebilmek tesellisiyle son günlerini yaşayan ihtiyarların efzûn süngüsüyle şehit olduğunu gördü. Bu gözler mezarların çiğnendiğine, bu gözler hânümânların yıkıldığına, bu gözler köylerin yandığına, bu gözler ölüme, mateme, yangınlara şahit oldu. Duyduğum iniltileri siz duysaydınız, son nefes perişan muztarib bir soluk olan dindaşlarınızın hıçkırığını siz işitmiş olsaydınız, belki benim şimdi hissettiğim büyük elemi, büyük matemi bütün kuvvet ve dehşetiyle anlardınız. Cemaat baştanbaşa ber-figân olmuştu. Bu figân; hatip, camilerde susan ezanlar, minarelere dikilmiş haçlardan bahsettiği zaman ziyadeleşti. Her kelime sihirli bir damla gibi binlerce kulaktan binlerce kalbe dökülüyor, düştüğü yerde açıla açıla nihayetsiz bir umman gibi

genişliyordu. Yeis ve kin mütenâvib telâtumlarla bütün göğüslerde muhteşem bir medd ü cezir yapıyordu. Balkondan taşan sözler, düşmandan bütün öcümüzün alınacağı zamanın yaklaştığını, şarkın altın ve mutalsım hülyalarla küfr ve zulmet üstüne idi. Bir gündüz yapacağı günün, kurtuluş bayramı gününün nihayet geldiğini, efendisine el kaldıran, kapısında asırlarca uşaklık ettiği efendisinin canına kaseden uşak Yunan'ın kahrını murad eylediğini söylediği zaman bütün inilti bir vaad-i intikâm halinde görülmeye başladı. Nihayet hatip ilâhi bir belağâtle köpüren kudsi akisler yaparak kalplerde olduğu kadar cemadat üstünde de akisler yaptıkça daha fazla gürleyip genişleyen nutkunu cesaret, ümit, iman, tavsiyesiyle bitirince beş bin avuçdan uçan alkışlar, beş bin yürekten ve dudaktan fırlayan temenniler geniş meydan içinde bir ses fırtınası kopardı. Ve şimdi bir hoca efendinin belîğ duasıyla içtima nihayet bulunca halk kalbinde çelikleşen iman, yakında güneşli günlere sevinçli yıllara kavuşmak ve cefâlî kara günlerin hatırasını uzaklara, mazi denilen karanlık ve çıkılmaz çukura gömmek ümidi ile ağlıyor, köylerine dönmek için buğday çuvallarının dağarcıkların ağzını bağlayarak köyde kalıp da bu kuvvet ve ümit arttıran sözlerden mahrûm kalanlara duyduklarını, gördüklerini anlatmak için acele acele hazırlanıyordu”.

İstiklâl Mahkemesi Heyeti Taşköprü'den sonra Kastamonu'ya gelmiş, daha sonra ise İnebolu'ya geçmiştir. Buradaki davaları gördükten sonra 28 Mart 1922 Salı günü Kastamonu'ya dönmüştür.⁴⁷¹

Bu arada İstiklâl Mahkemesi Reisi Saruhan Mebusu Mustafa Necati Bey'e Kastamonu Belediyesi tarafından Kastamonu halkı adına “fahri hemşerilik” unvanı verilmiştir. Kastamonu meşâih-i muteberâni tarafından Kastamonu Belediye Riyaseti'ne verilen bir mazbata ile bu unvanın verilmesinden dolayı teşekkür edilmiştir. Mazbata sureti şu şekildedir:⁴⁷²

⁴⁷¹ “İstiklâl Mahkemesi”, *Açıksöz*, 29 Mart 1338, s. 2; Akman, *Açıksöz Gazetesi'ne Göre Kastamonu İstiklâl Mahkemeleri*, s. 69; Peker, *İstiklâl Harbi*, s. 360.

⁴⁷² Mazbatanın altında aşağıda isimleri verilen Kastamonu'nun önde gelen zevatının isimleri yer almaktaydı: Hazret-i Pir Postnişini Mehmet Ata, Mevlevi Dergâhı Postnişini Tahir, Nakibü'l Eşraf Ziyaeddin, Müfti-i Belde Nuri, Sadiye Dergâhı Postnişini Hafız Kâzım, Müderris Mehmed, Ulemadan Aziz, Meclis-i İdare Azasından Lütfi, Haddanizâde Mustafa, Encümen-i Vilayet Azasından Tefvik, Gündoğdu Mağazası Sahibi Kemal, Benlizâde Hüseyin, Benlizâde Ahmet Nazif, Akdoğanlızâde Faik, Nuhzâde Mustafa Lütfi, Altı Ağazâde Hafız Mehmet, Veli Efendizâde Hafız Kâmil, Ali Çavuşzâde Gökmen Nuri, Erzengecioğlu Şefik, Altı Ağazâde Ali, Apaçacı Ağazade Muhiddin, Kösenoğlu Kâmil, Ballıkzâde Muhsin Fevzi, Havacezâde Kâzım, Kara Hüseyinzâde Hüsnü, Boyacızâde Hafız Sadık, Ballıkzâde Fahreddin, Hacı Salihioğlu Mustafa, Zencirlizâde Salih, Boyacızâde Mehmet, Kibarzâde Hakkı, Kalkancızâde Mehmed Emin, Ateş Ağazâde Mehmed, Yüzbaşızâde Nuri, Ankaralızâde Hacı Ahmed, İnce Ustaoglu Ahmed, Boyacızâde Mustafa, Havacezâde Şekerci Ali, Kasapbaşı İbrahim, Kethüdazâde Mehmed, Hacı Kerimzâde Ali, Kaya Şabanzâde İsmail Hakkı, Boyacızâde Emin, Kara Hüseyinzâde Abidin, Hacızâde Hafız Ahmet, Karavelizâde Salim, Himmetzâde Mehmed İhsan, Kırmızâde Tahsin, Altı Parmakzâde Mustafa, Halizâde Mehmed Muzaffer, Tatlızâde Emin, Beyzâde Mehmed, Şemsizâde Mustafa, Kadı Beşezâde Zühdü, Beyzâde Said, Muhasebe-i Hususiye Memuru Seyfi. Bkz. “Halkımızın Büyük Kadirşinashğı”, *Açıksöz*, 2 Mayıs 1338, s. 2.

“Efendim!

Dava-yı millîyenin ibtidasından beri büyük bir aşk ve vatanperverâneyle çalıştığını, Balıkesirimizde neşrettiği *İzmir'e Doğru* gazetesindeki kıymetli ve ateşin yazılarıyla tanıdığımız ve Millet Meclisi'nde ateşin hitabeleriyle hepimizin kalbinde yer tutan Saruhan Mebusu ve İstiklâl Mahkemesi Reisi İzmirli Mustafa Necati Bey'e Belediye Heyetimizin fahri hemşerilik unvanını tevcih ettiğini işitmekle çok sevindik. Memleketimize geldiğinden beri geceli gündüzlü çalışarak memleket ve milletimizin terâkki ve tekâmülü hususunda azamî gayret eden mûmâileyh Necati Bey'in hemşeriliğimizi kabul etmesi memnuniyet ve teşekkürânemizi mucib eyledi. Belediye Heyetimizin bu tevcihinden dolayı heyet-i mûmâileyhaya teşekkür eder ve Mustafa Necati Bey'e de ömründe muvaffak olmasını memleketimiz nâmına bütün mevcudiyetimizle temenni eyleriz”.

Diğer taraftan Kastamonu Muallimler Cemiyeti tarafından Mustafa Necati Bey'e fevkalâde azalık verilmiştir.⁴⁷³

Kastamonu İstiklâl Mahkemesi 1922 yılı Temmuz ayına kadar çalışmalarını sürdürdü. Azalardan Nebizâde Hamdi Bey, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin aldığı karar gereğince Ankara'ya davet edildi. Azalardan Çankırı Mebusu Neşet Bey zaten Ankara'da bulunduğu için Mahkeme bir süre çalışmalarına ara verdi.⁴⁷⁴ Bu arada İstiklâl Mahkemeleri azalarının yeniden seçilmesi kararı alındığından, Kastamonu İstiklâl Mahkemesi de faaliyetlerine son vermiş, evraklar ise ait olduğu mahkemeye devredilmişti.⁴⁷⁵

Sakarya Zaferi'nden sonra cephelerde uzun bir devre savaş olmaması, Merkez Ordusu'nun kuruluşu, asker kaçağı, ayaklanma ve diğer suçların önemli derecede azalması, İstiklâl Mahkemeleri'ne gerek kalmadığı düşüncesini uyandırdı. Bu yüzden mahkemelerin kaldırılması veya yeni bir esasa bağlanıp, yetkilerinin kısıtlanması için 1922 yılı Ocak ayından itibaren Meclis'e öneriler vermeye başlandı. Hükûmet'in mahkemelerin çalışmasına ihtiyaç olduğunu belirtmesi üzerine bu teklifler reddedildi.⁴⁷⁶ 20.7.1922'de Mustafa Kemal Paşa'nın Başkumandanlık görevinde bulunurken atamış olduğu İstiklâl Mahkemeleri üyeleri, Meclis'in çoğunlukla verdiği kararlarla geri çağrıldılar. Daha sonra 27.7.1922'de İstiklâl Mahkemeleri'yle ilgili kanunu değiştirmek için bir

⁴⁷³ “Fevkalâde Azalık ve Teberru”, *Açıksöz*, 3 Mayıs 1338, s. 1.

⁴⁷⁴ “İstiklâl Mahkemesi”, *Açıksöz*, 24 Temmuz 1338, s. 2; “İstiklâl Mahkemesi”, *Açıksöz*, 30 Temmuz 1338, s. 1.

⁴⁷⁵ “İstiklâl Mahkemesi Tatil-i Faaliyet Etti”, *Açıksöz*, 2 Ağustos 1338, s. 2; Akman, *Açıksöz Gazetesi'ne Göre Kastamonu İstiklâl Mahkemeleri*, s. 76.

⁴⁷⁶ “İstiklâl Mahkemeleri”, *Açıksöz*, 14 Kânunusani 1338, s. 2, Akman, *Açıksöz Gazetesi'ne Göre Kastamonu İstiklâl Mahkemeleri*, s. 50.

komisyon kuruldu. Yeni İstiklâl Mahkemeleri Kanunu 31 Temmuz 1922'de kabul edildi.⁴⁷⁷ 1 Ağustos 1922 tarihinden itibaren İstiklâl Mahkemeleri'nin çalışmalarına son verildi.⁴⁷⁸

Kastamonu merkez ve kazalarından Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne İstiklâl Mahkemesi'nin faaliyetlerini devam ettirmesi yönünde telgraflar çekildi.⁴⁷⁹ Mustafa Necati Bey Sivas vilayetiyle Tokat, Samsun, Ordu ve Giresun livalarını yetkisi içerisine alan Bir Numaralı Amasya İstiklâl Mahkemesi Resiliği'ne seçildi.⁴⁸⁰ Mahkemeye ait evrakın teslimi işleriyle uğraşan Reis Necati Bey ile azadan Nebizâde Hamdi ve Neşet Bey 24 Ağustos 1922 tarihinde Kastamonu'dan ayrıldılar. Vedalaşma, Kastamonu Belediyesi'nde gerçekleşti. Belediye'nin salonu ve odaları tamamen doldurulmuştu. Yeni Vali Süleyman Necmi Bey ve Ahz-ı Asker Kalem Reisi Osman Bey başta olmak üzere bütün vilayet ileri gelenleri, adliye erkân ve memurları, bütün doktorlar, Müftü Efendi ile Nakibü'l Eşrâf Şeyh Ziyaeddin Efendi başta olmak üzere halk ve ahaliden birçok tüccar ve esnaf Belediye'ye gelmişlerdi. Birçok kişi de Heyeti uğurlamak için tedarik ettikleri atlarla şehir dışında Olukbaşı'nda bekliyorlardı. Gitme vakti gelince Belediye'de bulunanlar caddeyi dolduran kalabalıkla birlikte Heyeti, İstiklâl Mahkemesi önüne kadar geçirdiler. Mahkeme binası önünde halkla birlikte bayraklı mızraklarıyla İstiklâl Mahkemesi muhafız müfrezesi selâm vaziyeti almıştı. Belediye Reisi Doktor Fazıl Berki Bey, Heyet'in bir seneyi aşkın bir zaman içinde yaptığı hizmetleri anlattı ve Heyet'in Kastamonuluların kalplerinde nasıl unutulmaz hatıralar bıraktıklarını ifade ettikten sonra Heyet'e hayırlı yolculuklar diledi. Reis Mustafa Necati Bey, "Kastamonululardan gördükleri muhabbet ve hürmeti, şimdi ise Kastamonu'dan ayrılırken duydukları hicran ve teessürü" anlattı. Üzüntüsünden fazla konuşamayacağını belirterek konuşmasını kısa tuttu. Nakibü'l Eşrâf Ziyaeddin Efendi'nin bir selâmet duasını müteakip, Heyet Kastamonu'dan ayrıldı.⁴⁸¹

İkinci Dönem Kastamonu İstiklâl Mahkemesi, 1922 yılı Ağustos ayına kadar Kastamonu'dan İzmit'e kadar ki bütün bölgeyi dolaşmış, Kastamonu'da 44, İnebolu'da 12, Safranbolu'da 3, Daday'da 18, Araç'ta 9, Tosya'da 20, Taşköprü'de 34, Cide'de 5, Sinop'ta 2, Boyabat'ta 29, Ayancık'ta 7, Çankırı'da 77, Çerkeş'de 6, Ilgaz'da 14, Bolu'da 9, Gerede'de 10, Düzce'de 2, Göynük'te 1 ve Zonguldak'ta 1 olmak üzere toplam 334 davaya bakmıştır. 9.016 kişi yargılanmış, bunlardan 648 kişi berat etmiş, 5'i idam, 3'ü gıyaben idam, 69 kişi kal'a-bend ve kürek ve 7.477 kişi çeşitli cezalara çarptırılmıştır.⁴⁸²

⁴⁷⁷ "İstiklâl Mahkemeleri Kanunu", *Açıksöz*, 3 Ağustos 1338, s. 1; Akman, *Açıksöz Gazetesi'ne Göre Kastamonu İstiklâl Mahkemeleri*, s. 14-76.

⁴⁷⁸ Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 178-184.

⁴⁷⁹ "İstiklal Mahkemesi", *Açıksöz*, 15 Ağustos 1338, s. 1, Akman, *Açıksöz Gazetesi'ne Göre Kastamonu İstiklâl Mahkemeleri*, s. 76.

⁴⁸⁰ "Bir Numaralı İstiklâl Mahkemesine Saruhan Mebusu Fahri Hemşerimiz Mustafa Necati Bey İntihab Edildi", *Açıksöz*, 22 Ağustos 1338, s. 1.

⁴⁸¹ "İstiklal Heyetinin Teşyi'i", *Açıksöz*, 24 Ağustos 1338, s. 1.

⁴⁸² Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 153-154; Safran, a.g.m, s. 119; Çiçek, "Kastamonu İstiklâl Mahkemelerinin", s. 235.

8. Tekâlif-i Millîye Emirleri'nin Uygulanması

21 Temmuz'da başlayan Eskişehir-Kütahya Muharebesi, Türk taarruzunun durdurulması ve Batı Cephesi birliklerinin 25 Temmuz'da Sakarya gerisine çekilmesiyle sona ermiş bulunuyordu.⁴⁸³ Mustafa Kemal Paşa, 5 Ağustos 1921 tarihli Meclis müzakeresinde uzun tartışmalardan sonra,⁴⁸⁴ "ordunun maddî ve manevî kuvvetini azami surette tezyid ve sevk ve idaresini bir kat daha tarsin hususunda" üç ay müddetle Başkomutanlık görevini üzerine aldı.⁴⁸⁵

Yunan orduları ile topyekûn bir savaşa girişebilmek ve "düşmanı vatanın harîm-i ismetinde boğmak için en az 100.000 silahlı askeri cepheye sürmek, yüzlerce topu, onların tükenmez mermilerini bulmak, en az 4.000 makineli tüfeği ateşlemek ve bu tüfeklerin her birine iki dakika atış için bir sandık cephane yetiştirmek, nihayet süvariler için at ve kılıç, atlar için yem, cephe gerilerine hastane ve ilâç, orduya yiyecek, giyecek ve hepsinin üstünde de bu savaşçı orduya yeteri kadar subay ve çeşitli derecelerde kumandan bulmak lâzımdı".⁴⁸⁶ Bu sebeple 7-8 Ağustos 1921 tarihleri arasında on emirden oluşan Tekâlif-i Millîye Emirleri yayınlandı. Ayrıca Tekâlif-i Millîye Emirleri'nden başka, bu emirlere açıklık getirmek amacıyla, 48 umûmî emir ve talimatnâme neşredildi. Tekâlif-i Millîye Emirleri'nden 1-6 numaralı emirler 7 Ağustos 1921'de, 7-10 numaralı emirler ise 8 Ağustos 1921 tarihinde yayınlandı.⁴⁸⁷

1 numaralı Tekâlif-i Millîye emri, Tekâlif-i Millîye Komisyonları'nın kuruluşu ve çalışma esaslarına açıklık getirmekteydi. 2 numaralı emir ordunun giyim ve donatımı ile ilgilidir. Emrin 1. maddesi a bendinde her ilçede bulunan hane sayısınca bir takım çamaşır, bir çift çorap ve çarığın en son 10 Eylül 1921 tarihine kadar hazırlanması ve Komisyon ambarlarına teslim edilmesi istenilmekteydi. 3 numaralı emirde ordunun giyim ve donatımı için işe yarar her türlü tüccar ve halk elinde bulunan rengi ne olursa olsun çamaşırlık bez, Amerikan patiska, pamuk, yıkanmış yün, yıkanmamış yün, tiftik, fantezi kumaşlar hariç olmak üzere erkek giyimi yapılmasına uygun her türlü yazlık ve kışlık kumaşlar ile kalın bezler, kösele ve iğne, taban astarlığı, sarı ve siyah meşin, sahtiyandan yapılmı yemeni, çarık, potin, çarık yapılacak deri, demir, kundura çivisi, tel çivi, kundura ve saraç iplikleri, nallık demir veya yapılmış nal, mih, yem torbası, yular, belleme, kolan, kaşağı, gebre, sicim ve organ stoklarına el konulacağı bildirilmekteydi. 4 numaralı emirde ordunun iaşesi için elde mevcut buğday, saman, un, arpa, fasulye, bulgur, nohut, mercimek, kasaplık hayvan, şeker, gaz, pirinç, sabun, yağ, tuz, zeytinyağı, çay, mum stoklarından %40'ına komisyonlarca el konulacağı belirtilmekteydi. 5 numaralı emir

⁴⁸³ Nuri Köstüklü, "Millî Mücadele'de Batı Cephesi, Savaşlar ve Zaferler", *Türkler*, 16 (2002), s. 176.

⁴⁸⁴ *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, D. I, İ. 2, Cilt. 2, 4 Ağustos 1337, s. 1157-162; *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, D. I, İ. 2, Cilt. 2, 5 Ağustos 1337, s. 164-181.

⁴⁸⁵ *TBMM Zabıt Ceridesi*, D. I, İ. 2, Cilt. 12, 5 Ağustos 1337, s. 18-19.

⁴⁸⁶ Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, İkinci Cilt (1919-1922), İstanbul: Remzi Kitabevi, 2007, s. 464.

⁴⁸⁷ Hikmet Özdemir, "Atatürk'ün Kriz Yönetimi/Tekâlif-i Millîye", *Türk İdare Dergisi*, Sayı: 429'dan Ayrı Basım, İçişleri Bakanlığı, 2000, s. 182.

ulaştırma aracı sahiplerinin her ay ordu gereçlerinden bir kısmını 100 km'lik mesafeye kadar ücretsiz olarak taşımak zorunda oldukları hususuna açıklık getirmekteydi. 6 numaralı emir eşya ve erzak cinsinden çeşitli yerlerde mevcut terkedilmiş mallara Tekâlif-i Millîye Komisyonları'nca el konulacağına ilişkindi. Bu malların miktarı ve fiyatı belirlenecek, düzenlenen senet mal sandığına verilecekti. 7 numaralı emir cins, mezhep, sınıf ve meslek ayrımı yapmaksızın, herkesin elinde bulunan silahı teslim etmesiyle alâkalıydı. Bu çerçevede av tüfekleri, tabancalar ve bunlara ait cephaneler müstesna olmak üzere her cins otomatik tüfek, kasatura veya süngü, cephane ve filintalar, her cins Osmanlı mavzerleri, her cins Alman ve Belçika, Avusturya (Avusturya ve Bulgar manliherleri), İngiliz, Rus tüfekleri, Fransız, Romanya, Sırp, Japon, Yunan, martin tüfekleri Tekâlif-i Millîye Komisyonları'na senet karşılığında teslim edecekti. 8 numaralı emirde senet karşılığında Komisyonlar tarafından benzin, vakum, gres, makine, don yağı, saatçi yağı ve taban yağı, vazelin, otomobil ve kamyon lastiği, solisyon, buji, soğuk tutkal, Fransız tutkalı, telefon makinesi, kablo, pil, çıplak tel ve asit stoklarının %40'ına el konulacağı belirtilmekteydi. 9 numaralı emir ile Tekâlif-i Millîye Komisyonları'nın görev alanları içinde bulunan her türlü demirci, marangoz, dökümcü, tesviyeci, saraç, arabacı esnafı ve imalathaneleri ile kasatura, kılıç, mızrak ve eyer yapabilecek zanaatkârların miktarlarının tespit edilerek Müdafaa-i Millîye Vekâleti'ne bildirilmesi istenilmekteydi. 10 numaralı son emirde ise seferî ordunun ihtiyacını karşılamak üzere dört tekerlekli yaylı arabalar, dört tekerlekli at, öküz ve kağnı arabaları, binek hayvanları ve top çeken hayvanlar ile katır ve mekkâri hayvanları, deve ve merkeplerin %20'sine el konulacağı bildirilmekteydi.⁴⁸⁸

Kastamonu'da halk, Tekâlif-i Millîye Emirleri ve sonrasında yayınlanan talimatnâmeler hususunda *Açıksöz* gazetesi marifetiyle azamî surette bilgilendirilmiş, emirlerin yerine getirilmesinde fazlasıyla titiz davranılmıştır. Gazete, Tekâlif-i Millîye Emirleri'nin yayınlanmasını olumlu karşılamıştır. Gazeteye göre bu bir cephe gerisi seferbeliği idi ve artık savaşları ordular değil milletler yapmaktaydı. Bu sebeple düşmana son darbeyi indirmek için milletin bir defaya mahsûs fedakârlık yapması gerekiyordu. *Açıksöz* gazetesi 10 Ağustos 1921 tarihli nüshasında bu hususla ilgili olarak şu değerlendirmeyi yapmaktaydı:⁴⁸⁹

“Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Tekâlif-i Millîye Evâmiri nâmında on tane emir neşrettiler. Ordunun maddeten ve manen takviyesi için Millet Meclisi haiz olduğu salâhiyeti Başkumandan'a tevdi ettiğiinden bu evâmîr Millet Meclisi'nden çıkmış kavâvanîn hükmündedir. Bu evâmîr ile Başkumandan en muvafık bir tabir ile cephe gerisi seferberliği ilan ediyor. Şimdiki harpleri yalnız ordular değil milletler yapmaktadır. Bu evâmîr ve bu kanun ile artık bütün millet

⁴⁸⁸ *Türk İstiklâl Harbi (İdari Faaliyetler 15 Mayıs 1919-2 Kasım 1923)*, VII. Cilt, Ankara: T. C. Genelkurmay Harp Tarihî Başkanlığı Resmî Yayınları, 1975, s. 357-365; “Tekâlif-i Millîye”, *Açıksöz*, 10 Ağustos 1337, s. 1; Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 348-349.

⁴⁸⁹ “Tekâlif-i Millîye”, *Açıksöz*, 10 Ağustos 1337, s. 1.

düşmana son ve kat'i darbeyi indirmek için ayaklanmış demektir. Parça parça fedakârlık yapıp bu harbi uzatmaktan ise bütün kuvveti ve bütün menâbii toplayarak bir anda hem düşmanı hem harbi bitirmek şüphesiz daha kârlı ve daha faidelidir. Milleti bir defaya mahsus olmak üzere resmi fedakârlık ifâsına davet eden bu evâmirde herşeyden evvel ulvî bir adalet tecelli ediyor. Eskiden tek bir vâsita-i nakliyesi olan bir arabacı ve üç kile buğdayı olan bir köylü bütün mevcudiyetini verdiği halde yüz bin lira serveti olan fakat koşulu arabası ve zahire dolu anbarı olmayan bir zengin hiçbir şey vermezdi. Hâlbuki şimdi bütün millet efrâdı mütesaviyen ve kendi derecesine göre fedakârlığa iştirak edecektir”.

Kastamonu'da Tekâlif-i Millîye Komisyonu, Vali Vekili Defterdar Fuad Bey'in başkanlığında, Müftü Osman Nuri Efendi, Belediye Reisi Hacı Tefvik, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Şeyh Ziyaeddin, Ziraat Müdürü Tahsin, Kolordu Levazım Reisi Mehmet Kâni Beylerle, Hacı Necib, Darendelizâde Abdullah ve Hükâmzâde Hafız Efendi'den oluşturulmuştur.⁴⁹⁰

Kastamonu merkezde Tekâlif-i Millîye Komisyonu Belediye'de çalışmakta ve hergün defterleri beraberlerinde olduğu halde Komisyon üyeleri burada toplanmaktaydı. Emirlerin yayınlanmasından sonra ilk on gün içinde ki uygulamalara bakıldığı zaman, ahalinin elindeki mevcut silahlarını teslim etmek hususunda ağır davrandığı görülmekteydi.⁴⁹¹ Vilayetin sınırları gözönüne alındığında toplanan silahların miktarı çok azdı. *Açıksöz* gazetesi sütunlarından “hain düşmanı ana toprağımızdan atmak için kat'i ve kâhhar mücadeleye girdiğimiz böyle zamanda bir neferi teslih edecek esliha ve cephaneyi muattıl bir halde köşelerde bırakma(nın) vatana en büyük hıyanet” olduğunu bildirilmekte ve halkın ellerinde bulunan silahlarını teslim etmeleri istenilmekteydi.⁴⁹² Silahların teslimine ilişkin 7 numaralı emirde ise dördüncü günü sabahından itibaren ellerinde bulunan silah ve cephaneyi teslim etmeyenlerin idam olunacağı belirtilmekte idi.⁴⁹³ Kastamonu'da bir kısım mahallerde halâ silah ve cephanenin bulunduğu ve saklandığı haberleri duyulmaktaydı. Bu sebeple bu müddet 24 Ağustos 1921 Çarşamba gününe kadar 5 gün daha uzatılmış ve bu hususta bir beyannâme yayınlanmıştı. 20 Ağustos 1921 tarihli *Açıksöz* gazetesinde yayınlanan bu beyannâme ile halk son kez uyarılmakta ve şu maddelere yer verilmekteydi:⁴⁹⁴

⁴⁹⁰ “Tekâlif-i Millîye Azaları”, *Açıksöz*, 14 Ağustos 1337, s. 2; Mehmet Serhat Yılmaz, “Tekâlif-i Millîye Emirlerinin Uygulanması: Kastamonu Örneği”, *Mütarekeden İstiklâl: 1921 Yılında Millî Mücadele*, İstanbul: ŞenYıldız Yayıncılık Hediye Eşya ve Tekstil San. ve Tic. Ltd. Şti., 2021, s. 146.

⁴⁹¹ “Tekâlif-i Millîye Komisyonunda”, *Açıksöz*, 21 Ağustos 1337, s. 2.

⁴⁹² “Eslahasını Saklamak Vatana İhanettir”, *Açıksöz*, 20 Ağustos 1337, s. 2; Yılmaz, “Tekâlif-i Millîye Emirlerinin Uygulanması: Kastamonu Örneği”, s. 154.

⁴⁹³ *Türk İstiklâl Harbi (İdari Faaliyetler 15 Mayıs 1919-2 Kasım 1923)*, s. 363; Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 351; *Açıksöz, İstiklâl Harbinde Kastamonu*, s. 91.

⁴⁹⁴ “Eslahasını Saklamak Vatana İhanettir”, s. 2; Yılmaz, “Tekâlif-i Millîye Emirlerinin Uygulanması: Kastamonu Örneği”, s. 155.

1. “Kastamonu İstiklâl Mahkeme-i âliyesi icrâ-yı vezâif ve faaliyete dünden itibaren mübâşeret buyurmuşlardır.
2. Tekâlif-i Millîye Komisyonu tarafından eslihânın derc ve cem’i hakkında verilen müddet 14 Ağustos 1337 tarihinde inkızâ ettiği halde vilayet merkezinin cesâmetiyle gayr-i mütenasip denecek derecede az miktarda esliha derc olunabilmiştir.
3. Muayyen bazı yerlerde el’an eslihânın teslim edilmeyerek saklandığı haber alındı. Son defa yalnız merkez için bugünden itibaren 24 Ağustos 1337 Çarşamba günü alaturka saat on ikiye kadar beş gün daha mühlet verildi.
4. İşbu müddetin hitâmında her kim olursa olsun eslihâ-i memnuâ’sını saklayanlar taharriyat ve ihbarât neticesinde tebeyyün ettiği takdirde doğruca İstiklâl Mahkeme-i âliyesine tevdi oluncaklardır.
5. Esliha saklayanları haber verenlerede mükâfat verileceği ilan olunur”.

Bu arada Komisyon büyük mağazalarda bulunan malların çoğuna el koymuş, küçük esnafa ise henüz sıra gelmemişti. Kurban derilerinin Tekâlif-i Millîye Komisyonu’na teslimi istenilmiş olduğundan, 1.500’den fazla koyun derisiyle 200’e yakın öküz ve inek derisi teslim edilmişti.⁴⁹⁵

Tekâlif-i Millîye Komisyonları’nın faaliyetlerinde görülen eksiklikler üzerine 4 maddelik bir beyannâme yayınlanmıştır. Beyannâme 21 Ağustos 1921 tarihli *Açıksöz* gazetesinde “11 Numaralı Tekâlif-i Millîye Emri” başlığı ile halka duyurulmuştur. Beyannâmede emirlerin uygulanmasında ağır davranıldığı, anbar mevcutlarının 15 Ağustos 1921 tarihine kadar komisyonlarca Levazımât-ı Umûmiye’ye bildirmeleri gerekirken, bu konuda herhangi bir bilgi gelmediği, 4 numaralı emirde ordunun iaşesi için talep olunan malzeme kâfi olmasına rağmen, pek çok yerden para talep olunduğu, Tekâlif-i Millîye Komisyonları tarafından toplanan her türlü malzemenin ordunun bunlardan bir an önce istifade edebilmesi için mahalli menzil memurlarına teslim edilmesi ya da Menzil Müfettişliği olmayan yerlerde Tekâlif-i Millîye depolarında muhafaza edilmesi, ordu ihtiyat erzakının bilhassa un ve arpanın Çankırı, Sungurlu, Yozgat, Keskin, Yahşihan, Ankara, Köprüköy, Kırşehir mevkiinde toplanması ve buğdayın en kısa zamanda un haline getirttirilmesi bildirilmekteydi.⁴⁹⁶

Daha sonra Müdafaa-i Millîye Vekili Refet Paşa tarafından 5 numaralı Tekâlif-i Millîye emri kapsamında deniz taşıtlarının durumuna açıklık getirmek amacıyla 8 maddelik bir talimatnâme yayınlanmıştır. Bu talimatnâme ile kara taşıtlarında olduğu gibi deniz taşıtlarının %20’sine el koymaya lüzum olmadığı, deniz taşıtı sahiplerinin de bir ay zarfında ordu malzemesini yüz millîk mesafeye ücretsiz olarak taşımakla mükellef olduğu, bu müddet içerisinde kaptan ve tayfaların ordu ambarlarından iaşe olunacağı

⁴⁹⁵ “Tekâlif-i Millîye Komisyonunda”, s. 2.

⁴⁹⁶ “11 Numaralı Tekâlif-i Millîye Emri”, *Açıksöz*, 21 Ağustos 1337, s. 2; Yılmaz, “Tekâlif-i Millîye Emirlerinin Uygulanması: Kastamonu Örneği”, s. 150.

bildirilmekte idi.⁴⁹⁷ Kastamonu'da özellikle İnebolulu kayıkçılar bu konuda büyük fedakârlıkta bulunmuşlardır. Kastamonu ve Havalisi Kumandanı Mirliya Muhiddin Paşa'nın *Açıksöz* gazetesi aracılığıyla bildirdiğine göre İnebolu Limanı'na gelen askerî malzemeleri en baştan itibaren ücretsiz nakleden İnebolulu kayıkçılar, Tekâlif-i Millîye Emirleri'nin yayınlanmasından sonra 1.144 parça eşya ve askerî malzemeyi naklettikleri gibi nakliye ücreti olan 16.800 kuruşu Hükûmet'e terk ve teberru etmişlerdi.⁴⁹⁸

Bu arada zaman zaman emirlere uyulmadığı görüldüğünden, Kastamonu Tekâlif-i Millîye Komisyonu tarafından uyarılar yapılmaktaydı. Bu uyarılardan birinde ordu ihtiyacının temini için talep edilen hububat, saman, erzak ve kasaplık hayvanlar ile melbusat ve teçhizata ait bütün eşyanın halâ %40'ını vermeyen hane, dükkân ve mağazanın bulunduğu, bunların 10 Eylül 1921 Cumartesi günü alaturka saat ona kadar Belediye'de toplanmakta olan Tekâlif-i Millîye Komisyonu'na müracaat ederek ellerinde bulunan malları yazdırmaları, bu tarihten sonraki müracaatların kabul edilmeyeceği, ihbar ve şüphe üzerine gerektiğinde bu mallara el konulacağı gibi sahiplerine de "malını kasıtlı olarak kaçırmış nazârıyla bakılarak" İstiklâl Makemesi'ne sevk edileceği bildirilmekteydi.⁴⁹⁹

On numaralı Tekâlif-i Millîye emrinin yanlış anlaşılması ve bu sebeple bir kısım Tekâlif-i Millîye Komisyonları'nca ağır davranılmasından dolayı 10 numaralı emre bir zeyl yayınlanmıştır. Bazı Komisyonlar Tekâlif-i Millîye Emirleri öncesinde sevk edilen nakliye araçlarını da %20 kapsamında değerlendirdiklerinden uyarılmıştır. Köylere giden Komisyonlar vaktinde dönmediklerinden nakliye araçlarının sevki gerçekleştirilememiştir. Bu sebeple nakliye araçlarının tespitinden itibaren hemen Ankara'ya Hayvan Deposu'na gönderilmesi istenilmiştir. Diğer taraftan Komisyonların her beş günde bir teslim edilen miktarı bildirmeleri gerekirken, önceki yazdıklarını tekrarlayıp durduklarından bu durum karışıklığa sebep olmaktaydı. Bu nedenle 10 Eylül 1921 tarihine kadar Komisyonlar'dan teslim edilen miktar ile sevk edilen miktarı telgraf ile bildirmeleri istenilmiştir.⁵⁰⁰ Diğer taraftan nakliye araçlarının sevki hususunda Kastamonu'da görülen birtakım aksaklıklar, Kastamonu İstiklâl Mahkemesi tarafından bir tamimin yayınlanmasına sebep olmuştur. Bir kısım şikâyet ve raporlardan bazı yerlerde kıtaat zabitlerinin emre muhalif olarak tesadüf ettikleri nakliye araçlarına el koydukları, bazı yerlerde ise bir kaza ya da livadan çıkarılan nakliye araçlarına diğer kaza ve livada el konularak yollarına devam ettirilmedikleri, kimi yerlerde ise eşya yüklü nakil vasıtalarının başka istikâmetlere sevk edildiği anlaşılmaktaydı. Tamim ile halka zulmedilmemesi istenilmiş, emre ve kanunlara itaat etmeyenlerin ise en ağır cezalara çarptırılacakları bildirilmiştir.⁵⁰¹

⁴⁹⁷ "12 Numaralı Tekâlif-i Millîye Emri", *Açıksöz*, 28 Ağustos 1337, s. 2.

⁴⁹⁸ "İnebolu Kayıkçılarına Teşekkür", *Açıksöz*, 29 Ağustos 1337, s. 2.

⁴⁹⁹ "İlân: Kastamonu Tekâlif-i Millîye Komisyonundan", *Açıksöz*, 10 Eylül 1337, s. 2.

⁵⁰⁰ "On Numaralı Vesait-i Nakliye Emri Zeyli", *Açıksöz*, 11 Eylül 1337, s. 2.

⁵⁰¹ "Kastamonu İstiklâl Mahkemesi'nin Tamimi", *Açıksöz*, 10 Teşrinievvel 1337, s. 2.

Ahalinin ellerindeki silahların teslimi için verilen müddet kısa olduğundan ve bu sebeple silahlar vaktinde teslim edilemediğinden yeni bir tebliğatta bulunulmuştur. Bunun üzerine beyannâmenin tebliğinden itibaren Kastamonu, Çorum, Yozgat, Kayseri, Niğde, Konya, Silifke vilayet ve mutasarrıflıklarıyla bu sayılanların batısındaki vilayet ve livalarda bulunan ahaliye, silahlarını teslim etmeleri için yedi gün daha ek süre verilmiştir.⁵⁰²

Bir kısım mahallerde 10 Eylül 1921 tarihi, Tekâlif-i Millîye Emirleri'ne ait işlerin sonu gibi algılandığından 1, 2, 3, 4, 8, 10 numaralı Tekâlif-i Millîye emirleri için açıklayıcı ve ilâve yeni bir emir yayınlanmıştır.⁵⁰³ Tekâlif-i Millîye Emirleri'nin uygulanmasına ilişkin Komisyonlara bu konuda yapılan duyuruda, 8 Ekim 1921 tarihinde yayınlanan 690 numaralı emirle, belirlenmiş olan 30 Ekim 1921 tarihinden itibaren Tekâlif-i Millîye işlerinin son bulduğu, ancak henüz harmanda bulunan ve kaldırılmamış ürünlerin bunun dışında olduğu bildirilmiştir. Komisyonlar 30 Ekim 1921 tarihi itibarıyla Tekâlif-i Millîye ambarlarının mevcutları hakkında 10 Kasım 1921 tarihine kadar Müdafaa-i Millîye Vekâleti'ne bilgi vereceklerdi.⁵⁰⁴ Ayrıca nakliye araçlarıyla ilgili hükümlerin ertelendiği belirtilmiştir.⁵⁰⁵

Kastamonu ve havalisinde Tekâlif-i Millîye Emirleri iyi bir biçimde uygulanmış, halk bu yükümlülüklerin yerine getirilmesinde büyük fedakârlık yapmış ve canla başla çalışmıştır. Örneğin İnebolu tüccarlarından İskeçeli Arif Bey cephede çarpışan Mehmetçik için sadece kendisi 411 çift kundura hazırlatmıştır.⁵⁰⁶ Yine İnebolu tüccarlarından Çolakzâde Nuri Bey, Tekâlif-i Millîye Emri gereğince verdiği eşyanın toplam bedeli olan 529.745 kuruşu hazineye terk ve teberru etmiştir.⁵⁰⁷

Kastamonu'nun Cide kazasında 1921 yılında kıtlık olduğundan ahali fakir düşmüş, buna rağmen Cide ahali Tekâlif-i Millîye ianesi olarak 72.530 kuruş göndermiştir. Bu büyük fedakârlık karşısında Menzil Mıntıka Müfettişi Miralay Osman Bey tarafından *Açıksöz* gazetesi aracılığıyla Cidelilere bizzat teşekkür edilmiştir. *Açıksöz* gazetesinde yer alan bu teşekkür metninde şu satırlara yer verilmiştir:⁵⁰⁸

“Menzil Mıntıka Müfettişliğinden

Memleketin istiklâli uğrunda kanını canını feda eden ve yılmaz ve yıkılmaz bir iman ile düşmanla çarpışmakta olan millet ordusu evlâtlarımıza Tekâlif-i Millîye suretiyle Cide ahali-i hâmiyetmendânının Kastamonu vilayeti dâhilinde müsabaka edercesine ibzâl ve ihdâ buyurdıkları teberru'attan bazı kısımlarının aynen, kaza dâhilinde tedarik

⁵⁰² “Silahlar İçin Yedi Gün Daha Mühlet”, *Açıksöz*, 11 Eylül 1337, s. 2; Yılmaz, “Tekâlif-i Millîye Emirlerinin Uygulanması: Kastamonu Örneği”, s. 155.

⁵⁰³ “Suret: 1, 2, 3, 4, 8, 10 Numaralı Tekâlif-i Millîye Emirlerine Zeyldir”, *Açıksöz*, 11 Teşrinievvel 1337, s. 2.

⁵⁰⁴ “Tekâlif-i Millîye Komisyonları”, *Açıksöz*, 2 Teşrinisani 1337, s. 2.

⁵⁰⁵ “Vesait-i Nakliye'nin Tehiri”, *Açıksöz*, 15 Teşrinievvel 1337, s. 2.

⁵⁰⁶ “Hamiyetli Bir Zenginimiz”, *Açıksöz*, 29 Eylül 1337, s. 2.

⁵⁰⁷ “Hamiyetli Zenginimiz”, *Açıksöz*, 20 Teşrinisani 1337, s. 2.

⁵⁰⁸ “Cide'nin Muhterem Halkına Teşekkür”, *Açıksöz*, 7 Kânunuevvel 1337, s. 2.

edemedikleri cihetle bu teberruya mukabil mübaya'atta bulunmak üzere makam-ı sâmi-i vilayetpenâhiye 72.530 kuruşun posta ile irsal buyurdıkları anlaşılmıştır. Bu millet mücadelesinde bedenen ifa-yı hizmet eden Cidelilerin ibrâz eyledikleri fedakârlık cidden sezâvar-ı takdir olduğunun maal şükran ahali-i hâmiyetmendâna ilan ve tebliğini ve Cide kazası Kaymakamı Bey ile Tekâlif-i Millîye Komisyon âzâ-yı kirâmının ve bu maksad uğrunda hidemâtı mesbûk olan zevât-ı muhteremeye hassaten arz-ı minnetdârî edildiği ve emsâlini teşvik ve tergib zımnında lütfen gazetenizle bu husususun ilan buyrulmasını rica ederim.

Menzil Mıntıka Müfettişi

Miralay Osman”

Bu arada yükümlülüklere uymayan bir kısım ahalinin İstiklâl Makemesi'ne sevk edildiğine şahit olunmuştur. Bunlardan Bolu'nun Kirmanlı mahallesinden Bakkal İmamoğlu Kadir, Tekâlif-i Millîye'den on sandık şeker ve yine Gerede'nin Demirciler mahallesinden Madikoğlu Sadık, bir sandık şeker kaçırdığından ve suçlarını itiraf ettiklerinden şekerin müsaderesi ile 50 lira nakdî cezaya çarptırılmışlardır.⁵⁰⁹ Osmancık Ahz-ı Asker Şubesi Reisi Şahab Efendi ise emirlere muhalif olarak nakliye araçlarını yetkisi olmayan kişilere vermekten İstiklâl Mahkemesi'nde yargılanmıştı.⁵¹⁰

9. İnebolu-Ankara Hattı'nda İkmal ve Lojistik Faaliyetleri

Mondros Mütarekesi sonrası yer yer işgale uğrayan Anadolu'nun düşman işgalinden kurtarılması sürecinde ağırlıklı olarak Batı Cephesi'nde Yunan ordularıyla savaşılmak durumunda kalınmıştır. Haziran 1920'ye kadar Batı Cephesi'nde Yunanlılara karşı verilen mücadele, Kuvâ-yı Milliye birlikleriyle sürdürülmüş; bu tarihten itibaren ise düzenli ordularla yürütülmüştür.⁵¹¹ Kalıcı zaferin elde edilmesi için herşeyden önce Yunan kuvvetleri karşısındaki Türk ordusunun silah, cephane ve donanım eksikliklerinin giderilmesi gerekmektedir. Bu sebeple Millî Mücadele yıllarında ikmal ve lojistik faaliyetleri gittikçe önem kazanmaya başlamıştır.⁵¹²

Millî Mücadele yıllarında lojistik teşkilatlanmada 1916 yılında yayımlanan “Seferiye Nizamnamesi” ile⁵¹³ 1914 tarihli “Askerî Tayinat ve Yem Kanunu Muvakkatı” ve 1909 tarihli “Elbise-i Askeriye Nizamnamesi” göz önünde bulundurulmuş,⁵¹⁴ nakliyat ve

⁵⁰⁹ “Kastamonu İstiklal Mahkemesi Kararları”, *Açıksöz*, 18 Eylül 1337, s. 2.

⁵¹⁰ “Kastamonu İstiklâl Mahkemesi Kararları”, *Açıksöz*, 8 Kânunuevvel 1337, s. 2.

⁵¹¹ Adnan Sofuoğlu, “Mondros Mütarekesi Sonrası Türkiye'nin İşgâline Karşı Millî Direniş: Kuvâ-yı Milliye (1918-1921)”, *Türkler*, 15 (2002), s. 1029-1046.

⁵¹² Murat Köylü, “Millî Mücadele Döneminde Türk-Yunan Lojistik Sisteminin Karşılaştırılması”, *Toros Üniversitesi İİSBF SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ*, 3/5 (2016), s. 65-90.

⁵¹³ *Türk İstiklâl Harbi (İdari Faaliyetler 15 Mayıs 1919-2 Kasım 1923)*, s. 213-214; Özlü, “İstiklal Savaşı'nda Bir Yol”, s. 160.

⁵¹⁴ Cengiz Şavkılı ve Oğuz Köşeler, “Millî Mücadele'nin Batı Cephesi'nde Levazım ve İkmal Faaliyetleri”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24 / 100. Yılında Kocatepe-Büyük Taarruz Özel Sayısı (2022), s. 22.

sevkiyat işlerinin düzenli bir şekilde yürütülebilmesi ve karayollarından en verimli şekilde yararlanılabilmesi için ise 10 Ocak 1921'de Millî Müdafaa Vekâleti'ne bağlı olarak Sevkiyat ve Nakliyat Genel Müdürlüğü kurulmuştur.⁵¹⁵ Sevkiyat ve Genel Müdürlüğü'nün görevi gerek İmalât-ı Harbiye tezgâhlarında hazırlanan savaş malzemelerini ve gerekse ülkenin diğer bölgelerindeki savaş malzemelerini Batı Cephesi'ne nakletmekti.⁵¹⁶

İşgâl altındaki İstanbul'da depolarda bulunan silah ve cephanenin Anadolu'ya kaçırılmasında Karakol Cemiyeti, Felâh Grubu ve Müdâfaa-i Millîye Heyet-i Merkeziyesi gibi bir takım gizli gruplar büyük katkılar sağlamışlardır.⁵¹⁷ İzmir'in İngilizler tarafından 26 Nisan 1920'de işgal edilmesinden sonra, bu havaliden gerçekleştirilen silah ve cephane sevkiyatı sekteye uğramış,⁵¹⁸ Zonguldak'ın Fransızlar tarafından işgalinden sonra ise Karadeniz limanları önem kazanmaya başlamıştır. Bu çerçevede Kastamonu'nun İnebolu Limanı, Millî Mücadele yıllarında Doğu Cephesi'nde savaş halinin son bulmasından sonra Erzurum-Trabzon güzergâhıyla Karadeniz limanlarına ulaştırılan silah ve cephane ile İstanbul'dan kaçırılan veya Rusya'dan temin edilen silah ve mühimmatın bir kısmının Batı Cephesi'ne sevkinde bir geçiş güzergâhı olmuştur.⁵¹⁹

İnebolu-Ankara hattının önem kazanmasından sonra Batı Karadeniz kıyılarıyla Ankara arasında kurulmuş bulunan menzil teşkilatının yetersizliği görülerek, 1 Şubat 1921 tarihinde doğrudan doğruya Millî Savunma Bakanlığı'na bağlı olmak üzere Kastamonu'da bir menzil müfettişliği oluşturulmuş ve görevi Kastamonu Askerlik Dairesi Başkanlığı'na verilmiştir. Kastamonu Menzil Bölge Müfettişliği: İnebolu ve Sinop Menzil Hat Komutanlıkları; Taşköprü, Sinop, Ilgaz, Kastamonu ve İnebolu Menzil Nokta Komutanlıkları; Gürcü, Bayındır, Tutak, Okluk, Beşdeğirmenler, Seyitler, Pomaklı, Aktaş, Şehiryani, Çarşamba ve Görede Menzil Konak Komutanlıkları; Cide, Çerkeş, Mecidiye, Safranbolu, Araç, Taşköprü ve Daday'da iâşe merkezleri; Kastamonu Menzil Mevki Hastanesi; Çerkeş, Ilgaz menzil revirleri ile İnebolu ve Kastamonu'da bulunan silah ve teçhizat deposundan oluşmaktaydı.⁵²⁰

⁵¹⁵ *Türk İstiklâl Harbi (İdari Faaliyetler 15 Mayıs 1919-2 Kasım 1923)*, s. 240; Özlü, "İstiklal Savaşı'nda Bir Yol", s. 160.

⁵¹⁶ Mehmet Evsile, *Kurtuluş Savaşında Askerî Nakliye Hizmetleri*, Amasya, 1997, s. 1; Özlü, "İstiklal Savaşı'nda Bir Yol", s. 160.

⁵¹⁷ Mesut Aydın, "Millî Mücadele Döneminde İstanbul'da Faaliyette Bulunan Gizli Gruplar", *Türkler*, 15 (2002), s. 1078-1108.

⁵¹⁸ Süleyman Beyoğlu, "Kocaeli'de İşgal ve Mezalim", *Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyum Bildirleri*, II (2015), s. 1022-1023.

⁵¹⁹ Çiçek, "Sakarya Savaşı'nın Lojistik Destek Bölgesi: Kastamonu Vilayeti", s. 238; Hüsni Özlü, "İstiklal Savaşı'nda Bir Yol: İstiklal Yolu ve Kastamonu Bölgesindeki Lojistik Faaliyetlerin Değerlendirmesi", *Savunma Bilimleri Dergisi*, 18/36 (2019), s. 157.

⁵²⁰ *Türk İstiklâl Harbi (İdari Faaliyetler 15 Mayıs 1919-2 Kasım 1923)*, s. 243-244; Çiçek, "Ankara Hükümeti'nin Dünya'ya Açılan Kapısı", s. 408; Evsile, *Kurtuluş Savaşında Askerî Nakliye Hizmetleri*, s. 9, 20; Çiçek, "Millî Mücadele'de Batı Karadeniz", s. 1161-1162; Çiçek, "Sakarya Savaşı'nın Lojistik Destek Bölgesi: Kastamonu Vilayeti", s. 260; Özlü, "İstiklal Savaşı'nda Bir Yol", s. 160-161.

Ayrıca Kastamonu Menzil Müfettişliği emrindeki Mîrî Nakliye Kolları bünyesinde 1 numaralı çift atlı araba kolu, 5 numaralı 4 tekerlekli öküz araba kolu ve 2 numaralı mekkâre kolu bulunmaktaydı. Bu üç koldan ibaret olan birliklerde toplam olarak 15 subay, 184 er, 89 mekkâre, 27 çift atlı araba, 13 tek tekerlekli araba, 30 dört tekerlekli öküz arabası faaliyet göstermekteydi. Kastamonu Menzil Müfettişliği emrinde kiralama usulüyle hizmet yapan Müteahhit Nakliye Kolları ise 20 çift atlı araba kolu, 35 mekkâre kolu ve 2 merkep kolundan oluşmaktaydı. Bu birliklerde toplam olarak 11 nakliye müteahhidi ile 316 askerliği ertelenmiş er görev yapmakta ve 240 çift atlı araba, 1.505 mekkâre, 72 merkep ile faaliyet göstermekteydi.⁵²¹ İnebolu-Ankara hattındaki nakliye işlerinin kiralama usulüyle yapılması gecikmelere neden olduğundan daha sonra taşıt işlerini düzene koymak için Vekâlet'in emri ile 14. Fırka bünyesinde ilk araba nakliye kolu kurulmuştur.⁵²²

Menzil Mıntıka Müfettişliği tarafından kiralama usulüyle gerçekleştirilecek nakliyata dair fiyat tarifesi ise Ankara'dan Çankırı'ya kadar 20, Çankırı'dan Kastamonu'ya kadar 20, Kastamonu'dan İnebolu'ya kadar 20, Ankara'dan İnebolu'ya kadar 60, İnebolu'dan Kastamonu'ya kadar 30, Kastamonu'dan Çankırı'ya kadar 30, Çankırı'dan Ankara'ya kadar 40, İnebolu'dan Ankara'ya kadar 100 ve Kastamonu'dan Ankara'ya kadar 65 kuruş olarak belirlenmiştir.⁵²³

İnebolu Limanı'na indirilen silah ve cephane, İnebolu-Ankara hattı ile Batı Cephesi'ne ulaştırılmıştır. Bununla birlikte gerek İnebolu Limanı'nın kötü durumu, gerekse İnebolu'yu iç bölgelere bağlayan yolların elverişsizliği, bu bölgeden gerçekleştirilen nakliyat ve sevkiyat işlerini olumsuz etkilemiş, bölge halkı büyük fedakârlıklara katlanmak durumunda kalmıştır. İnebolu-Ankara hattının başlangıç noktasını oluşturan İnebolu Limanı'nın inşası daha Kastamonu Valisi Sırrı Paşa döneminde başlamış, daha sonra Abdurrahman Paşa zamanında devam ettirilmesine rağmen, I. Dünya Savaşı

⁵²¹ *Türk İstiklâl Harbi (İdari Faaliyetler 15 Mayıs 1919-2 Kasım 1923)*, s. 410; Evsile, *Kurtuluş Savaşında Askerî Nakliye Hizmetleri*, s. 47-49; Çiçek, "Ankara Hükümeti'nin Dünya'ya Açılan Kapısı", s. 407; Çiçek, "Millî Mücadele'de Batı Karadeniz", s. 1161; Özlü, "İstiklal Savaşı'nda Bir Yol", s. 162.

⁵²² Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 255-256; Çiçek, "Millî Mücadele'de Batı Karadeniz", s. 1148; Çiçek, "Sakarya Savaşı'nın Lojistik Destek Bölgesi: Kastamonu Vilayeti", s. 260; Özlü, "İstiklal Savaşı'nda Bir Yol", s. 162.

⁵²³ "Menzil Mıntıka Müfettişliği'nden", *Açıksöz*, 26 Nisan 1337, s. 2; Çiçek, "Ankara Hükümeti'nin Dünya'ya Açılan Kapısı", s. 408; Çiçek, "Millî Mücadele'de Batı Karadeniz", s. 1162-1163. Kastamonu Menzil Mıntıka Müfettişliği'nden yapılan başka bir duyuruda ise "Menzil emrinde taahhüdâta girecek kollar üçyüz otuz yedi senesi Şubat nihayetine değin İfâ-yı taahhüd edecekleri gibi otuz sekiz senesinden Nisan nihayetine kadar İfâ-yı taahhüd ettirmekte Müdafaa-i Millîye muhtardır şeraitiyle bir sene müddetle yaz ve kış için taahhüde rabt etmek mecburiyeti hâsıl olduğundan evvelce verilen ilanname tarz-ı ati üzere değişmiştir" denilerek mevkisine göre yeni ücret tarifeleri belirlenmiştir. Buna göre taşıma ücretleri İnebolu'dan Ankara'ya, İnebolu'dan Kastamonu'ya, Kastamonu'dan Ankara'ya 75, Kastamonu'dan Çankırı'ya 35, Çankırı'dan Ankara'ya 40, Ankara'dan İnebolu'ya 80, Ankara'dan Çankırı'ya 30, Çankırı'dan Kastamonu'ya 25, Kastamonu'dan İnebolu'ya 25 ve Ankara'dan Kastamonu'ya 55 kuruş olarak belirlenmiştir. Bkz. "Kastamonu Menzil Mıntıkası Müfettişliği'nden", *Açıksöz*, 28 Nisan 1337, s. 2; Çiçek, "Ankara Hükümeti'nin Dünya'ya Açılan Kapısı", s. 409.

yıllarına kadar gerekli olan alet-edavat ve lüzumlu olan paranın tedarik edilememesinden dolayı liman tamamlanamamıştı.⁵²⁴ Önünde uzanan bir kıyı settinin bulunmaması ve korunaklı bir koy içinde olmaması ise limandan beklenen istifadeyi zorlaştırmaktaydı.⁵²⁵

Diğer taraftan İnebolu Limanı'nı iç bölgelere bağlayan yollar da, taşımacılık ve nakliyat için uygun değildi. XIX. yüzyıl sonlarında 344 kilometre olarak gösterilen İnebolu-Ankara hattının 44 kilometresi yapılmış, 30 kilometresi ise inşa halinde bulunuyordu. Geri kalan kısmı ise ancak kağrı ve atlı arabaların gidebileceği şekilde idi.⁵²⁶ 1901 yılında İnebolu-Küre arasındaki yolun tamir ve inşasına başlanmış, hatta Vali Enis Bey tamirat ve inşa işlerini kontrol etmek üzere bölgeye gitmişti.⁵²⁷ 1912 yılında Kastamonu-İnebolu yolunun turuk-ı vilâyat tahsisatıyla tamir ettirilmesi ve Kastamonu-Amasra-Bartın yolunun ise turuk-ı umûmiye tahsisatına dâhil edilmesine ilişkin Nafia Nezareti tarafından bir kanun lâyihası Meclis-i Mebusan'a verilmişti.⁵²⁸ Yine İnebolu iskelesinden başlayarak Kastamonu-Çankırı üzerinden Ankara'ya ulaşan yolun bir Fransız Şirketi tarafından yapılması Nafia Nezareti tarafından kararlaştırılmışsa da ilgili şirket yol yapım çalışmalarına başlamamış, bu durum ise yolların daha da harap olmasına sebep olmuştu.⁵²⁹

Millî Mücadele başladığında İnebolu-Ankara yolu bakımsız ve çoğu yerlerdeki köprüler yıkık, motorlu taşıt ve vasıtalarının geçişine elverişsiz bir durumda idi. Millî Mücadele yıllarında Kızılay'ın bir Fort Kamyoneti ile İnebolu'dan Ankara'ya giden Ahmet Emin Yalman'ın gözlemleri yolun mevcut durumu hakkında bilgi vermesi bakımından önemlidir. Yalman, İnebolu-Ankara yolculuğunu şu şekilde anlatmaktadır:⁵³⁰

“İki, nihayet üç gün sürmesi beklenen İnebolu-Ankara yolculuğu tam altı gün sürdü ve heyecanlı bir macera seyahati manzarasını aldı. Başımıza neler geldi? Yola benzer bir şeye çok nadir rast geliyorduk. Dr. Fahri Bey'in saydığına göre 63 kere çamura battık. Kurtulmak için her defasında Fahri Bey'in köylere gidip öküz bulması icap etti. 63 rakamını duyunca birbirimize sorduk: Kamyonet mi bizi Ankara'ya götürüyor, yoksa biz mi onu? Yollarda defalarca benzinsiz kaldık. Köy evlerini dolaşmak, petrol aramak lâzım geldi. Bu Ankara yolculuğu motorlu vasıta yerine yaylı arabayla yapmak herhalde daha

⁵²⁴ Mustafa Eski, “İnebolu Limanı'nın Tarihçesi ve Önemi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XIII/39 (1997) s. 933-940.

⁵²⁵ B. Ünal İbret ve Duran Aydınöz, “Karadeniz Kıyısında Stratejik Bir Liman: İnebolu Limanı”, *Coğrafya Dergisi*, 20 (2010), s. 15-33.

⁵²⁶ Rahmi Çiçek, “Ankara Hükümeti'nin Dünya'ya Açılan Kapısı İnebolu-Ankara Yolu”, *Atatürk Yolu Dergisi*, 5/20 (1997), s. 399.

⁵²⁷ *BOA*, Y..A..HUS., 421 / 46.

⁵²⁸ *BOA*, BEO., 4050 / 303741; *BOA*, MV., 165 / 76 H.23.6.1330; *BOA*, BEO., 3967 / 297476.

⁵²⁹ *BOA*, DH.İD., 9 / 14.

⁵³⁰ Çiçek, “Ankara Hükümeti'nin Dünya'ya Açılan Kapısı İnebolu-Ankara Yolu”, s. 399, 412.

rahat ve kolay olacaktı. Bu engellerle dolu yolculuk, Anadolu Harbi'nin ne kadar zorluklar içinde yürütüldüğünü yakından görmek imkânını da bize verdi. Muhakkak ki bir mucize karşısındaydık. Yollarda iki gece çamurlar ve karlar içinde kamyonette, bir gecede bir karakolda, başka bir geceyi de bir handa geçirdik”.

Millî Mücadele yıllarında İnebolu-Ankara hattının iyileştirilmesi için çaba sarfedilmiş, tamirâtı işleri ise 21 Şubat 1921 tarihinde kabul edilen Tarik Bedel-i Nakdisi Kanunu çerçevesinde yürütülmüştür. Kanunla 18-60 yaş arasındaki erkekler vergi ile yükümlü kılınmış, miktar ise her yerin işçi ücretleri gözetilmek ve dört işçi gündeliği esas olmak üzere vilayetlerin il genel meclislerine bırakılmıştır.⁵³¹ Kastamonu Meclis-i Umûmisi bu miktarı 160 kuruş olarak belirlemiş,⁵³² fakat daha sonra tamirât işleri için Nafia Vekâleti'nce oluşturulan Amele Taburları'nın kullanılmasına karar verilmiştir.⁵³³ 31 Ekim 1920 tarihli İcra Vekilleri Heyeti toplantısında Ankara-Çankırı-Kastamonu-İnebolu yolunun tamiri için tahsis edilen 34.000 liraya 66.000 lira daha ilâve edilerek verilecek ödeneğin 100.000 liraya tamamlanmasına ilişkin bir kanun layihası kabul edilmiş,⁵³⁴ daha sonra hattın Kastamonu sınırları içerisinde kalan 135 kilometrelik kısmının tamirâtı için 1921 ve 1922 yıllarında 3.500 metre mikâp taş kırılmıştır. Bununla birlikte özellikle kamyonların kullanılmaya başlamasıyla birlikte yol ve köprüler bozulmuştur.⁵³⁵

İnebolu-Ankara hattındaki nakliyat ve sevkiyat işleri kağrı kolları ile yürütülmüştür. İnebolu-Kastamonu yolu Kağrı Kolu ile altı gün sürmekteydi. Bir Kağrı Kolu yaklaşık 40-50 kağrıdan meydana gelmekteydi. Kağrı Kolları genellikle 50-60 yaş üzeri erkeklerle, 14-18 yaş arası çocuklar ve büyük çoğunluğu kadınlardan oluşmakta idi. Her Kağrı Kolu'nun başında ayrıca küçük bir zabıt ile bir veya iki jandarma eri bulunuyordu. İnebolu'dan yola çıkan Kağrı Kolları Soğuksu Hanı, Küre, İsmail Ağa'nın Hanı, Seydiler ve Sırasöğütler'de mola veriyorlar ve altıncı günde Kastamonu'da oluyorlardı. Yine Kağrı Kolları Kastamonu-Çankırı yolu üzerindeki Kovanlı, Bulacık, Umut, Kayı, Beşdegirmenler, Gülmenler (Gâvurun Hanı), Güngörmezler, Hacet Tepe, Bostan, Çomar, Yenice, Kale Han, İnköyü, Ilgaz, Kese köylerinde mola verdikten sonra Çankırı'ya ulaşıyorlardı. Çankırı-Ankara arasında ise Avran köyü, Dümbelek Ovası, Tüney köyü, Çandırılı, Kalecik, Yenihan, Tekebeli, Ravlı, Bödüz, Ballı Hüseyin, Solfasol köyleri uğrak

⁵³¹ Nuray Özdemir, “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Yol Vergisi”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 32/53 (2013), s. 215.

⁵³² “Meclis-i Umûmi’de Tarik Bedelâtı”, *Açıksöz*, 11 Mart 1337, s. 1-2.

⁵³³ “İnebolu-Ankara Yolu”, *Açıksöz*, 13 Mart 1337, s. 2; Çiçek, “Ankara Hükümeti’nin Dünya’ya Açılan Kapısı”, s. 411.

⁵³⁴ BCA, 30.18.1.1/1.17.20.

⁵³⁵ Çiçek, “Ankara Hükümeti’nin Dünya’ya Açılan Kapısı İnebolu-Ankara Yolu”, s. 399, 411.

yerleri idi.⁵³⁶ Bu yolun en zorlu kısmı ise İnebolu'nun İkiçay'dan Çatalçeşme'ye kadar olan Topçuoğlu, Kayguncak, Küre-Ecevit yokuşları idi. Çankırı'nın Dümbelek ovasının çamurunu aşmak ise arabacılar için ölüm demektir.⁵³⁷

İnebolu-Ankara hattını kullanarak Ankaraya geçmek isteyen yolcular için ise 6 Ocak 1920 tarihli Askerî Polis Şubesi'nin bir yazısı ile taşıma ve barınma ücretleri belirlenmişti. Vapurdan inen yolcular kendileri ve 50 kiloya kadar olan eşyaları için 100 kuruş kayık ücreti ile 50 kilodan fazla eşyaları için ise her parça başına 20 veya 30 kuruş ücret ödemek zorundaydılar. Ayrıca rıhtımdan otele kadar 30 kiloya kadar eşya için 15 kuruş, 30 kilodan fazla olan her 30 kiloluk eşya için ise 10 kuruş fazla hamal parası ödemesi yapmak gerekiyordu. İnebolu'dan Kastamonu'ya ve Ankara'ya gidecek yolcuların taşıma ücretleri ise Kastamonu'dan İnebolu'ya beher kilo yük 6, Kastamonu'dan Çankırı'ya beher kilo yük 7, İnebolu'dan Kastamonu'ya beher kilo yük 6, İnebolu'dan Çankırı'ya beher kilo yük 14 ve İnebolu'dan Ankara'ya beher kilo yük 21 kuruş olarak belirlenmişti. Yaylı arabalarla yapılan bu yolculuklarda arabaların hususî olarak kiralanması durumunda ise Kastamonu'dan İnebolu'ya 2.500, Kastamonu'dan Çankırı'ya 3.500, Kastamonu'dan Ankara'ya 7.500, İnebolu'dan Kastamonu'ya 3.000, İnebolu'dan Çankırı'ya 6.000 ve İnebolu'dan Ankara'ya 9.000 kuruş ödenmesi gerekiyordu. İnebolu-Kastamonu yolunun başlangıç noktasını teşkil eden ve kasabaya 1 saatlik mesafede bulunan İkiçay Deresi'nde bir kontrol karakolu bulunuyor, burada gerçekleştirilen son kontrollerden sonra yolcular Kastamonu'ya yola çıkıyorlardı. Kastamonu-Çankırı yolu yaylı araba ile üç gün sürmekte idi. Burada ilk durak Beşdeğirmenler, ikinci durak ise Kaznacı Hanı'ydı (Yenice). Çankırı-Ankara yolu üzerindeki önemli durak yerleri ise Çandırılı, Kalecik, Yenihan ve Ravlı köyü idi.⁵³⁸

Ayrıca İnebolu-Ankara hattı üzerinde yolcular için han ve otellerle birlikte, güvenliği sağlamak amacıyla jandarma karakolları oluşturulmuştu. Merkez İnebolu'da Sübyan Çavuş'un Oteli, Çıtak'ın Hanı, Kara Şükrü'nün Hanı, Şah Veled'in Şükrü ve ortağı Mehmet, Küreli Hasan, Beştaş ve Darendeli'nin hanları; İnebolu-Küre arasında Köleoğlu, Hacı Rıza, Kör Nuri, Kırımlı Esad Ağa'nın hanları; Küre'de Herif Kâmil, Kâmil Çavuş ve Kel İsmail Ağa hanları; Üyük Hanı ve Ödemiş Hanı; Seydiler'de Yumurtacı Hüseyin Ağa ve Namık Bey'in hanları; Halcılar, Meşeli Türbe, Kadir Pehlivan, Sıra Söğütler ve Şeker Köprü hanları; Kastamonu merkezde Kale Kapısı'nda Mehmet Ağa ve Kardeşi Mustafa Çavuş'un Hanları, Abdullah Kalfa, İzmirli, Ağaçoğlu, Ahmet Bey, İpşiroğlu, Ekşioğlu Hasan Ağa, Bozoklu İsmet Ağa, Karğılı İzzet Ağa, Beşdeğirmen'lerde Hafız'ın ve Ilgazdibi han ve otelleri; Ilgaz'da Çomar'ın, Hacı Behçet, Yenice Köy, Kazancı Hanları, Kale Hanı, Hacı

⁵³⁶ Çiçek, "Ankara Hükümeti'nin Dünya'ya Açılan Kapısı", s. 402-403; Çiçek, "Sakarya Savaşı'nın Lojistik Destek Bölgesi: Kastamonu Vilayeti", s. 257.

⁵³⁷ Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 256.

⁵³⁸ Çiçek, "Ankara Hükümeti'nin Dünya'ya Açılan Kapısı", s. 401-403; Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 197-198.

Mehmet Ağa, Topal Ali Hanları; Çankırı'da Hacı Kadir'in Soluğân, İpliklerin Hafız Ağa'nın, Hana Ağası'nın Hilmi'nin, Parmaklı Büyük Han, Derviş'in, Vakıf Çukur, Başağa'nın, Nevşehirli İsmail'in işlettiği Hacı Hasan, Kel İmam'ın İsmail'in, Kel İmam'ın Hafız'ın, Camgöz Mehmet Efendi'nin ve Hintli'nin ve Eski Arapoğlu'nun işlettiği üstü otel altı hanlar, Koçhisarlıoğlu Ahmet, Nalbant Hacı Hasan, Salim Bey, Ilgazlı Tataroğlu'nun, İsmail'in işlettiği vakıflar, Kâtib'in işlettiği İskilip, Osman Çavuş, Pılâkici, Gâvur ve Nâkib'in Hanları; Orta Pazar'da Arabacıların, Odun Pazarı'nda Sülo'nun Mehmet Ali'nin, Hacı Bayramlar'ın, Natır Ahmed, Nalbant Şükrü'nün İmaret'te, Karataylı İsmail Efendi'nin han ve otelleri; Kalecik'te Yeni Han, Ravlı ve Başbağlar Hanı; Ankara merkezde Taşhan ve Hacı Ömer'in hanları bulunmaktaydı.⁵³⁹

İnebolu Limanı'na gelen silah ve cephane fedakâr İnebolu halkının gayretleriyle taşınmakta idi. Bu konuda Müftü Ahmet Hamdi Efendi'nin halkı teşvik edici konuşmaları büyük tesir yapmaktaydı. Ahmet Efendi her Cuma camide yapmış olduğu konuşmalarında Kuvâ-yı Milliye'yi övüyor, iskeleye gelen silah ve cephaneleri boşaltmanın ve taşımanın sevabından bahsediyordu. Gemilerle gelen mühimmat iskeleye yığıldıkça mevki, hat, irkap ve ihraç kumandanları Yahya Paşa Camisi'nin 40 yıllık kayyimi Ahmet Efendi'yi çağırır ve yardımını talep ederlerdi. Kayyim Ahmet Efendi çarşı ve meydanlarda "Ey ahali, cephane yüklü gemi geldi. Yalıya buyrun hey" diye bağırır, çarşının kayıkçıları, gençleri iskeleye giderlerdi. Nurettin Peker, İnebolu halkının silah ve cephane taşımakta ki bu insanüstü gayretlerini şu satırlarla anlatmaktaydı:⁵⁴⁰

"Ammâ daha böylesi gelmemişti. Moloz ve çekek yerleri bu kadar yığılmamıştı. Denk kayıkları yüklü ve çekecek yer kalmamıştı. Kayıklar bir taraftan taşıyorlar ve yan yana bekliyorlardı. Düşman donanması geliyordu. Telgraflar işliyordu: Mevki, hat, irkâb ve ihraç, sahil muhafız kumandanları ile liman reisi, kaymakam seferber olmuşlar telâşlanmışlardı. Mahallelere, yakın köylere çocuklar, bekçiler koşturuldu. Tellâlar bağırıldı. Bu defa meşhur Kayyim Ahmet Efendi kan ter içinde çarşıda koşuyor, gür sesiyle 'heyyyy din kardeşleri, iskeleye cephane yüklü vapurlar geldi. Düşman donanması bastırmadan boşalacak, taşınacak ne duruyoruz. Allah'ını seven yalıya koşsun heyyyy' diye bağırmaya başladı. Sesi duyan Müftü Hamdi Efendi 'ey ahali camilerden çıkın çarşığı kapayın haydi peşime düşün' deyip camiden cübbesiz fırlayınca halkın koştuğu bir gürültü sağanağı halinde dükkân, kahve, mağaza kepenklerinin kapandığı, hastası sağlamı eli ayağı tutanın, müftünün peşinde tekbir tehli ile yalıya yürüdüğü görüldü. Hamdi Efendi ile diğer ihtiyar kayıkçılar, kâhyalar, dükkâncılar yanaklarından sakallarından terler akararak çalışıyor, peşpeşe karıncalar gibi taşıyor,

⁵³⁹ Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 198-199; Mehmet Serhat Yılmaz, "Millî Mücadele Dönemi İstiklâl Yolu'nda Hanlar (1919-1922)", *Bir Ömür Tarihle Yaşamak: Prof. Dr. Refik Turan*, Ankara: Berikan Yayınevi, 2022, s. 643-658.

⁵⁴⁰ Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 318-319.

sandıklar, denkler elden ele omuzdan omuza uçuyor ve bu ateşli iman ve gayretle vapurlar, kayıklar, yalılar boşalıyordu. Bu mucizeyi seyreden subaylar, kumandanlar, memurlar, İstanbul'dan gelmiş, yerli yabancı yolcular Türk milletinde bu yurtseverlik oldukça dünya durdukça dipdiri ayakta duracağına inanıyorlar ve yabancılar fotoğraflar resim çekerlerken Türklerde yardıma katılıyorlardı”.

İnebolu marifetiyle silah ve cephaneye sevkiyatı Yunan zırhlıları tarafından tahmin edilmekteydi. Nitekim 9 Haziran 1921 Perşembe bayram günü bir Yunan yüzbaşı İnebolu Kaymakamlığı'na bir ulti-matom vererek iki saate kadar silah ve cephanenin teslimi ile kayıkların tahribini istemişti. Türk heyeti “Biz yetkili değiliz, Hükümet'e ahaliye duyurunuz. Ankara'ya bildiriniz. Biz vatanımızı müdafaa ederiz” cevabını verdiler. Mevki Kumandanı Nidai Bey ile heyet ve kaymakam telgrafhaneye gelerek Kastamonu ve Ankara ile görüştü. Alınan karar halka “Eyy ahali, mallarınız, evleriniz emniyete alınmıştır. Canınızı emniyete almak için İkiçay mevkiine gidilecektir. Hastalar, gebeler, araba ile gideceklerdir. Evlerde ateş bırakılmaması ilan olunur” sözleriyle duyuruldu. Şehrin bombardıman edilmesi tehlikesiyle karşı karşıya kalınmasına rağmen Kayyim Ahmet Efendi “Eyy ahali eyyyy, düşman top atacakmış, İkiçay'a giden erkek, kadın, çocuk, herkes Allah'ını seven çarşıdan silah cephaneye alsın götürsün boş gitmesin” diye bağır-makta idi. Bunun üzerine hanlarda bulunan at arabaları hastaları, çocukları ve gebeleri taşımaya başladı. Sağ-lam kadın ve erkekler depolara giderek sandıkları kırdılar ve götürebildikleri kadar silah ve cephaneyi aldılar. Gençler ikişer üçer sefer yaptılar. Yetişkin çocuklar taşıyabildiği kadar kendilerinden uzun tüfekleri kaptılar. Araba ve hayvanlara ise top mermileri ve bombalar yüklendi. Nurettin Peker, İnebolu'nun Yunan zırhlıları tarafından bombalanması esnasında çocukların gayretlerini ise şu sözlerle anlatmaktaydı:⁵⁴¹

“Bir kişinin taşımayacağı kadar ağır olan cephaneye sandıkları, askerler, zabı-tler tarafından kırılıyor içinden çıkan çinko kutular içinde üç beş kiloluk cephaneyi daha ilkokul çağına girmemiş dört beş yaşındaki çocuklar bile alıyorlar, taşıyorlar. Fakat taşıyacakları yer iki kilometreden fazlaca. Kan ter içinde yorulmuşlar, oturmuşlar. Peki, ne yapalım? Yollarda bunlara acıyan analar, babalar, büyükler ellerinden almak, kendi yüklerine katmak istiyorlarsa da, çocuklar ağlıyorlar. Biz taşıyacağız, diye vermiyorlar. Yorgun argın yine yürüyorlar, taşıyorlar.”

Çocukların bu büyük gayret ve fedakârlıkları karşısında Nurettin Peker: “anasından kahraman doğmuş bu deniz çocuklarının gelecek nesillere destan olan bu hallerini filme alacak bugünün makineleri o gün olsaydı”⁵⁴² değerlendirmesini yapmıştır.

⁵⁴¹ Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 325-326.

⁵⁴² Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 326.

9 Haziran 1921'de İnebolu, Yunan Kılış ve Panter zırhlıları tarafından bombalanmasına rağmen depolarda bulunan silah ve cephaneler kurtarılmıştır.⁵⁴³ İnebolu'nun Yunan zırhlıları tarafından bombalanmasının ardından Kastamonu ve Havalisi Kumandanı Muhittin Paşa 13 Haziran 1921'de İnebolu'ya gitmiştir. O gün yine limana gelen silah ve cephane, ahali tarafından büyük bir şevkle taşınmaktaydı. Paşa, büyük bir denk kayığının başında paçalarını sıvamış, suya girmiş, başı abanili, kırmızı yüzlü, beyaz sakallı, Trablus kuşaklı uzunca lacivert paltolu ve iri gövdeli bir ihtiyarın ağır top güllesini sırtına alarak merdivenleri çıkmaya başladığını gördü. Bu yetmişlik Hamamcı Kadı Salih Reis idi. Muhittin Paşa ihtiyara acıyarak "Baba bana ver de merdiveni çıkarayım" demesi üzerine, Salih Reis terli başını kaldırmadan "Benimkini isteyeceğine körmüsün gitte kayıktan al" diye bağırarak, Paşa'yı bilmeden terslemiş oldu. Paşa "bu millet ölmez" diyerek Salih Reis'in sakalını okşadı, iltifat etti. Muhittin Paşa ayrıca açıkta bekleyen gemilerden Karadeniz'in hırçın dalgalarına aldırılmayarak cephane sandıklarını karaya çıkararak İnebolu'nun yılmaz denizcilerine teşekkür etti.⁵⁴⁴

Kastamonu ve Havalisi Kumandanı Muhittin Paşa İnebolu halkının bombardıman esnasında gösterdiği fedakârlığı, Müdafaa-i Millîye Vekâleti'ne göndermiş olduğu raporda şu satırlarla dile getirmektedir:⁵⁴⁵

"İnebolu'nun vatansever halkının askerlere, dolayısıyla millete şimdiye kadar yaptıkları hizmet ve yardımları takdire şayandır. Yollamalar başladıktan bu yana her gün arkası alınmayan taşımalarda, malzemenin teslim ve yollanmasında parasız ve bir mükâfat beklemeden, ikiyüzlülüklerden arınmış olarak çalıştıklarını gördüm. Bugün İstanbul'dan büyük bir motorla gelen 2.000 sandık top cephanesini halk çok bozuk hava şartları altında kayıklarını götürerek motoru boşalttı; 80 yaşındaki ihtiyarları ile gerilere taşıdılar, gösterdikleri yakın ve samimî ilgiye karşı, tarafımdan lâzım gelen duygusal işlemler ve tebrik yapılmakla beraber, halkın alâkasını artırmak için tarafımızdan taltif edilmelerinin çok uygun olacağı kanaatindeyim. Bombardımanda yegâne barınaklarının delik deşik olduğunu gördüm. Hükûmet'e olan sadakat ve bağlılıklarının artırılması için, evlerinin askerler tarafından onarımına ve eşyaca zarar görenlere, bir miktar para yardımı yapılmasını arz ederim."

İnebolu Limanı'ndaki bu yoğunluk aynı zamanda İnebolu-Çankırı arasındaki 200 kilometrelik bir mesafenin çoluk-çocuk, emzikli kadınlara varıncaya kadar Kağrı Kolları'yla dolmasına sebep olmaktadır. Her gün yüzlerce araba, hayvan silah ve cephane ile yükleniyor ve yola çıkıyordu. Bazen birkaç yüz kilo ağırlığındaki denk ve yükler için manda ve öküz koşulu demir dingilli arabalar kullanılmaktaydı. Sadece bir hafta içinde 1.500 araba ile 2.600 mekkâre İnebolu'ya dolmuş ve 150-200 kilometrelik mesafedeki

⁵⁴³ Açıksöz, *İstiklâl Harbinde Kastamonu*, s. 85; Rahmi Çiçek, "Sakarya Savaşı Öncesi Karadeniz'de Yunan Ablukası ve İnebolu Bombardımanı", *Atatürk Yolu*, III/10 (1992), s. 169-179; Çiçek, "Sakarya Savaşı'nın Lojistik Destek Bölgesi: Kastamonu Vilayeti", s. 252-255.

⁵⁴⁴ Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 333-334, 358.

⁵⁴⁵ *Türk İstiklâl Harbi (İdari Faaliyetler 15 Mayıs 1919-2 Kasım 1923)*, s. 393.

köylerden duyanlar İnebolu'ya koşmuştu. Bu yoğunluk karşısında talimatlarla yeni vasıtalar tedarikine gidilmişti. Örneğin Alpagut Jandarma Karakol Kumandanı Mehmet Ali Çavuş'a bölgesine düşen 50 arabayı 15 saat içinde hazırlaması ve Seydiler mıntikasına yetiştirmesi istenilmiş; bunun üzerine Mehmet Ali Çavuş askerlerini köylere sevk ederek, kendisi de Karaş köyüne giderek yarım saatte 33 arabayı hazır etmişti. Bunlardan 27'si hemen Seydiler'e gönderilmiş, Alpagut köyünden gelen diğer 15 arabanında Seydiler'e gönderilmesiyle on iki buçuk saatte 50 araba hazır edilmişti.⁵⁴⁶

İkmâl ve lojistik faaliyetleri hasat mevsiminden dolayı bir ara yavaşlamışsa da kış aylarında da devam etmiştir. Bu konuda Vali Rafet Bey tarafından İnebolu'ya çekilen 9 Kasım 1921 tarihli bir telgrafta "İnebolu'ya çıkmış olan külliyetli miktardaki topçu ve piyade cephanesinin kemâl-i süratle cepheye yetiştirilmesi ve şimdye kadar istihdam edilmemiş olan bilûmum dört tekerlekli arabalarla kağnıların, at, merkepler, katırların serî'an irsali" istenilmişti. Bu emri alan karakollar köylere kadar bekçiler çıkarmış, halkı göreve davet etmişti. Köyler dağınık, yollar patika, sonbahar yağmurlarından dolayı her taraf çamur ve kış bastırmakta olduğu halde bütün yollar kâfilelerle dolmuştu. 1921 yılı kışındaki sevkiyat ve nakliyat işlerinde kâfileler arasında donarak şehit olanlar olmuştu. Şehitlerin cenazeleri köyelerine gönderilir ve taşımakta oldukları cephane ve silahlar diğer arabalara bölüştürülürdü. Kastamonulu tüccarlardan Cemil Pattaban'ın anlattığı ve bugün halk arasında yaşayan destan, 1921 kışında yaşanmıştı. Hadisenin haber verilmesi üzere Menzil Mıntika Müfettişi Osman Bey, Devrekânili Cemil ve Beşiktaşlı Rifat çavuşları olay mahalline göndermişti. Her nasılsa kâfileden geri kalmış genç bir kadının cephane yüklü kağnısı ile yorgun argın bir halde ancak Kışla önüne kadar gelebildiği ve şehre girmek nasip olmadan şose kenarında sabaha karşı donduğu görülmüştü. Öküzleri geviş getiren bu kağnı arabasındaki kıymetli yükü korumak için üstüne yorganını örten bu genç kadının bir elinde övendire, kollarını açarak yorganın üzerine abanarak kaldığını görevliler görmüştü. Rifat Çavuş öküzleri koşarken, Cemil Çavuş'ta şehidin üzerindeki karları süpürmüş ve her ikisi de gözyaşları dökerek kollarından ve bacaklarından tutarak kaldırırlarken, yorganın altından birdenbire çılglığı basarak ağlayan bir çocuk sesi işitince şaşırılmışlar ve şehit anayı yana çekip hemen yorganı kaldırmışlardı. Gördükleri tablo şuydu:⁵⁴⁷

"Otlara sarılı top gülleri arasına yerleştirilmiş çulların içinde kundaklı bir kız çocuğunun dondan kurtulduğu ve müdahale üzerine uyanarak meme için ağlamaya başladığıdır. Cephanesi ve yavrusu uğruna kendini feda eden bu kahraman anayı ve yavrusunu arabaya yerleştiren çavuşlar, başbaşa ağlayarak gün doğarken yola düzuldüler. Öküzler aç, zayıftı çekemediler. Çavuşlar koşuldular. Öküzlere yardım ettiler. Bu mukaddes ve muazzez yükü gurur ve iftiharla Fırka Dairesi'nin önüne kadar çektiler. Kumandan ve maiyeti arabanın başına geldiler. Bir dakika ihtiram sükûtu yaptıran Kumandan Osman

⁵⁴⁶ Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 339-341.

⁵⁴⁷ Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 385-386.

Bey bu hazin tablo karşısında gözleri yaşararak ‘-Türk kadını dünyada emsâli bulunmayan kahraman bir anadır. Öyle bir anadır ki tarihte nice kahramanlar, cihangirler doğurmuştur. Arkadaşlar, Millî Mücadele’yi kazanacağımızın en büyük misâli işte önümüzde biri ölü biri diri yatıyor’ demiş ve tessüründen daha fazla konuşamamıştır. Yavruya sütanası ve şehide belediyece kefen vesaire masrafı temin edilerek Kastamonu muhitini iyi bilen Cemil Çavuş şehit anasının hüviyetini tespiti memur edilmiştir. Cemil Çavuş şehidin alaca önlüğünden ve başındaki benli benli çarından köyünü keşfederek hanları dolaşmış ve Seydilerli köylüleri bularak getirmiş göstermiştir. Onlar tanımışlar, ağlamışlar ve şehit ana ile yavrusunu göğüslerine basarak köylerine götürmüşlerdir”.

Bu Türk anası bugün Kastamonulular tarafından Şerife Bacı olarak bilinen kahraman Türk kadınıydı.

Bütün yukarıda bahsedilen sevkiyat işlemlerinden sonra 1920 yılı içerisinde düşman donanmasının Karadeniz’deki faaliyetleri sebebiyle sevkiyat çok sınır olarak gerçekleştirilebilmiştir. Birinci ve İkinci İnönü Muharebeleri (1920-15 Nisan 1921) süresince yukarıda bahsedilen gayretlerden sonra İnebolu-Kastamonu-Çankırı-Kalecik-Ankara hattı ile İnebolu’dan Ankara ve dolaylarına 14 adet Rus, 4 adet Osmanlı anahtarlı, 11 adet Osmanlı mavzeri, 3 adet İngiliz, 10 adet Alman, 2 sandık çeşitli tüfeklerle; 94 adet Martin süngüsü, 19 çeşitli süngü, 20 adet martin kasaturası, 47 adet çeşitli kasatura, 1.040 sandık Alman piyade cephanesi, 2 sandık Rus piyade cephanesi, 917 sandık Osmanlı mavzer cephanesi, 1 sandık İngiliz piyade cephanesi, 335 sandık Avusturya piyade cephanesi, 832 sandık çeşitli piyade cephanesinden oluşan piyade ve silah cephanesiyle, 4 adet 7,5’luk İngiliz topu ve iki cephane arabası, bir sandık top dürbünü, 7 adet sehpa, 3 sandık İngiliz toplarına mahsus nişan aletleri, 385 sandık İngiliz top mermisinden oluşan top ve cephanesi gönderilmiştir. Böylece İnönü Savaşları süresince İnebolu-Ankara hattı ile 8 ton 50 kg çeşitli silah, 738 ton çeşitli cephane, 33 ton 50 kg yiyecek ve yem ve 444 ton 500 kg donatım malzemesi Batı Cephesi’ne sevk edilmiştir.⁵⁴⁸

Kütahya-Eskişehir Muharebeleri sırasında İnebolu-Ankara hattından gönderilen silah ve cephane miktarı ise şu şekildedir: 1 adet İngiliz filintası, 1 adet Belçika tüfeği, 3 adet dokuzlu Osmanlı mavzeri, 295 adet İngiliz tüfeği, 23 adet Alman tüfeği, 1 adet Romanya tüfeği, 8.489 adet Rus tüfeği, 4 adet Yunan grası, 45 adet vincister tüfeği, 46 adet muaddel martin, 2 adet Fransız tüfeği, 1 adet kısa martin, 17 adet gra tüfeği, 2 adet martin hanri, 16 adet çeşitli tüfek, 294 adet çeşitli kasatura, 198 adet çeşitli süngü, 17 adet tüfek namlusu, 66 adet makineli tüfek, 3 sandık makineli tüfek namlusu 67 paket 20 adet, 7 sandık makineli tüfek şeridi, 16 adet Rus makineli tüfek sehpası, 4 adet barabellum şarjörü, 3 adet barabellum imlâ makinesi, 1 adet kılıç, 150 adet piyade siper kalkanı; 78 sandık, 742 adet İngiliz piyade cephanesi; 148 sandık, 3.650 adet Alman piyade

⁵⁴⁸ *Türk İstiklâl Harbi (İdari Faaliyetler 15 Mayıs 1919-2 Kasım 1923)*, s. 273; Özlü, “İstiklal Savaşı’nda Bir Yol”, s. 168.

cephanesi; 6.302 sandık ve 74 adet Rus piyade cephanesi; 18 sandık ve 60 adet Osmanlı piyade cephanesi, 138 sandık küçük çaplı mavzer cephanesi, 226 sandık Avusturya piyade cephanesi, 34 sandık Fransız piyade cephanesi, 405 sandık berdanga cephanesi, 1.454 adet çeşitli piyade cephanesinden oluşan piyade silah ve cephanesiyle, 1 adet kamasız çabuk ateşli dağ topu, 1 adet çabuk ateşli top dürbünü, 3 adet havan mermisi, 595 atım 105 mm'lik top mermisi; 3 sandık ve 1.194 atım kudretli dağ top mermisi, 15 atım İngiliz çabuk ateşli sahra top mermisi, 931 atım ve 256 sandık İngiliz top mermisi, 6.844 atım çabuk ateşli sahra top mermisi, 191 sandık şınayder top mermisi, 13 varil 105 mm'lik top hartucundan oluşan top ve cephanesi İnebolu'dan Ankara ve dolaylarına nakledilmiştir. Bütün bu sayılan silah ve cephaneye ağırlık olarak 20 ton çeşitli silah, 636 ton çeşitli cephaneye, 138 ton 500 kg yiyecek ve 498 ton yeme tekabül etmekteydi.⁵⁴⁹

Sakarya Muharebeleri döneminde ise İnebolu-Ankara hattından 1.188 adet ve 1 sandık çeşitli tüfek; 3 adet ve 6 sandık Rus tüfeği, 10 adet mavzer tüfeği, 2 adet Belçika tüfeği, 1 adet Fransız tüfeği, 7 adet Osmanlı tüfeği, 6 sandık mavzer martin tüfeği, 2 adet İngiliz tüfeği, 13 adet ve 1 sandık çeşitli tabanca, 1.400 adet çeşitli kasatura, 12 adet çeşitli süngü, 187 kılıç, 120 sandık Alman piyade cephanesi, 1.583 sandık ve 14.849 adet çeşitli piyade cephanesi, 1 sandık mavzer piyade cephanesi, 500 adet İngiliz piyade cephanesi, 354 adet Rus piyade cephanesinden oluşan piyade silah ve cephanesiyle, 3 adet kudretli dağ topu, 3.300 atım seri sahra top mermisi, 2.188 atım 7,5'luk sahra top mermisi, 23 sandık çabuk ateşli sahra top tapası, 130 adet 75 mm'lik dağ top şarapneli, 166 adet adi dağ hartucundan oluşan top ve cephanesi, İnebolu'dan Ankara ve dolaylarına nakledilmiştir. Ankara ve dolaylarına nakledilen bu yardımlar; Doğu Cephesinden tertip edilen, Rusya'dan getirtilen ve İstanbul'dan kaçırılan çeşitli silah ve cephaneden meydana gelmekteydi. Yukarıda zikredilen bütün bu mazemeler 22 ton 500 kg çeşitli silah, 930 ton çeşitli cephaneye, 13 ton yiyecek-yem ve 636 ton 500 kg donatım malzemesine karşılık gelmekteydi.⁵⁵⁰

Büyük Taarruz öncesi İnebolu-Ankara hattından 1.076 adet çeşitli tüfek, 54 adet çeşitli kasatura, 21 adet aydınlatma tabancası, 3 adet makineli tüfek, 3.202 sandık çeşitli piyade cephanesi, 415 sandık Rus piyade cephanesi; 10 sandık ve 177 atım nikel zarflı beyzî kurşun, 2 sandık aydınlatma cephanesi, 2 sandık Rus bombasından oluşan piyade silah ve cephanesi ile 2 adet çabuk ateşli dağ topu, 13 adet çabuk ateşli sahra topu, 2 adet 150 mm'lik obüs topu, 1 adet bomba topu; 539 sandık ve 26.281 atım çabuk ateşli sahra mermisi, 166 atım tamamlanmamış çabuk ateşli sahra mermisi, 53 sandık skoda dağ top mermisi; 105 sandık ve 1.168 atım skoda mermisi; 76 sandık ve 188 atım 75 mm'lik çabuk ateşli sahra mermisi, 8 sandık 75 mm'lik Osmanlı çabuk ateşli sahra mermisi, 1.156 atım Osmanlı çabuk ateşli sahra mermisi, 54 atım Alman çabuk ateşli sahra mermisi, 9.267 atım çabuk ateşli dağ mermisi, 6.437 atım Alman sahra mermisi, 2.087

⁵⁴⁹ *Türk İstiklâl Harbi (İdari Faaliyetler 15 Mayıs 1919-2 Kasım 1923)*, s. 317-318; Özlü, "İstiklal Savaşı'nda Bir Yol", s. 169.

⁵⁵⁰ *Türk İstiklâl Harbi (İdari Faaliyetler 15 Mayıs 1919-2 Kasım 1923)*, s. 351.

atım sahra obüs mermisi, 2.051 atım İngiliz sahra mermisi, 150 atım uçak tapalı mantelli mermi, 464 atım 12/11-6'lık obüs mermisi, 118 atım 120 mm'lik sivri uçlu tahrip danesi, 6.190 atım mantelli mermisi, 2.603 atım şınayder mermisi, 6 sandık sahra obüs hartucu, 355 sandık kartuştan oluşan top ve top cephanesi İnebolu'dan Ankara ve dolaylarına nakledilmiştir. Büyük Taarruz öncesi İnebolu-Kastamonu hattından toplamda 105 ton çeşitli silah, 419,5 ton çeşitli cephane, 352,5 ton yiyecek ve yem, 758,5 ton donatım malzemesi sevk edilmiştir.⁵⁵¹

9.1. Bölge Üzerinden Anadolu'ya Geçenler

Millî Mücadele yıllarında İnebolu, Ankara Hükûmeti'nin dünyaya açılan penceresi durumundaydı. İnebolu sadece silah ve cephane sevkiyatının başlangıç noktası değil, aynı zamanda Anadolu'ya geçmek isteyenler için de bir kapı konumundaydı. Millî Mücadele yıllarında İnebolu-Kastamonu-Çankırı hattını kullanarak Ankara'ya giden dönemin önemli simalarından bir kısmı aşağıda verilmiştir.

Tunalı Hilmi Bey

İnebolu güzergâhıyla Kastamonu'ya gelenlerden ilki Tunalı Hilmi Bey'dir. Tunalı Hilmi Bey 14 Mayıs 1920'de Ankara'dan ayrılmış ve Kastamonu üzerinden Araç ve Safranbolu'ya geçmiştir. Bölgede millî teşkilatlanmanın genel durumunu görmek amacıyla Devrek, Çaycuma, Ereğli, Zonguldak, Bartın, Amasra ve Cide havalisini gezen Tunalı Hilmi Bey,⁵⁵² daha sonra Kastamonu'ya İnebolu güzergâhıyla 9 Temmuz 1920'de gelmiştir.⁵⁵³

Tunalı Hilmi Bey, 10 Temmuz 1920'de Kastamonu Gençler Kulübü'nde bir konferans vermiştir. İzmir Cephesi'nden dönen Ziyaeddin adlı genç bir zabitan konuşmasından sonra sözlerine başlayan Tunalı Hilmi Bey, Ziyaeddin Bey'in konferansında bahsettiği Bolu ve Düzce havalisinde baş gösteren hadiselerle temas ederek, Bolu ve Düzce hadiselerinde İngilizlerin rollerine değinmiş ve İngilizler'in Hindistan'da kurulan Hilâfet Komitesi'ne karşı, Bolu'da bir Hilâfet Cemiyeti ve Ordusu kurdurduğundan ve İstanbul Hükûmeti'ne çıkarttırdıkları fetvayı Hindistan'a göndererek "Hind Müslümanlarını Kuvâ-yı Milliye'nin asî, bağı olduğuna inandırmak" için çalıştıklarından bahsetmiştir. Tunalı Hilmi Bey 11 Temmuz 1920 günü de Nasrullah Meydanı'nda halka hitap etmiştir. Bir buçuk saat süren konuşmasında, İngilizlerin kendi menfaatlerini korumak için Yunanlıları bir kalkan olarak kullandıklarından ve İngilizlerin Hindistan politikasından bahsetmiştir.⁵⁵⁴

⁵⁵¹ *Türk İstiklâl Harbi (İdari Faaliyetler 15 Mayıs 1919-2 Kasım 1923)*, s. 387, 416-417; Özlü, "İstiklal Savaşı'nda Bir Yol", s. 170.

⁵⁵² "Bolu Mebusu Muhterem Tunalı Hilmi Beyle Mülakat, *Açıksöz*, 15 Temmuz 1336, s. 1.

⁵⁵³ "Vürûd ve Azimet", *Açıksöz*, 12 Temmuz 1336, s. 2; Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 209; *Açıksöz, İstiklâl Harbinde Kastamonu*, s. 71; Mustafa Eski, "Mütâreke Sonrasında Kastamonu'ya Gelen Önemli Kişiler", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XV/45 (1999), s. 1046.

⁵⁵⁴ "Konferanslar", *Açıksöz*, 12 Temmuz 1336, s. 2; *Açıksöz, İstiklâl Harbinde Kastamonu*, s. 71; Eski, "Mütâreke Sonrasında Kastamonu'ya Gelen", s. 1046.

Açıksöz gazetesine verdiği mülâkatta “dolaştığı yerlerde bir sel gibi akın akın her taraftan akan, kaynaşan kuvâ-yı Milliye” birliklerini görmüş olduğundan bahseden Tunalı Hilmi Bey, muhabirin “Şu halde ümidiniz kuvvetli?” sorusuna ise şu cevabı vermiştir:

“Bunu bana hiç sormayınız, ben zaten kendimi bildim bileli daima canlı bir ümit gibi yaşamışımdır. Ümidi dâhilen milletin mine'l-ezel olduğu gibi halâ da bizi müzehher kıldığı rüçhânı tecelliyatı ile o temiz tükenmez hamâset ve celâdetiyle zaten muhat olan benliğim birde Müslümanlık ve Türklük âlemlerinin galeyan ve furanından fişkırان müjdelere karşısında bulunursa artık ne dereceye kadar samedanî ümitlere müstâgrak bulunduğumu tasavvur ediniz. Allah bilhassa siz gençlere cihad ve içtihadında hüsn-i isabetler ve neticeten ilâhi kılavuzluklar nasib eylesin. Allah'a ismarladık”.

Tunalı Hilmi Bey 12 Temmuz 1920 tarihinde Kastamonu'dan ayrılmıştır.⁵⁵⁵

Rıza Nur Bey

Sinop mebusu ve Maarif Vekili olan Rıza Nur Bey ise 19 Ağustos 1920'de Kastamonu'ya gelmiştir.⁵⁵⁶ Rıza Nur Bey vali ve kumandan ile maarif, sultânî ve polis müdürleri tarafından İzbeli köyünde karşılanmış; ayrıca şehrin girişinde muallimler, bir kısım polis ve jandarma müfrezesi tarafından resmî tören icra edilmiştir. Rıza Nur Bey Sultânî'de misafir edilmiştir.⁵⁵⁷ Cuma günü bir kısım mektepler ile müesseseleri gezmiştir. Okul tatil olmasına rağmen aynı gün kendisi için Sultânî'de bir müsamere verilmiştir. Müdür odasındaki sohbetinde Vali Bey de hazır bulunmuş, Sultani Müdürü Talât Bey tarafından muallimler tanıtılmış ve okul hakkında bilgi verilmiştir. Rıza Nur Bey daha sonra Sinop'a gitmek üzere Taşköprü'ye hareket etmiştir.⁵⁵⁸ Sinop dönüşü yine Kastamonu'ya uğramış, Sultânî'de misafir edilmiş ve 4 Eylül'de Ankara'ya hareket etmiştir.⁵⁵⁹ Rıza Nur Bey'in Kastamonu'ya ikinci gelişi, İnebolu güzergâhından 29 Ocak 1922 tarihinde olmuştur. Kendisi, şehrin ileri gelenlerince Şekerköprü'de karşılanmıştır.⁵⁶⁰ 1 Şubat'ta Ankara'ya hareket etmiştir.⁵⁶¹

Ukrayna ile yapılan muahedeleri teati etmek üzere Ali Fuat Paşa'nın Ankara'da kalması üzerine heyet başkanı olarak Ukrayna'nın başkenti Harkov ve sonrasında Moskova'ya gitmişbulunan Rıza Nur Bey, Sinop'a dönmesinin ardından 14 Eylül 1922'de yeniden Kastamonu'ya gelmiş ve bir iki saat kaldıktan sonra otomobille Ankara'ya hareket etmiştir. Rıza Nur Bey Kastamonu'dan ayrılmadan önce *Açıksöz* gazetesine bir mülâkat vermiştir. Elde edilen bilgilere göre bu seyahatte Türk Heyeti bir ay Harkov'da, iki ay

⁵⁵⁵ “Vürûd ve Azimet”, s. 2.

⁵⁵⁶ “Rıza Nur Beyefendi Şehrimizde”, *Açıksöz*, 19 Ağustos 1336, s. 1.

⁵⁵⁷ Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 221-222; *Açıksöz*, *İstiklâl Harbinde Kastamonu*, s. 71.

⁵⁵⁸ “Rıza Nur Beyefendi”, *Açıksöz*, 23 Ağustos 1336, s. 2; *Açıksöz*, *İstiklâl Harbinde Kastamonu*, s. 71; Eski, “Mütâreke Sonrasında Kastamonu'ya Gelen”, s. 1048.

⁵⁵⁹ Eski, Mütâreke Sonrasında Kastamonu'ya Gelen, s. 1048.

⁵⁶⁰ “Rıza Nur Bey”, *Açıksöz*, 30 Kânunusani 1338, s. 2.

⁵⁶¹ “Rıza Nur Bey”, *Açıksöz*, 1 Şubat 1338, s. 1; Eski, “Mütâreke Sonrasında Kastamonu'ya Gelen”, s. 1048.

Moskova'da kalmıştır. Türk Heyeti gidilen her yerde, bando ve askerî kıtalar tarafından karşılanmış, Türk Heyeti için at koşuları, uçak gösterileri ve ziyafetler tertiplenmiştir. Tamirat ve yeni inşa edilen binalarıyla Rus şehirleri, Avrupa şehirleri kadar modern bir hale gelmiştir. Rıza Nur Bey, Enver Paşa'nın başlatmış olduğu Basmacılık hareketi hakkında da geniş bilgiler vermiştir.⁵⁶²

Mehmet Akif

Kastamonu'ya gelmeden daha önce 1920 yılı Ocak ayının sonu ya da Şubat ayının ilk haftasında Balıkesir'e gitmiş ve Zağanos Paşa Camii'nde halka hitap etmiş olan Mehmet Akif, Anadolu'da yeni başlayan Millî Mücadele lehine vaazlar verdiği için 3 Mayıs 1920 tarihinde başkâtibi bulunduğu Dârü'l-Hikmetü'l-İslâmiyye'deki görevine son verilmiştir. Daha sonra davet üzerine Eskişehir üzerinden Ankara'ya gelmiştir.⁵⁶³ Bu sırada özellikle Dürrişâde Abdullah Efendi'nin yayınlamış olduğu fetva sonrasında Anadolu'da pek çok isyan çıkmış, Millî Mücadele'ye destek vermek isteyenler arasında da tereddütler başlamıştır.⁵⁶⁴ Akif bundan sonra ilk önce Eskişehir'e, daha sonra davet üzerine Burdur'a, Afyon Sandıklı ve Dinar'a gitmiş, buralarda halka hitap etmiştir.⁵⁶⁵ Halk arasında konuşmaları ve vaazları çok beğenildiğinden Dürrişâde Abdullah Efendi'nin yayınlamış olduğu fetvanın halk arasındaki olumsuz etkilerinin hafifletilmesinde ve halkın Kuvâ-yı Milliye'yi desteklemesinde büyük rol oynamıştır.⁵⁶⁶

Mehmet Akif İnebolu'ya 16 Ekim 1920'de gelmiştir. Kendisi Müdafaa-i Hukuk ve İnebolu Gençler Mahfili üyeleri tarafından büyük bir sevgi ile karşılanmıştır. İnebolu'da vatan, millet ve hilâfeti kurtarmak için birleşmenin şart, Millet Meclisi'nin kanun ve kumandanlarının emirlerine itaat etmenin farz olduğunu belirten bir konuşma yapmıştır.⁵⁶⁷

Akif daha sonra 19 Ekim 1920'de Kastamonu'ya gelmiştir.⁵⁶⁸ O'nun Kastamonu'ya gelişi *Açıksöz* gazetesi tarafından "Büyük İslâm şairi edîb-i azâm Mehmet Akif Beyefendi iki gün evvel şehrimize gelmiştir. Sebîlü'r-reşâd'daki yazıları ve birçok asâr-ı bergüzidesiyle İslâmlık âleminin yegâne şairi olarak tanınan Mehmet Akif Beyefendi'ye gazetemiz

⁵⁶² "Rıza Nur Beyle Mülâkat", *Açıksöz*, 16 Eylül 1338, s. 1; Eski, "Mütâreke Sonrasında Kastamonu'ya Gelen", s. 1048.

⁵⁶³ Cezmi Eraslan, "Millî Mücadele Mehmet Akif ve Akif'in Ankara Günleri", *Vefatının 75. Yılında Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Sempozyum Bildirileri (12-13 Mart 2011)*, 2011, s. 61-78; Emine Kısıklı, "Millî Mücadele'de Kamuoyu Oluşumunda Mehmet Akif", *1. Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu (19-21 Kasım 2008)*, I (2009), s. 205-206; Yaşar Semiz, "Millî Mücadele ve Mehmet Âkif", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 7 (2000), S. 400-406; Mehmet Serhat Yılmaz, "Millî Mücadele Döneminde Mehmet Akif Ersoy'un Kastamonu'daki Faaliyetleri", *Mehmet Akif Ersoy Hayatı-Düşünceleri-Eserleri*, Ankara: TBMM Basımevi, 2022, s. 707.

⁵⁶⁴ Yaşar Semiz ve Osman Akandere, "Millî Mücadele'de Mehmet Akif (Ersoy) Bey'in Faaliyetleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XVIII/54 (2002), s. 903-952.

⁵⁶⁵ Kısıklı, "Millî Mücadele'de Kamuoyu Oluşumunda Mehmet Akif", s. 207-208.

⁵⁶⁶ Fethi Tevetoğlu, "Mehmet Akif'den Hatıralar", *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, II/1 (1986), s. 13.

⁵⁶⁷ Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 252.

⁵⁶⁸ *Açıksöz, İstiklâl Harbinde Kastamonu*, s. 72; Eski, "Mütâreke Sonrasında Kastamonu'ya Gelen", s. 1050.

nâmına beyan-ı hoş amâdî eyleriz”⁵⁶⁹ sözleriyle duyurulmuştur. Akif Kastamonu’da bulunduğu süre içerisinde ilk önce Olukbaşı mevkiinde bulunan Terzi Emin Ağa Konağı’nda, daha sonra ise Hepkebirler mahallesindeki Hafız Sadık Efendi Konağı’nda ikâmet etmiştir.⁵⁷⁰

Akif Kastamonu’ya gelir gelmez Vali Bey’in izni ile Yılanlı Dergâhı’nda bir toplantı yapmıştır. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti azaları, mülkî ve askerî erkânın da katıldığı bu toplantıda Akif, Yunanlıların İnebolu Limanı’na bir çıkarma yapmayı düşündüklerinden bahisle, buna karşı uyanık olmak ve eli silah tutanların askerî talim yaparak teşkilatlanmaları lüzumunu hatırlatmıştır.⁵⁷¹

28 Kasım 1920 tarihinden itibaren Sebîlü’r-reşâd mecmuası Kastamonu Vilayet Matbaası’nda çıkmaya başladığından, Akif Kastamonu’da bulunduğu müddet içinde *Açıksöz* gazetesi idarehanesinde vakit geçirmiş; yazılarını, konuşmalarını burada hazırlamış, kahvesini, nargilesini burada içmiştir.⁵⁷² Sebîlü’r-reşâd’ın 464, 465 ve 466. sayıları Kastamonu’da basılmıştır.⁵⁷³ *Açıksöz* gazetesi Sebîlü’r-reşâd’ın Kastamonu’da basılmasıyla ilgili şu değerlendirmeyi yapmıştır:⁵⁷⁴

“Bütün âlem-i İslâm’da pek büyük şöhret ve itibarı olan Sebîlü’r-reşâd ceride-i İslâmiyesinin ilk nüshası Kastamonumuzda intişar eylemiştir. Sebîlü’r-reşâd’ın Anadolu’da ilk defa olarak burada intişârı memleketimiz için pek büyük bir şereftir. Sebîlü’r-reşâd’ın intişârını duyan Müslümanların kapışıracasına tehâlük göstermeleri kâdir şînâslığın en büyük delilidir. Filhakika bu nüsha o kadar mühim mebahis-i diniye, mesail-i içtimaiye ve siyasiye muhtevidir ki bütün Müslümanlar için bunlara muttali olmak her halde elzemdir. İslâm’ın büyük şairi üstad-ı muhteremimiz Akif Beyefendi’nin Nasrullah Kürsüsü’ndeki mühim mevzaları, nefis şiirleri, İslâm âleminin kıyam ve intibahı hakkındaki kıymetdâr malûmat bütün Anadolu efkârında büyük bir intibah tevliid edeceğine şüphe yoktur”.

Akif’in Kastamonu halkıyla ilk buluşması 6 Kasım 1920 Cuma günü Nasrullah Camii’nde olmuştur.⁵⁷⁵ Fakat O’nun daha çok 19 Kasım 1920 tarihinde Nasrullah Camii’nde vermiş olduğu vaaz, Kastamonu ve kazaları ile ülke genelinde büyük yankı yapmıştır. Akif vaazına Kur’an’dan Al-i İmrân suresinin 118. Ayetini okuyarak ve mealini vererek başlamıştır. Önce kimlik çözümlemesi yapmış ve biz kimleriz? yanımızdakiler ve

⁵⁶⁹ “Mehmet Akif Bey Şehrimizde”, *Açıksöz*, 21 Teşrinievvel 1336, s. 2; Eski, “Mütâreke Sonrasında Kastamonu’ya Gelen”, s. 1050.

⁵⁷⁰ Yılmaz, “Millî Mücadele Döneminde Mehmet Akif Ersoy’un Kastamonu’daki Faaliyetleri”, s. 710.

⁵⁷¹ Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 229.

⁵⁷² *Açıksöz*, *İstiklâl Harbinde Kastamonu*, s. 72; Eski, “Mütâreke Sonrasında Kastamonu’ya Gelen”, s. 1050; Yılmaz, “Millî Mücadele Döneminde Mehmet Akif Ersoy’un Kastamonu’daki Faaliyetleri”, s. 709.

⁵⁷³ Eski, “Mütâreke Sonrasında Kastamonu’ya Gelen”, s. 1050; Eski, *Kastamonu Basınında Millî Mücadele’nin Yankıları*, s. 11; Yılmaz, “Millî Mücadele Döneminde Mehmet Akif Ersoy’un Kastamonu’daki Faaliyetleri”, s. 718.

⁵⁷⁴ “Sebîlü’r-reşâd Mecmua-i İslâmiyesi”, *Açıksöz*, 29 Teşrinisani 1336, s. 1.

⁵⁷⁵ “Nasrullah Kürsüsünde”, *Açıksöz*, 5 Teşrinisani 1336, s. 3.

karşımızdakiler kimlerdir? sorularının cevabını vermiştir.⁵⁷⁶ Akif: cemaati, sizden olmayanlar aranıza fitne ve fesat sokarlar ve ellerinden gelen her türlü fenalıkları yaparlar sözleriyle uyarıştır. Milletlerin topla, tüfekte değil; ancak aralarındaki rabitalar çözüldüğü takdirde yıkılacağını, artık kime hizmet ettiğimizi, kimin hesabına birbirimizin gırtlığına sarıldığımızı anlamak zamanının geldiğini ifade etmiştir. Sevr Muahedesi'nin Türk milleti için bir ölüm fermanı olduğunu, bunu kabul etmenin esareti ve yok olmayı kabul etmek demek olduğunu izah ederek; son Türk yurdunun geçirmekte olduğu tehlikeyi, son derece net bir şekilde gözler önüne sermiştir.⁵⁷⁷

Akif'in Nasrullah Camii'ndeki vaazları Sebîlü'r-reşâd'da basılmış ve Anadolu'da bütün illeri ile sancak, kaza ve müftülöklere gönderilmiştir. Akif'in Nasrullah Camii'nde verdiği vaaz, ülke genelinde ve Kastamonu'nun ilçe ve hatta köylerinde büyük yankı yapmıştır. Bunun üzerine Ankara Hükûmeti Akif'ten Kastamonu'nun ilçelerini de dolaşmasını, buralarda da halkı aydınlatmasını istemiştir.⁵⁷⁸

Mehmet Akif Kastamonu'da bulunduğu süre zarfında aynı zamanda Kastamonu Gençler Kulübü'nde gençlere üç dört gece Asım'dan parçalar okumuştur.⁵⁷⁹ Akif'in Kastamonu'da bulunduğu süre içerisinde yine *Açıksöz* gazetesinde Köse İmamın Dertlerinden,⁵⁸⁰ Ey Müslüman,⁵⁸¹ Umar mıydın?⁵⁸² Yeis Küfürdür,⁵⁸³ Mevlid-i Nebi Gecesi⁵⁸⁴ ve Ey Cemaat Uyanın⁵⁸⁵ adlı şiirlerine yer verilmiştir. Bu arada İstiklâl Marşı *Hâkimiyet-i Millîye* gazetesinden sonra Anadolu'da ilk defa Kastamonu'da *Açıksöz* gazetesinde yayınlanmıştır.⁵⁸⁶ Akif, 24 Aralık 1920 günü Kastamonu'dan ayrılarak⁵⁸⁷ Ankara'ya dönmüş, Sebîlü'r-reşâd gazetesi de Ankara'ya taşınmıştır.⁵⁸⁸

⁵⁷⁶ Recep Duymaz, "Mehmet Akif Ersoy'un Kastamonu ve Çevresindeki Millî Mücadele Konuşmaları", *İkinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri (18-20 Eylül 2003-Kastamonu)*, 2005, s. 107-118.

⁵⁷⁷ Kısıklı, "Millî Mücadele'de Kamuoyu Oluşumunda Mehmet Akif", s. 209-210; Semiz ve Akandere, "Millî Mücadele'de Mehmet Akif (Ersoy) Bey'in Faaliyetleri", s. 920-925; Eski, "Mütâreke Sonrasında Kastamonu'ya Gelen", s. 1050-1051; Duymaz, "Mehmet Akif Ersoy'un Kastamonu", s. 111-112; Abdullah Uçman, "Mehmet Akif'in Millî Mücadele Yıllarındaki Mev'izeleri", *Millî Kültür*, 55 (1986), s. 54; Abdurrahman Güzel, "Millî Birlik ve Mehmet Akif Ersoy", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 31 (1987), s. 25.

⁵⁷⁸ Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 229; Semiz, "Millî Mücadele ve Mehmet Âkif", s. 419-424; Yılmaz, "Millî Mücadele Döneminde Mehmet Akif Ersoy'un Kastamonu'daki Faaliyetleri", s. 710.

⁵⁷⁹ *Açıksöz, İstiklâl Harbinde Kastamonu*, s. 72; Yılmaz, "Millî Mücadele Döneminde Mehmet Akif Ersoy'un Kastamonu'daki Faaliyetleri", s. 710.

⁵⁸⁰ "Köse İmamın Dertlerinden", *Açıksöz*, 8 Teşrinisani 1336, s. 1.

⁵⁸¹ "Ey Müslüman", *Açıksöz*, 11 Teşrinisani 1336, s. 1.

⁵⁸² "Umar mıydın?", *Açıksöz*, 15 Teşrinisani 1336, s. 1.

⁵⁸³ "Yeis Küfürdür", *Açıksöz*, 18 Teşrinisani 1336, s. 1.

⁵⁸⁴ "Mevlid-i Nebi Gecesi", *Açıksöz*, 22 Teşrinisani 1336, s. 1.

⁵⁸⁵ "Ey Cemaat Uyanın", *Açıksöz*, 25 Teşrinisani 1336, s. 1.

⁵⁸⁶ "İstiklâl Marşı", *Açıksöz*, 21 Şubat 1337, s. 1; Eski, "Mütâreke Sonrasında Kastamonu'ya Gelen", s. 1050-1052; Yılmaz, "Millî Mücadele Döneminde Mehmet Akif Ersoy'un Kastamonu'daki Faaliyetleri", s. 712.

⁵⁸⁷ Kısıklı, "Millî Mücadele'de Kamuoyu Oluşumunda Mehmet Akif", s. 210.

⁵⁸⁸ "Sebîlü'r-reşâd Ankara'ya Gitti", *Açıksöz*, 27 Kânunuevvel 1336, s. 2; Yılmaz, "Millî Mücadele Döneminde Mehmet Akif Ersoy'un Kastamonu'daki Faaliyetleri", s. 720.

Bekir Sami Bey

Moskova Elçiliğine atanan Bekir Sami Bey, Moskova'ya giderken muhtemelen 31 Ekim 1920'de Kastamonu'ya uğramış ve üç gün burada kalmıştır.⁵⁸⁹ Bekir Sami Bey, 12 Aralık 1921'de bu defa İnebolu'dan Kastamonu'ya gelmiş ve Ankara'ya geçmiştir.⁵⁹⁰

Topal Osman

Topal Osman, beraberinde 15 kişilik müfrezesiyle birlikte 1920 yılının Kasım ayı başlarında İnebolu'ya gelmiştir. Türk ordusunun Kars'ı geri alması ilçede sevinçle karşılanmış ve 3 Kasım 1920 akşamı İnebolu Gençler Mahfili'nde bir tören düzenlenmiş; memurlar, ilçenin ileri gelenleri ve büyük bir kalabalık törene iştirak etmiş, ordu duası okunmuş ve kasideler söylenmiştir.⁵⁹¹ Bu toplantıya 29 Ekim 1920'de İnebolu'ya on beş kadar gönüllü müfrezesiyle gelmiş bulunan Topal Osman Ağa'da katılmıştır.⁵⁹² Topal Osman 12 Kasım 1920 Cuma günü maiyetindeki efrâd ile birlikte Ankara'ya hareket etmiştir.⁵⁹³

Ali Fuat Paşa

Ali Fuat Paşa, Kastamonu'nun Kuvâ-yı Milliye ile birleştiği günlerde Ankara'da 20. Kolordu Kumandanı olarak görev yapmaktaydı. Daha sonra Moskova elçiliğine atanmış ve görevine giderken 28 Ocak 1921'de Kastamonu'ya gelmiş; Vali, Kastamonu ve Bolu Havalisi Kumandanı ve ilgililer tarafından karşılanmış ve Kolordu Karargâhı'nda misafir edilmiştir. Ali Fuat Paşa daha sonra İnebolu'ya gitmiş ve oradan Rusya'ya hareket etmiştir.⁵⁹⁴ Ali Fuat Paşa, 11 Mayıs 1922 günü Rusya'dan ayrılmış; dönüşünde Batum ve İnebolu yoluyla 28 Mayıs 1922'de Kastamonu'ya gelmiş ve Depo Alay Kumandanı olan kardeşi Mehmet Ali Bey'in evinde misafir edilmiştir. Ali Fuat Paşa şehirde *Açıksöz* gazetesi idarehanesi başta olmak üzere bir kısım ziyaretlerde bulunmuş, bu arada *Açıksöz* gazetesine de bir mülâkat vermiştir.⁵⁹⁵

Mehmet Emin (Yurdakul) ve Yusuf Akçura

Mehmet Emin (Yurdakul) ve Yusuf Akçura Beyler 6 Nisan 1921 günü Kastamonu'ya gelmiş ve Posta Başmüdürü Enver Bey'in evinde misafir edilmiştir.⁵⁹⁶ 7 Nisan günü şehrin önemli yerlerini gezmişler; daha sonra Kastamonu ve Havalisi Kumandanı Muhittin Paşa'yı, Mülkiye Hastahanesi'ni, *Açıksöz* idarehanesini, Sultânî, Sanayi Mektebi

⁵⁸⁹ "Miralay Bekir Sami Bey", *Açıksöz*, 2 Kânunuevvel 1336, s. 1.

⁵⁹⁰ "Şehrimize Gelenler", *Açıksöz*, 12 Kânunuevvel 1337, s. 2.

⁵⁹¹ "İnebolu Gençler Mahfilinden", *Açıksöz*, 11 Teşrinisani 1336, s. 4; Eski, "Mütâreke Sonrasında Kastamonu'ya Gelen", s. 1053-1054.

⁵⁹² Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 254.

⁵⁹³ "Osman Ağa", *Açıksöz*, 11 Teşrinisani 1336, s. 4.

⁵⁹⁴ Eski, "Mütâreke Sonrasında Kastamonu'ya Gelen", s. 1055.

⁵⁹⁵ "Moskova Sefirimiz Ali Fuat Paşa Hazretleriyle Mülâkat", *Açıksöz*, 31 Mayıs 1338, s. 1.

⁵⁹⁶ "Dâhili Haberler: Mehmet Emin ve Yusuf Akçura Beyler", *Açıksöz*, 7 Nisan 1337, s. 2; *Açıksöz*, *İstiklâl Savaşında Kastamonu*, s. 74; Eski, "Mütâreke Sonrasında Kastamonu'ya Gelen", s. 1056.

ve Dârü'l-muallimât'ı ziyaret etmişlerdir. Mehmet Emin Bey (Yurdakul) Dârü'l-muallimât'ta "Aydın Kızları" adlı ve o güne kadar hiçbir yerde yayınlanmayan şiirini okumuştur. 7 Nisan 1921 günü akşamı Mehmet Emin ve Yusuf Akçura Bey için Sultânî'de bir müsamere düzenlenmiştir.⁵⁹⁷ Müsamerede Yusuf Akçura Bey "Millî Kültür" üzerine bir konferans vermiştir.⁵⁹⁸

Yakup Kadri Bey (Karaosmanoğlu)

Yakup Kadri Bey (Karaosmanoğlu) Kastamonu'ya 15 Mayıs 1921 tarihinde gelmiştir.⁵⁹⁹ Yakup Kadri 1921 yılı Temmuz ayı başlarında yeniden Kastamonu'ya gelmiş, bu seferki gelişi Yakup Kadri'nin kaleminde üç ayrı makalenin çıkmasına sebep olmuştur. Bunlar *İkdam* gazetesinin 4, 6 ve 9 Temmuz 1921 tarihli nüshalarında yayınlanan "Anadolu İhtisasları: Ankara Yolunda", "Anadolu İhtisasları: Ilgâz'ın Eteğinde" ve "Kastamonu" başlıklı makaleleridir. Bu makaleler aynı zamanda *İkdam* gazetesinden iktibas edilerek Kastamonu'da *Açıksöz* gazetesinin 10, 12 ve 17 Temmuz 1921 tarihli nüshalarında da yayınlanmıştır. Yakup Kadri İnebolu'dan Ankara'ya kadarki yol güzergâhındaki gözlem ve müşahadelerini bu yazılarında kaleme almıştır. Örneklemeleri dönemin Anadolu'sunun içinde bulunduğu geri kalmışlığı gözler önüne sermesi bakımından önemlidir. Yalnız yer verdiği ifadeler, ağır bir üslûpla kaleme alındığı için, Kastamonu kamuoyunu ve dönemin aydınlarını fazlasıyla rahatsız etmiştir. Yakup Kadri'ye göre Ankara-İnebolu arasındaki bütün yerleşim yerleri içerisinde İnebolu, "asrî hayatın son menziliydi". Ankara'ya doğru gidildikçe köhnelik, viranelik ve geri kalmışlık artmaktaydı. Yakup Kadri "Anadolu İhtisasları: Ankara Yolunda" adlı makalesinde Çankırı'yı şu ifadelerle tasvir etmekteydi:⁶⁰⁰

"Simsiyah ve gargacık burgacık Çankırı kasabası için, yemin edebilirim ki zamanın, senelerin, asırların hiçbir değıştirici tesiri olmamıştır. Bu liva merkezi belki iki yüz sene evvelki halden daha fena bir haldedir. Yani daha ziyade eskimiş, daha ziyade yıpranmış, daha ziyade kararmış, viraneleşmiştir."

"Kastamonu" adlı makalesinde ise Kastamonu hakkındaki izlenimlerini aktarırken şu cümlelere yer vermiştir:

"Kastamonu merkezi Anadolu'nun bütün faziletlerini, bütün nakiselerini, hasenât ve seyyiâtını, çirkin ve güzel taraflarını hülasa tuzunu biberini, balı ve pekmeziyle beraber kendi nefsinde cem etmiş bir halîtedir. Bu halîtadan asıl usâreyi çıkarmak, derli toplu bir kül halinde gösterebilmek için başlı başına büyük bir cilt yazmak icap eder. Fakat acaba bulanık bir derenin kenarına çömelmiş bu abus, viran ve kara şehir bütün o haşin kaşlı silik bakışlı sükkânıyla umumi maişetinin bütün o sıtmal durgunluğuyla bu derece

⁵⁹⁷ "Dâhili Haberler: Mehmet Emin ve Yusuf Akçura Beyler Dün Şehrimizde Ziyaretlerde Bulundular", *Açıksöz*, 8 Nisan 1337, s. 1; Eski, "Mütâreke Sonrasında Kastamonu'ya Gelen", s. 1056.

⁵⁹⁸ Eski, "Mütâreke Sonrasında Kastamonu'ya Gelen", s. 1057.

⁵⁹⁹ "Yakup Kadri, Fevzi ve Sudi Beyler", *Açıksöz*, 16 Mayıs 1337, s. 2.

⁶⁰⁰ "Anadolu İhtisasları: Ankara Yolunda", *Açıksöz*, 10 Temmuz 1337, s. 2.

dikkat ve alâkaya lâyık mıdır? Kastamonu da Anadolu'nun herhangi bir şehri gibi insana ancak medeni yerlerin dâü'ssılasını vermekten ve ruhu uyuşturucu bir kasvet içinde hurda haş etmekten başka bir işe yaramayan bir hususiyeti olmayan alelâde bir vilayet merkezi değil mi?"

Yakup Kadri'nin *İkdam*'da yer alan bu makaleleri, Kastamonu ve çevresinde büyük tepki toplamış, fakat o sırada Yunan taarruzu başlamış bulunduğundan, Yakup Kadri'ye verilecek cevap ertelenmiştir. Yakup Kadri'nin yazılarına İstanbul'dan, Ankara'dan protestolar gösterilmiş, hatta *Açıksöz* idaresine cevap niteliğinde makaleler, mektuplar ve reddiyeler gönderilmiştir.⁶⁰¹

Açıksöz gazetesi başmuharriri İsmail Habib Bey (Sevük), Yakup Kadri Bey'e *Açıksöz* gazetesinin 7 Ağustos 1921 Cumartesi günkü nüshasında yer alan "Yakup Kadri Bey'e Kastamonu'nun Cevabı" başlıklı makalesi ile tepki göstermiştir. Bu makale aynı zamanda Yakup Kadri Bey'e bir cevap niteliğindedir. Makalede şu satırlara yer verilmiştir:⁶⁰²

"Yakup Kadri Anadolu'ya geldi. Kim bilir gazetesine neler yazacak diyorduk. İstanbul'dayken millî davaya aşkını coşkun derviş cezbeleriyle terennüm eden onun kaleminden şimdi o millî davaya sahne olan toprakların kalbini dinledikten sonra kim bilir ne harikâlar doğacak diye bekliyorduk. Nihayet Yakup Kadri Bey yazdı.

Biz ki onun kaleminden sanatla hakikâtin imtizâcından doğan bir bedi'a bekliyorduk: Hâlbuki o kalem çirkin bir cenin doğurdu.

Doğan yalnız bir cenin olaydı doğurana acır geçerdik, fakat o yazı yalnız Yakup Kadri'yi tanıyanları sükûta uğratan bir yazı değil, yalnız hassas bir sanatkârın bile nasıl ayağı kayıp düşeceğini gösteren bir delil değil, o yazı bütün memleketi baştanbaşa nefretle sarsan bir hadise, o yazı bütün memleketin üstünde ağır bir bataklık kokusuyla esen bir hava oldu: O yazıyı gazetemize *İkdam*'dan iktibas edip neşredeli yirmi günü tecavüz ettiği, cephedeki büyük heyecana hürmeten yirmi gündür sustuğumuz halde, dikkat ediyoruz ki halâ halkta dalgadan dalgaya geçtikçe daha ziyade köpürüp büyüyen bir denizin heyecanı gibi günler geçtikçe daha ziyade artan bir asabiyet ve hiddet var.

Yakup Kadri Bey'de itiraf ediyor ki: Kastamonu Anadolu'nun bütün faziletlerini ve nakiselerini bütün hasenât ve seyyinâtını nefsinde cemetmiş bir beldedir: Öyleyse Kastamonu'ya yapılan hakâret bütün Anadolu'ya olmak lâzım gelir.

Fakat ne kadar yazık: İstanbul'dayken Cenab gibilerini batırıp Anadolu'yu sevindiren Yakup Kadri Bey, Anadolu'dayken Cenab gibilerini güldürüp Anadolu'yu inletmekte bilmemki ne zevk duydu?

⁶⁰¹ "Yakup Kadri Bey'e Verilecek Cevap Cumartesi Nüshasında", *Açıksöz*, 7 Ağustos 1337, s. 1.

⁶⁰² "Yakup Kadri Bey'e Kastamonu'nun Cevabı", *Açıksöz*, 7 Ağustos 1337, s. 1; Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 319.

Hakikat acı olur derler. Eğer Yakup Kadri'nin Kastamonu hakkında yazdığı hakikât değil yalan, yalanda değil iftiradır. Zekâsını eskiden bildiğimiz fakat kirliliğini Mütareke'den sonra büsbütün öğrendiğimiz Cenab bir yerde yalana benzer hakikât söyleyeceğine hakikâte benzer yalan söyle! diyor. Hâlbuki Cenab'ın ordu hakkındaki hakikâte benzer yalanını onun yüzüne vuran Yakup Kadri Bey'in Kastamonu hakkındaki yalanı hakikâte de benzemiyor!

Düşününüz ki daha ilk makalede ve daha ilk makalenin ibtidasında Anadolu'ya çıkarken Evliya Çelebi'nin seyahatnâmesini almadığına pişman olan, iki yüz bilmem ne kadar sene evvel yazılmış olan o kitabın bugün de kendisine rehberlik yapacağını söyleyen, Evliya Çelebi Kastamonu'ya geldiği zaman şüphesiz ki Kastamonu yine aynı halde idi cümlesini sarf eden Yakup Kadri Bey Evliya Çelebi'nin seyahatnâmesini okumamıştır bile: Eğer okusaydı anlayacaktı ki Evliya Çelebi Kastamonu'ya gelmemiştir. Ve o seyahatnâmede ne Kastamonu'dan ne de onun geçtiği yoldan bir kelime bahis yoktur!

Yazılarında mübalâğa da yapsa çocukça safvette gösterse yine Yakup Kadri gibi hakikâti hayale, müşahadeyi hisse, hissini vehme kurban etmeyen Evliya Çelebi eğer iki yüz bilmem ne kadar sene sonra bu Türk edibinin kendi görmediği ve kendinin geçmediği yerleri kendi kitabıyla içtihad edecek kadar hakikâten uzaklaşsaydı o kıymetli kitapta şüphesiz Yakup Kadri'nin bu makalesi gibi okunmaz ve çekilmez bir eser olurdu!

Yakup Kadri, Evliya Çelebi seyahatnâmesi gibi şüphesiz Galip Paşa'nın Divanı'nı da okumadı."

Yakup Kadri Bey 18 Kasım 1921 tarihinde tekrar Kastamonu'ya gelmiş ve *Açıksöz* gazetesi idarehanesini ziyaret etmiştir. İsmail Habib (Sevük) Bey'de kendisini kalmış olduğu otelde ziyaret etmiştir. Gerek bu ziyaretler gerekse İsmail Habib Bey'in Hikâyeci mahlasıyla 19 Kasım 1921 tarihli *Açıksöz* gazetesinde "*Karaosmanzâde*" başlıklı mizahî bir yazı kaleme almasından sonra aradaki soğukluk giderilmiştir.⁶⁰³

Ahmet Ağaoğlu

Ahmet Ağaoğlu Bey 30 Haziran 1921'de Kastamonu'ya gelmiş ve kendisi Sultânî'de misafir edilmiştir.⁶⁰⁴ *Açıksöz* gazetesi kendisiyle Sultânî'de 1 Temmuz'da bir mülâkat yapmıştır. Malta esirlerinden olan Ağaoğlu Ahmet Bey, Malta'ya gidişleri, yolculukları ve oradaki yaşantıları hakkında bilgi vermiştir. Ağaoğlu Ahmet Bey 2 Temmuz 1921 Cumartesi sabahı Ankara'ya gitmek üzere Kastamonu'dan ayrılmıştır.⁶⁰⁵ Ağaoğlu Ahmet Bey ikinci defa Kastamonu'ya 3 Ağustos 1921 tarihinde gelmiştir.⁶⁰⁶ Bu gelişinde *Açıksöz*

⁶⁰³ Hikâyeci, "Karaosmanzâde", *Açıksöz*, 19 Teşrinisani 1337, s. 1. Ayrıca bkz. Eyüp Akman, "Yakup Kadri Karaosmanoğlu Üzerine Bazı Düşünceler ve Unutulan Bir Makalesi: Kastamonu", *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3/2 (2013), s. 31-60.

⁶⁰⁴ Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 341; *Açıksöz*, *İstiklâl Harbinde Kastamonu*, s. 74.

⁶⁰⁵ "Ağaoğlu Ahmet Bey'le Mülâkat", *Açıksöz*, 2 Temmuz 1337, s. 1.

⁶⁰⁶ "Ahmet Ağayef ve Tevfik Hadi Beyler", *Açıksöz*, 4 Ağustos 1337, s. 2.

gazetesine “Münevverler Cepheye” başlıklı bir yazı vermiştir.⁶⁰⁷ Ağaoğlu Ahmet Bey tarafından 4 Ağustos 1921’de Kastamonu Gençler Kulübü bahçesinde bir saatlik bir konferans verilmiştir.⁶⁰⁸ Konferansında Anadolu kıyamının önemine, Avrupa’nın vaziyetine, Anadolu köylü kadınına, Anadolu’nun İslâm âlemindeki yeri, Garbın Şark üzerindeki maksatları ve Türk ordusunun hali hazırda gösterdiği muvaffakiyetlerden bahsetmiştir.⁶⁰⁹ Bu konferans dinleyenlerin ruhunda derin izler bırakmıştır.

Ahmet Emin Bey

Vakit gazetesi başyazarı Ahmet Emin Bey, 28 Kasım 1921 tarihinde Kastamonu’ya gelmiştir.⁶¹⁰ Ahmet Emin Bey Kastamonu’da bulunduğu süre içerisinde Doktor Tevfik Salim Bey’le birlikte belediye hastanesini ziyaret etmiş, *Açıksöz* gazetesi başyazarı İsmail Habip Beyle şehri gezmiş, Vilayet Matbaa’sına gelerek Müdür Ahmet Efendi ile tanışmıştır. Burada 1286 tarihli Kastamonu Vilayet Salnâmesi’ni incelemiştir. Daha sonra *Açıksöz* gazetesi idarehanesine gidilmiştir.⁶¹¹ Ahmet Emin Bey aynı zamanda Malta’dan sürgün arkadaşı Doktor Fazıl Berki Bey ile Sultânî’yi ziyaret etmiş ve daha sonra Fazıl Bey’in evinde istirahat etmiştir.⁶¹²

Ruşen Eşref Bey (Ünaydın)

Ruşen Eşref Bey (Ünaydın) Kastamonu’ya 1921 yılı Kasım ayı ortalarına doğru gelmiş ve üç dört gün kaldıktan sonra 18 Kasım 1921’de Ankara geçmiştir.⁶¹³ Buhara Sefareti Müsteşarlığı’na atanan Ruşen Eşref Bey ikinci kez Buhara Sefiri Galip Paşa ve Ateşe Militer Binbaşı Rahmi Beyle birlikte 15 Nisan 1922’de Kastamonu’ya gelmiştir.⁶¹⁴ Sefaret Heyeti Vali Rafet Bey, memurlar ve eşraf tarafından karşılanmış ve Heyet Ekşioğlu Oteli’nde misafir edilmiştir.⁶¹⁵

Ruşen Eşref Bey daha sonra 30 Temmuz 1922 günü İnebolu güzergâhıyla Kastamonu’ya yeniden gelmiştir. *Açıksöz* gazetesi kendisiyle bir mülâkat yapmıştır. *Açıksöz* gazetesi muhabirinin Kastamonu’yu nasıl bulduunuz? sorusuna şu değerlendirmeyi yapmıştır:⁶¹⁶

⁶⁰⁷ Ağaoğlu Ahmet, “Münevverler Cepheye”, *Açıksöz*, 6 Ağustos 1337, s. 1.

⁶⁰⁸ Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 345.

⁶⁰⁹ “Verilen Konferans”, *Açıksöz*, 6 Ağustos 1337, s. 2; Eski, “Mütâreke Sonrasında Kastamonu’ya Gelen”, s. 1057.

⁶¹⁰ “Ahmet Emin Bey”, *Açıksöz*, 29 Teşrinisani 1337, s. 2.

⁶¹¹ “Ahmet Emin Bey Kastamonu Hakkında Ne diyor?”, *Açıksöz*, 5 Kânunusani 1338, s. 2; Eski, “Mütâreke Sonrasında Kastamonu’ya Gelen”, s. 1067.

⁶¹² “Ahmet Emin Bey’in Kastamonu Hakkındaki İkinci Mektubu”, *Açıksöz*, 11 Kânunusani 1338, s. 2; Eski, “Mütâreke Sonrasında Kastamonu’ya Gelen”, s. 1067.

⁶¹³ “Ruşen Eşref Bey”, *Açıksöz*, 20 Kânunusani 1337, s. 2.

⁶¹⁴ “Buhara Heyet-i Sefaretimiz”, *Açıksöz*, 15 Nisan 1338, s. 1.

⁶¹⁵ “Buhara Heyet-i Sefareti”, *Açıksöz*, 16 Nisan 1338, s. 1; Eski, “Mütâreke Sonrasında Kastamonu’ya Gelen”, s. 1069.

⁶¹⁶ “Ruşen Eşref Beyle Mülâkat”, *Açıksöz*, 31 Temmuz 1338, s. 2.

“Kastamonu’yu uyanmış ve çalışıyor buldum. Bundan iki sene evvel buradan geçerken gördüğüm şehirle bugünkü şehir arasında ne kadar fark var! Fakat şimdi görüyorum ki Kastamonu mevkiini şuurla duymaya başlamıştır. Anadolu’da hangi şehrin içinde çekiç sesi ve demir sesi işittimse bir rehâ haberi almış gibi sevindim. Güzel Hükûmet konağını bütün heybetiyle uzaktan görmek bugün mümkündür. Şehre yeni hayat vermesi mukadder ve mukarrer olan belediye dairesi yükseliyor. Ruhlarda gıda merkezi olacak kütüphanesi yükseliyor. Şehrin solgun gece semasında beyaz pırıltılar belirdi, sokaklar temizdir. Bundan yalnız gayur-ı belediyeye medyun değiliz. Halkın kendi şehrine tabiki kendi evi gibi çalışmaya yardım etmeye şayan ve takdis bir arzu gösterdiğini her gün gazetenizde okumuyor muyuz?

Ümit ederim ki el’an bu meşkûr yardım hiç eksilmeyecek, her köşesinde bol sular şarıldayan Kastamonu, bu sayede çok temiz çok zengin bir Türk beldesi olacak ve Anadolu’nun ortasında himmetin bir abidesi gibi yükselecektir. Hangi şehre uğradımsa Kastamonu’nun bu himmeti her yerde beğeniliyordu. Temenni ederimki başka yerlerde bu intibahtan nasibedar olsun. Ve böylelikle güzelliğe layık milletin memleketi behiştî bir vatana dönsün”.

Ruşen Eşref Bey daha sonra 31 Temmuz 1922’de Kastamonu’dan Ankara’ya hareket etmiştir.⁶¹⁷

Hamdullah Suphi Bey

Eski Maarif Vekili ve Antalya Mebusu Hamdullah Suphi Bey 23 Nisan 1922 Pazar günü Kastamonu’ya gelmiştir.⁶¹⁸ Hamdullah Bey 24 Nisan Pazartesi günü Sultânî, Dârü’l-muallimîn, Dârü’l-muallimât ve Nasrullah Mekteb-i İbtidaiyesi’ni ve şehrin tarihi eserler bakımından zengin mahallerini gezmiştir. Akşam Operatör Cemil Şerif Bey tarafından düzenlenen yemeğe katılmıştır. 25 Nisan Salı sabahı Batum’a hareket etmek üzere İnebolu’ya geçmiştir.⁶¹⁹ Sultânî tarafından tertiplenen müsamereye katılan Hamdullah Suphi Bey başarılı olan talebelere cep defteri ve cetvel vs. hediye etmiştir.⁶²⁰

Hamdullah Suphi Bey, Muttalip Bey ile birlikte Buhara seyahati sonrasında 1 Ağustos 1922’de İnebolu güzergâhıyla tekrar Kastamonu’ya uğramıştır. Sultânî’de kendisi ve Muttalip Bey için ayrı ayrı daireler tahsis edilmiştir.⁶²¹ Bu seyahatte her ne kadar Buhara’ya kadar gidilmek istenilmişse de Buhara’nın içinde bulunduğu karışıklıklardan dolayı Hamdullah Suphi Bey on iki gün kadar Tiflis’te kaldıktan sonra Anadolu’ya geri dönmüştür. *Açıksöz* gazetesi muhabirine verdiği mülâkatta Tiflis’teki gelişmelerden bahsetmiş, söz Cemal Paşa’nın şehadetine geldiğinde ise üzüntülerini bildirerek “eğer bu

⁶¹⁷ “Gelenler Gidenler: Ruşen Eşref Bey”, *Açıksöz*, 31 Temmuz 1338, s. 2.

⁶¹⁸ Peker, *İstiklâl Harbi*, s. 221.

⁶¹⁹ “Hamdullah Suphi Bey”, *Açıksöz*, 25 Nisan 1338, s. 1; Eski, “Mütâreke Sonrasında Kastamonu’ya Gelen”, s. 1070.

⁶²⁰ “Hamdullah Suphi Beyin Hediyesi”, *Açıksöz*, 25 Nisan 1338, s. 1.

⁶²¹ “Hamdullah Suphi Bey”, *Açıksöz*, 1 Ağustos 1338, s. 2.

cinayet silsilesi Ermeni milletine karşı ilerde melhûz herhangi bir tecavüz aleyhine bir tethiş emelini takip ediyorsa, bilhassa kaydetmek isterim ki bu katilleri tertip edenler maksatlarının tamamıyla zıddını hazırlıyorlar” değerlendirmesini yapmıştır.⁶²²

Hamdullah Suphi Bey 7 Ağustos 1922 tarihinde Sultânî’de Türklerin farklı medeniyetlerle olan temasları ve Avrupa medeniyetinin etkileri üzerine iki saat on dakika süren bir konferans vermiştir.⁶²³ Hamdullah Suphi Bey beraberlerinde Muttalip Bey olduğu halde 8 Ağustos 1922 tarihinde otomobile Ankara’ya hareket etmek üzere Kastamonu’dan ayrılmıştır.⁶²⁴

Kâzım Karabekir Paşa

Kâzım Karabekir Paşa beraberlerinde 50 Dârü’l-eytâm talebesi ve 50 kişilik bir musiki takımı olduğu halde 11 Ekim 1922 tarihinde İnebolu’ya gelmiştir. Paşa ve şehit çocukları İnebolu’da halk tarafından hürmet ve muhabbetle karşılanmıştır. Kâzım Karabekir Paşa’nın geleceği haber alındığından Kastamonu’da Hükûmet Dairesi’nde üç oda tefriş edilmiş, Dârü’l-eytâm talebesi için ise Sultânî’de yer hazırlanmıştır.⁶²⁵ Ayrıca şehir ve resmî binalar bayraklarla süslenmiştir.⁶²⁶

Kâzım Karabekir Paşa’nın İnebolu’ya gelmesi üzerine Belediye Reisi Doktor Fazıl Berki Bey ve *Açıksöz* gazetesi Başmuharriri İsmail Habib Bey, birer hoşgeldiniz telgrafı çekmişlerdir. Belediye Reisi Fazıl Berki Bey ve *Açıksöz* gazetesi Başmuharriri İsmail Habib Bey tarafından çekilen telgraf suretleri şu şekildedir:⁶²⁷

“İnebolu’da Muzaffer Kumandanımız Kahraman Kâzım Paşa Hazretlerine.

Minnetdârî olduğumuz halaskâr kumandan-ı zîşânımıza ve maiyetleri erkânına vilayetimizi teşrifleri vesile-i mes’udesiyle müstağrâk-ı şadumâni olan Kastamonu ahali namına ref-i tâzimât ve arz-ı hoş amedi eylerim.

Doktor Fazıl Berki”

⁶²² “Hamdullah Suphi Beyle Mülakat”, *Açıksöz*, 2 Ağustos 1338, s. 1; Mustafa Eski, “Hamdullah Suphi Tanrıöver ile Kastamonu’da Yapılan İki Mülakat”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XIII/37 (1997), s. 89-98.

⁶²³ “Hamdullah Suphi Beyin Konferansı”, *Açıksöz*, 8 Ağustos 1338, s. 2. Konferans metinleri için bkz. “Hamdullah Suphi Beyin Konferansı”, *Açıksöz*, 13 Ağustos 1338, s. 1; “Hamdullah Suphi Beyin Konferansı”, *Açıksöz*, 14 Ağustos 1338, s. 1; “Hamdullah Suphi Beyin Konferansı”, *Açıksöz*, 16 Ağustos 1338, s. 2; “Hamdullah Suphi Beyin Konferansı”, *Açıksöz*, 17 Ağustos 1338, s. 1; Eski, “Mütâreke Sonrasında Kastamonu’ya Gelen”, s. 1070-1071; Mustafa Eski, “Hamdullah Suphi Tanrıöver’in Kastamonu’da Verdiği Konferans”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XIII/38 (1997), s. 501-519.

⁶²⁴ “Azimet”, *Açıksöz*, 8 Ağustos 1338, s. 1; *Açıksöz*, *İstiklâl Harbinde Kastamonu*, s. 71.

⁶²⁵ “Kâzım Karabekir Paşa Hazretleri İnebolu’da”, *Açıksöz*, 11 Teşrinievvel 1338, s. 1.

⁶²⁶ “Kâzım Karabekir Paşa Hazretleri Bugün Geliyor”, *Açıksöz*, 12 Teşrinievvel 1338, s. 2; Eski, “Mütâreke Sonrasında Kastamonu’ya Gelen”, s. 1071.

⁶²⁷ “Kâzım Karabekir Paşa İnebolu’ya Çıkınca Şehrimizden Çekilen Tebrik Telgrafları”, *Açıksöz*, 12 Teşrinievvel 1338, s. 2.

“İnebolu’da Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine.

Gazetemiz, topraklarımıza teşrifinizi en samimi memnuniyetlerle selâmlayarak tebriklerini takdim eyler.

Açıksöz Başmuharriri İsmail Habib”

Kâzım Karabekir Paşa'nın karşılanması için halk Kışla Meydanı'nda toplanmış, fakat gecikmeden dolayı bir ara merasimin Hükûmet önünde yapılması kararlaştırılmış, bu arada süvari olarak 40-50 babayiğit şehir dışına kadar gitmişse de Paşa'nın otomobilinin arızalandığı anlaşılmıştır. Otomobil şehre girerken iki tarafa dizilmiş olan halk “yaşasın büyük Paşamız” tezahüratıyla Kâzım Karabekir Paşa'yı karşılamıştır. Belediye önüne geldiğinde halka karşı kısa bir konuşma yapan Kâzım Karabekir Paşa Belediye'deki merasimden sonra yürüyerek Hükûmet Dairesi'ne hareket etmiştir. Bu yürüyüş esnasında halkın tezahüratları bitmemiş, Hükûmet önünde ise Sultânî, Darü'l-muallimîn ve Kız İbtidâî Mektebi talebeleri ile bir kıt'a asker Paşa'yı selâmlamışlardır. Hükûmet'deki merasim ve yemekten sonra tekrar Belediye'ye gelinmiş, pek çok kişi Paşa'yı ellerinden öpmüşlerdir. Burada Belediye Reisi Fazıl Berki Bey halka bir şiir okuyarak halkın heyecanını daha da artırmıştır.⁶²⁸

Kâzım Karabekir Paşa 13 Ekim 1922 tarihinde Darü'l-muallimât, Merkez Numune Kız Mektebini, Darü'l-muallimîni, Mekteb-i Sultânî ve ve Darü'l-hilafe Medresesi'ni ziyaret etmiştir.⁶²⁹ Kâzım Karabekir Paşa Kastamonu'dan ayrıldıktan sonra 15 Ekim 1922 tarihinde Ankara'ya ulaşmıştır.⁶³⁰

Azerbaycan Sefaret Heyeti

İnebolu-Kastamonu güzergâhı yine resmî heyetlerinde Ankara'ya gitmek için kullandıkları bir yol olmuştur. Bunlardan biri Azerbaycan Sefaret Heyeti'dir. Sefaret Heyeti 9 Ekim 1921 tarihinde Kastamonu'ya gelmiştir.⁶³¹ Azerbaycan Sefaret Heyeti'ne ilk karşılama Küre'de yapılmış ve Küre Belediyesi'nde çay ikram edilmiştir.⁶³² Heyet aynı gün geç saatte Kastamonu'ya geldiğinden karşılama merasimi kısa tutulmuş ve Belediye'ye geçilmiştir. Belediye'de akşam yemeği ve ertesi günü sabah kahvaltısı verilmiştir. Heyet'te 36 kişi bulunmaktaydı. Heyette Sefir İbrahim Abilof, Ateşe Militer Ali Asker Askerof, Başkâtip Davud Resulzâde, Husûsi Kâtip İsmail İsmailof, Ticaret Şubesi Müdürü Musa Sultanof, İdare Müdürü Yusuf Ahundof, İstihbarat Şubesi Müdürü Ağa

⁶²⁸ “Kâzım Karabekir Paşa Hazretleri Şehrimizde”, *Açıksöz*, 14 Teşrinievvel 1338, s. 2. Manzûm Hitabe başlığını taşıyan bu şiir 15 Teşrinievvel 1338 tarihli *Açıksöz* gazetesinde yayınlanmıştır. Bkz. Doktor Fazıl Berki, “Manzûm Hitabe”, *Açıksöz*, 15 Teşrinievvel 1338, s. 2.

⁶²⁹ “Paşa Hazretleri Mekteplerde”, *Açıksöz*, 14 Teşrinievvel 1338, s. 2; Eski, “Mütâreke Sonrasında Kastamonu'ya Gelen”, s. 1071.

⁶³⁰ “Kâzım Karabekir Paşa Hazretleri Ankara'da”, *Açıksöz*, 17 Teşrinievvel 1338, s. 2.

⁶³¹ *Açıksöz, İstiklâl Harbinde Kastamonu*, s. 75.

⁶³² “Heyet'e Küre'de İstikbal”, *Açıksöz*, 11 Teşrinievvel 1337, s. 1; Mehmet Serhat Yılmaz, “Azerbaycan İlk Sefaret Heyeti'nin Kastamonu'dan Geçışı (8-10 Ekim 1921)”, *I. Milletlerarası Türkiye-Azerbaycan Münasebetleri Sempozyumu (12-14 Mayıs 2016-Kastamonu)*, 2016, s. 320.

Baba Yusufzâde, Tasarrufat Şubesi Müdürü Nadir İbrahimof ve Ticaret Şube Müdür Muavini Gazanfer Nerimanof bulunmaktaydı. Heyetle birlikte aynı zamanda Mentеше Mebusu ve birinci dönem Kastamonu İstiklâl Mahkemesi azalarından olup Moskova Sefaret Heyeti'yle birlikte Rusya'ya giden Doktor Tevfik Rüşdü Bey (Aras) ve Reji Müdür-i Umûmisi Mithat Bey'de Kastamonu'ya gelmişlerdir.⁶³³

Açıksöz gazetesi başmuharriri İsmail Habib Bey, Azerbaycan Sefareti'nin Kastamonu'ya gelişiyle ilgili kaleme aldığı makalesinde, Kastamonu halkının hislerini şu satırlarla anlatmıştır:⁶³⁴

“Evet, dün akşam buraya gelen ve bugün bizim aziz misafirimiz bulunan sefir, komşu bir Hükûmet'in dost bir Hükûmet'in bilmem nasıl bir Hükûmet'in değil doğrudan doğruya kardaş bir Hükûmet'in sefiridir. Hükûmet ve milletlerde fertler gibidir. Yekdiğerine komşu olan Hükûmetler ve yekdiğerinin dostu olan devletler lisanları birbirine benzeyen milletler ve kanları birbirine yakın ırklar vardır.

Fakat dünyada hiçbir Hükûmet Azerbaycanla bizim kadar yekdiğerinin kardaşı değildir. Ve dünyada Azerbaycan Türkleri'yle Anadolu Türkleri kadar birbirinin aynı iki millet gösterilemez.

Bizim tarihimiz bir, dinimiz bir, bizim Azerbaycanla lisanlarımız bir, kanımız birdir: Tarih bizi beraber doğurdu. Ve biz tarihi beraber yoğurduk. Azerbaycanla biz günde beş defa kalplerimizi Mekke'deki Allah'ın evine beraber çeviriyoruz. Günde beş defa Azerbaycanla bizim alınlarımız Allah'ın mihrab-ı vahdetinde beraber secdeye kapanıyor. Lisanlarımızın şivesi belki biraz farklı, fakat lisanlarımızın bünyesi yekdiğerinin aynıdır. Dualarımızı aynı dilden yapıyor, mevlidlerimizi aynı dilden okutuyor, hislerimizi aynı kelimelerle ifade ediyoruz.

Azerbaycanla biz yalnız tarihte, yalnız dinde ve lisanda değil kanda ve ırkta da beraberiz. Biz onun kanından ve o bizim ırkımızdandır.

İrkımız ki asalette tarihten daha yaşlı, kanımız ki temizlikte zülâlden daha berraktır. İkimizde asil bir ırkımız ve temiz bir kanımız, ikimizde güzel bir lisanımız ve ulvi bir dinimiz, ikimizde eski bir tarihimiz ve şanlı bir mazimiz var. Kanı kanımdan, dili dilimden, dini dinimden. Bu üç şeyle birleşen iki millet yekdiğerinin kardaşı bile değil yekdiğerinin aynıdır. Azerbaycanla biz kardaş bile değil yekdiğerinin içinde erimiş iki mahlûl gibiyiz. Bizim herşeyimizde o ve onun herşeyinde biz varız! Vakıa hudutlarımız ayrıdır, fakat ruhlarımız beraber. Vakıa idarelerimiz ayrıdır ama fakat kalplerimiz birlik. Vakıa sancaklarımız ayrıdır, fakat manaları aynı!”

⁶³³ *Açıksöz*, 9 Teşrinievvel 1337, s. 1; Eski, “Mütâreke Sonrasında Kastamonu'ya Gelen”, s. 1072; Yılmaz, “Azerbaycan İlk Sefaret Heyeti'nin Kastamonu'dan Geçişi”, s. 320.

⁶³⁴ İsmail Habib, “Kardaş Hükümetin Sefiri”, *Açıksöz*, 11 Teşrinievvel 1337, s. 1; Yılmaz, “Azerbaycan İlk Sefaret Heyeti'nin Kastamonu'dan Geçişi”, s. 321.

Heyet daha sonra Bediye Reisi Hacı Tevfik Efendi'yi ve sonrasında Şeyh Şaban-ı Veli Dergâhı'nı ziyaret etmişlerdir.⁶³⁵ *Açıksöz* gazetesi başyazarı İsmail Habib Bey'in Sefir İbrahim Abilof ile yapmış olduğu mülâkattan anlaşıldığına göre Azerbaycan kendi devlet teşkilatıyla ilgili düzenlemelerden dolayı Türkiye'ye sefir atamada gecikmiş, ayrıca Heyet iki ay önce yola çıkmasına rağmen, Tiflis'te meşgul olmuştu.⁶³⁶ Her ne kadar Heyet, Kars Kongresi'ne davet edilmişse de Kongre'ye katılmamış ve Ankara'ya gitmek üzere yola çıkmıştı. Mülâkatta Azerbaycan muhtariyeti üzerine sorulan soruya tepki gösteren Sefir Abilof, Azerbaycan'ın muhtar değil tamamıyla müstakil olduğunu, kendi şurası, kendi Hükûmeti ve kendi ordusunun bulunduğunu, ayrıca Rusya ve komşularıyla da iyi ilişkiler içinde olduğunu beyan etmiştir. Azerbaycan'da herhangi bir mezhep ihtilâfi olmadığını söyleyen Abilof, maarifin geliştiğini, hali hazırda mevcut mekteplerde 230.000 talebinin eğitim görmekte olduğunu ve ticarete serbest piyasa ekonomisinin benimsendiğini söylemiştir.⁶³⁷

Azerbaycan Heyeti daha sonra 11 Ekim 1921 Salı sabahı Vali, Kumandan ve Müdafaa-i Hukuk Heyeti tarafından Ankara'ya yolcu edilmiştir.⁶³⁸ Heyet daha sonra önce Ankara Ravlı'da Harbiye Müsteşarı Suad ve Ankara Valisi İhsan daha sonra Abacılar Köprüsü'nde Hariciye Vekili Yusuf Kemal, Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey tarafından karşılanmıştır.⁶³⁹

Buhara Heyeti

1921 yılı Aralık ayında Kastamonu'ya gelen diğer önemli resmî heyet, Buhara Heyeti'dir.⁶⁴⁰ Büyük Millet Meclisi Hükûmeti nezdine Buhara Hükûmeti tarafından gönderilen ve Mehmet Recep Efendi, Mehmet Nazari Efendi, iki muhafız ve bir hademedden oluşan Heyet, 13 Aralık 1921 tarihinde İnebolu üzerinden Kastamonu'ya gelmiştir. Heyet ertesi günü şehri gezmiştir.⁶⁴¹ Kastamonu'ya geliş tarihlerinden 38 gün önce Buhara'dan yola çıkan Heyet, altı gün Bakü'de kalmış, on üç gün Batum'da vakit geçirmiş ve son olarak altı günde İnebolu'da misafir edilmişlerdir.⁶⁴²

⁶³⁵ "Dünkü Ziyaretler", *Açıksöz*, 10 Teşrinievvel 1337, s. 2; Yılmaz, "Azerbaycan İlk Sefaret Heyeti'nin Kastamonu'dan Geçişi", s. 320.

⁶³⁶ İsmail Habib, "Azerbaycan Sefirleriyle Mülakat", *Açıksöz*, 10 Teşrinievvel 1337, s. 1-2; Eski, "Mütâreke Sonrasında Kastamonu'ya Gelen", s. 1073.

⁶³⁷ İsmail Habib, "Azerbaycan Sefirleriyle Mülakat", s. 1-2.

⁶³⁸ "Heyet-i Sefaretin Azimeti", *Açıksöz*, 10 Teşrinievvel 1337, s. 2; Eski, "Mütâreke Sonrasında Kastamonu'ya Gelen", s. 1073; Yılmaz, "Azerbaycan İlk Sefaret Heyeti'nin Kastamonu'dan Geçişi", s. 320.

⁶³⁹ "Azerbaycan Heyet-i Sefareti Ankara'da", *Açıksöz*, 13 Teşrinievvel 1337, s. 1.

⁶⁴⁰ *Açıksöz, İstiklâl Harbinde Kastamonu*, s. 75.

⁶⁴¹ "Buhara Heyet-i Siyasiyesi", *Açıksöz*, 14 Kânunuevvel 1337, s. 2; *Açıksöz, İstiklâl Harbinde Kastamonu*, s. 75; Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 288; Eski, "Mütâreke Sonrasında Kastamonu'ya Gelen", s. 1073; Mehmet Serhat Yılmaz ve Emine Pür, "Millî Mücadele Döneminde Buhara Heyetinin Kastamonu'dan Geçişi (1921)", *I. Milletlerarası Türkiye-Özbekistan Münasebetleri Sempozyumu (8-10 Kasım 2018-Kastamonu)*, 2018, s. 242.

⁶⁴² "Buhara Heyetiyle Mülakat", *Açıksöz*, 15 Kânunuevvel 1337, s. 1.

Heyette yer alan ve Buhara inkılâpçılarından olan Mehmet Recep Efendi, son olarak Ruslarla imzalanan Buhara Muahedesi'ne imza atan heyet azasındandı. Buhara münevverlerinden olan Mehmet Nazari Efendi ise İstanbul Dar'ül-muallimîni'nde tahsil görmüş, daha sonra Buhara'ya gitmiş ve Tedrisat-ı Âliye Müdüriyeti'ne tayin edilmişti. Fakat asıl vazifesi muallimlik olduğu için ısrarlar karşısında kabul ettiği bu vazifeden çok geçmeden istifa etmiş ve asıl mesleği olan muallimliğe geri dönmüştü. Gerek Mehmet Recep Efendi gerekse Mehmet Nazari Efendi Buhara'nın millî ve resmî kıyafeti olan pullu ve rengarek ipeklerden yapılmış olan maşlahlar giymişlerdi.⁶⁴³

Açıksöz gazetesi Heyet ile hem Valilik de hem de misafir oldukları hanede bir mülâkat gerçekleştirmiştir. Mülâkattan anlaşıldığı kadarıyla Heyet, her iki Hükûmet'in birbirini tanınması için Türkiye'den sefaret heyeti talep etmek için gelmişti. Buhara'da son hadiseler sonrasında Buhara tamamen müstakil olmuş; Rusya, Türkistan, Hive gibi komşu hükûmetler de Buhara'nın bağımsızlığını tanımışlardı. Ayrıca Buhara; Moskova, Türkistan, Azerbaycan ve İran'a sefirler göndermiş, onlarla muahedeler imzalamıştı. Buhara, bir halk hükûmetiydi ve Cumhuriyetle idare edilmekteydi. Halk kurultayı denilen Buhara Meclis-i Mebusan'ı 300 azadan oluşmaktaydı. Bu 300 aza arasından belirlenen 85 aza ise 7 kişilik Merkez İcra Komitesi'ni seçmekteydi. Merkez İcra Komitesi reisi aynı zamanda Buhara'nın reis-i cumhuru olmaktaydı. Merkez İcra Komitesi'nde ise reisten başka iki muavin, bir başkâtip, üç aza bulunmaktaydı.⁶⁴⁴

Mülâkattan anlaşıldığı kadarıyla Heyet, Buharalıların Türkiye hakkındaki düşüncelerini şu sözlerle ifade etmişti:⁶⁴⁵

"Rus inkılâbı birçok Türk İslâm hükûmetler tevliid etti. Bunların hepside Türkiye'yi bir Kâbe telakki ediyorlar. Hele Buharalıların Türkiye ve Türkler hakkındaki hislerini kabil değil tasavvur edemezsiniz. Birinci ve İkinci İnönü Zaferleri işitildiği vakit bütün Buhara'da şenlikler yapıldı. Ba-husus Sakarya Zaferi orada herkesi ne kadar sevindirdi bilseniz. İlânlar tebrikler, tezahürler yapıldı. Size neden bu kadar merbutuz? Bütün münevverler takdir ediyor ki Anadolu İslâm âleminin başıdır!"

Heyet'in verdiği bilgiye göre hâlihazırda Buhara: Kırgız, Türkmen ve Kazak Türkleri'nden oluşan 5 milyonluk bir nüfusa sahipti. 25.000 kişilik bir orduya sahip olan Buhara'da orduyu daha çok Birinci Dünya Savaşı'nda Rusya'da esir düşen Türk zabıtları idare etmekteydi. İhracat ürünleri arasında pamuk, deri, yün, ipek ve kuru meyve bulunan Buhara'ya ayrıca Çarlık zamanında yapılmış pamuk fabrikaları, yollar ve şimendiferler, Amu-derya nehrindeki vapurlar kalmıştı. Hâlihazırda Buhara'da 40 ibtidaî

⁶⁴³ "Buhara Heyetiyle Mülâkat", s. 1; Yılmaz ve Pür, "Millî Mücadele Döneminde Buhara Heyetinin Kastamonu'dan Geçişi", s. 242.

⁶⁴⁴ "Buhara Heyetiyle Mülâkat", s. 1; Yılmaz ve Pür, "Millî Mücadele Döneminde Buhara Heyetinin Kastamonu'dan Geçişi", s. 242-243.

⁶⁴⁵ "Buhara Heyetiyle Mülâkat", *Açıksöz*, 15 Kânunuevvel 1337, s. 1.

mekteple 150 gece kursu ve merkezde dört senelik bir darü'l-muallimîn açılmıştı. Biri haftada üç defa çıkan *Buhara*, yine haftada üç defa çıkan *Cerhçi* ve resmî mahiyette olan *Buhta* (Buhara Halk Telgraf Acentesi) Buhara'da çıkan gazetelerdi.⁶⁴⁶

Bu arada Heyet'ten Mehmed Nazari Efendi yol yorgunluğu ve almış olduğu soğuk algınlığından dolayı rahatsızlanmış, doktorların istirahat etmesini uygun bulmasından dolayı Heyet, Ankara'ya hareketini birkaç gün tehir etmiştir.

16 Aralık 1921 Cuma günü alaturka saat onda Heyet'e İstiklâl Mahkemesi salonunda kırk kişilik bir çay ziyafeti verilmiştir. Çay ikramına Vali Rafet Bey, Hükûmet ve vilayet ileri gelenleri, Encümen-i Vilayet ve Meclis-i Umûmi azaları, eşraf ve ulemeden pek çok kişi katılmıştır. Samimi ve heyecanlı bir ortamda Buhara üzerine yapılan sohbetlerden sonra İstiklâl Mahkemesi Reisi Mustafa Necati Bey gür ve kudretli sesiyle bir konuşma yapmıştır. Konuşmasına Türk milletinin büyüklüğü, şerefi ve medeniyete olan istidadı üzerine bir değerlendirme yaparak başlayan Mustafa Necati Bey, buna mukabil garp âleminin bu şerefli millete karşı yaptığı haksızlıkları izâh etmiştir. Mütareke'yi müteakip İzmir'e Yunan askerinin çıkartılarak mütareke ahkâmının nasıl parçalandığını ve bütün bu cinayetlere rağmen on senedir Anadolu Türklüğü'nün nasıl çarpıştığını anlatmıştır. Mustafa Necati Bey hâlihazırda verilen mücadeleye atıfta bulunup "Anadolu'nun kıyâmı bütün Asya'da yeni bir devre açıyor, bu yeni devir Asya'daki bütün Türklerin halâs devri ve Asya'da İngiliz tahakkümünün kırılması devridir. Asya'da bir güneş doğuyor. Buhara'dan gelen aziz misafirlerimizin şahsında ben bu yeni doğan güneşi selamlıyorum" sözleriyle konuşmasına son vermiştir.

Mustafa Necati Bey'in konuşmasından sonra rahatsız olmasına rağmen Mehmet Nazari Bey söz almıştır. *Açıksöz* gazetesinin yapmış olduğu değerlendirmeye göre Mehmet Nazari Bey'in "Kalpten gelen o sözleri, doğrudan doğruya kalplere gidiyordu". Mehmet Nazari Efendi beş milyonluk Buharalı'nın Anadolu'daki kardeşlerine gönderdileri selâmı ilettiler. Orada hazır bulunan kırk kişi hep birden mukabele ettiler: "Aleyküm Selam". O selâmı söyleyen tek bir zat, o selâma mukabele eden ancak kırk kişi idi. "Lâkin onun zaten selâmında beş milyon Buharalının titreyen sesi ve bu kırk kişinin mukabelesinde bütün Anadolu'nun ruhtan gelen duası vardı!".⁶⁴⁷

Mehmet Nazari Efendi'nin konuşmasından sonra Kastamonulular adına *Açıksöz* gazetesi başmuharriri İsmail Habib Bey söz aldı ve şunları söyledi:

⁶⁴⁶ "Buhara Heyetiyle Mülâkat", s. 1; Yılmaz ve Pür, "Millî Mücadele Döneminde Buhara Heyetinin Kastamonu'dan Geçışı", s. 242-243.

⁶⁴⁷ "Buhara Heyetine Verilecek Ziyafet", *Açıksöz*, 17 Kânunuevvel 1337, s. 1; Eski, Mütâreke Sonrasında Kastamonu'ya Gelen, s. 1073; Yılmaz-Pür, Millî Mücadele Döneminde Buhara Heyetinin Kastamonu'dan Geçışı, s. 244-245.

“Çin’in beri tarafında, Hazar Denizi’nin ötesinde, İran’ın üstünde, çok geniş ve büyük bir ülke vardı. Oranın halim tabiatlı büyük nehirleri, yeşil ağaçlı altın dağları, oranın zümrütten çimenler ve bazen tozlu ve geniş çölleri vardı: İşte orası bizim asıl vatanımızdı. Orası Turan’dı!”

İsmail Habib Bey, hazır bulunanlara Halide Edip Hanım’ın sekiz on sene önce söylediği “Sevgili Turan söyle, sana yol nerede?” sözünü hatırlattı ve yine kendisi bu soruya cevap verdi: “Çünkü o yol kapalıydı. Ne oradan buraya gelen ne buradan oraya giden vardı. Fakat artık bu yol açıldı. Çünkü işte aramızda bulunan aziz misafirlerimiz, bu mukaddes yol üzerinde Buhara’dan bize gelen ilk yolculardır.”⁶⁴⁸

Buhara Heyeti 24 Aralık 1921 tarihinde Ankara’ya gitmek üzere Kastamonu’dan ayrılmıştır.⁶⁴⁹ Heyet beraberlerinde İstiklâl Mahkemesi Reisi Mustafa Necati Bey’de olduğu halde 31 Aralık 1921’de Ankara ulaşmıştır.⁶⁵⁰

Millî Mücadele yıllarında Anadolu’ya geçmek isteyen pek çok zevât İnebolu-Kastamonu-Çankırı hattını kullanarak Ankara’ya ulaşmışlardır. Bunlar yukarıda haklarında bilgi verilen kişilerden ibaret değildir. Bunlar arasında yerli ve yabancı daha pek çok kişi bulunmaktadır.⁶⁵¹

10. Cuma Talimleri ve Millî Mücadele’de Kastamonu Birlikleri

Düzenli ordulara geçildikten sonra özellikle Batı Cephesi’nde Yunanlılara karşı verilen mücadelede söz Mehmetçiğe düşmüştü.⁶⁵² Zafer ve barış ise Mehmetçiğin süngüsünün ucundaydı.⁶⁵³ Kâzım Karabekir Paşa Müdafaa-i Milliye Vekili iken “Kastamonuların çok yüksek ve fedakârane hareketlerine ve İstiklâl Harbi’nde göstermiş olduğu çok aziz harekâtı” bizzat görmüş ve şahit olmuştu. Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa ise yine İstiklâl Harbi’nde Kastamonu’nun “çok nezih ve asîl” ve aynı zamanda “çok sadık ve cesur” askerleri ile bir arada savaşmıştı.⁶⁵⁴ Türk ordusunda en seçme ve kahraman unsurlar daima Kastamonu, Çankırı, Taşköprü ve Tosya ve havalisinde yetişen neferlerdi. Çünkü buradaki Türkler Orta Asya’dan nasıl geldilerse öyle kalmışlardı. Savaş meydanlarında yüzde hesabıyla en çok şehit düşenler de bunlardı.⁶⁵⁵ Bu sebeple Millî Mücadele yıllarında Kastamonu ve çevresi, özellikle Batı Cephesi’nin insan kaynağını tedarik eden bir merkez oldu.

⁶⁴⁸ “Buhara Heyetine Verilecek Ziyafet”, *Açıksöz*, 17 Kânunuevvel 1337, s. 1; Eski, Mütâreke Sonrasında Kastamonu’ya Gelen, s. 1074; Yılmaz-Pür, Millî Mücadele Döneminde Buhara Heyetinin Kastamonu’dan Geçişi, s. 244-245.

⁶⁴⁹ “Buhara Heyeti”, *Açıksöz*, 25 Kânunuevvel 1337, s. 1.

⁶⁵⁰ “Buhara Sefiri Müsteşarı Ankara’ya Vasıl Oldular”, *Açıksöz*, 1 Kânunusani 1338, s. 1.

⁶⁵¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Eski, Mütâreke Sonrasında Kastamonu’ya Gelen, s. 1039-1088.

⁶⁵² Trabzon Mebusu Nebizâde Hamdi, “Zâlim ve Mağrûr Düşman Söz Mehmetçiğindir”, *Açıksöz*, 7 Eylül 1338, s. 1.

⁶⁵³ *Açıksöz*, 13 Eylül 1338, s. 2.

⁶⁵⁴ *Açıksöz*, *İstiklâl Harbinde Kastamonu*, s. 113.

⁶⁵⁵ Hüseyin Nihal Atsız, “Yirminci Asırda Türk Meselesi, Makaleler III, İstanbul: Baysan Kitap, 1992, s. 144.

Safranbolu'da kendisini gösteren Dayıoğlu hadisesi ve Yunanlıların İneboluya bir tümen asker çıkaracakları yönündeki söylentiler, Kastamonu ahalisinin kendi şehirlerini savunması zarureti ortaya çıkardı. Bu sebeple 1920 yılı Temmuz ayında Kastamonu ve Havalisi Kumandanı Osman Bey başkanlığında bir toplantı yapılarak, her mahallenin üçer takımlı birer bölük sayılarak, tecrübeli çavuşlar ve yedeksubaylar komutasında Cuma günleri toplanarak Kışla Önü, Olukbaşı ve Gümüşlüce meydanlarında askerî eğitim verilmesi, bununla ilgili olarak defterlerin hazırlanması ve halka duyurulmasına karar verildi. Böylece aynı zamanda askerliğini yapmamış olanlara askerî talim vermek, diğer taraftan ise düşmanlara karşı bir gözdağı verilmek istenilmişti.⁶⁵⁶

Hüsnü Açıksöz eserinde alınan bu kararla ilgili süreci şu şekilde anlatmaktadır:⁶⁵⁷

“İçerdeki ve dışardaki düşmanları yok edecek kuvveti öz gönlünde bulan Kastamonulular, canlanmış bir heyecan heykeli gibi daima ayakta idi. Bu heyecanı sonsuzlaştırmak, Kastamonu'nun her türlü fedakârlığı yapmaya yeltendiğini dışarıdakilere de, içeridekilere de göstermek ve bir kötülük çıkınca hemen silahlanıp koşabilmek için Ağustos'un (1920) ilk günlerinde Müdafaa-i Hukuk ve Gençler Kulübü Heyetleri bir arada toplandılar. Osman Bey'in de bu toplantı da Cuma günleri bütün Kastamonu halkının Olukbaşı'nda talime çıkarılmasına ve ihtiyat zâbiti gençlerin bu talimlerde halkı kumanda etmesine karar verdiler. Bu karar hemen yapılmaya başlandı ve gittikçe artan bir sevgi ve istekle Kastamonu'nun bütün halkı bu talimlere gelmeye başladılar”.

Daha sonra Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyesi tarafından toplantıda alınan kararların resmî bir zemine oturtulmasını sağlamak için Kastamonu Valiliği'ne bir tezkere sunuldu. Buna göre “vatan-ı mukaddesin irade-i millîyeye istinat suretiyle müdafaa ve muhafazası gayesini istihdafen” kasaba ve köylerde 15 yaşından 45 yaşına kadar olan kişilerin Cuma günleri ihtiyat zabitlerinin nezaretinde askerî talim yapmalarının karar altına alındığından bahisle, zâbitana gerekli olan emirlerin verilmesi ve nahiye müdürlerine kararın tebliği istenilmişti.⁶⁵⁸

Daha sonra 5 Ağustos 1920'de Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından “Kastamonu'nun Hâmiyetli Müslümanlarına, Kahraman Delikanlılarına” hitabıyla *Açıksöz* gazetesinden bir beyannâme yayınlanarak çağrıda bulunuldu. Bu beyannâmede şöyle denilmekteydi:⁶⁵⁹

⁶⁵⁶ Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 222; Açıksöz, *İstiklâl Harbinde Kastamonu*, s. 44.

⁶⁵⁷ Açıksöz, *İstiklâl Harbinde Kastamonu*, s. 44.

⁶⁵⁸ Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 222-223.

⁶⁵⁹ “Kastamonu'nun Hamiyetli Müslümanlarına, Kahraman Delikanlılarına”, *Açıksöz*, 5 Ağustos 1336, s. 1; Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 223-224.

“Hepiniz birden Allah’ın kitabına sımsıkı tutununuz. Birbirinizden ayrılmayınız. Düşmanlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet hazırlayınız.

Müslüman kardeşler,

Allah’ın bu emrini yerine getirmek sayesinde ile inşaallâhürrahmân bu Cuma günü Olukbaşı’nda toplanacağız. Bütün din kardeşler hep bir arada görüşüp danışacak, yekdiğerimize karşı kalplerimizdeki uhuvvet ve rabıtalara teyid olunacak düşmanlara kuvvet hazırlamak için lâzım gelen kararlar hep birlikte verilecektir.

Yan gelip vakit geçirecek yahut ye’ise düşüp ağlayacak zamanda değiliz. İş görecektir zamandayız. Nâmert düşman her türlü uhudu ayaklar altına alarak güzel Anadolumuzun bu sevgili İslâm Türk kapılarını kırdı. Harfîm-i ismetine kirli ayaklarını soktu. Güzel İzmirimizde, Adanamızda, tutuşturduğu yangını Balıkesir gibi kıymettar kasabalarımıza, Bursa gibi mukaddes şehirlerimize kadar tevsi-i melânet etti. Gözlerimizi kaldırıpta ufuklara bakacak olsak yıkılan yakılan İslâm ocaklarının kızıl alevlerini siyah dumanlarını göreceğiz. Kulaklarımızı verecek olsak dağlarda inleyen binlerce yetimlerin feryatlarını eninlerini işiteceğiz. Müslüman kardeşler! Anadolu’nun kapıları tutuşmuş, yanıyorken biz buralarda âtil lâkayt kalır rahat döşeklerde yatar, derin uykulara dalar da hiçbir hazırlıkta bulunmayız. Hain düşman memleketimizi parçalamak İslâm’ın son yurdu olan bu güzel Anadolu’yu da baştanbaşa çiğnemek istiyor. Eğer biz Müslümanlar lâkaytsızlıkla, ihmalcilikle birbirimizi çekiştirmekle vakit geçirecek olur isek, maazallah bu yangın her tarafa sirâyet eder. Merhametsiz düşman yağlı kundağını eline almış sokacak, tutuşturacak memleket arıyor. Nerede bir zayıf ve gaflet, hangi sahilde bir şikâk ve nifak görecektir olsa hemen orasını tutuşturmakla ihmal etmiyor ve etmeyecektir. Onun için ey Müslüman kardeşler gözlerimizi açarak Celle Celâlûhu’ya sımsıkı tutunmak, kalplerimizi birleştirmek, kuvvetlerimizi toplamak hepimize farz-ı ayndır.

Adetleri binlerce milyonlara baliğ olduğu halde ölüm korkusundan memleketlerinden çıkarılan zelil milletlerden ibret almamızı Cenab-ı Hak bize ihtar ediyor.

Yaşamayı seven ölümden korkan ümmetlerin sellerin getirip kenara attığı saman çöpleri kadar ehemmiyetleri olmadığını Hazreti Peygaber Efendimiz Müslümanların ibret nazarları önüne koyuyor. Dünyada ölümlerin en acısı düşman istilâsına uğramaktır. Hâkimiyeti elden gidip esaret boyunduruğuna düşen bir millet günde bin kere ölüm azapları çeker de yine hayatını sürüklemeye mecbur kalır. Çünkü yaşamamakta elinde değildir. O zalimler esaretleri altına aldıkları milletleri hayvanlar gibi kendi hesaplarına işletirler. Dünyanın yedi iklim dört köşesinden sürü sürü ordularla getirilen renk renk mahkûm milletlerin ne halde bulduklarını gözlerimizle gördük. Biz sığırlarımızı, beygirlerimizi nasıl kullanıyor isek zalim devletlerde taht-ı esaretine aldıkları milletleri öylece kullanırlar. Bu zilletlere düşmemek bu esaret boyunduruğuna girmemek için fırsat elde iken düşman daha uzakken hazırlanmak, dağınık kuvvetleri bir araya

toplayarak tanzim etmek bütün Müslümanlara farz-ı ayndır. Bilirsinizki talim görmüş bin kişilik muntazam bir kuvvetin göreceği işi, talimden mahrum nizam ve intizamsız on bin belki yirmi bin kişi göremez. Yarın için hazırlıklı olmayan milletler hiçbir zaman yaşayamaz. Yarınki tehlikeyi bugünden hesap etmek, ona göre o tehlikeye karşı hazırlanmak herkes için farzdır.

Elhamdülillah bugün vilayetimizde bulunan yiğitler, kahramanlar binlere onbinlere varıyor. Bunları talim ve tanzim etsek düşmanın yüz bin kişisine karşı mükemmel millî ordumuz olur. Ve bunu gören düşman, sahillerimizin hiç birisine adım atmaya cesaret edemez. Cüret gafletinde bulunsa bile aynı hakla bu nizam ve intizam sayesinde kendisini perişan ederiz. Onun için ey Müslüman kardeşler, istiklâl ve saadetimiz için çalışan fedakâr Hükûmetimizin sözünü üstün etmek memleketlerimizi düşman şerrinden korumak istiyor isek elbirliği ile çalışalım. Dağınık kuvvetlerimizi toplayalım mahalle mahalle köy köy müsait vakitlerde talimler edelim. Cuma günleri ise dükkânlarımızı kapayarak hep birlikte resmigeçitler yapalım. Cuma günü zaten müminlerin bayramıdır. O günü vatan ve millet işlerine hasredelim. Silahlarımızı silelim. Hayvanlarımızı besleyelim. Bölükler taburlar teşkil edelim. Bütün bu işleri kemâl-i intizamla gürültüsüz Müslümancasına yapalım. Bu suretle bütün bütün muharebelerde şöhret alan biz Kastamonuluların müdafaa-i din ve memleket için millî bir ordu vücuda getirmek hususunda ne kadar ehil ve fedakâr olduğumuzu bütün cihana gösterelim.

Vemâ tevfiği illâ billâh”

Bu çağrıdan sonra ilk Cuma günü namazdan sonra bütün dükkânlar kapatılmış ve her mahalle kendi sancağı altında toplanarak, dalga dalga büyük caddeye koşmuştu. Başta Vali Vekili, Vilayet Mektupçusu Fuat Bey, Kastamonu Havalisi Kumadanı Osman Bey, mülkî ve idarî memurlar da bu ilk talime iştirak etmişti. Kırkçeşme mahallesi önlerinde bayrak ve borazanları, gösterdiği birlik ve intizamla, bir asker kıtası kadar muntazam hareketleriyle takdirleri toplamıştı. Böylece 15 yaşından 40 yaşına kadar muhtemel bir tehlikeye karşı hazırlıklı bulunmak için seferberlik zamanında askerlik yapmayanların silah kullanmayı öğrenmelerinin sağlanmasına dönük alınan karardan hedeflenen maksat hâsıl olmuştu. Bu ilk talim eski müftülerden Osman Efendi'nin duası ile son buldu. Önde bando olduğu halde bölükler askerî yürüyüşle Müdafaa-i Hukuk Merkez binası önüne gelmiş ve buradan dağılmıştır.⁶⁶⁰

Açıksöz gazetesi Kastamonu halkının Cuma talimlerine gösterdiği rağbeti, heyecan ve coşkuyu şu satırlarla tasvir etmiştir:⁶⁶¹

⁶⁶⁰ Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 225.

⁶⁶¹ "Cuma İctima'ı", *Açıksöz*, 23 Ağustos 1336, s. 2: *Açıksöz, İstiklâl Harbinde Kastamonu*, s. 45-46.

“Halkımızda ruh yok, halk hiçbir şeyle alâkadar değil diye orada burada mırıldanan bazı bedbinler gelsinler görsünler!

Üç cumadır Kastamonumuzun muhterem ve hamiyetli halkının gösterdiği uhuvvet ve tesanüd her yere bir numune-i imtisal olabilir. Her Cuma tekrar etmesi takarrür eden bu içtima bu hafta tam manasıyla umumi bir halk içtima’ı halini almıştır. Büyük küçük bilâ istisna hemen bütün Kastamonu halkı, kendi mahallelerinin bayrakları altında önlerinde muzıkları, boruları ve sancakları olduğu halde içtima meydanına geldiler.

Şehrin her mahallesinde, Cuma namazını müteakip silah başına! Vuran boruların sedası yakinen duyuluyor ve bütün mahalleler birer asker bölüğü gibi içtima meydanına geliyordu. Bazı mıntıkların ihtiyar ve muhterem kumandanları atlarına binmişler ve bazı mahallelerin önde bir iki mangaları müsellâh oldukları halde geldiler, her mahalle yekdiğeriyle müsabaka ediyordu. İki üç haftadır intizam ve iştiyakıyla diğer mahallelere bir numune-i imtisal olan Kırkçeşme mahallesi bu hafta daha ziyade bir intizam ve çeviklik gösterdi. Diğer mahalât da ezcümle İsmail Bey, İsfendiyar ve Cebrail büyük bir eser-i faaliyet ibraz ettiler. Bu haftaki içtimada pek büyük bir terakki var. Bu, bir ki ay zarfında Kastamonu’nun seferber bir ordu halini iktisab edebilmesi için atılmış mühim bir hatvedir”.

İkinci hafta talimlerini izlemeye Vali Cemal Bey de gelmiş, her mahalle kendi bölükleriyle Cemal Bey’in önünden intizam dairesinde bir geçiş yapmıştır. Kırkçeşme, Cebrail ve İsfendiyar mahalleleri gösterdikleri intizam ve şevkle takdir toplamıştır. İki saat kadar süren talimden sonra önde bando olduğu halde, bütün mahalle bölükleri büyük bir asker kıtası gibi önde bando olduğu halde dönüş yapmışlardır.⁶⁶²

Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 2 Eylül 1920 tarihli *Açıksöz* gazetesinden Cuma günü bütün esnafın dükkân, mağaza ve kahvehanelerini kapatmış olacağını ve ulema, meşayih, memur, esnaf ve tüccar bütün Müslümanların namazdan sonra mensup oldukları mahalle ve mıntıklarıyla birlikte muntazam bir şekilde Olukbaşı’ndaki talimgâhlarına gelecekleri hususunda bir uyarı duyurusu yaptı.⁶⁶³

Fakat birkaç hafta sonra bu talimlere katılacaklarını söyleyen kimileri talimlere iştirak etmemeye başladılar. Vali Cemal Bey kardeşlik ve birlik bağlarını kuvvetlendirmek için 5 Eylül 1920’de halkı, memurları ve talimlere gelmeyenleri Mekteb-i Sultânî’ye davet etti.⁶⁶⁴ Vali Cemal Bey toplantıya katılanlara ülkenin içinde bulunduğu şartları şu sözlerle anlattı:⁶⁶⁵

⁶⁶² “Cuma Günkü Tezahürat-ı Millîye”, *Açıksöz*, 9 Ağustos 1336, s. 2; Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 226.

⁶⁶³ “Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinden”, *Açıksöz*, 2 Eylül 1336, s. 4.

⁶⁶⁴ “Umumî ve Millî Seferberlik”, *Açıksöz*, 6 Eylül 1336, s. 1; Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 226; *Açıksöz, İstiklâl Harbinde Kastamonu*, s. 44.

⁶⁶⁵ “Vali-i Âlimiz Cemal Beyefendi Hazretlerinin İzahatı”, *Açıksöz*, 6 Eylül 1336, s. 1.

“Esbab-ı içtima'ı izâh için birkaç kelime söylemeye müsaade buyurunuz. Prensibim az söylemek, çok iş görmektir. Sizinle bugün dertleşmek için buraya davet ettim, topladım.

Efendiler! Uçurumun kenarında bulunuyoruz. Memleket mütemediyen düşman elinde. Dostumuz yok düşmanımız çok. Yalnız din düşmanları değil içimizde koynumuzda beslediğimiz bazı alçaklarda var. Bazı ihvanımız, din kardeşlerimiz bâğî oluyor.

Biz İstanbul'a isyan etmedik. O bize asi oldu. Devlet-i Abbasiye'yi münkariz eden İbn-i Alkame'den daha mel'un bir hainin dolaplarıyla memleket ve millet bu hale geldi.

Önümüzde düşman, arkamızda düşman, içimizde, dışımızda düşman. Bütün Hıristiyanlık ateşle, bomba ile Müslümanlığa hücum ediyor. İçimizdeki hafiyeler, mel'unlar onlara yardım ediyor. Bu sefiller bu alçaklığı yapmasaydı, bu felâket başımıza gelmezdi. Millet, İslâm arasına tefrika düştü, kardeş kanı döküldü. Düşman Mütareke ile İstanbul'a girdi. Fakat nâkız-ı ahdederek İstanbulumuzu işgal etti.

İstanbul Hükûmeti düşmandan ziyade düşmana yardım etti. Netice İzmir, Adana ve en nihayet Bursa, Edirne işgal olundu. Buralarda tehlike içinde tehlike yok diyemem. Ahval müthiş, İslâmlık Hıristiyanlık kavgası. Bazıları bilmeyerek bir takım efkâra zahib oluyorlar. Mesela: Biz Alman ve Avusturya Hükûmetleri'yle müttefik olduğumuz ve üç yıl uğraştığımız halde bir şey yapamadık mağlup olduk. Şimdi ne yapacağız? Fakat idrak edemiyorlar ki biz harp etmiyor hücum etmiyoruz. Onlar bize saldırıyor. Biz müdafa vaziyetinde bulunuyoruz. Müdafaayı kabul etmeyen alçak Türk, Müslüman değil insan bile değildir. Bir insana tecavüz olununca hiçbir vasıta-i müdafaası yoksa hiç olmazsa kolunu o tecavüze kalkan eder. Fertler böyle yapar, milletler de böyle yaparlarsa düşman olabilir ki İnebolu'ya bir ihraç yapar. İşte Bursa gözümüzün önünde eğer Bursa birgün mukavemet etseydi bu kadar hacelane bir derekeye düşmezdi. Birtakım meyusların, hainlerin tesvilâtıyla Bursa bilâ-mukavemet sükût etti. Böyle bir hal vuku'unda eğer bizim halkımız, köylümüz sizi önde görürse emin olunuz kaçmaz, göğsünü düşmanın güllerine, bombalarına siper eder. Türk askeri hiçbir harpten kaçmamıştır. Kaçanlar hep fasidlerin teşvikiyle kaçmıştır”.

Şube Reisi Binbaşı Şevket Bey ise “düşmanların yaptığı kötülükleri ve Kuvâ-yı Milliye karşısında korkaklıklarını” sayarak, toplantıya katılanları coşturdu. Bundan sonra toplantıda bulunanlar ayağa kalkarak üç halka oldular. Elele tuttuştular ve elbirliği ile çalışmak hususunda hep bir ağızdan tekrarlayarak yemin ederek dağıldılar.⁶⁶⁶

Daha sonra Cuma talimleri kesin kurallara bağlandı ve bir talim programı hazırlandı. 13 Eylül 1920 tarihli talim programı şu şekildeydi:⁶⁶⁷

⁶⁶⁶ “Umumî ve Millî Seferberlik”, s. 1; Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 226; Açıksöz, *İstiklâl Harbinde Kastamonu*, s.44.

⁶⁶⁷ Açıksöz, *İstiklâl Harbinde Kastamonu*, s.46.

“Ber-sâbık Cuma ezanını müteakip bütün dükkânlar, kahveler, hamamlar kapanacak; Cuma namazından sonra her mahalle halkı başta murahhasları, yani müdafaa-i memleket heyetleri olduğu halde mensup oldukları mıntıklar ile birlikte bayraklar, borular, mızıkalarla talimgâh meydanına geleceklerdir.

15'ten 45 yaşına kadar ve 45 yaşından yukarı olup da gücü kuvveti yetişen esnaf, ulema, meşayih, memur, esnaf bil'â-istisna bilumum Müslümanlar talimgâh meydanına gelip talimlere iştirak etmeye mecburdur.

Cuma namazından sonra şehir dâhilinde mevcut çarşılarda jandarma müfrezeleri, kânunlar ve polisler gezecek, talime iştirake mecbur olan efrâddan her kim olursa olsun, talimgâha gitmediği görülecek olursa, zabıta tarafından tutulup kışlaya sevk olunacak ve kışlada üç gün talim ettirilecektir.

Kapatılmayan dükkânlar zabıta tarafından kapatılacak, evâmir-i Hükûmet'e muhalefet ettikleri cihetle sahipleri tecziye edilecektir.

Silahı olanlar silahlarıyla, atları olanlar atları ile gelecektir. Süvariler kemafissabık Sığırpazarı, Tekkealtı meydanında içtima ederek hep birlikte talimgâha hareket edeceklerdir.

Talimden sonra yine mahalleler mıntıklara ayrılarak, ber-sabık muntazam alaylarla hep birlikte avdet olunacak ve Çengeller Köprüsü başında bütün mıntıklar mızıka ile selamlanarak mahallerine avdet edeceklerdir.

İzci teşkilatına tabi olan çocuklar, manga kolunda muntazaman alayı takip edeceklerdir. Sanayi Mektebi Müdürü Rafet Bey işbu izci teşkilatına bil-fiil kumanda ve nezaret edecektir”.

Talim programının 2, 3 ve 4. maddeleri Cuma talimlerine katılmayı zorunlu hale getirmesine rağmen, özellikle halkın bir kısmının katılmamaya devam ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim *Açıksöz* gazetesi 27 Eylül 1920 tarihli nüshasında yer verdiği “Cuma Talimleri” başlıklı yazıda “bu memleket yalnız Demirci Ahmed'in ve Reçber Muhammed'in değil”, talimlerde neden “üstü başı yeni az çok hali vakti yerinde hiç kimseye tesadüf olunmuyor” sözleriyle halkın önde gelenlerinin nerede olduğunu sormaktaydı.⁶⁶⁸

Cuma talimleri Muhiddin Paşa'nın Kastamonu'ya gelişine kadar yaklaşık iki ay devam etti. 4 Ekim 1920'de Kastamonu ve Bolu Havalisi Kumandanı olarak Kastamonu'ya gelen Muhiddin Paşa maksadın hâsil olduğunu, artık gönüllü halk kuvvetlerine ihtiyaç kalmadığını, ahalinin işi ve gücüyle uğraşması gerektiğini belirterek talimleri kaldırdı.⁶⁶⁹

⁶⁶⁸ “Cuma Talimleri”, *Açıksöz*, 27 Eylül 1336, s. 1.

⁶⁶⁹ Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 227; *Açıksöz, İstiklâl Harbinde Kastamonu*, s. 45.

Bu talimler büyük bir tesir bıraktı. Herşeyden önce halk arasında birlik ve beraberliği sağladı. Askerlik yapmamış olanlar askerî talimden geçirilerek silah kullanmayı öğrenmiş oldular. İnebolu yoluyla Kastamonu'dan Ankara'ya geçen yabancı gazeteciler yol boylarındaki savaş araçlarını ve halkın yapmakta olduğu askerî talimleri görmüş oldular.⁶⁷⁰

Kastamonu ve havalisinden Millî Mücadele yıllarında Batı Cephesi'ne pek çok asker sevkiyatı gerçekleştirildi. Kastamonu bölgesindeki askerî birlikler, 30 Eylül 1920 tarihine kadar 20. Kolordu ve Batı Cephesi Komutanlığı'na bağlı olarak hizmet vermekteydi. Fakat daha sonra Kastamonu Mıntıka Kumandanlığı'yla dördüncü fırkadan mürekkep olmak ve Kastamonu vilayetiyle müstakil Sinop, Çankırı ve Bolu livalarını ihtiva etmek üzere Kastamonu ve Bolu Havalisi Kumandanlığı kurulmuştur. Adı geçen kumandanlığa ise kolordu kumandanlığından Mirliya Muhiddin Paşa tayin edilmiştir. Muhiddin Paşa mıntıkasındaki vilayet ve müstakil livalar mülkî amirlerine ve müstakil kolordu kumandanı salâhiyeti ile asayiş ve askerî işlere ait hususlarda emir ve talimat vermekle yetkili kılınmıştı.⁶⁷¹

Muhiddin Paşa Kastamonu'ya geldikten sonra Kastamonu ve Bolu Havalisi Kumandanlığı'nı teşkilatlandırmış ve 12 Kasım 1920 tarihinde bölgedeki askerî birliklere gönderdiği yazıda, Komutanlığın Batı Cephesi ile bağlantısı olmadığını, Kastamonu vilayeti ile müstakil Sinop, Çankırı, Bolu ve Zonguldak livalarının Kastamonu ve Bolu Havalisi Komutanlığı'na bağlandığını bildirmişti. Muhittin Paşa ayrıca bölgedeki askerî ve mülkî kuruluşlardan her türlü harekât ve asayişten kendisinin haberdar edilmesini istemekte, birliklerin silah ve cephane ihtiyacının da komutanlıkça sağlanacağını belirtmekteydi. Batı Cephesi'nde İnönü Savaşları ile Sakarya Savaşını içerisine alan tarihsel dönemde Kastamonu ve Havalisi Komutanı olarak görev yapan Muhiddin Paşa, görev yaptığı 30 Eylül 1920-27 Ekim 1921 tarihleri arasında bölgedeki asayişin sağlanması için ordu birlikleri ve askerlik şubelerini yeniden düzenlemiştir. Komutanlık, kuruluşundan itibaren Sinop, İnebolu, Amasra, Bartın, Zonguldak, Ereğli, Sakarya gibi kıyı bölgelerini koruyacak askerî birliklerin kurulmasını ve kadrolarının teminini sağlamıştır.⁶⁷²

Muhittin Paşa görevden ayrıldığında Çaycuma Piyade Bölük Komutanlığı, Ereğli Kıyı Koruma Bölük Komutanlığı, Sinop Mevki Komutanlığı ve Kıyı Koruma Topçu Takım Komutanlığı, Sinop Jandarma Takım Komutanlığı, 5. Depo Alay Komutanlığı, Kastamonu Jandarma Alay Komutanlığı, 1 Nolu Ağırılık Komutanlığı, Kastamonu Merkez

⁶⁷⁰ Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 227-228; Açıksöz, *İstiklâl Harbinde Kastamonu*, s. 45.

⁶⁷¹ BCA, 30.18.1.1/1.12.12.

⁶⁷² Çiçek, "Sakarya Savaşı'nın Lojistik Destek Bölgesi: Kastamonu Vilayeti", s. 239.

Komutanlığı, Bartın Mevki Komutanlığı, Amasya Topçu Komutanlığı, İnebolu Mevki Komutanlığı, İnebolu Mevki Komutanlığına bağlı birlik komutanlıkları ve bölgedeki askerlik şubelerinin tamamı Kastamonu ve Havalisi Kumandanlığı'na bağlı bulunuyordu.⁶⁷³

Kastamonu ve havalisi Millî Mücadele yıllarında Batı Cephesi'nin sadece silah ve cephaneye ihtiyacını karşılamamış, aynı zamanda insan kaynağını da tedarik etmiştir. Zafere kadar Kastamonu'dan Batı Cephesi'ne sürekli asker sevkiyatı gerçekleştirilmiştir. Kastamonu'nun Millî Mücadele'ye katılmasından sonra Kastamonu Jandarma Alayı, Binbaşı Emin Fikri Bey kumandasında bütün mevcudu ile Kuvâ-yı Milliye'ye iltihak etmiştir. Düzenli orduya geçiş aşamasında Kastamonu'ya önemli sorumluluklar yüklenmiş ve ilk aşamada 15.000 asker talep edilmiştir.⁶⁷⁴ "Ordunun bütün müşkilâta rağmen müdafaa-i vatan ve halâs-ı milleti koruması en mukaddes bir vazife olduğundan" daha sonra 1285 (1869-1870) ve 1309 (1893-1894) doğumluların hazır bulundurulması Kastamonu'dan istenilmiştir. Daha sonra Kastamonu Ahz-ı Asker Kalemi Dairesi dâhilinde bulunan 58. Piyade Alayı seferberlik kapsamında olduğundan, seferberliğin birinci ve ikinci haftaları için ayrı ayrı 5.000 kişinin 1. Ordu emrine verilmek üzere özellikle sahil kesimden tedariki emredilmiştir.⁶⁷⁵

Bununla birlikte Kastamonu'da bulunan 58. Piyade Alayı'nın eksiklikleri 1. Dünya Savaşı'ndan bu yana tamamlanamamıştı. "Elbise vesaireleri yenilenmemiş olan askerlerin durumu acınacak bir halde idi". Askerler köylerinden getirdiği paralarla elbiselerini yamıyorlar veya diktiriyorlardı. Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyesi İzmir, Maraş ve Urfa göçmenleriyle Hilâl-i Ahmer'e büyük yardımlar sağladığından, askerlerin eksikliklerinin giderilmesinde zorlanılmaktaydı. 3. Bölük Kumandanı Mülazim-i evvel Ali Rıza Bey'in bildirdiğine göre "askerin çamaşırları olmadığı gibi, hali hazırda üzerlerinde bulunan elbise ve çamaşırlarda pırpıt halini almıştı". 20. Kolordu Kumandanı Vekili İsmet imzasıyla Kastamonu Valiliği'ne gönderilen telgrafta, Kastamonu ve Çorum'dan Ankara'ya celp edilecek iki taburun ihtiyaçları 18 gündür temin edilemediğinden hareketlerinin gecikmekte olduğu bildirilmekte, ayrıca Kastamonu ve Çorum'dan bir tabur ihtiyacının derhal temin edilebileceği muhakkak görülmektedir denilmekteydi. Bunun üzerine Kastamonu büyük fedakârlığa katlanmış ve taburun birinci bölümü 17 Nisan 1920 sabahı hazır edilerek Ankara'ya hareket ettirilmiş, diğer bölüklerinde birer gün aralıklarla hareket ettirilecekleri bildirilmiştir.⁶⁷⁶

⁶⁷³ Çiçek, "Millî Mücadele'de Batı Karadeniz", s. 1146-1147.

⁶⁷⁴ Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 100, 114.

⁶⁷⁵ Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 115-116.

⁶⁷⁶ Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 168-169.

Bu arada Ankara'da Hükûmet'i korumak, gerekirse cephede kullanılabilir "serdengeçti bir birliğin" kurulması için yine Kastamonu'ya müracaat edilmiş ve Mustafa Kemal Paşa'nın 30 Haziran 1920 tarihli talimatıyla İnebolu Ahz-ı Asker Şubesi Riyaseti'nden okur-yazar bir çavuşla, bir başçavuş ve bir makineli tüfek onbaşı ve 27 neferin bir kafiye halinde Ankara'ya sevki istenilmiştir.⁶⁷⁷

Batı Cephesi'nde asker ihtiyacının artması üzerine daha sonra Kastamonu havalisinden 1307 (1891-1892), 1310 (1894-1895), 1311 (1895-1896), 1312 (1896-1897), 1313 (1897-1898), 1314 (1898-1899) ve 1315 (1899-1900) doğumlu ihtiyathıların silah altına alınması talep edilmiştir. Bunlar her gün "kavallı zurnalı kafiyelele" kara yolundan Ankara'ya, "sazlı kemeçeli gruplarla" deniz yolundan Ereğli, Zonguldak ve Akçaşehir'e vapurla gönderilmeye başlanmıştır.⁶⁷⁸ Daha sonra birinci ve ikinci sınıf ihtiyat zâbitanının süvari sınıfına mensup olanlarından süvari sınıfında istihdam edileceklerin miktar ve isimleri istek üzerine Ankara'ya bildirilmiştir.⁶⁷⁹

Kastamonu, Sinop, İnebolu, Amasra, Bartın, Zonguldak, Ereğli ve Sakarya gibi kıyı sınırlarını koruyacak birlikler ve bunların kadroları doldurulduktan sonra, Ankara Muhafız Bölüğü, Birinci Tümen ve ayrıca İnönü Savaşları için hergün 100'er kişilik kafiyelele Kastamonu'dan Batı Cephesi'ne gönderilmeye devam etmiştir. Diğer taraftan Kastamonu'da kurulan 40, 58 ve 23. Alaylar'ın kadroları da doldurulmuş ve sırasıyla Batı Cephesi'ne gönderilmiştir. Bu arada daha 23. Alay'ın eksikleri tamamlanmadan seçkin, eğitilmiş ve savaş kabiliyeti yüksek erlerden kurulu bir hücum taburunun kurulması Kastamonu'dan istenilmiş, kısa zamanda kurulan bu hücum taburu da cepheye gönderilmiştir.⁶⁸⁰

Daha sonra İnönü ve Dumlupınar Muharebeleri'nin yarattığı asker ihtiyacını gidermek için daha önce silahlı çağrılanların yanı sıra bakaya kalanlarla birlikte 1316 (1900-1901) doğumlularında istenmesi üzerine harekete geçilmiştir. Nurettin Peker bu gurubun askere gidişlerini şöyle anlatmıştır: ⁶⁸¹

"Bu grup cepheye güle oynaya gitti. Kastamonu havalisinin 1316 doğumlu gençleri toplanıyor; ütü, traş, hamam gibi ihtiyaçları gideriliyor; yemeleri, giyinmelerine bir evlat bir kardeş gibi dikkat ediliyor ve seve seve gelenler, güle güle gidiyorlardı. Kastamonu Havalisi Kumandanı Muhittin Paşa hergün sabahın erken saatlerinde neşeli ve ateşli sözleri ile kafiyelelerin yüreklerini iman ve sevgi ile dolduruyor ve bizzat uğurluyordu. Hatta Akkaya bölgesinin 1316 (1900) doğumluları köylerinden gelirlerken davul zurnayı

⁶⁷⁷ Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 207-208.

⁶⁷⁸ Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 239.

⁶⁷⁹ Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 284.

⁶⁸⁰ Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 298; Çiçek, "Sakarya Savaşı'nın Lojistik Destek Bölgesi: Kastamonu Vilayeti", s. 239.

⁶⁸¹ Peker, *İstiklâl Savaşı*, s. 311-313.

önlere katmışlar ve alayın başında ‘alını açık ve temiz yürekli Akkaya’nın 1316 (1900) tevellütlü efrâdı’ yazılı bir levha ile her köy için birer Türk bayrağı ellerinde askerlik dairesine muayeneye gelmişler ve millî oyunlar oynamışlardı”.

11. Millî Mücadele’nin Kastamonu’daki Yankıları

Türk milletinin hayat ve mukadderatını “cani pençeleri arasında kasıp kavurmak isteyen” ve Sevr Muahedesi ile “Türk milletinin kollarını bağlamak isteyen” Batı’nın bütün teşebbüsleri boşa çıkarılmış ve Türk milletinin “başına tasallut edilmek istenilen Yunan sürülerine” birer birer cezaları verilmeye başlanmıştı.⁶⁸²

Mütareke’nin imzalanmasından büyük zaferin kazanılmasına kadarki süreç, Kastamonu ahali tarafından da basın aracılığıyla dikkatlice takip edilmiştir. Bu süreçte işgaller protesto edildiği gibi, elde edilen en küçüğünden en büyüğüne kadar her türlü başarı ve zafer, bir sevinç kaynağı olarak telakki edilmiş ve kutlanmıştır.

Kastamonu’da tertiplenen millî nümayişlerden ilki, İstanbul Hükûmeti’nin Kuvâ-yı Milliye’yi ve Sivas Kongresi kararlarını kabulü ve İngiliz işgal kuvvetlerinin Merzifon ve Samsun’u boşaltması haberi üzerine gerçekleştirilmiştir. Haber 9 Ekim 1919 Perşembe günü öğle vakti Kastamonu’ya ulaştığında, halk tarafından büyük bir sevinç ve heyecanla karşılanmıştır. Haber aynı zamanda davul ve bando ile çarşı ve mahallelere duyurulmuş, saat sekizden itibaren eşraf, ahali ve mektep talebeleri belediye önünde toplanmaya başlanmıştır. Mekteb-i Sultânî Müdürü Mehmed Behçet Bey kürsüye çıkarak, ülkemizi taksime karar verenlerin, nihayet millî dava karşısında bu fikirlerinden dönmeye mecbur olduklarını, Merzifon ve Samsun’daki işgal kuvvetlerinin çekilmesinin de bunun açık delili olduğunu izah etmiştir. Daha sonra Nasrullah Meydanı’na gidilmiş, burada Müftü Hafız Osman Efendi tarafından yapılan konuşmayı müteakip, “din ve devlet hainlerinin kahr u muzmahil olmaları” için dua edilmiştir. Nasrullah Meydanı’nı dolduran halk, daha sonra önde bando olduğu halde Hükûmet konağına geçmiştir. Ahalinin tezahüratı karşısında Vali Vekili Defterdar Ferid Bey yapmış olduğu konuşmasında “Kuvâ-yı Milliye’nin can siparâne fedakârlıkları sayesinde parçalanmaya mahkûm gibi görünen vatan-i Osmânî’nin kurtulduğunu ve milletin ruhundan kopan bu kuvvetin herşeyi yapmaya muktedir olduğunu” ifade etmiştir. Ferid Bey’in konuşması, halkın yüksek heyecanı ve “Yaşasın vatan!, Yaşasın vahdet-i millîye!” tezahüratları ve alkış tufanları ile karşılanmıştır. Gece fener alayları düzenlenmiş, Mekteb-i Sultânî ve Sanayi Mektebi talebesi ve ahali ellerinde fener olduğu halde Kışla’ya kadar gitmişlerdir. Böylece “bir senedir kara haberlerin darbe-i elimiyle yaşaran Türk ve İslâm gözleri biraz da neşe-i sürûrla parlamış, Kastamonu şevk ve şadüman içinde bir gün ve bir gece yaşamıştır”.⁶⁸³

⁶⁸² Nida, “Zaferden Zafere”, *Açıksöz*, 12 Teşrinisani 1338, s. 1.

⁶⁸³ “Millî Nümayiş”, *Açıksöz*, 12 Teşrinievvel 1335, s. 2.

I. İnönü Zaferi ve sonrasında elde edilen başarılar, yurt genelinde olduğu gibi Kastamonu'da da büyük sevinçlere, millî nümayiş ve tezahüratlara sebep olmuştur. Yunan kuvvetlerinin iki koldan İnönü mevzilerine yapmış olduğu taarruz, Türk kuvvetlerinin şiddetli mukavemeti sonrasında kırılmış,⁶⁸⁴ kazanılan zafer Ankara'da, cephede ve Anadolu'da büyük bir sevinç yaratmıştı.⁶⁸⁵

Kastamonu ve Havalisi Komutanlığı'na Heyet-i Vekile namına Mustafa Kemal Paşa tarafından gönderilen telgrafta zafer şu sözlerle müjdelendi:⁶⁸⁶

"Ayın dokuzuncu ve onuncu günleri İnönü civarında Yunan ordusuyla cereyan eden meydan muharebesinde zayı'at-ı azimeye düşür edilmiştir. Bugün (11 Kânunusani 1337/11 Ocak 1921) düşman ordusu muharebeye devam edemeyerek geriye çekilmeye başlamıştır. Ordumuz düşmanı takip ediyor."

I. İnönü Zaferi'ne ilişkili haberlere *Açıksöz* gazetesinde tesadüf edilememiştir. Bununla birlikte İnebolu'da Dillizâde Vehbi Bey tarafından İnönü'de şehit düşenler için bir mevlid okutturulmuştur. Mevlidi, Hafız Hüseyin Efendi okumuş ve bütün İnebolular iştirak etmiş, şehitler ve ordunun muvaffakiyeti için dualar edilmiştir.⁶⁸⁷ İnebolu'nun Çatalzeytin nahiyesinde de ahali Cuma günü camide toplanmış, gelen telgraflar okunarak zafer halka müjdelendi ve vatanın düşman işgalinden kurtulması için dualar edilerek tezahüratta bulunulmuştur.⁶⁸⁸

Yunanlıların Ankara Hükûmeti'ni ortadan kaldırmak, Türk ordusunu imha etmek, Sevr Barış Anlaşması'nı Türklere kabul ettirmek ve I. İnönü yenilgisinin kötü izlenimlerini silmek amacıyla 23 Mart 1921 tarihinden itibaren İnönü mevzilerine başlattıkları ikinci taarruz,⁶⁸⁹ ise 1 Nisan 1921'de "milletin fedakâr ve kahraman ordularının aşk-ı vatan ve iman ile mücehhez göğüslerine çarparak kırılmış",⁶⁹⁰ "düşman binlerce maktulleriyle doldurmuş olduğu muharebe meydanını"⁶⁹¹ Türk kuvvetlerine terk etmek durumunda kalmıştır.

II. İnönü zaferi yurt genelinde olduğu gibi Kastamonu'da da sevinçle karşılanmıştır. 1 Nisan'da zafer haberinin Kastamonu'ya ulaşmasından sonra halk haberin doğruluğunu öğrenmek için matbaaya koşmuştur. Bütün şehir bayraklarla donatılmış, resmi binalar ve evler fenerlerle aydınlatılmıştır. Önce Gençler Kulübü'ne geçilmiş ve burada Operatör Cemil Şerif Bey tarafından bir konuşma yapılmıştır.⁶⁹²

⁶⁸⁴ "Garp Cephesi'nde Yunan Taarruzu", *Açıksöz*, 13 Kânunusani 1337, s. 1.

⁶⁸⁵ "Anadolu'da Meserret", *Açıksöz*, 13 Kânunusani 1337, s. 1.

⁶⁸⁶ "Yunan Ordusu Mağlup", *Açıksöz*, 13 Kânunusani 1337, s. 1; Peker, a.g.e, s. 285.

⁶⁸⁷ "İnebolu'da Mevlid-i Şerif", *Açıksöz*, 10 Şubat 1337, s. 2.

⁶⁸⁸ "Çatalzeytin'de Tezahürat", *Açıksöz*, 14 Şubat 1337, s. 3.

⁶⁸⁹ Ercan Çelebi, "II. İnönü Muharebesi: Askerî, Politik, İç ve Dış Kamuoyunda Meydana Getirdiği Etkileri Bakımından Bir Değerlendirme", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 11/1 (2013), s. 205-2011.

⁶⁹⁰ "Kastamonu Emsalsiz Bir Sevinç İle Tezahürat Yapıyor", *Açıksöz*, 3 Nisan 1337, s. 1.

⁶⁹¹ Atatürk, *Nutuk*, Cilt. II, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1969, s. 580.

⁶⁹² "Kastamonu Emsalsiz Bir Sevinç İle Tezahürat Yapıyor", *Açıksöz*, 3 Nisan 1337, s. 1; Eski, *Kastamonu Basınında Millî Mücadele'nin Yankıları*, s. 19-20.

Saat on ikide ise halk Belediye önünde toplanmış, tulumbacı esnafı da kendi arabalarıyla kalabalığa iştirak etmiştir. Halk davul zurna eşliğinde saat üçe kadar tezahüratta bulunmuş ve eğlenmiştir.⁶⁹³ Halk daha sonra Hükûmet önüne gelmiş, burada Vali Vekili Süleyman Sami Bey yapmış olduğu konuşma ile zaferden duyulan sevinci dile getirmiştir. Vali Süleyman Bey'in konuşması şu şekildedir:⁶⁹⁴

“Ey muhterem millet!

Düşmanlarımızın hakkımızda vermiş oldukları idam kararını, yani Sevr Anlaşması'nı uygulamak için bilhassa İngilizlerin cellâdı olan Yunanlılar Anadolumuzun kalpgâhı olan İzmirimizi, milletini seven eski padişahlarımızın makârr-ı saltanat ittihaz buyurdıkları sevgili Edirnemizi ve Bursamızı gasb ve garet ve kardeşlerimizin ırz ve namuslarını hayatlarını gayet feci ve iğrenç bir surette pâyimal ede ede bir taraftan İnönü'ye kadar sokulmuşlarsa da kafaları, milletin fedakâr ve kahraman ordularının aşk-ı vatan ve iman ile mücehhez göğüslerine çarparak kırılmıştı. Bu defa bizi bir taraftan güya Sevr Muahedesi'ni tadil için Londra Konferansı'na davet ile oyalayarak diğer taraftan korkak cellatlarının alât-ı harbiyesini, kuvvetini takviye ederek malûm olan ve herkesin kemâl-i metanetle neticesini intizar etmekte bulunan son su-i kastı son taarruzu ihzâr ettiler. Fakat gözü açılan Türklerin artık bu gibi tuzaklara düşmeyeceklerini hesap edemediler, aldandılar ve bil-netice sükût-ı hayale uğradılar. Çünkü tebliğat-ı resmiye Yunanlıların yine İnönü'de hezimet-i kakhâriyeye düçâr olarak kaçmakta ve kahraman ordumuzun şiddetle takip ve birçok gâna'im elde etmekte olduğunu tebşir ediyor. Düşmanlarımızın artık pek aşikâr olan hakkımızı, istiklâlimizi teslimden başka çareleri kalmadı.

Hemen Allahuzücelâl Hazretleri şanlı, muzaffer ordumuzu ilâ-nihaye muzaffer, düşmanlarımızı da kahretsin. Millet-i İslâmiyeyi de bu badire-i azimeden an-ı kârib halâs ve nâil-i merâm buyursun”.

Vali Süleyman Bey'den sonra Kastamonu ve Havalisi Kumandanı Muhiddin Paşa'da bir konuşma yapmıştır. Muhiddin Paşa'nın konuşması şu şekildedir:⁶⁹⁵

“Ordumuz vazifesini yaptı. Bize bugünkü bayramı yapmaya vesile oldular. Millet böyle zaferler kazandıkça ölmeyecektir. Esir edilmek, memleketi işgal edilmek istenen Türkiye silahına sarılarak mevcudiyetini müdafaa ediyor. Dört beş asır mukaddem Ankara'da Yıldırım Beyazıt'ın hata-yı siyasiyesi yüzünden dağılmaya mahkûm olan bu milleti, bir Mehmet topladı. Bu defa da aynı tehlikeye marûz kalan milleti Ankara'da bir Mustafa topladı. Genç, azimkâr yaşamak hakkını haiz bir Hükûmet ortaya koydular. Bu mazhâriyet bize o kanaati vermiştir ki, bir tek Türk kalıncaya kadar istiklâlimizi muhafazaya muktediriz. Yaşasın büyük millet!”

⁶⁹³ “Kastamonu Emsalsiz Bir Sevinç İle Tezahürat Yapıyor”, s. 1.

⁶⁹⁴ “Kastamonu Emsalsiz Bir Sevinç İle Tezahürat Yapıyor”, s. 1; Eski, *Kastamonu Basınında Millî Mücadele'nin Yankıları*, s. 20.

⁶⁹⁵ “Kastamonu Emsalsiz Bir Sevinç İle Tezahürat Yapıyor”, s. 1; Eski, *Kastamonu Basınında Millî Mücadele'nin Yankıları*, s. 21.

Bundan sonra Sultânî talebesinden Vedat Efendi tarafından kısa bir konuşma yapılmış, daha sonra bando selâm havasını çalmış ve halk “Yaşasın millet!” diye tezahüratta bulunmuştur. Hükûmet önündeki kutlama merasimi Müftü Osman Nuri Efendi tarafından İslâm âleminin ve “milletin saadet ve selâmeti ve halâsı için” yapılan duası ile son bulmuştur.

Daha sonra Fırka'ya gidilmiş, orada misafirlere şeker ve sigara ikram edilmiştir. Bir taraftan bando çalarken, diğer taraftan Sultânî talebelerinden Hüseyin Efendi Kastamonu ve Havalisi Kumandanı Muhiddin Paşa'ya hitaben bir konuşma yapmış ve “şanlı ve kahraman ordumuzun muzafferiyetinden dolayı” tebriklerinin kabulü ve orduya tebliği rica edilmiştir. Muhiddin Paşa'da mukabelede bulunarak şunları söylemiştir:⁶⁹⁶

“Bugünkü millî bayramımızdan dolayı ordumuzu tebrikinize karşı teşekkür ederim. Bize bayram günleri yaşatan, millî zaferimizi tes'ide vesile olan ordu efrâdı, zâbitanı sizin gibi on beş yirmi sene evvel mekteb sıralarından yetişen gençlerdir. O gençlerdir ki bugünkü şerefli zaferi kazandılar. Sizin yetiştireceğiniz ordu da istikbâlin zaferlerini kazanacaktır. Size düşen mühim vazife var ki, bugün kazanılan zaferi, istiklâli muhafaza etmektir. Hepiniz başlı başına birer kahraman, birer muallim, mütefekkir olacaksınız. Hepiniz birleşerek memleketin mukadderat ve istikbâlini idare edeceksiniz. Onun için çalışınız, gayret ediniz, iyi yetişiniz. Bu memleketin en temiz namuskâr evlatları gibi, vazifenizi fedakârâne îfâ ediniz. Eminimki bugün kalbinizde bütün memleketin evlatları gibi, istiklâl-i millî için feda-yı can etmeye bir azim ve emel taşıyorsunuz. Nesl-i hazır nesl-i müstakbel bu gibi ulvi duygularla mütehassis buldukça daima müstakil kalacağız. Ve muzaffer olacağız. Hemen Hak, hepimize muvaffakiyetler versin. Hepinizi arzu ve emellerinize göre yetiştirmeyi müyesser etsin, âmin”.

Daha sonra kutlama heyeti ve halk bando ile birlikte Uzun Sokak'tan geçerek Belediye'yi ziyaret etmiştir. Belediye'de Mekteb-i Sultânî muallimlerinden Enver Kemal Bey tarafından bir konuşma yapılmıştır. Zaferi tebrik eden Kemal Bey, konuşmasının devamında şunları söylemiştir:⁶⁹⁷

“Muhterem Kardeşler,

Türkler olarak bugün büyük bir zafer bayramı idrak ediyoruz. Bir haftadan beri cephe-i harpten malûmat almak ihtiyacıyla muztarip günler geçirmiştik. O endişelerimizin ferdâsında bu mesut zafer haberini aldık. Düşmanı bütün cephelerde firara mecbur eden, kahramâne döğüşen asker kardeşlerimizi derin bir hiss-i tazim ve hürmetle selamlar ve onları tebrik ederken, bütün efrâd-ı millet birbirini tebrik etmeli, bugünkü zafer-i millîyi tes'id etmelidir. Bu şeref yalnız Türklere ait değildir. Milyonlarca ehl-i İslâm'ın yüzünü güldüren zaferimiz İslâmiyet'in halâsına bir mukaddeme-i hayr teşkil etmektedir. Bu

⁶⁹⁶ “Kastamonu Emsalsiz Bir Sevinç İle Tezahürat Yapıyor”, s. 1; Eski, *Kastamonu Basınında Millî Mücadele'nin Yankıları*, s. 21-22.

⁶⁹⁷ “Kastamonu Emsalsiz Bir Sevinç İle Tezahürat Yapıyor”, s. 1; Eski, *Kastamonu Basınında Millî Mücadele'nin Yankıları*, s. 22-23.

mesut günü idrak ettiren Cenab-ı Hakk'a hamd ü sena edelim. Camilerde, mâbedlerde toplanan, vatanımızın halâsına dua eden milyonlarca İslâm'ın tazarru'atı ind-i ilâhide mazhar-ı kabul olmuş ki Ulu Tanrı bize bu zaferi ihsan buyurdu.

Cephede çarpışan Türk-Yunan askeri değil. İslâm ile Hıristiyan, asırlardan beri çarpışan salib ile hilâldir. Memleketimizi istila etmek maksadıyla kudurmuşçasına hücum eden düşmanlarımız, Türk süngüsüyle mahv ve müzmahil oldu. Kurtulmak için kaçıyor ve kahraman askerlerimiz tarafından takip ediliyor. Bu muvaffakiyet, bu şeref-i istikbâl ve mukadderatımızı değiştirecek mahiyettedir. Bize bu muvaffakiyeti veren Cenab-ı Hakk'a teşekkür ederken, ordumuzun muvaffakiyetini temenni edelim.

Hepimiz iman ediyoruz ki: er geç hilâl salibe karşı gelecek Peyganberin kılıcı İslâm'ın bayrağı hangi tarafta ise o taraf galip gelecektir".

2 Nisan 1921 Cumartesi günü yaşanan kutlamalar, bir program çerçevesinde gecede devam ettirilmişdir. Tekkealtı önündeki eğlenceler, meşaleler arasında gerçekleştirilmiştir. Hükûmet Köprüsü'yle civarı elektrikle aydınlatılmış, şehir adeta "nuranî bir manzara iktisab etmişti(r)". Ezandan sonra kadın-erkek bütün halk, Belediye ile Tekkealtı önünde birikmeye başlamıştır. Saat bire doğru Vali Vekili Süleyman Sami Bey, Kastamonu ve Havalisi Kumandanı Muhiddin Paşa ve şehrin ileri gelenleri, meydana gelmişler ve eğlenceye katılmışlardır. Tertiplenen fener alayına millî kıyafetli kırk talebe katılmıştır. Tulumbacılar resmigeçit yapmışlar ve halk ile birlikte millî oyunlar oynamışlardır. Gece boyu zeybek, köçek, Sepetçioğlu, leblebici oyunu oynanmış ve çuvalla yürüme, merkep yarışları yapılmıştır.⁶⁹⁸

Bu arada Kastamonu'dan gerek Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti'ne gerekse Garp Cehesi Kumandanlığı'na çekilen tebrik telgraflarının cevapları gelmiştir. Mustafa Kemal Paşa'dan gelen cevabî telgraf şu şekildedir:⁶⁹⁹

"Kastamonu Valiliğine

Telgrafınız Heyet-i Umûmiye'de kıra'at edildi. Halâs-ı vatana müteveccih mesai-i millîye hakkında gösterilen heyecan ve yüksek alâkadan dolayı teşekkür olunur efendim.

Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal"

Yine 7 Nisan 1921 Perşembe günü Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'nın Kastamonu ve Havalisi Kumandanlığı'na gönderdiği cevabî telgraf şu şekildedir:⁷⁰⁰

"Garp Cephesi 7 Nisan 1337(1921)

Zat-ı sâmilileriyle Kastamonu ve havalisindeki kıtaatımızın ve muhterem Kastamonu ahalisinin tebrikatına, ordu, kemal-i iftiharla arz-ı teşekkürât eder.

Garp Cephesi Kumandanı İsmet"

⁶⁹⁸ "Kastamonu Emsalsiz Bir Sevinç İle Tezahürat Yapıyor", s. 1; Eski, *Kastamonu Basınında Millî Mücadele'nin Yankıları*, s. 23.

⁶⁹⁹ Eski, *Kastamonu Basınında Millî Mücadele'nin Yankıları*, s. 24.

⁷⁰⁰ "Muzaffer Ordumuz Kastamonu'yu Selâmlıyor", *Açıksöz*, 8 Nisan 1337, s. 1.

8 Nisan Cuma günü ise Yakup Ağa Camii'nde namaz öncesi hatm-i şerif, sonrasında ise II. İnönü şehitleri için mevlid okutulmuştur. Mevlide Vali Vekili Süleyman Sami Bey ve şehrin ileri gelenlerinden pek çok kişi katılmıştır. Müftü Osman Nuri Efendi, ordunun muvaffakiyeti için dua yapmış ve Fatihalar okunmuştur.⁷⁰¹

II. İnönü Zaferi, Kastamonu ve çevresinde de kutlanılmıştır. İnönü'de kazanılan zaferin haberini alan Kuzyaka nahiyesi ahalisi, 8 Nisan Cuma günü nahiyeye merkezinde toplanarak zaferi kutlamışlardır. Cuma namazını Kürteşe köyü camiinde kılan köylüler, Türk ordusunun muvaffakiyeti için dua etmişlerdir. Namazdan sonra ahali davul ve zurna önde, bayraklarla ve "Hilâl-i Ahmer-i unutmayalım" levhasıyla donanmış olan Hükûmet Dairesi yanında toplanmıştır. Kürteşe Köyü Mekteb-i İbtidaisi talebeleri de kendileri için özel olarak hazırlanan tüfekleriyle merasime iştirak etmişlerdir. Sevinçlerle göğüsleri kabaran ahali, Hükûmet ve orduyu tebrik etmiş; Nahiyeye Müdürü Kenan ve Jandarma Takım Kumandanı Mazhar Beyler de ahaliye teşekkür ederek, zaferin detayları hakkında ahaliyi bilgilendirmişlerdir. Ahali bu sırada "Yaşasın Ordu!" diye tezahüratta bulunmuşlardır.⁷⁰²

Daha sonra talebelerden Nuri Efendi bir konuşma yaparak "düşmanların kabul ettirmek istediği muahedenin ihtiva ettiği maddelerin bir kere daha ordumuzun ihraz ettiği muzafferiyetle düşmanın suratına tükürülerek fırlatıldığını" ifade etmiştir. Nuri Efendi'nin konuşması, ahalinin "Yaşasın Millet, Yaşasın Ordu!" tezahüratlarıyla son bulmuştur. Muallim Hacı Şefik Efendi'nin yapmış olduğu duadan sonra resmî merasim sona ermiştir. Kutlamalar daha sonra güreşlerle ve millî oyunlarla devam etmiştir. Gece Hükûmet Dairesi aydınlatılmış, köylüler ise meşaleler yakarak eğlenmeye devam etmişlerdir.⁷⁰³

İnebolu'ya ise II. İnönü zaferinin haberi, 3 Nisan 1921 Pazar günü ulaşmıştır. Bunu duyan ahali sokaklara dökülmüş ve gece yarısına kadar zaferi kutlamıştır.⁷⁰⁴ Zafer haberi İnebolu'ya geldiğinde, şair Mehmet Emin Yurdakul ve Yusuf Akçura Beyler İnebolu'da bulunuyordu.⁷⁰⁵ Gece yapılan fener alayından sonra İnebolu ahalisi Hürriyet Meydanı'nda toplanmış ve burada şair Mehmet Emin Bey bir konuşma yapmıştır. Mehmet Emin Bey Yunanlılarla yapılan harbin bir "ölüm-kalım kavgası" olduğunu söyledikten sonra, konuşmasını şu sözleriyle sürdürmüştür:⁷⁰⁶

"Ey Türk, vur, senin mazlûm İzmir'in, yaşlı Edirne'n, esir İstanbul'un, Suriye ve Türkiye'nin bütün ümitleri sende. Bunlar ezanları susmuş, minareleri, minberleri yıkılmış, camileri, kandilleri kararmış kabirleriyle, esir ve mahpuslarla dolu

⁷⁰¹ Eski, *Kastamonu Basınında Millî Mücadele'nin Yankıları*, s. 24-25.

⁷⁰² "Muzafferiyetimizin Köylerimizdeki Akisleri: Kuzyaka Nahiyesi Halkının Millî Tezahüratı", *Açıksöz*, 13 Nisan 1337, s. 2; Eski, *Kastamonu Basınında Millî Mücadele'nin Yankıları*, s. 25.

⁷⁰³ "Muzafferiyetimizin Köylerimizdeki Akisleri: Kuzyaka Nahiyesi Halkının Millî Tezahüratı", s. 2; Eski, *Kastamonu Basınında Millî Mücadele'nin Yankıları*, s. 25.

⁷⁰⁴ Eski, *Kastamonu Basınında Millî Mücadele'nin Yankıları*, s. 26.

⁷⁰⁵ "Dâhili Haberler: Mehmet Emin Bey ve Yusuf Akçura", *Açıksöz*, 7 Nisan 1337, s. 2.

⁷⁰⁶ Eski, *Kastamonu Basınında Millî Mücadele'nin Yankıları*, s. 26.

zindanlarıyla senin Anadolu'na gözlerini dikmişler, kahraman evlatlarından mucize bekliyor, vur! Senin beldelerine yangınlar, çocuklarına zencirler getirenleri, yeşil ovalarını kemiklerle ağartanları, gümüş ırmaklarını kanla kızartanları vur, vur! Sana bir karayılan gibi sarılmak istenen esareti boğmak için vur, vur! Gururlu hırsları taşlara gömmek için; katilleri, yangınları idam etmek için vur! Ve silahın kırılıncaya kadar vur! Seni yukarıda Allah, aşağıda tarih seyrediyor, vur!"

Halkı büyük bir heyecan içinde bırakan Mehmet Emin Bey'in konuşmasından sonra, Yusuf Akçura Bey de kısa bir konuşma yaparak Hiâl-i Ahmer'e yardım edilmesini istemiştir. Bu çağrı üzerine II. İnönü Zaferi'ni bildiren 3 Nisan 1921 tarihli telgraf Hilâl-i Ahmer yararına müzayedeye çıkarılmış ve kısa bir süre içinde 6.000 lira toplanmıştır.⁷⁰⁷

II. İnönü Muharebesi sonrasında 8-12 Nisan 1921'de Batı Cephesi'nin güney kısmında yapılan ve Aslıhanlar adı verilen harekât, gerçekte Yunanlıların verdiği yanlış bir kararla kesin sonuç yerinden uzak ve birbiriyle irtibatı olmayan iki istikamete yönelmiş olan Yunan kuvvetlerinden I. Yunan Kolordusu'nun yalnız başına ileri çıkması ve kuzeyde yenilen 3. Yunan Kolordusu'nun çekilmesiyle geri bölgelerinin tehlikeye girdiğini gören Yunan I. Kolordusu'nun Türk kuvvetlerinin baskısına uğramadan çekilmesiyle sonuçlanmıştır.⁷⁰⁸ 8 Nisan'dan itibaren Türk kuvvetleri tarafından yakalanarak muharebeye zorlanan Yunan kuvvetleri ile üç gün geceli-gündüzlü gerçekleştirilen muharebelerde Yunan mevzilerinin önemli bir kısmı ele geçirilmiş, düşman pek çok kayıp vermiştir.⁷⁰⁹ 12 Nisan itibarıyla beş gün devam eden muharebeler, Türk kuvvetlerinin Yunan geri çekilme hatlarına yaptıkları son taarruzla birlikte düşmanın yenilgisiyle sonuçlanmıştır.⁷¹⁰

Yunan kuvvetlerine karşı Dumlupınar'da (Aslıhanlar) kazanılan büyük zafer, Kastamonu'da duyulur duyulmaz ahali sevinçlere gark olmuş, bütün resmî binalar ve evler bayraklarla donatılmıştır. 13 Nisan Çarşamba günü öğleden sonra kolordu bandosu ile birlikte, bir kıta asker ve halkın büyük bir çoğunluğu muazzam bir kitle halinde Kolordu Dairesi'ne gelmişlerdir. Kastamonu ve Havalisi Kumandanı Muhiddin Paşa bir konuşma yaparak, Türk ordusunun gösterdiği yiğitlik ve cesareti anlatmış, Türklüğün yaşatılması için bütün hainlerin birer birer yok edilmesi gerektiğini belirtmiş ve konuşması halk tarafından şiddetle alkışlanmıştır. Daha sonra Hükûmet Dairesi önüne gelmiş ve burada Vali Vekili Süleyman Sami Bey tarafından kısa bir konuşma yapılarak, cephede şehit düşenler için dualar edilerek, Fatihalar okunmuştur. Halk gece geç saatlere kadar davullar, zurnalar ve millî oyunlarla kutlamalara devam etmiştir. Ayrıca gece resmî binalar ve özel binalar sabaha kadar aydınlatılmıştır. Çok iyi bir şekilde

⁷⁰⁷ Eski, *Kastamonu Basınında Millî Mücadele'nin Yankıları*, s. 27.

⁷⁰⁸ *Türk İstiklâl Harbi (Batı Cephesi: Birinci, İkinci İnönü, Aslıhanlar ve Dumlupınar Muharebeleri 9 Kasım-1920-15 Nisan 1921)*, 3. Kısım, Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 1999, s. 567.

⁷⁰⁹ "Dumlupınar'da Düşmanın Mühim Mevzileri Zabt Olundu", *Açıksöz*, 12 Nisan 1337, s. 1.

⁷¹⁰ "Dumlupınar Meydan Muharebesi'nde de Düşman Münhezim Oldu", *Açıksöz*, 13 Nisan 1337, s. 1.

aydınlatılmış olan Mekteb-i Sultânî bahçesinde yapılan programda ise mektep bahçesinde talebeler tarafından konuşmalar yapılmış, şiirler okunmuş ve askerî oyunlar oynanmıştır.⁷¹¹ Ayrıca 15 Nisan Cuma günü Nasrullah Camii'nde namazdan önce hatm-i şerif, namazdan sonra ise İnönü ve Dumlupınar şehitleri için mevlit okutturulmuştur.⁷¹²

14 Ağustos 1921'de başlayarak fasıla fasıla 10 Ekim 1921 tarihine kadar devam eden Sakarya Savaşı ise 12-13 Eylül'de Yunan kuvvetlerinin Sakarya doğusunu terketmesiyle son bulmuştur. 14 Eylül-10 Ekim 1921 tarihleri arasında ise Türk kuvvetlerinin takip hareketi başlamıştır.⁷¹³ Böylece 13 Eylül'de Türk kuvvetlerinin karşı taarruzları sonrasında Sakarya'da bulunan Yunan kuvvetleri binlerce kayıp verdirilerek, tamamen mağlûp edilmiştir.⁷¹⁴

Zafer haberi öğrenilince Kastamonu Valiliği tarafından Başkumandan Mustafa Kemal Paşa ve Garp Cephesi Kumandanlığı'na birer tebrik telgrafı gönderilmiş ve zaferden duyulan sevinç dile getirilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'ya çekilen telgraf şu şekildedir:⁷¹⁵

“Muhterem Başkumandanımız Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Dâhice kumandanız altında ordumuzun kazandığı parlak muzafferiyetten dolayı bütün vilayet baştanbaşa bir sevinç ve mutluluk heyecanı içindedir. Vilayet halkının, yüksek şahsiyetlerinize ve muzaffer orduya karşı kalplerinden taşan minnet ve şükran hislerine tercüman olarak tebriklerimi ve saygılarımı arz eylerim. 13.9.1337 (19.9.1921).

Kastamonu Valisi Rafet”

Mustafa Kemal Paşa ise aşağıda yer alan telgrafıyla Kastamonu Valiliği'nin tebrik telgrafını cevaplandırmıştır:

“Kastamonu Vilayet-i i Âliyesine

Tebrikât ve tezâhürat-ı vakıa, düşmanı takip etmekte olan bütün ordu mensubîn ve kumandanlarını mütehassis ve müteşekkir bırakmıştır. Ordu, milletine böylece mânen ve maddeten kendisine müzâhir gördükçe, göstere geldiği fedakârlıkta daha pek çok ileri gidecektir. 15.9.1337 (15.9.1921)

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi, Başkumandan Mustafa Kemal”

⁷¹¹ “Dünkü Şenlikler”, *Açıksöz*, 14 Nisan 1337, s. 2; Eski, *Kastamonu Basınında Millî Mücadele'nin Yankıları*, s. 29-30.

⁷¹² “Mevlid-i Şerif Kıraati”, *Açıksöz*, 15 Nisan 1337, s. 1.

⁷¹³ *Türk İstiklâl Harbi (Sakarya Meydan Muharebesi 23 Ağustos-13 Eylül 1921 ve Sonraki Harekât 14 Eylül-10 Ekim 1921)*, Cilt. II, Ankara: Genel Kurmay Basımevi, 1973, s. 268-269; *Kurtuluş Savaşı'nda Sakarya Meydan Muharebesi, Anıtları ve Şehitlikleri*, Ankara: Genel Kurmay Basımevi, 2007, s. 67-68.

⁷¹⁴ “Tebliğ-i Resmî (9 Eylül 1337): Ordumuzun Kat'i Muzafferiyeti”, *Açıksöz*, 13 Eylül 1337, s. 1.

⁷¹⁵ Eski, *Kastamonu Basınında Millî Mücadele'nin Yankıları*, s. 53.

Garp Cephesi Kumandanlığı'na çekilen telgraf metnine tesadüf edilememekle birlikte, İsmet Paşa'nın Kastamonu Valiliği'ne göndermiş olduğu cevabî telgraf aşağıda yer almaktadır:⁷¹⁶

“Kastamonu Valisi Rafet Beyefendi Hazretlerine

Kastamonu'nun muhterem halkı nâmına ve nâm-ı devletlerince ibzâl buyurulan teveccüh ve temenniyât ile müftehir olduğumu kemâl-i hulûs ile arz ve temin ederim.

Garp Cephesi Kumandanı İsmet”

Sakarya Zaferi 14 Eylül 1921 tarihli *Açıksöz* gazetesi tarafından Kastamonu halkına “Dünkü Zafer Vecdi” başlıklı haber ile duyurulmuştur. Gazete zafer sevincinin büyüklüğünü: “Dün Kastamonu için üç yüz senedir en çok sevindiği birgün oldu” cümlesiyle ifade etmiştir. Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'nın Sakarya Meydan Muharebesi'nin Türk ordusunun zaferiyle neticelendiğine dair tebliğinin neşredilmesinden sonra “Kastamonu beş dakika içinde cezbeli bir saadetle titremiştir”. Herkes birbirini tebrik ediyor, herkes birbirini öpüyor, kendini tutamayanların gözlerinden sevinç gözyaşları dökülüyordu. Bütün daireler, bütün resmî kurumlar, evler ve bütün dükkânlar baştanbaşa bayraklarla donatılmıştı. “Sanki bayraklarımız bile bugünün ne sevinçli gün olduğunu biliyormuş gibi tebessüm ediyor gibiydi”. Kutlamaların ikindiden sonra yapılacağı bilinmesine rağmen halk, daha ikindi olmadan kutlamaların yapılacağı semt ve caddeleri doldurmaya başlamıştı. İkinci namazının kılınmasından sonra Nasrullah Camii'nden çıkan büyük kalabalık, önde renk renk bayraklarla belediye önüne geldi. Mektep talebeleri, asker, jandarma ve polis kıtaları iki taraflı sıra olmuşlardı. Tekkealtı meydanı, adeta mahşer yerine dönmüştü. Önce Büyük Millet Meclisi adına kutlamada bulunmak üzere İstiklal Mahkemesi'ne gidildi. Mahkeme üyeleri, kutlama heyetini ayakta karşıladı. Mahkeme binası bahçesi kalabalığı almadığı için, halk caddelere kadar dolmuş, taşmıştı. Sultanî talebelerinden Celâl Efendi bir konuşma yaparak İstiklâl Mahkemesi Heyeti'ni Türkiye Büyük Millet Meclisi adına tebrik etti. Bunun üzerine Mahkeme Reisi Mustafa Necati Bey mukabelede bulunarak kısa bir konuşma yapmış, kutlama heyeti daha sonra Hükûmet Konağı'na gitmiştir. Vali Bey gelen heyete Hükûmet adına teşekkür etmiş ve “böyle bir zafer kazanan milleti tebrik” etmiştir. Daha sonra Vali Bey, bütün idarî ve mülkî memur ve kutlama heyeti orduyu tebrik etmek için Fırka Dairesi'ne gitmiştir. Burada talebeleden biri konuşma yapmış, Kastamonu ve Havalisi Kumandanı Muhiddin Paşa'da mukabelede bulunarak “yakında yine burada yine kendisi daha büyük müjdelerde bulunacağını” söylerek konuşmasını sonlandırmıştır.⁷¹⁷

⁷¹⁶ Eski, *Kastamonu Basınında Millî Mücadele'nin Yankıları*, s. 53-54.

⁷¹⁷ “Dünkü Zafer Vecdi”, *Açıksöz*, 14 Eylül 1337, s. 1; Eski, *Kastamonu Basınında Millî Mücadele'nin Yankıları*, s. 50-51.

Kutlama heyeti daha sonra Namazgâh Meydanı'na gelmiştir. *Açıksöz* gazetesi Namazgâh Meydanı'ndaki kalabalığı: “artık bu bir alay değil, bir cemaat değil, caddelere ve meydanlara sığmayan bir mahşerdi” sözleriyle tasvir etmiştir. On bin kişiden fazla bir kalabalığı alabilecek olan Namazgâh Meydanı dolup taşmıştı. Muhiddin Paşa'nın daveti üzerine ortada bulunan kürsüye ilk önce konuşma yapmak üzere *Açıksöz* gazetesi başmuharriri İsmail Habib Bey çıkmıştır. İsmail Habib Bey'in konuşmasında İzmir'den bahsetmesi, bir İzmirli olan İstiklâl Mahkemesi Reisi Mustafa Necati Bey'i galeyana getirmiş ve kürsüye çıkarak bir konuşma yapmıştır. Mustafa Necati Bey'in halkı derinden etkileyen konuşmasını *Açıksöz* gazetesi şu şekilde tavsir etmiştir:⁷¹⁸

“Hatip bu sefer daha coşkun ve daha heyecanlıydı. Herkesi coşturup heyecana getirdi. Sanki o bugün binlerce halkın ruhlarındaki vecdli meserrete ilâhi bir tercümandı. O söylerken şimdi şuradan birisi keskin ve ruhların derinliğinden gelen bir heyecanla Allah diye bağıyor, öteden birisi te'essürünü zaptedemeyek hıçkırıyor ve pek çok kimsenin gözleri sulanmış, kürsüdeki İzmirli hatibin bütün felâketleri ruhundan duymuş ve şimdiki zaferin saadetini de herkesden fazla hissetmiş, bu İzmirli gencin coşkun hitabesiyle oradaki on binlerce halkın ruhu fırtınaya uğramış bir göl gibi dalgalanıyordu”.

Bu konuşma üzerine “te'essüründen gözleri kızaran ve kirpiklerinde katreler titreyen” Muhiddin Paşa, Mustafa Necati Bey'i kucaklayıp öpmüş ve tebrik etmiştir. Daha sonra Müftü Osman Nuri Efendi tarafından bir şükran ve zafer duası yapılmış, “bütün o mahşerin ruhundan kopan âmin sedalarıyla cevap verildikten sonra” topluluk Namazgâh Meydanı'ndan ayrılmıştır. Bundan sonra kutlama heyeti üç kola ayrılarak Kırkodalı, Rum Mektebi, Mülkiye Hastanesi ve Sanayi Mektebi'nde bulunan gâziler ziyaret edilmiştir.⁷¹⁹

Gece kutlamaları gündüzden ilan edilmiş, Dereboyu caddesinden Olukbaşı'na kadar bir fener alayının tertip edileceğinden bahisle, ayrıca Belediye önünde bir ip canbazı gösterisinin yapılacağı duyurulmuştur.⁷²⁰ Gece kutlamaları hakkındaki değerlendirmelerine Abdülhak Hamit'in “Âlemde kılar Cenâb-ı Hâlık, Pek çok geceyi sabaha faik” mısralarıyla başlayan *Açıksöz* gazetesi, Kastamonu'da gece kutlamalarının yapıldığı 13 Nisan gecesini “hakikaten bütün sabahlara faik ve bütün sabahlardan aydınlıktı” ifadeleriyle tasvir etmiştir. Bütün halk erkek, genç, ihtiyar Belediye önü ve Tekkealtı meydanında toplanmaya başlamıştır. Nasrullah Köprüsü'nden Belediye Köprüsü'ne kadar derenin iki tarafındaki caddeler, hınca hınç dolmuştur. “Nasrullah Köprüsü'nün üstü karınca gibi kaynıyor, derenin içi ve kuru yerleri insandan görülmüyordu”. Bütün evler ve daireler fenerlerle aydınlatılmış, bütün meydan ve caddelerde meşaleler yakılmıştı. Meydanda fişekler atılmaya başlanmış, “her fişek

⁷¹⁸ “Dünkü Zafer Vecdi”, s. 1.

⁷¹⁹ “Dünkü Zafer Vecdi”, s. 1; Eski, *Kastamonu Basınında Millî Mücadele'nin Yankıları*, s. 50-51.

⁷²⁰ “Geceki Fener Alayı”, *Açıksöz*, 13 Eylül 1337, s. 2.

Yunan'ın bahtı gibi bir gümbürtü çıkararak boşluklarda dağılıp gidiyordu". Gece saat birden sonra fener alayı başlamış, Kışla'dan gelen askerler vatan şarkıları söyleyerek Olukbaşı'na yürüyüşe geçmişlerdi. *Açıksöz* gazetesi bu heyecanı ve coşkuyu şu sözlerle anlatmıştır:⁷²¹

"Sonra beri tarafta arka sokaklardan yine askerler daha henüz resmî elbiselerini giyememiş askerler, ellerinde fenerler, önlerinde meşaleler, dillerinde türküler geliyorlar, geliyorlardı. Bu kadar asker, bu kadar kuvvet cepheden düşmanı önüne katıp kovalayan ordudan sonra geride düşmanı kovalamaya yetişmek için çarpınan ve bu kadar asker, Rabbim bunlar nereden çıkıyor ve büyük milletim sen ne anlaşılmaz bir mucizesin".

Fener alayı Olukbaşı'na gidip gelinceye kadar meydan ve caddelerde çeşitli eğlenceler ve millî oyunlar oynanmaya devam etmiştir. Son olarak Belediye Köprüsü'nün yanında İzmirli ip canbazı bir gösteri yapmıştır. Kastamonu halkı Sakarya Zaferi ile gece ve gündüz en unutulmaz günlerinden birini yaşamıştır.

Sakarya Zaferi Kastamonu'nun kazalarında da büyük bir heyecan ve coşkuyla kutlanmıştır. Daday'da Sancak-ı Şerif çıkarılmış ve halk Belediye önünde toplanmıştır. Burada Kaymakam Hayri Bey bir konuşma yapmış ve Mustafa Kemal Paşa ile orduyu tebrik etmiştir. Kaymakam Hayri Bey'in teklifi üzerine yüz lira toplanarak Kastamonu hastanelerinde yatan gazilere verilmek üzere Hilâl-i Ahmer azasından Mustafa Şükrü, Müdafaa-i Hukuk azasından Hasan Rıza, Belediye Reisi Ali ve Müftü-i Belde Rüşdü Efendi'nin imzalarının bulunduğu bir telgraf çekilerek, bu hususa aracılık etmesi Kastamonu Belediye Reisi Hacı Tevfik Bey'den istenilmiştir.⁷²²

Zafer İnebolu⁷²³ ve İnebolu'nun nahiyesi Çatalzeytin'de de coşkuyla kutlanmıştır. Çatalzeytin'de şehitler için bir mevlit okutulmuş, bütün evler kandillerle aydınlatılmıştır. Nahiye Müdürü Mazhar ve Belediye Reisi Mehmet Hüsnü Bey tarafından kutlamaların duyurulması için *Açıksöz* gazetesine bir telgraf çekilmiş ve şu satırlara yer verilmiştir:

"Avn-i Hakla hain düşmanın inhizam-ı kat'isini bizlere gösteren kahraman ordumuzun kumandan ve zâbitanıyla efradına en har ve samimi teşekküratımızla temâdi-i muvaffakiyetleri hakkında dün gece cami-i şerifte ervâh-ı şühedâya ithaf olunmak üzere hatm-i Kur'an tilâvet ve mevlid-i risaletpenâhi kıraat olunup, bütün haneler kandil ile tenvir ve ilan-ı sürûr edildiğinin ceride-i muteberileriyle ilanı rica olunur efendim.

Nahiye Müdürü

Mazhar

Umûm Ahali namına Belediye Reisi

Mehmet Hüsnü"

⁷²¹ "Geceki Fener Alayı", s. 2.

⁷²² "Muzafferiyetimizin Daday'da Tebcili", *Açıksöz*, 14 Eylül 1337, s. 2; Eski, *Kastamonu Basınında Millî Mücadele'nin Yankıları*, s. 55.

⁷²³ "İnebolu ve Trabzon'da Muzafferiyetimizin Tes'idi", *Açıksöz*, 15 Eylül 1337, s. 1.

26 Ağustos 1922 tarihine kadar hazırlıklarını tamamlayan Türk orduları, bu tarihten itibaren Yunan kuvvetlerini tamamen imha etmek ve işgal ettikleri bölgelerden söküp atmak için Büyük Taarruz Harekâtı'nı başlatmıştır. 31 Ağustos'a gelindiğinde Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın Adatepe'den muharebe alanı üzerinde yapmış olduğu gözlemlerde düşman ordularının asıl kuvvetlerinin imha edildiği görülmüştür. 1 Eylül'de Başkomutan Mustafa Kemal Paşa orduya yayımladığı beyannâmesinde Afyonkarahisar-Dumlupınar Muharebesi'nde zalim ve mağrur düşman ordusunun kısa bir sürede yok edildiğinden bahisle meşhur emrini vermiştir: "Ordular ilk hedefiniz Akdenizdir ileri!".⁷²⁴

Büyük Taarruz'da elde edilen başarı, Kastamonu kamuoyunda büyük bir yankı uyandırmış ve büyük bir sevinçle karşılanmıştır. *Açıksöz* gazetesi 27 Ağustos 1922 tarihli nüshasında İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf Bey'in taarruzun başladığına ilişkin telgrafına yer vererek, taarruz haberini Kastamonu halkına "Garp Cephesi'nde Harp Başladı, Nusret İlâhiden" başlıklı yazısıyla duyurmuştur. Rauf Bey telgrafının sonunda "Nusret-i ilâhiyeye tazarru edelim ve mabed-i mübarekemizde kemâl-i huşû ve ihlâs ile niyâz-ı muvaffakiyet eyleyelim. Bütün memurin ve fedakâr halkımızın maddeten ve manen yardıma devam eyleyerek mücadele-i millîyeden nasibedar-ı müfaharet olmalarını rica ederim" demektedir.⁷²⁵

Açıksöz gazetesinde aynı tarihte yer verilen "27 Ağustos 1338 Tarihli Tebliğ-i Resmî: Afyonkarahisar Kahraman Ordularımız Tarafından İşgâl Edildi" başlıklı haber ile Afyonkarahisar'ın geri alındığı Kastamonu ahalisine müjdelendi.⁷²⁶ Türk kuvvetlerinin Afyonkarahisar'ı alması haberinin sabah erken saatlerde Kastamonu'da duyulmasından sonra Belediye, resmî binalar ve bütün dükkânlar bayraklarla donatıldı.⁷²⁷ 28 Ağustos'ta Nasrullah Camii'nde toplanan Kastamonu ahalisi, "kahraman ordumuzun tevâli-i muvaffakiyeti için dualar yaparak, Cenâb-ı Hâlık'dan güzel yurtlarımızın tez vakitte halâs ve reha bulması" için bir "Zafer Duası" yapmıştır.⁷²⁸

1 Eylül 1922 Cuma günü Kastamonu Milletvekili Besim ve İstiklâl Mahkemesi Reisi Mustafa Necati Bey'in "düşmanın perişan edildiğine" ve Kütahya'nın geri alındığına dair iki ayrı telgrafın Kastamonu'ya ulaşması bütün yüzleri güldürdü.⁷²⁹ Kütahya'nın geri

⁷²⁴ *Türk İstiklâl Harbi (Batı Cephesi: Büyük Taarruz 1-31 Ağustos 1922)*, 6. Kısım, Ankara: Genel Kurmay Basımevi, 1995, s. 282-283.

⁷²⁵ "Garp Cephesi'nde Harp Başladı, Nusret İlâhiden", *Açıksöz*, 27 Ağustos 1338, s. 1; Eski, *Kastamonu Basınında Millî Mücadele'nin Yankıları*, s. 58.

⁷²⁶ "27 Ağustos 38 Tarihli Tebliğ-i Resmî: Afyonkarahisar'ı Kahraman Ordularımız Tarafından İşgâl Edildi", *Açıksöz*, 28 Ağustos 1338, s. 1; Eski, *Kastamonu Basınında Millî Mücadele'nin Yankıları*, s. 59.

⁷²⁷ "Bugünkü Büyük Müjde", *Açıksöz*, 28 Ağustos 1338, s. 1; Eski, *Kastamonu Basınında Millî Mücadele'nin Yankıları*, s. 59.

⁷²⁸ "Dünkü Zafer Duası", *Açıksöz*, 29 Ağustos 1338, s. 2; Eski, *Kastamonu Basınında Millî Mücadele'nin Yankıları*, s. 59.

⁷²⁹ "Dün Geceki Sürûr", *Açıksöz*, 2 Eylül 1338, s. 2.

alındığına dair Ali Fuat Paşa'nın resmî telgrafı ise 2 Eylül 1922 tarihli *Açıksöz* gazetesinde yayınlandı. Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Riyaseti'ne gönderilen bu telgrafta 31 Ağustos'ta Kütahya, Gediz ve Çivril'in geri alındığı bildiriliyordu.⁷³⁰

1 Eylül'de Kütahya'nın geri alındığının öğrenilmesi üzerine Vali Bey Belediye'ye gitmiş, halk yavaş yavaş zafer münasebetiyle aydınlatılmış olan Belediye önünde toplanmaya başlamıştır. Bir saat sonra ise Belediye önü zafer haberini duyan halk ile tamamen dolmuştur. Belediye meclis salonu ve diğer bütün odalar tamamen dolmuş, herkes birbirini tebrik etmekteydi. Halk gece müzik eşliğinde eğlenmeye başlamış, meşaleler yakılmıştı. Atılan fişekler adeta "Yunan ordusunun inhizamını ve Yunanistan'daki yangını ilan ediyor" gibiydi. Halkın zafer kutlamaları geç saatlere kadar devam etmiştir.⁷³¹

I. Ordu Komutanı Nurettin Paşa Afyonkarahisar'dan çektiği ve 3 Eylül tarihli *Açıksöz* gazetesinde yer alan telgrafında Yunan kolordusunun tamamen perişan edildiğini, sekiz Yunan fırkasının ise dağıtıldığını bildirmekteydi. Nurettin Paşa telgrafını "İnşallah bugün Uşak'da bulunacağım. Cenab-ı hayr'un nâsırîne istinâden münhezim düşman şiddetle takip edilmektedir. Kastamonu muhيتينin muhterem ahalisine selâm ve ihtiramlarımı takdim eylerim" sözleriyle bitirmekteydi.⁷³² Heyet-i Vekile Reisi Rauf Bey'in 2 Eylül Cumartesi akşamüzeri Kastamonu'ya ulaşan telgrafında ise Eskişehir ve Uşak'ın da geri alındığı müjdelenmekteydi. Haber kısa sürede şehirde duyulmuş, zafer haberini alan binlerce ahali önlerinde davul ve zurna Belediye önüne koşmuştu. Hiçbir kutlama programı olmamasına rağmen halk, gece yarısına kadar zaferi kutlamaya devam etmiştir.⁷³³

1 Eylül'den itibaren cepheden gelen zafer haberleri Kastamonu kazalarında da büyük bir sevinç yaratmıştı. Araç kazasından gönderilen ve altında Müdafaa-i Hukuk Reisi Mustafa, Şube Reisi Abdullah, Müftü Hasan Tahsin, Kadı Ali Rıza, Belediye Reisi İsmail, Araç Kaymakamı Hayri, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti azalarından Ziya ve Hüseyin Avni Bey, Meclis İdare azasından Kâmil, Mal Müdürü Şerif ve Belediye azasından Ömer Beylerin imzalarının bulunduğu telgrafta, zaferden duyulan sevinç ve memnuniyet şu satırlar ifade edilmekteydi:⁷³⁴

"Milletin ruh-ı masûmunun zâde-i bahtı olan cengâver ordumuzun tarihinde misli görülmemiş bir savlet-i şirâne ile ve bir hafta zarfında iktisab ettiği muzafferiyatü'l Hak sayeste-i takdir ve tebrikâttır. Câbecâ makhûr ve münhezim olan zalim ve hain

⁷³⁰ "Ali Fuat Paşa Hazretlerinin Telgrafı", *Açıksöz*, 2 Eylül 1338, s. 2. Eski, *Kastamonu Basınında Millî Mücadele'nin Yankıları*, s. 60

⁷³¹ "Dün Geceki Sürûr", s. 2.

⁷³² "Nureddin Paşa Hazretlerinin Telgrafları", *Açıksöz*, 3 Eylül 1338, s. 1; Eski, *Kastamonu Basınında Millî Mücadele'nin Yankıları*, s. 60.

⁷³³ "Dün Geceki Şevk ve Sürûr", *Açıksöz*, 3 Eylül 1338, s. 2; Eski, *Kastamonu Basınında Millî Mücadele'nin Yankıları*, s. 61.

⁷³⁴ "Mülhakatta Tezahürat", *Açıksöz*, 4 Eylül 1338, s. 1.

düşmanların inâyet-i Bari ve ruhaniyet-i Peygamberi ile büsbütün perişan olacağına imanımız kâvidir. Kazamız bütün mevcudiyetiyle ve nezâhet ve samimiyetiyle arz-ı tebrikât eder ve gaye-i millîmize pek yakında ulaşmamızı Cenab-ı Hakk'dan niyaz ederek şükranî riyaset-i celilerine arz ve isal eyler ferman”.

Daha sonra Kastamonu Belediye Meclisi'nin almış olduğu bir karar ile I. Ordu Komutanı Nurettin Paşa'ya bir cevabî telgrafla teşekkür edilmesi uygun bulunmuş ve 4 Eylül 1922'de aşağıda yer verilen telgraf çekilmiştir:⁷³⁵

“Gazanfer ordumuzun büyük zaferlerini mübeşşir ve halkımıza selâm ve iltifat-ı devletlerini meblâğ-ı telgrafnâmeleri muhitimizde pek derin hissiyat-ı minnetdarî ve iftiharkârî uyandırdı.

Cenâb-ı perverdekârdan fedakâr ordumuzun zafer-i kat'îye-i na'iliyetini tazarru eder ve tebliğat-ı beşâret-i gayretlerinin tevâlisine intizâren Heyet-i Belediye kararıyla memleket nâmına arz-ı şükran-ı bî-payan eylerim. 4 Eylül 1338 (4 Eylül 1922).

Belediye Reisi Fazıl Berki”

Bu arada Kastamonu Sultânîsi talebeleri de Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti'ne bir telgraf çekerek elde edilen zaferleri tebrik etmişlerdir. Aşağıda Mekteb-i Sultânî talebelerinin telgraflarına yer verilmiştir:⁷³⁶

“Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaset-i Celilesine

İstiklâl ve istihlâs-ı vatan uğrunda çarpışan şanlı ordumuzun zaferlerini bütün arkadaşlarım nâmına tebrik ederim efendim.

Mekteb-i Sultânî Umûm Talebesi Namına Tevfik Fikret”

Mekteb-i Sultânî talebelerinin tebrik telgraflarına karşılık Meclis İkinci Reisi Adnan Bey aşağıda yer alan cevabî telgrafi göndermişlerdir:⁷³⁷

“Kastamonu Mekteb-i Sultânî Talebesi Namına Tevfik Fikret Efendiye

Kahraman ordumuzun zafer-i mesudî-i tebrikât-ı havî telgrafnâmeleri Heyet-i Umûmiye'de kıra'at olundu. İzhâr buyrulan ihtisat-ı vatanperverâneye teşekkür olunur efendim.

5 Eylül 1338 (5 Eylül 1922)

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reis-i Sanisi Adnan”

⁷³⁵ “Nureddin Paşa Hazretlerine Arz-ı Teşekkür”, *Açıksöz*, 6 Eylül 1338, s. 2.

⁷³⁶ “Sultanilerin Tebriki”, *Açıksöz*, 6 Eylül 1338, s. 2; Eski, *Kastamonu Basınında Millî Mücadele'nin Yankıları*, s. 60-61.

⁷³⁷ “Sultanilerin Tebriki”, s. 2; Eski, *Kastamonu Basınında Millî Mücadele'nin Yankıları*, s. 60-61.

9 Eylül'de Yunan ordularının denize dökülmesi ve İzmir'in kurtarıldığına dair haberler Kastamonu mebusları tarafından gönderilen telgraflardan öğrenilmiştir. İzmir'in kurtarıldığı haberi Kastamonu'da bütün gözleri yaşartmış, "herkes secde-i şükran kapılarak Cenab-ı Hakk'ın bu büyük lütfuna karşı arz-ı şükran" etmiştir. 9 Eylül gecesi gelen haberlerin Anadolu Ajansı tarafından teyit edilmesinden sonra 10 Eylül Pazar sabahı dükkânlar kapanmaya ve halk Belediye önünde toplanmaya başlamıştır. Daha sonra Hükûmet Dairesi'ne geçilmiş, Vali Süleyman Necmi Bey tarafından Anadolu Ajansı ile Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Gurubu Reisi Ali Fuat Paşa'nın İzmir'in kurtuluşunu müjdeleyen telgrafları okunmuş, Müftü Osman Nuri Efendi tarafından bir dua yapılmış, bu sırada kaleden zaferi müjdeleyen toplar atılmıştır. Daha sonra Fırka'ya geçilmiş, Menzil Müfettişi İsmail Hakkı Bey tarafından yapılan konuşmada zaferin nasıl kazanıldığı anlatılmıştır. Sonrasında Belediye önüne gelen halka, Belediye Reisi Fazıl Berki Bey tarafından bir konuşma yapılmıştır.⁷³⁸ Belediye Reisi Fazıl Berki Bey'in konuşması şu şekildedir:⁷³⁹

"Bahtiyar Huzzar,

Bütün ehl-i imanın secde-i şükran kapacağı yevm-i mesut işte geldi. Üç yıldan beri zulmün altında küfrün elinde ezilmekte olan güzel memleketimiz istirdad olunarak mahzûn gönüllerimiz şad ve düşman berbat oldu. Yıllardan beri çelik idaresinde için için inleyen yüz binlerce milyonlarca kardeşlerimiz hamden teali tekrar hilâlin himayesine avdet etti. Müezzinleri susmuş, minareleri kırılmış, mihrapları yıkılmış olan imamlarının boyunları bükülmüş olan mabed ve mesacidimizde mazamîn-i fazıl-ı Rabb-i yine avaze-i tevhid seda-yı iman olan ezan afaka doğru yükseliyor.

Kur'an-ı mübinimizde Ve kul câe-l hakkı vezeheka-l bâtil (hak geldi batıl zail oldu) buyrulduğu üzere hilâlin girdiği memleketlerimizden salib çekilmiş ve susmak nöbeti şimdide çana geçmiştir.

Elhamdülillahi-İlezî ahrecena mine'z-zulûmâti ile'n-nur (bizi karanlıktan aydınlığa çıkararak Allah'a hamd olsun) ehl-i salib ordularına karşı Selahaddin Eyyübi'nin gösterdiği celâdet İslâmiyet'i nasıl siyânet etmişse, başında İngiliz'in bulunduğu bugünkü ehl-i salibin muhacimîne karşıda büyük ordumuz İslâm'ın istikbâlini kurtarmıştır.

İngiliz ehl-i imanı ve Kur'an'ı tahkir ederek nur-i tevhidi söndürmek istedi. Bundan arş titredi ve garetullah galeyana geldi.

Kitab-ı mukaddesimizde innâ nahnü nezzelne'z-zikra ve innâ lehü lehâfizün (Doğrusu Kur'an-ı biz indirdik, onu koruyanı elbette biziz) ilâhi müjdesi var iken mümkün mü idi ki İngiliz emeline muvaffak olsun. Bir dinki hıfz ve hamisi Cenâb-ı Hak öyle onu kaldırmak İngiliz'in haddi mi?

⁷³⁸ "İzmirimizin Kahraman ve Muzaffer Ordumuz tarafından İstihlâsı Üzerine Dünki Büyük Sevinçli Tezahürat", *Açıksöz*, 11 Eylül 1338, s. 1; Eski, *Kastamonu Basınında Millî Mücadele'nin Yankıları*, s. 62-63.

⁷³⁹ "Belediye Reisimizin Nutku", *Açıksöz*, 12 Eylül 1338, s. 2; Eski, *Kastamonu Basınında Millî Mücadele'nin Yankıları*, s. 65-65.

Ordu! Ey büyük ordu! Minnet sana! Hürmet sana ki Yunan'ı Anadolu'nun ortasına çektikten sonra çelik kollarını harekete getirerek onu kıskaç içine aldın ve Yunan ordusunu ilk hücum-i kahramâne hamam böcekleri gibi eziverdin.

Ey büyük ordu! Tekrim sana tebci sana ki kâdir ve kakhâr yumruğunu Yunan ordusuna indirdiğin zaman kafasını içinden çürümüş kabak gibi eziverdin.

Kızgın güneş karları nasıl eritirse nur-i celâdetin parladığı zaman Yunan ordusunu çocukların yaptığı kardan bebekler gibi eritiverdin.

Güneş, güneş olalı böyle zafer görmedi.

Tarih, tarih olalı böyle bir muvaffakiyet kaydetmedi. Ey ordu kanatlandın mı, meleklerin kanadına mı bindin ki on gün içinde birçok memleketlerimizi alıverdin.

Meleklerle teyid olunmuş bir kuvve-i mukaddese şeklinde on on iki gün zarfında Ak Deniz'in melikesi olan İzmirimizi kurtardın. Müjde İzmirimize kavuştuk.

Eminimki İzmir'in istirdadından dolayı ilan-ı şadümani ettiğimiz şu anda Sultan Osman'ın türbesi dahi kurtulmuştur.

Ey ordu İzmir'i kurtarmak için gönderdiğin süvarilerinin atlarının nalları altından çıkan tozlar gözlerimize sürme olsun. Memleketlerimizin işgali faciasının sene-i devriyesinde Nasrullah Meydanı'nda biz hak için harp ediyoruz. Yunan zulüm için harp ediyor, nusret bize müyesser olur demiştin. Binlerce şükürler ki teyid etti. Yunan'ı değil İngiliz'i yendik. İzmir'i almakla İngiliz'in bel kemiğini kırdık. İzmir'i almakla Türk'ün bıçağı İngiliz'in akıde-i hayatını kesmiş oldu.

Misâk-ı Millîmiz teyid etmedikçe kılıcımızı kınına koymayız diye ilan etmiştik. Zafer-i azimeyi elde ettik. İstanbulumuzla Edirnemize kavuştuktan sonra sulh-i sükûta avdet eyleriz.

Efendiler, memleket nâmına vaki olan tebrikâtınızı yine memleket nâmına arz-ı şükran eylerim. Yaşasın muzaffer ordumuz, yaşasın büyük milletimiz, yaşasın ordumuzu zafere isâl eyleyen Hükûmet-i Millîyemiz ve yaşasın her türlü fedakârlığa ma'al iftihar katlanan Kastamonu ahalisi".

Sokakları doldurmuş bulunan halk Belediye'den sonra Namazgâh'a gelmiştir. Burada *Açıksöz* gazetesi başmuharriri İsmail Habib Bey tarafından bir konuşma yapılmıştır. İsmail Habib Bey'in konuşması şu şekildedir:⁷⁴⁰

⁷⁴⁰ "Başmuharririmizin Nutku", *Açıksöz*, 12 Eylül 1338, s. 1-2; Eski, *Kastamonu Basınında Millî Mücadele'nin Yankıları*, s. 65-69.

“Mesut ve sürûr kardeşlerim, Bahtiyar ve muzaffer milletim!

Seviniyoruz, bayram yapıyoruz. Bu öyle bir sevinç ki bütün tarihimizde bu millet bundan daha haklı ve daha yüksek bir sevinçle bayram yapmadı. Viyana’yı almaya giden dedelerimiz bile bugün Yunan’ın denize atıldığını gören bizler kadar coşkun bir sevinçle sevinmedi. Çünkü bu zafer bütün tarihimizin en büyük zaferidir.

Çünkü bu zaferle en büyük felâket def edilmişti. Tarihimizde lâyuad zaferler yanında birçok da mağlubiyetler ve kara günler vardı. Son birkaç asır içinde birçok yerler gayb etmiş, ülkeler ve kıtalar vermiş, birçok felâketler görmüştük. Lâkin o felâketlerle bu seferki felâketin büyük bir farkı mevcuttu: Eski felâketlerde her felâketten sonra hiç olmazsa yeni bir felâket görmek ümidi vardı. Hâlbuki bu seferki felâketten sonra başka felâket görmek ümidi bile kalmayacaktı. Çünkü bu seferki felâket ebedî bir felâketti: İşte bugün ki zaferimiz bu ebedî felâketi yendi!

Giden yalnız bir İzmir değil, bunlarla beraber giden bütün bir vatan, bütün bir istikbâl, bütün bir tarihi.

Bu ülkeler ki bütün İslâmiyet’in son müstakil yurduydu. İngiliz istedi ki şeri’atin bu müstakil yurdunda da Kur’an hıçkırısın ve müezzinler ezanı titreyerek okusun. Çünkü hilâlsiz yerde Kur’an bir hıçkırık, hilâlin hâkimiyeti olmayan yerde ezan giriyedir?

İki sene evvel Bursa ve Edirne’yi aldıkları vakit Yunan gazeteleri Yunan kâdim ba’sü ba’de’l-mevtinin mukaddemesi başladı diye sevinmişlerdi. Bununla onlar eski Bizans nerelerde hüküm sürmüştü, İskender-i Kebir nerelere kadar gitmişse, oraları alacaklarını anlatmış oluyorlardı. İstanbul’u, Konya’yı, Trabzon’u, her yeri ve her yeri alacaklardı. Çünkü kendilerini Bizans’ın, Pontustun halefi kıyas ediyorlardı.

Yunan her girdiği yere hâkimiyetinin yanında ölümü de beraber getirdi. Onun her girdiği yerde İslâmlar haçın yanında çarmıhı da beraber gördüler. Teselya’da bir milyon İslâm vardı. Kırk elli sene içinde orada ne İslâmlardan bir numune, ne İslâmiyet’ten bir nişâne kaldı.

Yunan Girit’i de beş on sene de Teselya’ya çevirmiş, Makedonya’yı da üç beş senede Girit’e benzetmiş, şimdi de İzmir’i, Bursa’yı, Edirne’yi ve sonra İstanbul’u ve bütün Anadolu’yu Girit’e Teselya’ya benzecetecekti.

Evet, felâket çok büyüktü. Felâket muhayyilelerin isti’ab edemeyeceği kadar büyüktü. Fakat bu millet o felâketten daha büyük çıktı. Mütareke’den sonra elimizde ne ordu, ne kuvvet kalmıştı. Topumuz yok, askerimiz yok, hiç birşeyimiz yok. Buna mukabil elimizde kelepçe, ayaklarımızda köstek, başımızda hain bir padişah, hain bir Hükûmet vardı:

Bize o zaman hariç düşman, dâhil düşman, sağ düşman, sol düşman, su düşman, kara düşmandı. Fakat bu millet, bütün bunların ortasında, granit bir kaya gibi ilâhi bir celâdetle ayağa kalktı ve gök gürlemesini andıran bir seda ile haykırdı! –Hayır, efendiler bu millet yatakta değil, ayaktadır!

Biz bu büyüklüğü ne sayede gösterebilmiştik? Bizim hiç birşeyimiz yokken ve herşeyimiz dağılmışken, herşeyle mücehhez olarak gelen düşmana ve düşmanlara nasıl ve ne ile karşı koyabilmiştik:

Onlar askerlerini vagonlarla, biz çarıklarla sevk ediyorduk, onlar mühimmatlarını kamyonlarla getiriyor, biz kadınlarımızın sırtında taşıyorduk, Onların otomobillerine mukabil bizde ancak kaplumbağa yürüyüşlü kağnılar vardı. Düşman yağmur yerine kurşun, kurşun yerine gülle, gülle yerine zelzele yağdırırken; biz, zaman oldu ki her güllüye bir kurşun, her kurşuna bir süngü, her süngüye bir yumrukla mukabele ettik.

Öyleyken biz onları yine yenmiştik? Çünkü düşmanlar herşeyi hesap etmişler, lâkin birşeyi hesap edememişlerdi: Türk ruhunun büyüklüğü!

İngilizler bu alevi söndürmek için herşeyi yaptılar. Bulutlarla yağmur, hortumlarla su döktüler. O kadar gayret karşısında bu alev, balta girmemiş bir orman yangını olaydı sönerdi. O alev bir yanardağın furanı olaydı sönerdi. Lakin bu ateş sönmedi. Çünkü o ateş Türk ruhunun ilâhi bir harikiydi!

Bu harp yalnız zulüm ile adaletin, haksızlık ile madûriyetin, istilâ ile müdafa'anın bir harbi değil, maddiyat ile maneviyatın da bir harbi idi. Üç buçuk seneden beri yalnız haçla hilâl, müşrik ile vahdaniyet değil madde ile ruhda çarpışıyordu:

Felsefe âleminde madde ve ruh mücadelesi diye bir şey var mı bilmiyorum! Eğer varsa, bizim bu zaferimizle sabit oldu ki madde bir kere daha mağlup ve münhezim, ruh bir kere daha galip ve müttalidir!

Konstantin İzmir'e çıktığı vakit askerine neşrettiği beyannâmede iki bin sene size bakıyor! demişti. Hakikâten iki bin sene onlara bakıyormuş. Çünkü iki bin senenin gözü hiç böyle bir mağlûbiyet görmemişti. Sonra Konstantin Eskişehir'de iken bir ecnebi muhabirinin Ankara'ya da gidecek misiniz? sualine şu cevabı vermişti: Bu ordu ile Ankara'ya değil, Sivas'a değil, cehenme giderim!

Konstantin'in cehennem kadar giderim demesi, ne kadar haklı imiş: işte ordusu inhizâmın cehennemine gitti. O cehennemde yanıp kavruluyor!

Venizelos'un oğlu Bursa'da Osman Gazi'nin türbesinde kılıcıyla bu ilk padişahımızın sandukasını vurarak, kalk ey Türk, bak bütün tarihin nasıl devriliyor demişti. Osman'ın ruhu da şimdi ona haykırıyor: Bak Yunan piçi, bin senelik bir tarih yüz senelik piç bir tarihi nasıl önüne katıp sürüklüyor!

Bu zafer yalnız bizim değil bütün islâmiyet'in de zaferidir. Çünkü zaferle bütün İslâm âlemine ve bütün Asya'ya yeni bir devir açıldı. Bu zafer yalnız İslâm âleminin de değil bütün mağdûr ve mazlûm milletlerin bir zaferidir: Çünkü dünyanın bütün mağdûr milletleri bizim bu zaferimizde cebir ve tahakkümle hakkın çiğnenemeyeceğini anlayacaklar ve bizim zaferimiz bütün o milletlere haykırarak: bundan ders alın!

Sabık başkumandan Papulas'ın İzmir'de Ayafotini kilisesinde söylediği nutukta eğer Avrupa devletleri bizi Anadolu'ya tahliyeye icbar ederlerse bütün işgal ettiğimiz yerleri öyle harabeye çeviririz ki yüz senede telâfi edilemez! demişti. Yunan şimdi bu vasi miyastaki zulüm ve şena'ati tatbik edemedi. Çünkü ordumuz beynine yıldırım gibi indi. Şimdi kaçarken yapabildikleri, onların yapmak istediklerinin binde biri bile değildir. Zulümleri şimdi yalnız kaçtıkları hatlar üzerine inhisar etti.

Fakat o yakılan köyler ve yıkılan kasabalar bile yine memnun ve mesuttur. Mademki Yunan gibi bir musibetin çekildiğini gördüler! Hangi yangın Yunan'dan daha muzır, hangi veba ondan daha tehlikeli, hangi musibet ondan daha korkunçtur. Çuvaldızdan sonra iğne, kurşundan sonra diken, hummadan sonra nezle ne ise Yunan'dan sonra o musibetler de odur. Yunan'ın gelişinden büyük felâket mi olur ki, onlar Yunan'ın çekilişinden gelecek zararları düşünsünler!"

İsmail Habib Bey konuşmasının devamında kurtarılan bölgelerden en çok sevinen yer neresidir? diye sormuş ve cevabını yine kendisi vererek konuşmasını şöyle sürdürmüştür:⁷⁴¹

"İzmir! Çünkü Yunan'ın nasırlı ve mel'un pençesine en evvel o düşmüştü. Üç buçuk senedir, o pençe de en çok o inleşmişti. İzmir'in bütün bu elemeleri, bu hıçkırıkları, çektiği bütün bu cefaları, anlattıktan sonra şimdi İzmir'in bütün onları unuttuğunu söyledi.

Güzel İzmir artık bütün o üç buçuk senenin azâbını, felâketini unuttun değil mi? Mademki senin o felâketin bütün bir milleti ayağa kaldırdı ve mademki senin kurtuluşun bütün bir milleti kurtardı!

Aziz ve kahraman ordu. Daha kurtarılacak yerler, daha bize kavuşturacağın beldeler var. Osman Gazi'nin türbesini de kurtardıktan sonra git, o ilk padişahın son hain ve nankör hafidinin elinden yedi tepeli beldeyi de kurtar"!

Kutlama heyeti ve ahali daha sonra Hazreti Pir'e giderek burada kurbanlar kesilmiştir. Aynı günün gecesi Kastamonu şimdiki kadar hiç görmediği bir gece yaşamıştır. Resmî ve özel bütün binalar aydınlatılmıştır. Heyecan, coşku, şenlikler şehrin nerdeyse tamamına yayılmıştır. Belediye ve Fırka Dairesi önünde büyük eğlenceler yapılmıştır. Fırka avlusunda Kostantin ve Venizelos'un içerisi barut dolu tasvirleri patlatılarak "Türk vatanına göz koyan bu canavarların akıbeti" tasvir olunmuştur. Yine Fırka Dairesi'nde Hafız Hüseyin Bey tarafından gazeller okunmuştur. Belediye önündeki kutlamalar gece yarısına kadar devam etmiştir. Sabah olduğunda halâ fişek ve çalgı sesleri gelmeye devam ediyordu.⁷⁴² 12 Eylül'de Nasrullah Camii'nde ise bütün şehitler için bir mevlit okutulmuştur.⁷⁴³

⁷⁴¹ "Başmuharririmizin Nutku", *Açıksöz*, 12 Eylül 1338, s. 1-2.

⁷⁴² İzmirimizin Kahraman ve Muzaffer Ordumuz tarafından İstihlâsı Üzerine Dünki Büyük Sevinçli Tezahürat", *Açıksöz*, 11 Eylül 1338, s. 1.

⁷⁴³ "Mevlid-i Şerif", *Açıksöz*, 13 Eylül 1338, s. 2.

Bursa'nın Türk kuvvetlerince zabtı ise Dâhiliye Vekili Âta Bey'den Kastamonu vilayetine çekilen telgrafla öğrenilmiştir.⁷⁴⁴ Anadolu Ajansı'nın Bursa'nın kurtuluşu haberini doğrulamasından sonra bir gün önce İzmir'in kurtuluşuna sevinmiş olan Kastamonu halkı, şimdi Bursa'nın kurtuluşunu duyunca yine sokaklara dökülmüştür. Her taraf fenerlerle donatılmış, resmî ve hususî bütün binalar aydınlatılmıştır. Gece Belediye önündeki eğlenceler sabahlara kadar devam etmiştir.⁷⁴⁵ 11 Eylül akşamı Bediye Reisi Doktor Fazıl Berki Bey kutlamalar münasebetiyle bir konuşma yapmıştır. Doktor Fazıl Berki Bey'in halka yapmış olduğu bu konuşma şu şekildedir:⁷⁴⁶

"Efendiler:

Harb-i Umûmide muvaffak olamayarak Mütareke'yi akdettiğimiz ve silahlarımızı teslim ettiğimiz zaman boyunlarımız bükük, kalplerimiz kırık başlarımız eğik idi. Fakat Cenâb-ı Hak sayesinde bugün halkımız başını kaldırmaya, göğsünü kabartmaya hak kazandı.

Efendiler, müttefikler; yani İngilizler, Fransızlar, İtalyanlar payitahtımız olan İstanbul'a girdiği zaman göğsümüzde beslediğimiz yılanlar feslerini yırtmışlar, nüfus tezkerelerini memurlarımızın yüzüne atmışlardı. Fakat şimdi başlarını süt dökmüş kedi gibi eğdiklerini, fes satın almak için dükkân dükkân koştuklarını İstanbul matbu'atında kemâil-i meserretle okuyoruz.

Efendiler: Mütareke'den sonra bir İngiliz Yüzbaşı Kastamonu'ya gelerek Meclis-i İdare odasında elimize emirler veriyordu. Tebşir ederimki bugün koca Anadolu'da tek bir İngiliz yoktur.

İngiltere ehl-i salibin mukaddemesi olmak üzere Yunanlıları silahlandırarak İzmir'e çıkardığı gün, kalplerimiz mahzûn idi. Fakat o güzel İzmir bugün Türk'ün elinde bulunuyor.

Alçak Yunan'ın yapmadığı zulüm kalmamıştır. Bir Yunan zabıtine Eskişehir'de bir Türk kızını zorla nikâh ettiler. Türkler mahvoldu zannedildiği bir zamanda, Anadolu'da bir nur doğdu. Bu nur büyüdü büyüdü o kadar büyüdüki şimşek ziyası onun yanında gölge gibi kaldı.

Kuvâ-yı Milliye ilk çıktığı zaman bazı cahiller ve gafiller ve bazı hainler ve münafıklar milleti kandırmak için yine bir dolap kurdular. Padişahın fermanı, Şeyhül İslâm'ın fetvası, Harbiye Nazırı'nın emri yok dediler. Bugün ben diyorum ki o gafiller ve hainler sıklığınız, başlarınızı eğiniz. Teşekkür ederiz ki, mensubiyetle mebahî olduğum Kastamonu'da ne bir isyan çıkmış ne de bir muhalif gözükümüştür. Bilâkis Kastamonu, Kuvâ-yı Milliye'ye her nevi müzaheratıyla orduyu besledi. Yaşasın Kastamonu ahalisi!

⁷⁴⁴ "Bursamıza da Kavuştuk", *Açıksöz*, 11 Eylül 1338, s. 1.

⁷⁴⁵ "Güzel Bursamızın Tahlisi Münasebetiyle", *Açıksöz*, 12 Eylül 1338, s. 2.

⁷⁴⁶ *Açıksöz*, 13 Eylül 1338, s. 2; Eski, *Kastamonu Basınında Millî Mücadele'nin Yankıları*, s. 70-71.

Efendiler: Anadolu'nun tek tük yerlerinde İngilizlerin aleti olan ve Kuvâ-yı Milliye'ye muhalefet eden bazı münafıklar emin olsunlar ki Yunan'ı ezen büyük ordu üç beş münafığı da mahvetmeye kâdirdir.

İlk payitahtımız olan Bursamız üç senedir düşmanın küfür ve zulmü altında inledi. İlk padişahımızın ruhları muazzib idi. O ruhlar bize diyordu ki: Evlatlarım siz benim sulbümünden değilmişsiniz. Yunan'ın pis çizmesi altında beni çiğnetiyorsunuz, beni kurtarınız. Beni kurtarınız. Bugün o büyük Bursa o yeşil belde o ulu payitaht yine Türk elindedir. Sultan Osman'ın mübarek türbesi üzerinde şu albayrak yine dalgalanmaktadır.

Geçenlerde beş gece evvel mektep efendileri İzmir bizde Bursa nerede diye acıklı şarkılar okudukları zaman, ben milletin müşterek evi olan şurada demiştim ki: Bursa, İzmir Türk süngüsünün ucundadır.

Bugün İzmir'de de, Bursa'da da Türk süngüsü yazıyor.

Yunanlılar zannettiler ki bütün Anadolu'yu zabte edecekler. Hâlbuki kahraman ordumuz cihan pehlivanı ordumuz Yunan ordusunu önüne kattı. Kedi pamuk ile oynar gibi kovaladı.

Kurtulup kaçabilen birkaç Yunan askeri, Atina'da kendilerine Anadolu'dan ne getirdiniz diye sorulduğu zaman diyeceklerki orada alnımıza büyük bir leke sürdüler. Onu çıkarabilirseniz aşk olsun çıkarın.

Yunanlıların kralı budala Kosti aklınca Ayasofya'ya haç asacaktı. Çok geçmedi başındaki tacı da kaybedecektir.

Bu muzafferiyet-i azimeden dolayı Cenab-ı Hakk'a teşekkürler ederiz. Yaşasın ordu, yaşasın hiç fedakârlıktan kaçınmayan muhterem Kastamonu ahalisi".

Türk ordusunun Batı Cephesi'nde kazanmış olduğu zaferler, Kastamonu kaza ve köylerinde de heyecan ve coşkuyla kutlanmıştır. Afyonkarahisar'ı ve onu müteakip Eskişehir, Kütahya, Uşak ve güzel İzmir ve yeşil Bursa'nın kurtuluşu Cide'de büyük sevinçlerle karşılanmış, halk bir hafta boyunca elde edilen zaferleri kutlamıştır. Kutlamalar esnasında Şerbetçizâde Kâmil ve Mesed eski müdürü Ziya Efendi birer konuşma yapmışlardır. Cideli'ler kutlamalar esnasında Hilâl-i Ahmer için 30.000 kuruş iane toplamışlardır. Bursa ve İzmir'in işgalden kurtarıldığını duyan Akkaya nahiyesi köyleri, erkek kadın ve mektep talebesi, önlerinde davul zurna olduğu halde nahije merkezi olan Elyakut köyüne gelmişler ve gece sabaha eğlenmişlerdir. Arablı köyü muallimi Ali Efendi tarafından yapılan konuşma ile büyük zaferin önemi açıklanmış, İğdir köyü muallimi tarafından da Türk ordusunun muvaffakiyeti için bir dua yapılmıştır. Bu sırada nahije civarında bulunan üç firaride gelerek teslim olmuştur.⁷⁴⁷

⁷⁴⁷ "Ordumuzun Zaferi Kaza ve Köylerimizde Nasıl Te'sid Edildi?", *Açıksöz*, 18 Eylül 1338, s. 2; Eski, *Kastamonu Basınında Millî Mücadele'nin Yankıları*, s. 72-73.

27 Eylül 1922 sabahı Kastamonu Mebusu Besim Bey'den gelen Türk kuvvetlerinin İstanbul'a girmekte olduğuna dair telgraf⁷⁴⁸ üzerine, Belediye binası bayraklarla donatılmış ve davul, zurna ile kutlamalara başlanmıştır.⁷⁴⁹ Belediye Reisi Doktor Fazıl Berki Bey toplanmış olan halka bir konuşma yapmıştır. Konuşma şu şekildedir:⁷⁵⁰

“Esselamün Aleyküm!

Ey İslâm ümmeti, ey Türk milleti, Selamün Aleyküm.

Ey Türk milleti sallara bindin, Gelibolu'ya geçtin, Rumili'yi zabt ettin. Karada vapurlar yürüttün, İstanbul'u aldın. Senin yolladığın ordu, o büyük ruhlu evlâtların İslâm kanına susayan Yunanlıları kapam içine aldı, mahvetti. Anadolu'da tek bir Yunan neferi bırakmadı, boğdu. Yarınki mahkeme-i kübrada senin bakire kızlarının ismetini parçalayan caniler yarın direklere asılacak.

Ey büyük millet! Yolladığın ordu Yunan'ı mahv ve perişan ettikten sonra İngiliz'i de yendi. Elvahit davası eden İngiliz, Türk'ü de öldürmek istedi. İngiliz dünyayı ateşe verdi. O ateş sönüp mütareke olduktan sonra o dünyada yalnız kendi bayrağını görmek istedi. İstanbulumuzu işgal etti. Fakat büyük Türk milleti durmadı. Almanya, Bulgaristan, Macaristan vesaire gibi boynunu uzatmadı. Allah'ına güvenerek ayağa kalktı. Hakkımı arayacağım dedi. Türk'ün celâdeti Allah'ın lütfu ile bugün şu ay yıldızlı bayrağımız göklere doğru temevvüç ediyor.

Elde bir telgraf var. Bu telgraf Türk milletinin idi. Bir berat-ı necatıdır. İçerisinde padişahlarımızın türbesi bulunan yeşil Bursamız kurtulmuştu. Şimdi de 29 padişahımızın medfunu bulunan güzel İstanbulumuz da kurtuldu mu? Alçak düşmanın çizmelerinden çıkan tozlardan o aziz türbeler halas edildi mi?

O Çanakkale'yi tuttu. Bizi boğmak istiyordu. Allah ordumuza kudret verdi. O muazzam padişahlarımızın türbeleri alçak düşmandan kurtuldu. O istiyordu ki biz ölelim. Fakat Allah'ın inayetiyle şimdi o İngiliz başkumandanımıza boyun eğiyor. Bugün Türk milleti İslâm milletlerinin hamisi gibi bir şems-i ziyası gibidir. İran, Afgan, Mısır, Hind, Trablus hâsılı bütün İslâm diyarı o Türk etrafında salibe karşı bir kül teşkil ediyor müjde!”

Kutlamalar devam ederken Belediye Reisi Doktor Fazıl Berki Bey, Besim Bey'den gelen telgraf metnini müzayedeye koymuştur. Telgrafi okumak şerefi, Kastamonu'nun genç tüccarlarından Kırmizâde Tahsin Bey'e nasip olmuştur.⁷⁵¹

⁷⁴⁸ “İstanbul'a Girmekteyiz”, *Açıksöz*, 27 Eylül 1338, s. 1.

⁷⁴⁹ “Belediye Önünde Bugünkü Tezahürat ve Cuşîş-i Hamiyet”, *Açıksöz*, 27 Eylül 1338, s. 2.

⁷⁵⁰ “Dünkü Tezahürat”, *Açıksöz*, 28 Eylül 1338, s. 2; Eski, *Kastamonu Basınında Millî Mücadele'nin Yankıları*, s. 74-75.

⁷⁵¹ “Belediye Önünde Bugünkü Tezahürat ve Cuşîş-i Hamiyet”, s. 2. Müzayedeye katılanlar ve verdikleri miktar için bkz. *Açıksöz*, 30 Eylül 1338, s. 2; “Besim Beyin Telgrafi”, *Açıksöz*, 1 Teşrinievvel 1338, s. 1.

İstanbul'un devir teslim işlemlerinin tamamlanması ve idarî olarak yönetiminin Ankara Hükûmeti'ne geçmesinden sonra da Kastamonu'da kutlamalara devam edilmiştir. Halk ve talebeler gece Belediye önünde toplanmış ve kutlamalar gece boyu sürmüştür. Belediye Reisi Doktor Fazıl Bey bir konuşma yaparak, halkın sevincini onlarla birlikte paylaşmıştır.⁷⁵² Belediye Reisi Doktor Fazıl Bey'in konuşması şu şekildedir:⁷⁵³

"Efendiler!

Sevr Muahedesi'ni tasdik ederek milletin sulh masasına beraber oturarak milletimiz arasına ikilik koymak arzu eden ve dört seneden beri başımıza bela olan İstanbul kabinesi Büyük Millet Meclisimizin kararının azemeti karşısında yerinde duramayarak sukut etti.

Efendiler!

Milleti de kendisi gibi esir etmek isteyen hilâfet ordusu nâmıyla birtakım haydutları silahlandırarak Süleyman'ı Süleyman'a kırdıran her biri Selahattin Eyyübi gibi ehl-i salıp silahına karşı birer Selahaddin olan nâmdar mücahid kumandanlarımıza asi diye fetvalar çıkartan sabık padişahta istifa etti.

Efendiler! İzmir, Bursa vesair memleketlerimizin istilası günleri geldikçe birkaç haftada biz Saman Pazarı'nda mey'usiyet içinde toplandığımız zamanlar Yunan ırz düşmanlığı ediyor, biz hakkımız için harp ediyoruz. Cenâb-ı hak zaferi bize ihsan edecektir demiştim. Cenâb-ı Mevla'ya binlerce hamd ve senalar ki bize bu büyük zaferi bahşetti.

Efendiler!

Mektep efendileri geçenlerde İzmirimizde Bursamızda diye vatanperverâne şarkılar söylediği zaman yine şu pencereden süngümüzün ucunda diyerek mukabele etmiştim. İşte muzaffer süngümüz o memleketlerimizde aldı. Sulhüde yaklaştırdı.

Efendiler!

İzmir, Bursamız alındığı ve milletimizin meserretinden coştığı zamanlar bazı kimselerin hele o kadar sevinmeyin diye bazı zihinleri bulandırdıklarını işitmiştim. İşte ordumuz İstanbul'a dayandığı zaman İngiliz ama dedi ve mümessilleri Harington İstanbul belediyelerinin şehri teslim almak için Büyük Millet Meclisimiz azasından kumandan Refet Paşa Hazretlerine mürcaatları üzerine tebrikâta bulundu. Bu hal İngiliz azimetinin sükûtu demektir.

Efendiler!

İnâyet-i Hakk ile silahlarımız galib geldi. Yunan Kralı, İngiliz kabinesi ve padişah yuvarlandı.

⁷⁵² "Dün Akşamki Tezahürat", *Açıksöz*, 9 Teşrinisani 1338, s. 2.

⁷⁵³ "Belediye Reisimizin Nutku", *Açıksöz*, 8 Teşrinisani 1338, s. 2.

Efendiler!

Cenâb-ı Hakka binlerce hamd ü senalar edelim. Şenlik yapınız, eğleniniz. Ve yaşasın Büyük Türk Milleti”.

İstanbul'un kurtuluşu İnebolu'da da sevinçle karşılanmıştır.⁷⁵⁴

Millî Mücadele'yi çok yakından takip etmiş ve vatanın kurtuluşu hususunda üzerine düşen fedakârlığı fazlasıyla yapan Kastamonu halkı, zaferlerle birlikte sevincini de en üst düzeyde yaşamayı bilmiştir.

12. Sonuç

Mütareke'den sonraki zihinlerin ve fikirlerin karışık olduğu ilk altı aylık devrede her ne kadar Kastamonu gençliği ve Fırka içerisinde Kuvâ-yı Milliye'ye taraftar olanlar var ise de, şehrin ileri gelenleri İstanbul Hükûmeti'ne taraftar görünüyordu.

Kastamonu'nun Kuvâ-yı Milliye'ye iltihakı Mondros Mütarekesi'nden 11 ay, Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkması ve kurtuluş meşalesini yakmasından yaklaşık 5 ay sonra mümkün olmuştur. Millî Mücadele'nin teşkilatması aşaması göz önüne alındığında, Kastamonu Millî Mücadeleye erken katılan bölgelerden birisi olmuştur. Bu hususun tarihî amilleri arasında Kastamonu'nun demografik yapısı ve halkının kendisine has özellikleri etkili olmuştur. Bolu ve Düzce havalisinde nüfusun heterojen özellik göstermesi, bölgenin İngilizler tarafından suiistimaline sebep olmuş ve burada Millî Mücadele yıllarında birtakım hadiselerin ortaya çıkması önlenememiştir. Oysa aslı Oğuz olan Kastamonu, dışarıdan göç almamış; Atsız'ın ifadesiyle Kastamonu halkı bozulmamış ve Orta Asya'dan nasıl geldiyse öyle kalmıştı. Bu durum fikirde, düşüncede ve işte birliği sağlamıştır. Kastamonu halkı Fevzi ve İsmet Paşa'nın ifadesiyle saf, temiz, nezih ve asildi. Yine Osmanlı Devleti döneminden ocaklı olan Kastamonu ahalisi, yine İsmet Paşa'nın ifadesiyle çok sadık ve cesurdu. Bu sebeple Mütareke sonrası dönemde Kastamonu halkı gerçekleri çabuk görmüş, çabuk uyanmış ve Millî Mücadele'ye taraf olmuştu.

Halkın gerçekleri görmesinde ve uyanmasında 15 Haziran 1919'da yayın hayatına başlayan *Açıksöz* gazetesi, büyük bir sorumluluğu ve görevi yerine getirmiştir. *Açıksöz* gazetesi idarehanesi, Kastamonu Kuvâ-yı Milliyesi'nin bir merkezi, karargâhı ve buluşma yeri idi. Kastamonu münevverleri ve gençliği gazete idaresinde buluşur, ülkenin içinde bulunduğu kötü durum ve bu kötü durumdan kurtulma çareleri burada tartışılırdı. *Açıksöz* idarehanesi aynı zamanda İnebolu-Ankara hattından Anadolu'ya geçmek isteyen dönemin bilinen pek çok aydınının bu güzergâhı kullanırken uğradığı bir mekândı. Güçlü kalemleri etrafına toplayan gazete, Millî Mücadele yıllarında çok değerli makaleler neşretmiştir. Gazete bu özelliği ile Kastamonu münevverleri, gençliği ve halkı için bir muallim, bir mektep ve okul olmuştur. Gazete manda ve himayeye karşı çıkmış, adeta Kuvâ-yı Milliye birlikte doğmuştur. Millî Mücadele'yi çok yakından takip etmiş; Mustafa

⁷⁵⁴ “İnebolu Halkı Sevinç İçinde”, *Açıksöz*, 11 Teşrinisani 1338, s. 1.

Kemal Paşa'nın telgrafları, beyannameleri gazete sütunlarından yayınlandığı gibi, günü gününe yayımlanan harp resmî tebliğleriyle halk cephelerde cereyan eden hadiselerden düzenli olarak haberdar edilmiştir.

Mustafa Kemal Paşa'nın Havza Bildirgesi ile işgallerin protesto edilmesi çağrısına Kastamonu halkı kayıtsız kalmamış; İzmir'in, Antep, Urfa, Maraş ve İstanbul'un işgalleri şiddetle protesto edilmiştir. Yine Dürrişâde Abdullah Efendi'nin fetvasına tepki gösterilmiş, Ankara Hükûmeti tarafından yayınlanan karşı fetvaya, Kastamonu vilayetinden 24 müftü imza atmıştır. Mitinglerle Kastamonu halkı milli heyecanı en üst düzeyde yaşamış, çoğu mitingte gözler yaşarmış ve göğüsler hıçkırıklara boğulmuştur.

Kastamonu halkı Millî Mücadele yıllarında Kastamonu'ya uğrayan dönemin çok önemli simalarını yakından görme, onları tanıma fırsatı bulmuştur. Kâzım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Mustafa Necati Bey (Uğural), Rıza Nur, Tefik Rüşdü (Aras), Bekir Sami (Kunduk/Kunduh), Mehmet Akif (Ersoy), Eşref Edip (Fergan), Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Ruşen Eşref (Ünaydın), Abdullah Tunalı Hilmi, Mehmet Emin (Yurdakul), Yusuf Akçura, Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), Ahmet Ağaoğlu, İsmail Hakkı (Uzunçarşılı), Aka Gündüz, Celâl Nuri (İleri), Enver Behnan (Şapolyo) ve Ahmet Emin (Yalman) bunlardan bazılarıdır. Kastamonu halkı ve gençliği Mustafa Necati, Rıza Nur, Mehmet Akif, Hamdullah Suphi gibi dönemin çok önemli şahsiyetlerinin konferanslarını dinleme şansını elde etmiştir. Bu açıdan bakıldığında Millî Mücadele yılları Kastamonu halkı için aynı zamanda fikrî açıdan bir tekâmül, bir uyanış devresi olmuştur. Unutulmamalıdır ki Kastamonu aynı zamanda bir inkılâp şehridir.

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Hilâl-i Ahmer ve Himaye-i Etfal Cemiyeti Kastamonu Şubeleri, özellikle ordunun ihtiyacı olan donatım malzemelerinin temininde büyük gayretler göstermiştir. Kastamonu halkı yardımlar hususunda büyük fedakârlıklara katlanmıştır. Cide'de 1921 yılında kıtlık ve kuraklık yaşanmasına rağmen, Cide ahali 72.530 kuruş yardımda bulunmuştur. Mektepler tarafından Cemiyetler yararına tertiplenen müsamereler, halk arasında millî şuurun ve heyecanın uyanmasında etkili olmuştur.

Kastamonu Çanakkale Muharebeleri'nde olduğu gibi, Millî Mücadele'de de en çok şehit veren iller arasında yer almıştır. Batı Cephesi'nin ihtiyaç duyduğu insan kaynağı, bütün bir Millî Mücadele boyunca Kastamonu'dan karşılanmaya devam edilmiştir. Bu hususta Millî Müdafa Vekâleti ve Batı Cephesi Komutanlığı'nın hiçbir talebi geri çevrilmemiştir. Kastamonu merkez ve kazaları ahali Ahz-ı Asker Şubeleri'nin asker celbi hususundaki çağrılar karşısında, evlatlarını davul ve zurna ile cepheye göndermiştir. Bu sebeple bugün Kastamonu Şehitler Diyarı olarak bilinir.

Kastamonu yine Batı Cephesi'nin ihtiyaç duyduğu silah ve cephanenin sevkiyatında ikmal ve lojistik faaliyetlerin yürütüldüğü önemli bir merkez olmuştur. İnebolu Limanı'na indirilen silah ve cephane, kahraman İnebolu ve Kastamonu halkı tarafından

kağnı kolları ile taşınmıştır. Millî Mücadele yıllarında yaz ve kış demeden bu sevkiyat ve nakliyat işleri devam etmiştir. Şerife Bacı ve yetmişlik Hamamcı Kadı Salih Reis, silah ve cephaneni sevkiyatının kahramanları olarak öne çıkmıştır.

Bütün bu değerlendirmelere nazaran iki önemli hadise ve kırılma noktasının Kastamonu kent tarihi ve Millî Mücadele açısından önemli olduğu görülmektedir. Bunlardan birinci 16/17 Eylül 1919 gecesi Kastamonu'da yaşanan hadiselerdir. Daha öncesinde bahsedildiği üzere Mustafa Kemal Paşa Kastamonu'nun stratejik önemini görmüş ve bundan sonraki süreçte Kastamonu'nun Kuvâ-yı Milliye ile birleşmesinin komşu iller ve yurt genelinde yapacağı olumlu tesiri takdir etmişti. Albay Osman Bey, Ankara'dan bu münasebetle Kastamonu'ya gönderilmişti. Albay Osman Bey 16 Eylül 1919'da Kastamonu'ya gelmiş, fakat daha sonra İstanbul Hükûmeti yanlısı Vali Vekili Osman Nuri Bey, Fırka Kumandanı Mustafa ve Posta Müdürü Şeyh Ramiz Efendi'nin tertibiyle tutuklanmıştı. Daha sonra Albay Osman Bey 16/17 Eylül gecesi Defterdar Ferit Bey ve Mülâzım-ı evvel Şevket Bey'in gayretleriyle kurtarılmıştı. Albay Osman Bey'in kurtarılması, Kastamonu'nun Kuvâ-yı Milliye'ye iltihakını sağlamıştır. Eğer Albay Osman Bey kurtarılamamış olsaydı, Kastamonu'nun Kuvâ-yı Milliye'ye iltihakı gecikecek ve Kastamonu üzerine düşen tarihî rolü yerine getiremeyecekti. İkinci hadise ise Safranbolu'da baş gösteren Dayıoğlu hadisesidir. Bolu-Düzce Ayaklanmaları önce Safranbolu'ya, daha sonra ise Araç'a kadar sirayet etmiş; isyancıların Kastamonu'yu işgal ederek silah ve cephaneye sevkiyatına engel olma ve Kastamonu üzerinden Ankara'ya yürüme plânları Kastamonu'dan gönderilen kuvvetlerle boşa çıkarılmıştır. Şayet asiler bu amaçlarında başarılı olsaydı Ankara Hükûmeti büyük bir tehdit altında kalmış olacaktı.

Kaynaklar / References

Arşiv Belgeleri

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

BOA, BEO., 3967 / 297476;

BOA, BEO., 4050 / 303741;

BOA, DH.EUM.AYŞ., 13 / 35.

BOA, DH.EUM.AYŞ., 13 / 62.

BOA, DH.EUM.AYŞ., 27 / 84.

BOA, DH.EUM.AYŞ., 33 / 43.

BOA, DH.EUM.AYŞ., 68 / 25.

BOA, DH.EUM.AYŞ., 68 / 32.

BOA, DH.İ.UM., 19 / 1.

BOA, DH.İD., 9 / 14.

BOA, DH.KMS., 52 / 1.

BOA, DH.KMS., 52 / 14.

BOA, DH.KMS., 54 / 30.

BOA, DH.KMS., 54 / 53.

BOA, DH. ŞFR., 101 / 25.

BOA, DH. ŞFR., 108 / 38.

BOA, DH. ŞFR., 50 / 28.

BOA, DH. ŞFR., 619 / 91.

BOA, DH. ŞFR., 624 / 56.

BOA, DH. ŞFR., 627 / 126.

BOA, DH. ŞFR., 628 / 95.

BOA, DH. ŞFR., 642 / 107.

BOA, DH. ŞFR., 659 / 100.

BOA, HR.TO., 611 / 32.

BOA, MV., 165 / 76.

BOA, MV., 213 / 60.

BOA, Y.A.HUS., 421 / 46.

BOA, Y.PRK.UM., 3 / 19.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet (BCA)

BCA, 30.18.1.1 / 6.38.5.

BCA, 30.18.1.1 / 1.12.12.

BCA, 30.18.1.1/1.17.20.

Resmî Yayınlar

TBMM Gizli Celse Zabıtları, I, Devre, Cilt. 12, İçtima 2, 4 Ağustos 1337.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, I, Devre, Cilt. 12, İçtima 2, 5 Ağustos 1337.

Salnâmeler

Kastamonu Vilayet Salnâmesi, Kastamonu Vilayet Matbaası, 21 (1321/1903).

Kastamonu Vilayet Salnâmesi, Kastamonu Vilayet Matbaası, 1 (1286/1869).

Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 1333-1334/1918, Dersaadet: Hilâl Matbaası, 1334.

Sürelî Yayınlar

"Abdülhad Nuri, "Himaye-i Etfal I". *Açıksöz*. 5 Mart 1338.

"Abonelerimizin Nazar-ı Dikkatine". *Açıksöz*. 19 Teşrinievvel 1335.

"*Açıksöz*". *Açıksöz*, 27 Temmuz 1335.

Açıksöz. 21 Eylül 1335.

Açıksöz. 7 Kânunuevvel 1335.

Açıksöz. 31 Mayıs 1336.

Açıksöz. 30 Ağustos 1336.

Açıksöz. 31 Mayıs 1336.

Açıksöz. 9 Teşrinievvel 1337.

Açıksöz. 13 Eylül 1338.

Açıksöz. 30 Eylül 1338.

"Ahmet Ağayef ve Tevfik Hadi Beyler". *Açıksöz*. 4 Ağustos 1337.

"Ağaoğlu Ahmet Bey'le Mülâkat". *Açıksöz*. 2 Temmuz 1337.

Ağaoğlu Ahmet, "Münevverler Cepheye". *Açıksöz*. 6 Ağustos 1337.

"Ahmet Emin Bey Kastamonu Hakkında Ne diyor?". *Açıksöz*. 5 Kânunusani 1338.

"Ahmet Emin Bey Kastamonu Hakkındaki İkinci Mektubu". *Açıksöz*. 11 Kânunusani 1338.

"Ahmet Emin Bey". *Açıksöz*. 29 Teşrinisani 1337.

"Alat-ı Ziraiye Meselesi". *Açıksöz*. 14 Şubat 1337.

"Ali Fuat Paşa Hazretlerinin Telgrafı". *Açıksöz*. 2 Eylül 1338.

"Anadolu İhtisasları: Ankara Yolunda". *Açıksöz*. 10 Temmuz 1337.

- “Anadolu’da Meserret”. *Açıksöz*. 13 Kânunusani 1337.
- “Anadolu’nun İstanbul’daki Fırka Gürültüleri Dolayısıyla Payitaht Hakkındaki Nokta-i Nazarı ve Feryadı”. *Açıksöz*. 20 Temmuz 1335.
- “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyesi”. *Açıksöz*. 5 Teşrinievvel 1335.
- “Arz-ı İtizar”. *Açıksöz*. 17 Ağustos 1335.
- “Aşı Vesikası Taharriyatına Başlanıyor”. *Açıksöz*. 6 Şubat 1338.
- “Aşılanmayanlar ve Nüfus Ketum Edenler”. *Açıksöz*. 1 Kânunusani 1338.
- “Ayancıkta Eşkiya”. *Açıksöz*. 12 Teşrinievvel 1335.
- “Azerbaycan Heyet-i Sefareti Ankara’da”. *Açıksöz*. 13 Teşrinievvel 1337.
- “Azimet”. *Açıksöz*. 17 Ağustos 1335.
- “Azimet-i Vilayetpenahi”. *Açıksöz*. 14 Kânunuevvel 1335.
- “Azimet”. *Açıksöz*. 8 Ağustos 1338.
- “Avatıf-ı Vilayetpenâhi”. *Açıksöz*. 5 Temmuz 1336.
- “Başmuharririmizin Nutku”. *Açıksöz*. 12 Eylül 1338.
- “Belediye Reisimizin Nutku”. *Açıksöz*. 8 Teşrinisani, 12 Eylül 1338.
- “Belediye Önünde Bugünkü Tezahürat ve Cuş-i Hamiyet”. *Açıksöz*. 27 Eylül 1338.
- “Besim Beyin Telgrafı”. *Açıksöz*. 1 Teşrinievvel 1338.
- “Beyaz Ekmek Çıkacak”. *Açıksöz*. 21 Haziran 1338.
- “Bir Numaralı İstiklâl Mahkemesine Saruhan Mebusu Fahri Hemşerimiz Mustafa Necati Bey İntihab Edildi”. *Açıksöz*. 22 Ağustos 1338.
- “Bolu Mebusu Muhterem Tunalı Hilmi Beyle Mülakat”. *Açıksöz*. 15 Temmuz 1336.
- “Bu Akşamki Müsamere”. *Açıksöz*. 3 Teşrinisani 1337.
- “Buhara Heyeti”. *Açıksöz*. 25 Kânunuevvel 1337.
- “Buhara Heyet-i Siyasiyesi”. *Açıksöz*. 14 Kânunuevvel 1337.
- “Buhara Heyetiyle Mülâkat”. *Açıksöz*. 15 Kânunuevvel 1337.
- “Buhara Heyetine Verilecek Ziyafet”. *Açıksöz*. 17 Kânunuevvel 1337.
- “Buhara Sefiri Müsteşarı Ankara’ya Vasil Oldular”. *Açıksöz*. 1 Kânunusani 1338.
- “Bursamıza da Kavuştuk”. *Açıksöz*. 11 Eylül 1338.
- “Buhara Heyet-i Sefaretimiz”. *Açıksöz*. 15 Nisan 1338.
- “Bugünkü Büyük Müjde”. *Açıksöz*. 28 Ağustos 1338.
- “Buhara Heyet-i Sefareti”. *Açıksöz*. 16 Nisan 1338.
- “Büyük Miting”. *Açıksöz*. 18 Kânunusani, 15 Mayıs 1336.

- Cemil Şerif, "Hilâl-i Ahmer Nedir?". *Açıksöz*. 14 Şubat 1337.
- "Cide'de Himaye-i Etfal". *Açıksöz*. 1 Ağustos 1338.
- "Cuma İctima'ı". *Açıksöz*. 23 Ağustos 1336.
- "Cuma Günkü Tezahürat-ı Millîye". *Açıksöz*. 9 Ağustos 1336.
- "Cuma Talimleri". *Açıksöz*. 27 Eylül 1336.
- "Çatalzeytin'de Tezahürat". *Açıksöz*. 14 Şubat 1337.
- "Çay Ziyafeti". *Açıksöz*. 10 Ağustos 1335.
- "Çiçek Aşısı Aşılınmayanlara". *Açıksöz*. 29 Kânunuevvel 1337.
- "Çiçek Aşısı". *Açıksöz*. 10 Ağustos 1335, 29 Kânunusani 1338.
- "Çiçek Aşısı Bir hafta Sonra Vesikalar Yoklanacak". *Açıksöz*. 24 Kânunusani 1338.
- Çorukzâde Hilmi, "Çiftçinin İstediklerinden". *Açıksöz*. 13 Kânunusani 1337.
- "Daday'da Hayvan Hastalığı". *Açıksöz*. 11 Kânunusani 1338.
- "Daday İnas Mektebinde Müsamere". *Açıksöz*. 4 Haziran 1338.
- "Dâhili Haberler: Mehmet Emin ve Yusuf Akçura Beyler". *Açıksöz*. 7 Nisan 1337.
- "Dâhili Haberler: Mehmet Emin ve Yusuf Akçura Beyler Dün Şehrimizde Ziyaretlerde Bulundular". *Açıksöz*. 8 Nisan 1337.
- "Dâhili Haberler: Mehmet Emin Bey ve Yusuf Akçura". *Açıksöz*. 7 Nisan 1337.
- Doğan, "Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Teşkili Münasebetiyle: En Büyük Hazine". *Açıksöz*. 13 Mart 1338.
- Doktor Fazıl Berki, "Manzûm Hitabe". *Açıksöz*. 15 Teşrinievvel 1338.
- "Dördüncü Yılımızı Tebrik". *Açıksöz*. 15 Haziran 1338.
- "Dumlupınar'da Düşmanın Mühim Mevzileri Zabt Olundu". *Açıksöz*. 12 Nisan 1337.
- "Dumlupınar Meydan Muharebesi'nde de Düşman Münhezim Oldu". *Açıksöz*. 13 Nisan 1337.
- "Dün Geceki Müsamere". *Açıksöz*. 7 Teşrinisani 1337.
- "Dünkü Şenlikler". *Açıksöz*. 14 Nisan 1337.
- "Dünkü Zafer Vecdi". *Açıksöz*. 14 Eylül 1337.
- "Dünki Zafer Duası". *Açıksöz*. 29 Ağustos 1338.
- "Dün Geceki Sürûr". *Açıksöz*. 2 Eylül 1338.
- "Dün Geceki Şevk ve Sürûr". *Açıksöz*. 3 Eylül 1338.
- "Dünkü Tezahürat". *Açıksöz*. 28 Eylül 1338.
- "Dün Akşamki Tezahürat". *Açıksöz*. 9 Teşrinisani 1338.
- "Dünki Büyük Miting". *Açıksöz*. 26 Temmuz 1338.
- "Dünkü Miting". *Açıksöz*. 16 Mayıs 1338.

- "Dünki Muazzam Mitingte Kararlaştırılıp Miting Heyeti'nce Keşide Kılınan Karar Sureti". *Açıksöz*. 16 Mayıs 1338.
- "Dünkü Ziyaretler". *Açıksöz*. 10 Teşrinievvel 1337.
- "Ekmek Narhı". *Açıksöz*. 29 Haziran 1338.
- "Emraz-ı Zühreviye ve Köylülerin Sıhhati". *Açıksöz*. 10 Ağustos 1335.
- Emraz-ı Etfal ve Dâhiliye Mütihazsısı Bakteriyoloğ Hakkı, "Himaye-i Etfal İçin". *Açıksöz*. 11 Mart 1338.
- "En Ulvi Müessesese". *Açıksöz*. 3 Teşrinievvel 1337.
- "Eslıhasını Saklamak Vatana İhanettir". *Açıksöz*. 20 Ağustos 1337.
- "Eşkıya Haberleri". *Açıksöz*. 14 Kânunuevvel 1335.
- "Eşkıya İstisali". *Açıksöz*. 19 Teşrinievvel 1335.
- "Et Kırk Kuruş". *Açıksöz*. 29 Haziran 1338.
- "Evvelki Akşamki Müsamere". *Açıksöz*. 5 Teşrinisani 1337.
- "Ey Cemaat Uyanın". *Açıksöz*. 25 Teşrinisani 1336.
- "Ey Müslüman". *Açıksöz*. 11 Teşrinisani 1336.
- Fatma Fevziye, "Kastamonu'da Himaye-i Etfal Münasebat-ı Meşkuresiyle". *Açıksöz*. 8 Mart 1338.
- F. M, "Taşköprü'de İstiklâl Mahkemesi: Heyecanlı Birgün". *Açıksöz*. 11 Mart 1338.
- "Ferid Paşa Ne Bekliyor?". *Açıksöz*. 28 Eylül 1335.
- "Fevkalâde Azalık ve Teberru". *Açıksöz*. 3 Mayıs 1338.
- "Fevkalade Müsamere". *Açıksöz*. 20 Nisan 1338.
- "Firari Alâkadarları Okusunlar". *Açıksöz*. 17 Kânunusani 1337.
- "Garp Cephesi'nde Yunan Taarruzu". *Açıksöz*. 13 Kânunusani 1337.
- "Garp Cephesi'nde Harp Başladı, Nusret İlâhiden". *Açıksöz*. 27 Ağustos 1338.
- "Gazetemiz". *Açıksöz*. 14 Kânunuevvel 1335.
- "Geceki Fener Alayı". *Açıksöz*. 13 Eylül 1337.
- "Gelenler Gidenler: Ruşen Eşref Bey". *Açıksöz*. 31 Temmuz 1338.
- "Gençler Kulübü". *Açıksöz*. 11, 18, 25 Kânunusani 1336.
- "Gençler Kulübü İntihabatı". *Açıksöz*. 8 Şubat 1336.
- "Gençler Kulübünde". *Açıksöz*. 9 Eylül 1336.
- "Gençler Kulübünden". *Açıksöz*. 21 Haziran 1336.
- "Gençler Kulübünde Dün Geceki İçtima". *Açıksöz*. 24 Ağustos 1338.
- "Gençler Kulübü Binası". *Açıksöz*. 27 Kânunusani 1337.

- "Gençler Kulübü". *Açıksöz*. 28 Haziran 1338.
- "Gençler Kulübünde Dün Geceki İçtima". *Açıksöz*. 24 Ağustos 1338.
- "Gençler Kulübünden". *Açıksöz*. 24 Haziran 1336.
- "Gençler Kulübünde Konser?". *Açıksöz*. 9 Mayıs 1336.
- "Gençler Kulübü". *Açıksöz*. 28 Haziran 1336.
- "Gençler Kulübünden". *Açıksöz*. 5, 12 Temmuz 1336.
- "Gençler Kulübünde Sünnet Düğünü". *Açıksöz*. 26 Temmuz 1336.
- "Gençler Kulübünde Konferans". *Açıksöz*. 18 Teşrinisani 1336.
- "Gençler Kulübünden". *Açıksöz*. 23 Kânunuevvel 1336.
- "Gençler Kulübünde Konferans". *Açıksöz*. 27 Kânunuevvel 1336.
- "Gençler Kulübü". *Açıksöz*. 28 Haziran 1338.
- "Gençler Kulübü Müdüriyetinden". *Açıksöz*. 10 Ağustos 1338.
- "Gençler Kulübü". *Açıksöz*. 13 Ağustos 1338.
- "Gençler Kulübünde Bu Gece Umumi İçtima Akd Edilecek". *Açıksöz*. 23 Ağustos 1338.
- "Gençler Kulübünde Dün Geceki İçtima". *Açıksöz*. 24 Ağustos 1338.
- "Gençlik Kâbil-i İhmal Değildir". *Açıksöz*. 13 Eylül 1335.
- "Güzel İzmir İçin Miting". *Açıksöz*. 14 Mayıs 1338.
- "Güzel Bursamızın Tahlisi Münasebetiyle". *Açıksöz*. 12 Eylül 1338.
- "Haftalık Piyasa". *Açıksöz*. 24 Ağustos, 21 Eylül, 5 Teşrinievvel, 16, 30 Teşrinisani 1335.
- "Halkımızın Büyük Kadirşinaslığı". *Açıksöz*. 2 Mayıs 1338.
- "Hanımlarımızın Faaliyeti". *Açıksöz*. 19 Teşrinievvel 1335.
- "Hanımlarımızın Şefkati". *Açıksöz*. 8 Temmuz 1336.
- "Hamdullah Suphi Bey". *Açıksöz*. 25 Nisan 1338.
- "Hamdullah Suphi Beyin Hediyesi". *Açıksöz*. 25 Nisan 1338.
- "Hamdullah Suphi Bey". *Açıksöz*. 1 Ağustos 1338.
- "Hamdullah Suphi Beyle Mülakat". *Açıksöz*. 2 Ağustos 1338.
- "Hamdullah Suphi Beyin Konferansı". *Açıksöz*. 8, 13-14, 16-17 Ağustos 1338.
- "Hamiyetli Bir Zenginimiz". *Açıksöz*. 29 Eylül 1337.
- "Hamiyetli Zenginimiz". *Açıksöz*. 20 Teşrinisani 1337.
- "Hayırlı Bir Teşebbüs". *Açıksöz*. 14 Mayıs, 18 Şubat 1338.
- "Heyet'e Küre'de İstikbal". *Açıksöz*. 11 Teşrinievvel 1337.
- "Heyet-i Sefaretin Azimeti". *Açıksöz*. 10 Teşrinievvel 1337.

- “Hikâyeci, “Karaosmanzâde”. *Açıksöz*. 19 Teşrinisani 1337.
- “Hilâl-i Ahmer Cemiyeti: Kastamonu Hanımlar Merkez Şubesi”. *Açıksöz*. 22 Nisan 1337.
- “Hilâl-i Ahmer”. *Açıksöz*. 27 Kânunusani 1337.
- “Hilâl-i Ahmer Teşkilatı”. *Açıksöz*. 6 Kânunusani 1337.
- “Hilâl-i Ahmer’de Bir Levha-i İbret ve Müessir Fütüvvet”. *Açıksöz*. 7 Şubat 1337.
- “Hilâl-i Ahmer Heyet-i Merkeziyesinden”. *Açıksöz*. 16 Mart 1337.
- “Hilâl-i Ahmer Menfaatine Fevkalade Sinema”. *Açıksöz*. 14 Şubat 1337.
- “Hilâl-i Ahmer Menfaatine”. *Açıksöz*. 6 Teşrinievvel 1337.
- “Hilâl-i Ahmer’e Muavenet”. *Açıksöz*. 26 Teşrinisani 1337.
- “Hilâl-i Ahmer Piyangosu Yarından Sonra Çekiliyor”. *Açıksöz*. 13 Teşrinievvel 1337.
- “Hilâl-i Ahmer Piyangosunda Biletlerine Eşya Çıkan Numaraların Listesi”. *Açıksöz*. 22 Teşrinievvel 1337.
- “Hilâl-i Ahmer Heyet-i İdaresi”. *Açıksöz*. 31 Kânunusani 1337.
- “Hilâl-i Ahmer Heyet-i Merkeziyesinden”. *Açıksöz*. 3 Mart 1337.
- “Hilâl-i Ahmer Menfaatine Müsamere”. *Açıksöz*. 12 Teşrinievvel 1337.
- “Hilâl-i Ahmer Murahhasları”. *Açıksöz*. 15 Şubat 1338.
- “Hilâl-i Ahmer Taşköprü ve Daday Murahhasları”. *Açıksöz*. 21 Şubat 1338.
- “Hilâl-i Ahmer Bilançosu”. *Açıksöz*. 23 Şubat 1338.
- “Hilâl-i Ahmer Konferansı”. *Açıksöz*. 25 Şubat 1338.
- “Hilâl-i Ahmer Kongresi”. *Açıksöz*. 1 Mart 1338.
- “Hilâl-i Ahmerimize Teşekkürler”. *Açıksöz*. 7 Mart 1338.
- “Hilâl-i Ahmer Rozet Hasılatı”. *Açıksöz*. 1 Haziran 1338.
- “Hilâl-i Ahmer Kongresi”. *Açıksöz*. 26 Kânunusani 1338.
- “Hilâl-i Ahmer İçtima’ı”. *Açıksöz*. 18 Kânunuevvel 1338.
- “Hilâl-i Ahmer Konferansı”. *Açıksöz*. 17 Şubat 1339.
- “Hilâl-i Ahmer Menfaatine”. *Açıksöz*. 25-26 Eylül 1338.
- “Hilâl-i Ahmer’e Muavenet Bütün Müslümanlara Borçtur”. *Açıksöz*. 5 Nisan 1339.
- “Hilâl-i Ahmer ve Kongre”. *Açıksöz*. 19 Şubat 1339.
- “Hilâl-i Ahmer Kongresi”. *Açıksöz*. 21 Şubat 1338.
- “Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamname-i Esasisi”. *Açıksöz*. 9, 10, 14-17 Teşrinisani 1337.
- “Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin Nizamname-i Esasisi”. *Açıksöz*. 18 Şubat 1338.
- “Himaye-i Etfal Cemiyeti”. *Açıksöz*. 16, 19-20 Şubat, 15 Nisan 1338.

- "Himaye-i Etfal ve Büyük Teşebbüsler". *Açıksöz*. 18 Haziran 1338.
- "Himaye-i Etfal". *Açıksöz*. 26 Temmuz 1338.
- "Himaye-i Etfal Cemiyeti". *Açıksöz*. 21 Şubat 1338.
- "Himaye-i Etfal Cemiyetinde". *Açıksöz*. 25 Şubat 1338.
- "Himaye-i Etfal Cemiyeti". *Açıksöz*. 2, 15 Nisan 1338.
- "Himaye-i Etfal Cemiyeti Riyaseti'nden". *Açıksöz*. 17, 25-27 Nisan 1338.
- Hüsnü, "Mandadan Evvel İstiklâl". *Açıksöz*. 24 Ağustos 1335.
- "İlân: İnebolu Gençler Mahfilinden". *Açıksöz*. 25 Nisan 1336.
- "İlân: Kastamonu Tekâlif-i Millîye Komisyonundan". *Açıksöz*. 10 Eylül 1337.
- "İnebolu Gençler Mahfili". *Açıksöz*. 10 Ağustos 1335.
- "İlân: Gençler Kulübünden". *Açıksöz*. 9 Eylül 1336.
- "İlân: Himaye-i Etfal Heyet-i Merkeziyesinden". *Açıksöz*. 18 Haziran 1338.
- "İlân: Yetim Çocuklara Sünnet Düğünü". *Açıksöz*. 13 Nisan 1338.
- "İlân: 23 Nisan'da Yetim Çocuklar İçin Sünnet Düğünü". *Açıksöz*. 15 Mart 1338.
- "İnebolu Gençler Mahfili". *Açıksöz*. 11 Nisan 1336.
- "İnebolu Gençler Mahfilinde". *Açıksöz*. 23 Mayıs 1336.
- "İnebolu Halkı Sevinç İçinde". *Açıksöz*. 11 Teşrinisani 1338.
- "İnebolu Gençlerinde Tesanüd". *Açıksöz*. 30 Ağustos 1336.
- "İnebolu 2". *Açıksöz*. 13 Nisan 1338.
- "İnebolu Gençler Mahfilinden". *Açıksöz*. 11 Teşrinisani 1336.
- "İnebolu Kayıkçılarına Teşekkür". *Açıksöz*. 29 Ağustos 1337.
- "İnebolu Gençler Mahfilinden". *Açıksöz*. 11 Teşrinisani 1336.
- "İnebolu'da Mevlid-i Şerif", *Açıksöz*. 10 Şubat 1337.
- "İnebolu ve Trabzon'da Muzafferiyetimizi Tes'idi". *Açıksöz*. 15 Eylül 1337.
- "İnebolu-Ankara Yolu". *Açıksöz*. 13 Mart 1337.
- İsmail Habib, "Azerbaycan Sefirleriyle Mülakat". *Açıksöz*. 10 Teşrinievvel 1337.
- İsmail Habib, "Kardaş Hükûmetin Sefiri". *Açıksöz*. 11 Teşrinievvel 1337.
- "İstanbul'a Girmekteyiz". *Açıksöz*. 27 Eylül 1338.
- "İstanbul'un İşgali Münasebetiyle". *Açıksöz*. 21 Mart 1336.
- "İstiklâl Marşı". *Açıksöz*. 21 Şubat 1337.
- "İstiklâl Mahkememiz". *Açıksöz*. 29 Teşrinievvel 1337.
- "İstiklâl Mahkemesi Kararları". *Açıksöz*. 31 Teşrinievvel, 10 Teşrinisani 1337.

- “İstiklâl Mahkemesi”, *Açıksöz*, 21 Teşrinisani 1337.
- “İstiklâl Mahkememiz”. *Açıksöz*. 26, 29 Teşrinisani, 1 Kânunuevvel 1337.
- “İstiklal Mahkemesinde Mühim Bir Muhakeme”. *Açıksöz*. 6 Kânunuevvel 1337.
- “İstiklâl Mahkemesi”. *Açıksöz*. 27 Kânunuevvel 1337.
- “İstiklâl Mahkemesi Heyeti”. *Açıksöz*. 2 Mart 1338.
- “İstiklâl Mahkemesi Taşköprü’de”. *Açıksöz*. 7 Mart 1338.
- “İstiklâl Mahkemesi”. *Açıksöz*. 29 Mart, 24, 30 Temmuz 1338.
- “İstiklal Mahkemesi Tatil-i Faaliyet Etti”. *Açıksöz*. 2 Ağustos 1338.
- “İstiklâl Mahkemeleri”. *Açıksöz*. 14 Kânunusani 1338.
- “İstiklâl Mahkemeleri Kanunu”. *Açıksöz*. 3 Ağustos 1338.
- “İstiklâl Mahkemeleri”. *Açıksöz*. 1 Ağustos 1337.
- “İstiklâl Mahkemeleri Tekrar Faaliyete Başlıyor”. *Açıksöz*. 26 Temmuz 1337.
- “İstiklâl Mahkemesi’nin Talimatnâmesi”. *Açıksöz*. 13 Ağustos 1337.
- “İstiklal Mahkemesinin İlk Cezası”. *Açıksöz*. 14 Ağustos 1337.
- “İstiklal Mahkemesi”. *Açıksöz*. 20 Ağustos 1337.
- “İstiklâl Mahkemesi İnebolu’da”. *Açıksöz*. 3 Eylül 1337.
- “İstiklâl Mahkemesi Kararları”. *Açıksöz*. 8 Eylül 1337.
- “İstiklâl Mahkemesi Heyet-i Muhteremesinin Avdeti”. *Açıksöz*. 11 Eylül 1337.
- “İstiklâl Mahkeme-i Âliyesi”. *Açıksöz*. 22 Eylül 1337.
- “İstiklâl Mahkemesi Kararları”. *Açıksöz*. 22 Teşrinievvel 1337.
- “İstiklal Mahkemesi”. *Açıksöz*. 15 Ağustos 1338.
- “İstiklâl Mahkemeleri”. *Açıksöz*. 18 Teşrinievvel 1336.
- “İstiklâl Mahkemesinde”. *Açıksöz*. 11 Teşrinisani 1336.
- “İstiklâl Mahkemesi Heyeti”. *Açıksöz*. 21 Teşrinievvel 1336.
- “İstiklâl Mahkemesi Şehrimizde”. *Açıksöz*. 8 Teşrinisani 1336.
- “İstiklâl Mahkemesi”. *Açıksöz*. 18 Teşrinisani 1336.
- “İstiklâl Mahkemesi Azaları”. *Açıksöz*. 16 Kânunuevvel 1336.
- “İstiklâl Mahkemesi Beyannamelerinin Tesiri”. *Açıksöz*. 18 Teşrinisani 1336.
- “İstiklâl Mahkemesi Heyetiyle Mülâkat”. *Açıksöz*. 24 Kânunusani 1337.
- “İstiklal Heyetinin Teşyi’i”. *Açıksöz*. 24 Ağustos 1338.
- “İstiklâl Mahkemeleri’nin Tatil-i Faaliyeti”. *Açıksöz*. 21 Şubat 1337.
- “İstiklâl Mahkemelerinin Tatil-i Faaliyeti Münasebetiyle”. *Açıksöz*. 21 Şubat 1337.

- "İstiklâl Mahkemesi Heyeti". *Açıksöz*. 3 Mart 1337.
- "İstiman". *Açıksöz*. 9 Teşrinisani 1335.
- "İşgal Hakkında İlk Gelen Telgraf". *Açıksöz*. 21 Mart 1336.
- "İşgal Protestonâmesi". *Açıksöz*. 16 Teşrinisani 1335.
- "İtizar". *Açıksöz*. 15 Şubat, 20 Eylül 1336.
- "İşgâl Münasebetiyle". *Açıksöz*. 21 Mart 1336.
- "İzmir İşgalinin Anadolu'da Husûle Getirdiği Mühic Tezahürat". *Açıksöz*. 20 Mayıs 1338.
- "İzmirimizin Kahraman ve Muzaffer Ordumuz tarafından İstihlâsı Üzerine Dünki Büyük Sevinçli Tezahürat". *Açıksöz*. 11 Eylül 1338.
- "Kabakulak Hastalığı". *Açıksöz*. 24 Kânunuevvel 1338.
- "Kabakulak Hastalığı ve Sultani Mektebinin On İki Gün Müddetle Seddi". *Açıksöz*. 14 Şubat 1339.
- "Kadirşinaslık". *Açıksöz*. 21 Eylül 1335.
- "Karilerimizden Ricalarımız". *Açıksöz*. 9 Mart 1337.
- "Kara Haber Nasıl Duyuldu?". *Açıksöz*. 21 Mart 1336.
- "Kastamonu Ziraat Komisyonu'nda Hareretli Bir Celse". *Açıksöz*. 6 Kânunusani 1337.
- "Kastamonu'nun Ahvâl-i Sıhhiyesi". *Açıksöz*. 9 Teşrinisani 1335.
- "Kastamonu Hilâl-i Ahmer Heyet-i Merkeziyesinin Muhterem ve Fedakâr Halka Neşreylediği Beyanname". *Açıksöz*. 23 Eylül 1338.
- "Kastamonu'da Müteşekkil Gençler Kulübü Nizamnâmesi". *Açıksöz*. 25 Kânunusani, 1336.
- "Kastamonu İstiklâl Mahkemesinin Şimdilik Faaliyetine Nihayet Verilmesi üzerine İcab Eden Mahallere Yazdığı Tamim Suretidir". *Açıksöz*. 21 Şubat 1337.
- "Kastamonu İstiklâl Mahkemesi Kararları". *Açıksöz*. 23 Teşrinievvel, 8 Kânunuevvel 1337.
- "Kastamonu'nun Hamiyetli Müslümanlarına, Kahraman Delikanlılarına". *Açıksöz*. 5 Ağustos 1336.
- "Kastamonu Emsalsiz Bir Sevinç İle Tezahürat Yapıyor". *Açıksöz*. 3 Nisan 1337.
- "Kastamonu Menzil Mintıkası Müfettişliği'nden". *Açıksöz*. 28 Nisan 1337.
- "Kastamonu İstiklâl Mahkemesi'nin Tamimi". *Açıksöz*. 10 Teşrinievvel 1337.
- "Kastamonu İstiklal Mahkemesi Kararları". *Açıksöz*. 18 Eylül, 8 Kânunuevvel 1337.
- "Kâzım Karabekir Paşa Hazretleri İnebolu'da". *Açıksöz*. 11 Teşrinievvel 1338.
- "Kazım Karabekir Paşa Hazretleri Bugün Geliyor". *Açıksöz*. 12 Teşrinievvel 1338.
- "Kâzım Karabekir Paşa İnebolu'ya Çıkınca Şehrimizden Çekilen Tebrik telgrafları". *Açıksöz*. 12 Teşrinievvel 1338.
- "Kazım Karabekir Paşa Hazretleri Şehrimizde". *Açıksöz*. 14 Teşrinievvel 1338.
- "Kâzım Karabekir Paşa Hazretleri Ankara'da". *Açıksöz*. 17 Teşrinievvel 1338.

- "Konferanslar". *Açıksöz*. 12 Temmuz 1336.
- "Köse İmamın Derdlerinden". *Açıksöz*. 8 Teşrinisani 1336.
- "Köylülerimizin Temenniyatı". *Açıksöz*. 13 Kânunusani 1337.
- "Lekeli Humma". *Açıksöz*. 3 Kânunusani 13.
- "Maarif Vekâleti ve Himaye-i Etfal". *Açıksöz*. 22 Temmuz 1338.
- "Makam-ı Âli-i Vilayetten". *Açıksöz*. 9 Mayıs 1336.
- "Maraş Yanıyor". *Açıksöz*. 1 Şubat 1336.
- "Maraş Cevabı". *Açıksöz*. 8 Şubat 1336.
- "Meyten İstisal". *Açıksöz*. 28 Kânunuevvel 1335.
- "Menzil Mıntika Müfettişliği'nden". *Açıksöz*. 26 Nisan 1337.
- "Meclis-i Umûmi'de Tarik Bedelâtı". *Açıksöz*. 11 Mart 1337.
- "Meclis-i Umûmi Mukarreratı: Alât-ı Ziraiye Mazbataları". *Açıksöz*. 17 Şubat 1337.
- "Mecrûh Asker Tablosu". *Açıksöz*. 11 Mart 1338.
- "Mehmet Akif Bey Şehrimizde". *Açıksöz*. 21 Teşrinievvel 1336.
- "Mekteb-i Sultânîde Hilâl-i Ahmer Menfaatine Büyük Bir Müsamere". *Açıksöz*. 1 Teşrinisani 1337.
- "Memleket Yurdu". *Açıksöz*. 31 Ağustos 1338.
- "Merkez İnas İbtidaiyesinin Hamiyet-i Vatanperveranesi". *Açıksöz*. 11 Mart 1337.
- "Mesleğimiz". *Açıksöz*. 15 Haziran 1335.
- "Mevlid-i Şerif Kıraatı". *Açıksöz*. 15 Nisan 1337.
- "Mevlid-i Şerif". *Açıksöz*. 13 Eylül 1338.
- "Mevlid-i Nebi Gecesi". *Açıksöz*. 22 Teşrinisani 1336.
- "Millî Nümayiş". *Açıksöz*. 12 Teşrinievvel 1335.
- "Miralay Bekir Sami Bey". *Açıksöz*. 2 Kânunuevvel 1336.
- "Moskova Sefirimiz Ali Fuat Paşa Hazretleriyle Mülâkat". *Açıksöz*. 31 Mayıs 1338.
- "Muhterem Karilerimize". *Açıksöz*. 23 Mayıs 1336.
- "Muzaffer Ordumuz Kastamonu'yu Selâmlıyor". *Açıksöz*. 8 Nisan 1337.
- "Muzafferiyetimizin Köylerimizdeki Akisleri: Kuzyaka Nahiyesi Halkının Millî Tezahüratı". *Açıksöz*. 13 Nisan 1337.
- "Muzafferiyetimizin Daday'da Tebcili". *Açıksöz*. 14 Eylül 1337.
- "Mühim Bir Tamim-i Vilayetpenâhi". *Açıksöz*. 24 Haziran 1336.
- "Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinden". *Açıksöz*. 2 Eylül 1336.
- "Mükâfat-ı Nakdiye". *Açıksöz*. 1 Şubat 1336.

- "Mülhakatta Tezahürat". *Açıksöz*. 4 Eylül 1338.
- "Müdafaa-i Hukuk İntihabatı". *Açıksöz*. 6 Mayıs 1338., 1, 21, 24, 26 Mart 1339.
- "Müdafaa-i Hukukun Paraları". *Açıksöz*. 6 Mayıs 1338.
- "Müdafaa-i Hukuk Vilayet Heyet-i Merkeziyesinden". *Açıksöz*. 26 Teşrinievvel 1335.
- "Mülhakatta Hilâl-i Ahmer", *Açıksöz*, 17 Şubat 1337.
- "Müdafaa-i Millîye Vekâleti'nin Hilâl-i Ahmer Kongresine Cevabı". *Açıksöz*. 13 Mart 1338.
- "Nasrullah Kürsüsünde". *Açıksöz*. 5 Teşrinisani 1336.
- "Necati Bey". *Açıksöz*. 24 Kânunuevvel 1337.
- Nida, "Zaferden Zafere". *Açıksöz*. 12 Teşrinisani 1338.
- "Nisan'ın 23'ncü Cuma Günü Himaye-i Etfal Cemiyeti Tarafından Dârü'l-mualliminde İcra Edilecek Sünnet Dügününe Dair Programdır". *Açıksöz*. 20 Nisan 1338.
- "Niçin İşgal Etiler?". *Açıksöz*. 21 Mart 1336.
- "Nureddin Paşa Hazretlerinin Telgrafları". *Açıksöz*. 3 Eylül 1338.
- "Nureddin Paşa Hazretlerine Arz-ı Teşekkür". *Açıksöz*. 6 Eylül 1338.
- "On Numaralı Vesait-i Nakliye Emri Zeyli". *Açıksöz*. 11 Eylül 1337.
- "Osman Ağa". *Açıksöz*. 11 Teşrinisani 1336.
- "Ordumuzun Zaferi Kaza ve Köylerimizde Nasıl Te'sid Edildi?". *Açıksöz*. 18 Eylül 1338.
- "Pahalılığa Karşı Tedabir". *Açıksöz*. 28 Eylül 1335.
- "Paşa Hazretleri Mekteplerde". *Açıksöz*. 14 Teşrinievvel 1338.
- "Piyango Hesabatı". *Açıksöz*. 30 Teşrinievvel 1337.
- "Piyasada". *Açıksöz*. 10, 28 Haziran 1338.
- "Piyasa". *Açıksöz*. 9 Ağustos 1338.
- "Rıza Nur Beyefendi". *Açıksöz*. 6 Eylül 1336.
- "Rıza Nur Bey". *Açıksöz*. 30 Kânunusani, 1 Şubat 1338.
- "Rıza Nur Beyle Mülâkat". *Açıksöz*. 16 Eylül 1338.
- "Rıza Nur Beyefendi Şehrimizde". *Açıksöz*. 19 Ağustos 1336.
- "Rıza Nur Beyefendi". *Açıksöz*. 23 Ağustos 1336.
- "Ruşen Eşref Bey". *Açıksöz*. 20 Kânunusani 1337.
- "Ruşen Eşref Beyle Mülâkat". *Açıksöz*. 31 Temmuz 1338.
- "Sebîlü'r-reşâd Ankara'ya Gitti". *Açıksöz*. 27 Kânunuevvel 1336.
- "Sebîlü'r-reşâd Mecmua-i İslâmiyesi". *Açıksöz*. 29 Teşrinisani 1336.
- "Sebze ve Meyve Pahalılığı". *Açıksöz*. 21 Eylül 1335.

- “Sen Onları Unutmaki Allah’ta Seni unutmasın”. *Açıksöz*. 23 Eylül 1338.
- “Sıhhî Tedbirler”. *Açıksöz*. 6, 13, 20 Temmuz 1335.
- Sıhhîye Müdür Ferruh Niyazi, “Tenakıs-ı Nüfustan Frengi ve Tahribatı”. *Açıksöz*. 12 Teşrinievvel 1335.
- Sıhhîye Müdürü Ferruh Niyazi, “Tenakıs-ı Nüfustan Vefiyat-ı Etfal”. *Açıksöz*. 9 Teşrinisani 1335.
- Sıhhîye Müdürü Ferruh Niyazi, “Tenakıs-ı Nüfus Verem ve İşret”. *Açıksöz*. 31 Ağustos 1335.
- Sıhhîye Müdürü Ferruh Niyazi, “Tenakıs-ı Nüfustan Isıtma”. *Açıksöz*. 23 Teşrinisani 1335. “Silahlar İçin Yedi Gün Daha Mühlet”. *Açıksöz*. 11 Eylül 1337.
- “Sinemadan Ne Kadar Varidat Var?”. *Açıksöz*. 24 Şubat 1337.
- “Sultanilerin Tebriki”. *Açıksöz*. 6 Eylül 1338.
- “Suret: 1, 2, 3, 4, 8, 10 Numaralı Tekâlif-i Millîye Emirlerine Zeyldir”. *Açıksöz*. 11 Teşrinievvel 1337.
- “Şaki İstimanı”. *Açıksöz*. 30 Teşrinisani 1335.
- “Şehrimizde Çiçek Hastalığı Var”. *Açıksöz*. 7 Kânunuevvel 1337.
- “Şehrimizde Kuş Palazı Hastalığı Var”. *Açıksöz*. 5 Nisan 1338.
- “Şehrimizde Kızamık Var”. *Açıksöz*. 4 Haziran 1338.
- “Şehrimiz Piyasası”. *Açıksöz*. 6 Temmuz 1335.
- “Şehrimizde Hilâl-i Ahmer”. *Açıksöz*. 27 Kânunusani 1337.
- “Şeker 150’ye”. *Açıksöz*. 28 Mart 1336.
- “Şehit ve Bikes Çocukları Sünnet Edilecek”. *Açıksöz*. 1 Mart 1338.
- “Şehrimize Gelenler”. *Açıksöz*. 12 Kânunuevvel 1337.
- “Şehit Yavruları İçin Pek Büyük Bir Fırsat”. *Açıksöz*. 16 Kânunusani 1339.
- “Şuun: İzmir’in İşgalini Protesto”. *Açıksöz*. 13 Temmuz 1335.
- “Şünun: Hanımlarımızın Mitingi”. *Açıksöz*. 14 Kânunuevvel 1335.
- “Taşköprü Zenginlerinin Teberru’at-ı Vatanperverâneleri”. *Açıksöz*. 15 Temmuz 1336.
- “Taraf-ı Vilayetpenâhiden Mülhakata Çekilen Telgraf Sureti”. *Açıksöz*. 18 Kânunusani 1336.
- “Tebliğ-i Resmî (9 Eylül 337): Ordumuzun Kat’i Muzafferiyeti”. *Açıksöz*. 13 Eylül 1337.
- “Teşekkür”. *Açıksöz*. 25 Kânunuevvel 1338.
- “Teşekkür: Hilâl-i Ahmer Heyet-i Merkeziyesinden”. *Açıksöz*. 30 Kânunuevvel 1338.
- “Tekâlif-i Millîye Komisyonları”. *Açıksöz*. 2 Teşrinisani 1337.
- “Tekâlif-i Millîye”. *Açıksöz*. 10 Ağustos 1337.
- “Tekâlif-i Millîye Azaları”. *Açıksöz*. 14 Ağustos 1337.
- “Tekâlif-i Millîye Komisyonunda”. *Açıksöz*. 21 Ağustos 1337.

- "Teftiş". *Açıksöz*. 21 Kânunuevvel 1335.
- "Teşekkür". *Açıksöz*. 6 Temmuz 1335.
- "Teşekkür: Himaye-i Etfal Cemiyetinden". *Açıksöz*. 20 Nisan 1338.
- "Teşekkür-i Âleni". *Açıksöz*. 10 Nisan 1338.
- "Teşekkür". *Açıksöz*. 29 Şubat, 24 Haziran 1336.
- "Teşrif", *Açıksöz*, 21 Eylül 1335.
- "Tifüs". *Açıksöz*. 21 Kânunuevvel 1335.
- "Tosya'da Hilâl-i Ahmer Faaliyeti". *Açıksöz*. 10 Haziran 1338.
- Trabzon Mebusu Nebizâde Hamdi, "Zâlim ve Mağrûr Düşman Söz Mehmetçiğindir". *Açıksöz*. 7 Eylül 1338.
- "Un ve Ekmek Meselesi". *Açıksöz*. 20 Haziran 1338.
- "Umumî ve Millî Seferberlik". *Açıksöz*. 6 Eylül 1336.
- "Umar mıydın?". *Açıksöz*. 15 Teşrinisani 1336.
- "Vali-i Âlimiz Cemal Beyefendi İle Mülâkat". *Açıksöz*. 11 Kânunusani 1336.
- "Vali-i Âlimiz Cemal Beyefendi Hazretlerinin İzahatı". *Açıksöz*. 6 Eylül 1336.
- "Vebaya Karşı Tedabir-i Fevkalade". *Açıksöz*. 19 Teşrinievvel 1338.
- "Veba-i Bakri". *Açıksöz*. 19 Şubat, 11 Kânunusani 1338.
- "Vekâlet". *Açıksöz*. 21 Eylül 1335.
- "Verilen Konferans". *Açıksöz*. 6 Ağustos 1337.
- "Vesait-i Nakliye'nin Tehiri". *Açıksöz*. 15 Teşrinievvel 1337.
- "Vilayette Aşı". *Açıksöz*. 4 Haziran 1338.
- "Vilayet Sıhhiye Müdüriyetinden". *Açıksöz*. 15 Kânunuevvel 1337.
- "Vilayetimizin Hilâl-i "Hilâl-i Ahmer Havadisi". *Açıksöz*. 25 Kânunuevvel 1338.
- "Vilayetimiz Halkının Hilâl-i Ahmer'e Muavenetleri". *Açıksöz*. 4 Teşrinievvel 1338.
- "Vilayetimizde Hilâl-i Ahmer Kongresi". *Açıksöz*. 22-23 Şubat 1338.
- "Vilayet Sıhhiye Müdriyetinden". *Açıksöz* 19 Kânunuevvel 1337.
- "Vilayet Aşı Faaliyeti". *Açıksöz*. 10 Temmuz 1338.
- "Vürûd ve Azimet". *Açıksöz*. 12 Temmuz 1336.
- "Yarınki Büyük Miting". *Açıksöz*. 11 Kânunusani 1336.
- "Yakup Kadri, Fevzi ve Sudi Beyler". *Açıksöz*. 16 Mayıs 1337.
- "Yakup Kadri Bey'e Verilecek Cevap Cumartesi Nüshasında". *Açıksöz*. 7 Ağustos 1337.
- "Yakup Kadri Bey'e Kastamonu'nun Cevabı". *Açıksöz*. Ağustos 1337.

- “Yarınki Büyük Miting”. *Açıksöz*. 24 Temmuz 1338.
- “Yeis Küfürdür”. *Açıksöz*. 18 Teşrinisani 1336.
- “Yetim Çocuklara Sünnet Düğünü”. *Açıksöz*. 23, 26 Mart, 8, 11 Nisan 1338.
- “Yevm-i İntişarımız Münasebetiyle”. *Açıksöz*. 9 Mart 1337.
- “Yine İhtikâr mı?”. *Açıksöz*. 27 Eylül 1336.
- “Yunan Ordusu Mağlup”. *Açıksöz*. 13 Kânunusani 1337.
- “Ziraat Müdürüyle Mülakat”, *Açıksöz*. 28 Haziran 1338.
- “11 Numaralı Tekâlif-i Millîye Emri”. *Açıksöz*. 21 Ağustos 1337.
- “12 Numaralı Tekâlif-i Millîye Emri”. *Açıksöz*. 28 Ağustos 1337.
- “23 Nisan’da Yetim Çocuklar İçin Sünnet Düğünü”. *Açıksöz*. 18 Mart 1338.
- “23 Nisan’da Yetim Çocuklara Sünnet Düğünü”. *Açıksöz*. 21 Mart 1338.
- “23 Nisan’da Yapılacak Sünnet Düğünü İçin”. *Açıksöz*. 29 Mart 1338.
- “27 Ağustos 38 Tarihli Tebliğ-i Resmî: Afyonkarahisar’ı Kahraman Ordularımız Tarafından İşgâl Edildi”, *Açıksöz*, 28 Ağustos 1338.

Kitaplar

- Açıksöz Hüsni. *İstiklâl Harbinde Kastamonu*. Kastamonu: Kastamonu Türk Ocakları Yayınları, 2019.
- Akdağ Mustafa. *Celâli İsyancıları (1550-1603)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1963.
- Akman Eyüp. *Açıksöz Gazetesi’ne Göre Kastamonu İstiklâl Mahkemeleri*. Ankara: Gazi Kitabevi, 2005.
- Atatürk, *Nutuk*, Cilt. II, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1969.
- Aybars Ergün. *İstiklâl Mahkemeleri*. İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1975.
- Aydemir Şevket Süreyya. *Tek Adam*. İkinci Cilt (1919-1922), İstanbul: Remzi Kitabevi, 2007.
- Cebesoy Ali Fuat. *Millî Mücadele Dönemi Hatıraları*. İstanbul: Vatan Neşriyat, 1953.
- Çarşılı İsmail Hakkı. *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1984.
- Demircioğlu Aziz. *100 Yıllık Kastamonu Basını (1872-1972)*. Kastamonu: Doğrusöz Matbaası, 1972.
- Evsile Mehmet. *Kurtuluş Savaşında Askerî Nakliye Hizmetleri*. Amasya 1997.
- Eski Mustafa. *Kastamonu Basınında Millî Mücadele’nin Yankıları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1995.
- Eski Mustafa. *Kastamonu Valileri (1838-2000)*. Ankara: Kastamonu Valiliği, 2000.
- Eski Mustafa. *Mustafa Necati Bey’in Kastamonu’daki Çalışmaları*. Ankara: Kastamonu Eğitim Yükseköğretim Kurumu Yayınları, 1990.

İbni Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler. Haz: İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, 1971.

Kafesoğlu İbrahim. *Türk Millî Kültürü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2004.

Kemal. *Türkiye'nin Sıhî ve İctimaî Coğrafyası: Kastamonu Vilayeti*. Ankara: Öğüd Matbaası, 1338.

Kurtuluş Savaşı'nda Sakarya Meydan Muharebesi, Anıtları ve Şehitlikleri. Ankara: Genel Kurmay Basımevi, 2007.

Peker Nurettin. *İstiklâl Savaşı (İnebolu-Kastamonu ve Havalisi Deniz ve Kara Harekâtı)*. Kastamonu: Kastamonu Valiliği, 2018.

Sezen Tahir. *Osmanlı Yer Adları*. Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2017.

Sümer Faruk. *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1972.

Türk İstiklâl Harbi (Sakarya Meydan Muharebesi 23 Ağustos-13 Eylül 1921 ve Sonraki Harekât 14 Eylül-10 Ekim 1921). II, Ankara: Genel Kurmay Basımevi, 1973.

Türk İstiklâl Harbi (Batı Cephesi: Birinci, İkinci İnönü, Aslıhanlar ve Dumlupınar Muharebeleri 9 Kasım-1920-15 Nisan 1921). Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 1999.

Türk İstiklâl Harbi (Batı Cephesi: Büyük Taarruz 1-31 Ağustos 1922). Ankara: Genel Kurmay Basımevi, 1995.

Türk İstiklâl Harbi (İdari Faaliyetler 15 Mayıs 1919-2 Kasım 1923). VII, Ankara: T. C. Genelkurmay Harp Tarihî Başkanlığı Resmî Yayınları, 1975.

Yaman Talât Mümtaz. *Kastamonu Tarihi*. İstanbul: Ahmet İhsan Matbaası, 1935.

Yakupoğlu Cevdet. *Kuzeybatı Anadolu'nun Sosyo-Ekonomik Tarihi (Kastamonu-Sinop-Çankırı-Bolu XIII-XV. Yüzyıllar)*. Ankara: Gazi Kitabevi, 2009.

Yılmaz Mehmet Serhat. *II. Meşrutiyet Devri Kastamonu Basın Tarihi*. Ankara: Berikan Yayınevi, 2008.

Makaleler

Akandere Osman. "11 Nisan 1920 1336 Tarihli Takvim-i Vekâyi de Kuvâ-yı Milliye Aleyhinde Yayınlanan Kararlar". *Atatürk Yolu*, 6/24 (1999): 417-467.

Akis Metin. "Kastamonu Vakfiyelerine Göre Kastamonu'da Bulunan Medreseler". *III. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu: Kastamonu'da İlmî Hayat ve Kastamonu Âlimleri (6-8 Mayıs 2016-Kastamonu)*, 2016: 295-309.

Akman Eyüp. "Yakup Kadri Karaosmanoğlu Üzerine Bazı Düşünceler ve Unutulan Bir Makalesi: Kastamonu". *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3/2 (2013): 31-60.

Akok Mahmut. "Kastamonu Kasaba Köyünde Candaroğlu Mahmut Bey Camii". *Bellekten*, X/38 (1946): 293-301.

Akok Mahmut. "Kastamonu Şehri Tarihi İçkalesi", *Bellekten*, IX/35 (1945): 401-404.

- Aktaş Esat. "18 Eylül 1880 Tarihli Bir Layihaya Göre Kastamonu Vilayeti". *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 54 (2015): 223-239.
- Arslan Erdal. "Kastamonu'da Beylikler Döneminden Günümüze Ulaşan Vakıf Eserleri". *Kuzey Anadolu'da Beylikler Dönemi Sempozyumu Bildiriler: Çobanoğulları, Candaroğulları, Pervaneoğulları (3-8 Ekim 2011-Kastamonu, Sinop, Çankırı)*, 2012: 244-273.
- Arslan Lütfi. "Millî Mücadele Döneminde "Manda Ve Himaye" Tartışmaları ve Mandacılık Yaklaşımları". *Atatürk Yolu Dergisi*, 64 (2019): 1-38.
- Atsız Hüseyin Nihal. "Yirminci Asırda Türk Meselesi". *Makaleler III*, İstanbul: Baysan Kitap, 1992.
- Avcı Cemal. "19. Yüzyıl Sonlarında Kastamonu Vilayeti". *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24 (2012): 17-34.
- Aydın Mesut. "Millî Mücadele Döneminde İstanbul'da Faaliyette Bulunan Gizli Gruplar". *Türkler*, 15 (2002): 646-660.
- Aytekin Halil. "Cumhuriyet'in Devraldığı Kastamonu Eğitim Müesseseleri (1910-1918)". *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu: Tebliğler, (19-21 Ekim 1988-Kastamonu)*, 1989: 101-108.
- Bay Abdullah. "Modernleşme Dönemi Osmanlı Taşra Medreseleri: Kastamonu Medreseleri ve Taşrada Medrese Hayatı". *Karadeniz Araştırmaları: Balkan, Kafkas, Doğu Avrupa ve Anadolu İncelemeleri Dergisi*, IX/33 (2012): 59-95.
- Beyoğlu Süleyman. "Kocaeli'de İşgal ve Mezalim". *Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyum Bildirileri*, II (2015): 1021-1031.
- Bilici Z. Kenan. "Selçuklu ve Beylikler Çağında Kastamonu (Ortaçağ Kent Fiziği Üzerine Belirlemeler)". *Sanat Tarihi Araştırmaları*, Ed. Mustafa Denктаş-Osman Eravşar, Konya: Erman Ofset, 2007: 93-106.
- Cunbur Müjgân. "Kastamonu Tarihinde Ahiler ve Esnaf Kuruluşları". *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu Tebliğler (19-21 Ekim 1988-Kastamonu)*, 1989: 7-15.
- Çelebi Ercan. "II. İnönü Muharebesi: Askerî, Politik, İç ve Dış Kamuoyunda Meydana Getirdiği Etkileri Bakımından Bir Değerlendirme". *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 11/1 (2013): 199-214.
- Çetin Emrah. "II. Abdülhamid Döneminde Kastamonu ve Ankara Vilayetlerinde Karayolu Yapım Çalışmaları". *History Studies*, 6/3 (2014): 103-117.
- Çiçek Rahmi. "Ankara Hükümeti'nin Dünya'ya Açılan Kapısı İnebolu-Ankara Yolu". *Atatürk Yolu Dergisi*, 5/20 (1997): 399-413.
- Çiçek Rahmi. "Kastamonu İstiklâl Mahkemelerinin Bölgede Güvenlik ve Asayişin Sağlanmasındaki Rolü". *İstiklâl Mahkemeleri Sempozyumu (10-11 Aralık 2015- Adıyaman)*, 2016: 209-251.
- Çiçek Rahmi. "Kastamonu: Birinci Dünya Savaşında Bir Osmanlı Kenti". *Perspectives on Ottoman Studies: Papers from the 18th Symposium of the International Committee of pre-Ottoman Studies (CIEPO) at the University of Zagreb (2008)*, I (2010): 591-608.
- Çiçek Rahmi. "Millî Mücadele'de Batı Karadeniz". *Türkler*, 15 (2002): 1139-1180.

- Çiçek Rahmi. "Mustafa Necati Bey'in Kastamonu İstiklal Mahkemesinin Faaliyetleri ile İlgili TBMM ve Mustafa Kemal'e Gönderdiği Raporlar". *Mustafa Necati Sempozyumu (9-11 Mayıs 1991-Kastamonu)*, 1991: 36-43.
- Çiçek Rahmi. "Sakarya Savaşı Öncesi Karadeniz'de Yunan Ablukası ve İnebolu Bombardımanı". *Atatürk Yolu*, III/10 (1992): 169-179.
- Çiçek Rahmi. "Sakarya Savaşı'nın Lojistik Destek Bölgesi: Kastamonu Vilayeti". *Sakarya Meydan Muharebesi ve Haymana Uluslararası Sempozyumu (21-22 Eylül 2017)*, 2018: 237-270.
- Demircioğlu Aziz. "Kastamonu Basın Tarihi Hakkında Notlar". *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu (19-21 Ekim 1988)*, 1989: 151-158.
- Döğüş Selahattin. "Osmanlı-Candarogulları İlişkileri". *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 13/4 (2014): 1043-1053.
- Durukan Aynur. "Beylikler Dönemi Kültür Ortamından Bir Kesit". *Turkish Studies*, 9/10 (2014): 391-502.
- Duymaz Recep. "Mehmet Akif Ersoy'un Kastamonu ve Çevresindeki Millî Mücadele Konuşmaları". *İkinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri (18-20 Eylül 2003-Kastamonu)*, 2005: 103-118.
- Eraslan Cezmi. "Millî Mücadele Mehmet Akif ve Akif'in Ankara Günleri". *Vefatının 75. Yılında Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Sempozyum Bildirileri (12-13 Mart 2011)*, 2011: 61-78.
- Eski Mustafa. "Hamdullah Suphi Tanrıöver ile Kastamonu'da Yapılan İki Mülâkat". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XIII/37 (1997): 89-98.
- Eski Mustafa. "Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Kastamonu'da Verdiği Konferans". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XIII/38 (1997): 501-519.
- Eski Mustafa. "Hüsni Açıksöz'ün Gazeteciliği". *Millî Mücadele'nin Anadolu'daki Basın Bayraktarı Hüsni Açıksöz*, İstanbul: Basın İlân Kurumu Yayınları, 2016: 29-43.
- Eski Mustafa. "İnebolu Limanı'nın Tarihçesi ve Önemi". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XIII/39 (1997): 933-940.
- Eski Mustafa. "Kastamonu'da Yapılan İlk Kadın Mitingi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, IX/27 (1994): 653-662.
- Eski Mustafa. "Mustafa Necati'nin Kastamonu Tarihindeki Yeri". *Mustafa Necati Sempozyumu (9-11 Mayıs 1991-Kastamonu)*, 1991: 11-19.
- Eski Mustafa. "Mustafa Necati". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XII/35 (1996): 463-481.
- Eski Mustafa. "Mütâreke Sonrasında Kastamonu'ya Gelen Önemli Kişiler", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XV/45 (1999): 1039-1088.
- Eyüpgiller Kutgün, Mine Topçubaşı ve Işıl Polat, "Kastamonu'da 19. Yüzyıl Ticaret Yapıları", *Metujfa*, 25/2 (2008): 1-20.
- Gökoğlu A. Baha. "Kastamonu-Safranbolu Harbi". *Halk Bilgisi Haberleri*, 769 (1938): 154-156.
- Güven Melek Sarı. "Vital Cuiet'e Göre 19. Yüzyıl'ın Son Çeyreğinde Kastamonu Vilayeti'nde Ulaşım Ve Ticaret". *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi (SBArD)*, XVIII/35 (2020): 67-85.

- Güzel Abdurrahman. "Millî Birlik ve Mehmet Akif Ersoy". *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 31 (1987): 25-29.
- İbret B. Ünal ve Duran Aydınöz, "Karadeniz Kıyısında Stratejik Bir Liman: İnebolu Limanı". *Coğrafya Dergisi*, 20 (2010): 15-33.
- Kankal Ahmet. "Candarogulları ve Osmanlılar Döneminde Kastamonu'da Sanayi ve Ticaret". *Karadeniz Tarihi Sempozyumu: Başlangıçtan 20. Yüzyıla (25-26 Mayıs 2005-Trabzon)*, I (2007): 109-150.
- Kankal Ahmet. "Çobanoğulları ve Candarogulları Döneminde Kastamonu'daki Vakıf Eserler". *60. Yılında İlim ve Fikir Adamı Kâzım Yaşar Koprıman'a Armağan*, Yay. Haz. Semih Yalçın, Ankara: Elektronik Basım Yayım Sanayi ve Ticaret Ltd.Şti, 2003: 430-447.
- Kankal Ahmet. "Fetihten XVI. Yüzyılın Sonuna Kadar Kastamonu Şehrinde İskân ve Nüfusa Dair Genel Gözlemler". *Birinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri (21-23 Mayıs 2000-Kastamonu)*, 2001: 89-121.
- Kankal Ahmet. Yıldırım Bayezid Döneminde Osmanlı-Candarlı Münasebetleri". *Uluslararası Yıldırım Bayezid Sempozyumu (27-29 Kasım 2015-Bursa)*, 2019: 215-225.
- Karcı Erol. "Sinop Frengi ve Gureba Hastanesi'ne Dair Bazı Tespitler". *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 19/39 (2019): 461-483.
- Kasalak Kadir. "Sivas Kongresi Öncesinde Manda ve Himayenin Türk Basınında Tartışılması ve Komutanlar Arasında Yazışmalar". *Atatürk Yolu Dergisi*, 3/10 (1992): 187-211.
- Kaya Lütfiye Gökteş ve Muhammet Öztürk. "19.-20. Yüzyıl Osmanlı Dönemi Eğitim Yapıları: Kastamonu Merkez Mekteb-i İdadi, Mekteb-i Sanayi, Rum Mektebi". *Asos Journal: The Journal of Academic Social Science*, VI/73 (2018): 37-56.
- Keleş Hamza ve Cevdet Yakupoğlu. "Ankara Savaşına Kadar Osmanlı Candarogulları Münasebetleri". *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 13/1 (2005): 207-222.
- Kısıklı Emine. "Millî Mücadele'de Kamuoyu Oluşumunda Mehmet Akif". *I. Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu (19-21 Kasım 2008)*, I (2009): 203-218.
- Köstüklü Nuri. "Millî Mücadele'de Batı Cephesi, Savaşlar ve Zaferler". *Türkler*, 16 (2002): 168-182.
- Köylü Murat. "Millî Mücadele Döneminde Türk-Yunan Lojistik Sisteminin Karşılaştırılması". *Toros Üniversitesi İİSBF SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ*, 3/5 (2016): 65-90.
- Kurtaran Uğur. "Candarogulları Beyliği'nin Osmanlı Devleti ile İlişkileri ve Beyliğin Osmanlı Hâkimiyetine Geçışı". *Çankırı Araştırmaları*, VII/9 (2012): 9-18.
- Maden Fahri. "Kastamonu Sancağında Eşkiyalık Hareketleri". *XVII. Türk Tarih Kongresi 15-17 Eylül 2014-Ankara*, IV (2018): 1821-1869.
- Maden Fahri. "XVIII. Yüzyıl Sonu XIX. Yüzyıl Başlarında Kastamonu'da Esnaf Grupları, Zanaatkârlar ve Ticari Faaliyetler". *Karadeniz Araştırmaları: Balkan, Kafkas, Doğu Avrupa ve Anadolu İncelemeleri Dergisi*, IV/15 (2007): 149-167.
- Müesser Özcan ve Naki Bulut. "Daha Az Bilinen Özellikleriyle Türk Tıbbının Üçüncü Nöroşirürji Uzmanı: Dr. Cemil Şerif Baydur". *Türk Nöroşirürji Dergisi*, 23/1 (2013): 18-26.

- Oğuz Ahmet. "1877-1878 Meşrutiyet Meclisinde Kastamonu Mebuslarının Faaliyetleri ve Ele Aldıkları Başlıca Konular". *İkinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri (18-20 Eylül 2003-Kastamonu)*, 2005: 29-42.
- Özdemir Hikmet. "Atatürk'ün Kriz Yönetimi/Tekâlif-i Millîye". *Türk İdare Dergisi*, Sayı: 429'dan Ayrı Basım, İçişleri Bakanlığı, 429 (2000): 171-210.
- Özdemir Nuray. "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Yol Vergisi". *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 32/53 (2013): 213-247.
- Özkaya Yücel. "XVIII. Yüzyılın Ortalarında Kastamonu Sancağı". *Birinci Kastamonu Kültür Sempozyumu (21-23 2000-Kastamonu)*, 2001: 3-8.
- Özlu Hüsnü. "Millî Mücadele Yıllarında Kastamonu'da Müdafaa-i Hukuk Hareketinin Doğuşu Ve Bölgenin Kuvâ-yı Milliye'ye Katılışı". *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, VIII/9 (2009): 69-87.
- Özlu Hüsnü. "İstiklal Savaşında Bir Yol: İstiklal Yolu ve Kastamonu Bölgesindeki Lojistik Faaliyetlerin Değerlendirmesi". *Savunma Bilimleri Dergisi*, 18/36 (2019): 155-180.
- Öztoprak İzzet. "Türkiye'nin İşgali ve Millî Direniş Hareketleri". *Türkler*, 15 (2002): 583-605.
- Safran Mustafa. "Kastamonu İstiklâl Mahkemesi". *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu: Tebliğler (19-21 Ekim 1988- Kastamonu)*, 1989: 115-120.
- Sarıkaya Makbule. "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Bir Sosyal Hizmet Kurumu: Türkiye Himaye-İ Etfal Cemiyeti". *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 34 (2007): 321-338.
- Semiz Yaşar ve Osman Akandere. "Millî Mücadele'de Mehmet Akif (Ersoy) Bey'in Faaliyetleri". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XVIII/54 (2002): 903-952.
- Semiz Yaşar. "Millî Mücadele ve Mehmet Âkif". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 7 (2000): 397-471.
- Sofuoğlu Adnan. "Mondros Mütarekesi Sonrası Türkiye'nin İşgâline Karşı Millî Direniş: Kuvâyı Millîye (1918-1921)". *Türkler*, 15 (2002): 618-627.
- Söylemez Faruk. "Millî Mücadele'de Kastamonu Basını". *Atatürk Yolu*, III/12, Ankara 1993: 411-416.
- Söylemez Faruk. "Millî Mücadele Döneminde Kastamonu'da Kurulan Cemiyetler". *Atatürk Yolu*, IV/14 (1994): 243-254.
- Şahingöz Mehmet. "İstanbul'un İşgâli Üzerine Karadeniz Bölgesinde Yapılan Protesto ve Mitingler". *İkinci Karadeniz Araştırmaları Sempozyumu (1-3 Haziran 1988)*, 1990: 159-167.
- Şahingöz Mehmet. "Millî Mücadele'de Kastamonu". *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu Tebliğler (19-21 Ekim 1988-Kastamonu)*, 1989: 133-143.
- Şahingöz Mehmet. "Millî Mücadele'de Protesto ve Mitingler". *Türkler*, 15 (2002): 726-744.
- Şavklı Cengiz ve Oğuz Köşeler. "Millî Mücadele'nin Batı Cephesi'nde Levazım ve İkmal Faaliyetleri". *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24 / 100. Yılında Kocatepe-Büyük Taarruz Özel Sayısı (2022): 22-37.

- Şenel Şennur. "19. Yüzyılda Kastamonu Vilayetinde Frengi Hastalığıyla Mücadele". *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XIII/1 (2015): 256-274.
- Tan Nail. "Kastamonu'da Candaroğulları Dönemine Ait Mimari Eserler". *Derleme-Makaleler 8*, Ankara: Kültür Ajans Tanıtım ve Organizasyon Ltd. Şti, 2007: 174-180.
- Tavukçu İbrahim. "Millî Mücadele Döneminde TBMM Hükûmetlerinin İdari Taksimat Alanında Yaptığı Düzenlemeler". *Tarih ve Gelecek*, 6/2 (2020): 721-758.
- Tevetoğlu Fethi. "Mehmet Akif'den Hatıralar". *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, II/1 (1986): 11-18.
- Turan Refik. "Selçuklular Döneminde Kastamonu". *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu: Tebliğler (19-21 Ekim 1988-Kastamonu)*, 1989: 1-6.
- Uçman Abdullah. "Mehmet Akif'in Millî Mücadele Yıllarındaki Mev'izeleri". *Millî Kültür*, 55 (1986): 51-56.
- Uzunçarşılı İsmail Hakkı. "Kastamonu'da Tahmicioğlu Vak'ası". *Tarih Semineri Dergisi*, 1-2 (1937): 139-152.
- Yağcı Zübeyde Güneş. "1487 Tarihli Tapu-Tahrir Defterine Göre Kastamonu Kazasının Sosyal ve Ekonomik Yapısı". *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (1996): 239-263.
- Yakupoğlu Cevdet. "Candaroğulları Döneminde Kastamonu'da İçtimaî ve İktisadî Hayat". *Birinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri (21-23 Mayıs 2000-Kastamonu)*, 2001: 55-80.
- Yakupoğlu Cevdet. "Kastamonu Adının Ortaya Çıkışını Anlatan En Eski Kaynak: Saltuknâme". *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, V/16 (2014): 200-220.
- Yakupoğlu Cevdet. "Kastamonu'da Türk İskânının Gerçekleşmesinde Zaviyelerin Rolüne Bir Örnek: Seydiler'de Şeyh Emre Zaviyesi". *II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu-Kastamonu'nun Manevi Mimarları (4-6 Mayıs 2014-Kastamonu)*, 2014: 331-358.
- Yakupoğlu Cevdet. "Kastamonu'nun Taşköprü Kazasında Türk Boyları ve Bunlarla İlgili Yer Adları". *İkinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri (18-20 Eylül 2003-Kastamonu)*, 2005: 1-14.
- Yakupoğlu Cevdet. "Selçuklular, Beylikler ve Osmanlılar Döneminde Kastamonu Çevresinde Ahiler". *Erdem*, 55 (2009): 157-174.
- Yılmaz Mehmet Serhat ve Emine Pür. "Millî Mücadele Döneminde Buhara Heyetinin Kastamonu'dan Geçışı (1921)". *I. Milletlerarası Türkiye-Özbekistan Münasebetleri Sempozyumu (8-10 Kasım 2018-Kastamonu)*, 2018: 241-249.
- Yılmaz Mehmet Serhat. "Açıksöz'de Yazı Yazan Önemli Şahsiyetler". *Millî Mücadele'nin Anadolu'daki Basın Bayraktarı Hüsnü Açıksöz*, İstanbul: Basın İlân Kurumu Yayınları, 2016: 43-64.
- Yılmaz Mehmet Serhat. "Azerbaycan İlk Sefaret Heyeti'nin Kastamonu'dan Geçışı (8-10 Ekim 1921)". *I. Milletlerarası Türkiye-Azerbaycan Münasebetleri Sempozyumu (12-14 Mayıs 2016-Kastamonu)*, 2016: 319-324.

- Yılmaz Mehmet Serhat. "II. Meşrutiyet Öncesi Kastamonu'da Bir Ayaklanma Girişimi (1906)". *Karadeniz Araştırmaları*, VIII/30 (2011): 123-142.
- Yılmaz Mehmet Serhat. "Kastamonu Gençler Kulübü: Kuruluşu, Teşkilat ve Faaliyetleri". *Bilim İnsanı Dr. Mustafa Eski'ye Armağan Eğitime Adanmış Bir Ömür*, Ed. Hüseyin Yolcu ve Sibel Oğuz Haçat, Ankara: Pegem Akademi, 2020: 22-44.
- Yılmaz Mehmet Serhat. "Kastamonu Medrese ve Dergâh Kütüphanelerindeki Yazma ve Basma Eserlerin Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesine Devri". *III. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu: Kastamonu'da İlmî Hayat ve Kastamonu Âlimleri (6-8 Mayıs 2016-Kastamonu)*, 2016: 276-282.
- Yılmaz Mehmet Serhat. "Tekâlif-i Millîye Emirlerinin Uygulanması: Kastamonu Örneği". *Mütarekeden İstiklâl: 1921 Yılında Millî Mücadele*, İstanbul: Şen Yıldız Yayıncılık Hediyeelik Eşya ve Tekstil San. ve Tic. Ltd. Şti., 2021: 139-174.
- Yılmaz Mehmet Serhat. "Millî Mücadele Dönemi İstiklâl Yolu'nda Hanlar (1919-1922)". *Bir Ömür Tarihle Yaşamak: Prof. Dr. Refik Turan*, Ankara: Berikan Yayınevi, 2022: 643-658.
- Yılmaz Mehmet Serhat. "Sivas Kongresi Kastamonu Delegeleri: Tatlızâde Nuri Bey Ve Sami Zeki Bey". *Türk Dünyası Yolunda Bir Ömür: Prof. Dr. Mehmet Şahingöz'e Armağan*, Ankara: Berikan Yayınevi, 2022: 495-504.
- Yılmaz Mehmet Serhat. "Kastamonu'nun Millî Mücadele'deki Yeri ve Önemi", Anadolu'nun Fethi'nden Millî Mücadele'ye Sosyo-Kültürel Yapısıyla Kastamonu: *Uluslararası Kastamonu Türk Dünyası Kültür Başkenti Sempozyumu (12-13 Nisan 2018-Kastamonu)*, 2018: 209-2023.
- Yılmaz Mehmet Serhat. "Geçmişten Günümüze Kastamonu'da Basın Hayatı". *81 İlde Kültür ve Şehir Kastamonu*, İstanbul: Kastamonu Valiliği, 2018, s. 336-345.
- Yılmaz Mehmet Serhat, "Millî Mücadele Döneminde Kamuoyu Faaliyetleri, Lojistik İkmal, Askerî Ve Sivil Personel Sevkiyatı Bakımından Kastamonu'nun Yeri", *100. Yılında Mondros Mütarekesi Ve Karadeniz'de Millî Mücadele Uluslararası Sempozyumu*, II (2019), s. 577-600.
- Yılmaz Mehmet Serhat. "Millî Mücadele Döneminde Mehmet Akif Ersoy'un Kastamonu'daki Faaliyetleri". *Mehmet Akif Ersoy Hayatı-Düşünceleri-Eserleri*, Ankara: TBMM Basımevi, 2022: 705-722.
- Yücel M. Yaşar. "Candaroglu Çelebi İsfendiyar Bey 1392-1439". *Tarih Araştırmaları Dergisi*, II/2-3 (1966): 157-174.
- Yücel M. Yaşar. "Candarogulları Beyliği". *Anadolu Selçukluları ve Beylikleri Dönemi 1 (Sosyal ve Siyasal Hayat)*, Ed. Ahmet Yaşar Ocak, 2006: 165-173.
- Yücel M. Yaşar. "Kastamonu'nun İlk Fethine Kadar Osmanlı-Candar Münasebetleri (1361-1392)". *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1/1 (1963): 133-144.
- Yücel Yaşar. "Candarogulları Beyliği (1439-1461)". *Bellekten*, XXXIV/135 (1970): 373-407.

Ansiklopediler

TDV İslâm Ansiklopedisi, M. Yaşar Yücel, İstanbul 1993, "Candarogulları" maddesi.

TDV İslâm Ansiklopedisi, İlhan Şahin, İstanbul, 2001, "Kastamonu" maddesi.

TDV İslâm Ansiklopedisi, Mücteba İlgürel, İstanbul, 1993, “Celâlî İsyânları” maddesi.

Tezler

Göl Hacer. “Millî Mücadele Döneminde Hürriyet ve İtilaf Fırkası”. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2008.

Dolay, Ağâh. “20. Yüzyılın İlk Yarısında Çankırı”. Doktora Tezi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, 2019.

EK 1. 1920'lerde Kastamonu.

EK 2. 1920'lerde Kastamonu.

EK 3. Himaye-i Etfal Cemiyeti.

EK 4. İnebolu Bombardımanına Karşı Koyan Topçular.

EK 5. İnebolu'da Silah ve Cephane Sevkiyatı.

EK 6. İnebolu'da Silah ve Cephane Sevkiyatı.

EK 7. Silah ve Cephane Sevkiyatı Hamamcı Kadı Salih.

EK 8. İzmir'in İşgalini Protesto Mitingi.

EK 9. İnebolu Gençler Mahfili.

EK 10. Kağrı Kolları (<https://www.aa.com.tr/tr/pg/foto-galeri/genelkurmay-arsivlerindeki-ataturk-ve-buyuk-taarruzun-az-bilinen-fotograf-lari>. Son Erişim: 19.09.2023.)

Yazar Hakkında / About Author

Doç. Dr. Ercan ÇELEBİ | Kastamonu Üniversitesi |

ecelebi[at]kastamonu.edu.tr | ORCID: 0000-0003-0524-2757

16.04.1970 tarihinde Kastamonu İli Tosya İlçesi'nde dünyaya geldi. İlköğrenimini Tosya'da, orta öğrenimini ise Kastamonu'da tamamladı. 1994 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu. 1997 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi Amasya Eğitim Fakültesi Sosyal Bilimler Anabilim Dalı'na Araştırma Görevlisi oldu. 2001 yılında Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisansını, 2005 yılında ise Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı'nda Doktora eğitimini tamamladı. 2007 yılında Kastamonu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'ne Yrd. Doç. Dr. olarak atandı. 2018 yılında Doçent oldu. Halen Kastamonu Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimler Fakültesi Tarih Bölümü Cumhuriyet Tarihi Anabilim Dalı'nda çalışmaktadır. Doç. Dr. Ercan ÇELEBİ, Millî Mücadele, Türk Dünyası, Nüfus Mübadelesi ve göçler üzerine çalışmaktadır. Evli ve iki çocuk babasıdır.

Assoc. Prof. Dr. Ercan ÇELEBİ | Kastamonu University |

ecelebi[at]kastamonu.edu.tr | ORCID: 0000-0003-0524-2757

He was born on 16.04.1970 in Tosya District of Kastamonu Province. He completed his primary education in Tosya and secondary education in Kastamonu. He graduated from Ondokuz Mayıs University, Faculty of Education, Department of History in 1994. In 1997, he became a Research Assistant at Ondokuz Mayıs University, Amasya Faculty of Education, Department of Social Sciences. He completed his master's degree in Gazi University Institute of Social Sciences, Department of Contemporary History in 2001, and his doctorate in Ondokuz Mayıs University, Institute of Social Sciences, Department of Contemporary History in 2005. In 2007, Kastamonu University Faculty of Arts and Sciences, Department of History, Assist. Assoc. Dr. started his job. In 2018, Assoc. Dr. it happened. He is still working at Kastamonu University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of History, Department of Republican History. Assoc. Dr. Ercan ÇELEBİ works on the National Struggle, the Turkish World, Population Exchange and migrations. He is married and has two children.

